

Cofnod y Trafodion

The Record of Proceedings

03/11/2015

Cynnwys Contents

[1. Cwestiynau i'r Prif Weinidog](#)
[1. Questions to the First Minister](#)

[2. Datganiad a Chyhoeddiad Busnes](#)
[2. Business Statement and Announcement](#)

[Cynnig i Atal Dros Dro Reol Sefydlog 11.16 er mwyn Caniatáu Cynnal Dadl ar yr Eitem Nesaf o Fusnes](#)
[Motion to Suspend Standing Order 11.16 to Allow the Next Item of Business to be Debated](#)

[3. Dadl ar Fil Cymru Drafft](#)
[3. The Draft Wales Bill](#)

[4. Datganiad: Cyflawni ar gyfer Ein Lluoedd Arfog a'u Teuluoedd](#)
[4. Statement: Delivering for Our Armed Forces and their Families](#)

[5. Datganiad: Adroddiad ar Gyflwr yr Ystâd](#)
[5. Statement: State of the Estate Report](#)

[6. Datganiad: Y Rhaglen i Ddileu TB](#)
[6. Statement: The TB Eradication Programme](#)

[7. Rhentu Doeth Cymru—Cod Ymarfer \(Rhwymedigaethau Statudol a Chanllaw Arfer Gorau\), o Ganlyniad i Ymgynghoriad—Rhan 1 o Ddeddf Tai \(Cymru\) 2014](#)
[7. Rent Smart Wales—Code of Practice \(Statutory Obligations and Best Practice Guide\), as a Result of Consultation—Part 1 Housing \(Wales\) Act 2014](#)

[8. Trefn Ystyried y Gwelliannau ar gyfer y Bil Rhentu Cartrefi \(Cymru\)](#)
[8. Order of Consideration of Amendments for the Renting Homes \(Wales\) Bill](#)

[9. Dadl ar Benderfyniad Ariannol y Bil Lefelau Diogel Staff Nyrsio \(Cymru\)](#)
[9. Debate on the Financial Resolution of the Safe Nurse Staffing Levels \(Wales\) Bill](#)

[10. Dadl ar Adolygiad Blynnyddol y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol ar gyfer 2014-2015](#)
[10. Debate on the Equality and Human Rights Commission Wales Annual Review 2014-2015](#)

[11. Cyfnod Pleidleisio](#)
[11. Voting Time](#)

Cyfarfu'r Cynulliad am 13:29 gyda'r Dirprwy Lywydd (David Melding) yn y Gadair.

The Assembly met at 13:29 with the Deputy Presiding Officer (David Melding) in the Chair.

13:29 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Order, order. The National Assembly is in session.

Trefn, trefn. Dyma ddechrau trafodion y Cynulliad Cenedlaethol.

1. Cwestiynau i'r Prif Weinidog

Mae [R] yn dynodi bod yr Aelod wedi datgan buddiant. Mae [W] yn dynodi bod y cwestiwn wedi'i gyflwyno yn Gymraeg.

1. Questions to the First Minister

[R] signifies the Member has declared an interest. [W] signifies that the question was tabled in Welsh.

13:29 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 1 is questions to the First Minister. Question 1, John Griffiths.

Eitem 1 yw cwestiynau i'r Prif Weinidog. Cwestiwn 1, John Griffiths.

Gwirfoddoli mewn Cymunedau

Community Volunteering

13:29 **John Griffiths** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

1. A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am wirfoddoli mewn cymunedau yng Nghymru? OAQ(4)2538(FM)

1. Will the First Minister make a statement on community volunteering in Wales? OAQ(4)2538(FM)

13:30

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

We know that volunteers make a vital contribution to our communities. We support volunteers through core funding of £6.7 million this year to Welsh third sector infrastructure organisations, including over £600,000 in core funding for the Gwent Association of Voluntary Organisations.

Rydym ni'n gwybod bod gwirfoddolwyr yn gwneud cyfraniad hanfodol i'n cymunedau. Rydym yn cefnogi gwirfoddolwyr trwy gyllid craidd o £6.7 miliwn eleni i sefydliadau seilwaith trydydd sector Cymru, gan gynnwys dros £600,000 mewn cyllid craidd ar gyfer Cymdeithas Mudiadau Gwirfoddol Gwent.

13:30

John Griffiths [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, I think everybody here would agree that, across the length and breadth of Wales, volunteers do an amazing job in so many different ways and that, without that contribution, many aspects of life in our communities would simply grind to a halt. Would you agree with me that we do need to reward and support our volunteers, and that an important way of doing this is through the time banking system, which recognises that contribution and provides free access to leisure, entertainment and other services, and that we do need to support and, indeed, roll out time banking across Wales?

Brif Weinidog, rwy'n meddwl y byddai pawb yma'n cytuno bod gwirfoddolwyr ar hyd a lled Cymru yn gwneud gwaith rhyfeddol mewn cymaint o wahanol ffyrdd a, heb y cyfraniad hwnnw, byddai sawl agwedd ar fywyd yn ein cymunedau'n dod i ben. A fyddech chi'n cytuno â mi bod angen i ni wobrwyo a chefnogi ein gwirfoddolwyr, a bod y system bancio amser yn ffordd bwysig o wneud hyn, gan ei bod yn cydnabod y cyfraniad hwnnw ac yn cynnig mynediad am ddim at hamdden, adloniant a gwasanaethau eraill, a bod angen i ni ei chefnogi ac, yn wir, cyflwyno bancio amser ledled Cymru?

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:30

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

I thank the Member for the question. Time banking is a way of recognising people's worth in a way that isn't monetary. It's a powerful way of incentivising community action and involvement, and we have previously provided over £178,000 of funds for the financial year 2014-15 to support the continuing development of the time banking movement in Wales, in partnership with the INTERREG programme.

Diolch i'r Aelod am y cwestiwn. Mae bancio amser yn ffordd o gydnabod gwerth pobl mewn ffordd nad yw'n ariannol. Mae'n ffordd rymus o gymell gweithredu a chyfranogiad cymunedol, ac rydym ni wedi darparu dros £178,000 o gyllid yn y gorffennol ar gyfer blwyddyn ariannol 2014-15 i gefnogi datblygiad parhaus y mudiad bancio amser yng Nghymru, mewn partneriaeth â rhaglen INTERREG.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:31

Janet Finch-Saunders [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, ahead of Remembrance Sunday, it is important that we acknowledge the dedication and hard work of the many community volunteers across Wales, and in my own constituency of Aberconwy, who are tirelessly selling poppies and raising money for the poppy appeal. This support is really vital to the Royal British Legion and gives support to veterans, servicemen and women, and their families, and reminds us just how much has been given for this country by so many. First Minister, will you join me today in paying tribute to all those giving of their time and energy so that we may remember and truly support those who have given so much more for our country and, indeed, our values?

Brif Weinidog, cyn Sul y Cofio, mae'n bwysig ein bod yn cydnabod ymroddiad a gwaith caled y gwirfoddolwyr cymunedol niferus ledled Cymru, ac yn fy etholaeth fy hun yn Aberconwy, sy'n gwerthu pabïau yn ddiflino ac yn codi arian ar gyfer apêl y pabi. Mae'r cymorth hwn yn wirioneddol hanfodol i'r Llang Brydeinig Frenhinol ac yn rhoi cymorth i gyn-filwyr, milwyr, a'u teuluoedd, ac yn ein hatgoffa faint sydd wedi ei roi i'r wlad hon gan gynifer o bobl. Brif Weinidog, a wneuch chi ymuno â mi heddiw i dalu teyrnged i bawb sy'n rhoi o'u hamser a'u hegni fel y gallwn gofio a gwir gefnogi'r rhai sydd wedi rhoi cymaint mwy dros ein gwlad ac, yn wir, ein gwerthoedd?

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:32

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Yes, indeed; I join the Member in those sentiments. It's been quite noticeable again this year that there are more poppy sellers than even in previous years. I've seen many, many people wearing their poppies. We know, with Remembrance Sunday coming up this Sunday, that many people's minds will be focused on the sacrifices that have been made by so many, over so many years, and it's very encouraging to see that more and more poppies are sold every year.

Gwnaf, yn wir; ymunaf â'r Aelod yn y teimladau hynny. Mae wedi bod yn eithaf amlwg eto eleni bod mwy o werthwyr pabïau nag yn ystod blynyddoedd blaenorol hyd yn oed. Rwyf wedi gweld llawer iawn o bobl yn gwisgo eu pabïau. Rydym yn gwybod, gyda Sul y Cofio yn dod y Sul hwn, y bydd meddyliau llawer o bobl wedi'u canolbwyntio ar yr aberthau a wnaed gan gynifer, dros gynifer o flynyddoedd, ac mae'n galonogol iawn gweld bod mwy a mwy o babiâu yn cael eu gwerthu bob blwyddyn.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

- 13:32 **Julie Morgan** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo Video](#)
- Would the First Minister join me in congratulating Cardiff and district Samaritans, which is celebrating its fiftieth anniversary this year and is one of the oldest, continuously operating charities in south Wales, and whose volunteers, many of them constituents of mine, give confidential support at all times, day and night, to people suffering from emotional distress?
- A wnaiff y Prif Weinidog yn ymuno â mi i longyfarch Samariaid Caerdydd a'r cylch, sy'n dathlu eu pen-blwydd yn hanner cant eleni ac yn un o'r elusennau hynaf sydd wedi bod yn gweithredu'n barhaus yn y de, ac y mae eu gwirfoddolwyr, y mae llawer ohonynt yn etholwyr i mi, yn rhoi cymorth cyfrinachol ar bob adeg, ddydd a nos, i bobl sy'n dioddef o drallod emosynol?
- 13:33 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- Yes, I would, and I thank the Member for bringing this important milestone to my attention. Could I add my thanks and congratulations to the Cardiff and district branch of the Samaritans, on behalf of the Welsh Government? We know that without the important work that they do, many, many people would not have been able to overcome great difficulties in their lives, and, indeed, it's right to say that without the work of the Samaritans, there are some people who would not be with us now, if it wasn't for the advice that was given at the time that it was needed.
- Gwnaf, mi wnaf, a diolchaf i'r Aelod am dynnu fy sylw at y garreg filltir bwysig hon. A gaf innau ychwanegu fy niolch a'm llongyfarchiadau i gangen Caerdydd a'r cylch o'r Samariaid, ar ran Llywodraeth Cymru? Rydym ni'n gwybod na fyddai llawer iawn o bobl wedi gallu goresgyn anawsterau mawr yn eu bywydau heb y gwaith pwysig maen nhw'n ei wneud, ac, yn wir, mae'n iawn i ddweud bod rhai pobl na fyddai gyda ni nawr heb waith y Samariaid, oni bai am y cyngor a roddwyd ar yr adeg yr oedd ei angen.
- 13:33 **Llyr Gruffydd** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo Video](#)
- Mi fyddwn ni'n gwybod, wrth gwrs, fod y wasgfa ar y pwrs cyhoeddus yn parhau, ac mae hynny'n rhoi mwy a mwy o bwysau ar wirfoddolwyr yn aml iawn i gamu i'r adwy. A wnewch chi felly ymuno â mi i longyfarch yr 'approach' y mae Cyngor Bwrdeistref Sirol Conwy wedi'i fabwysiadu pan mae'n dod i edrych ar barhau â'u darpariaeth o lyfrgelloedd? Mae nifer o lyfrgelloedd wedi trosglwyddo nawr i reolaeth a pherchnogaeth y gymuned leol—Llanfairfechan a Cherrigydrudion yn enghreifftiau o hynny. Felly, a wnewch chi ymuno â mi i'w llongyfarch nhw ynglŷn â'r 'approach' yna, ond hefyd, efallai, i annog awdurdodau eraill sydd yn ystyried camau o safbwynt dyfodol llyfrgelloedd i edrych ar y model yna yn benodol?
- We all know that the pressure on the public purse continues, and that puts more and more pressure on volunteers, very often, to step into the breach. Would you join with me, therefore, in congratulating the approach taken by Conwy County Borough Council when it comes to continuing with their library provision? Many libraries have now transferred to the ownership of local communities. Llanfairfechan and Cerrigydrudion are examples of that. Therefore, would you join with me in congratulating them on that approach, but also encourage other local authorities, who are considering some steps in terms of the future of libraries, to look at that model specifically?
- 13:34 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- Rwy'n gwybod bod hwn yn fodel sydd wedi cael ei ddatblygu mewn rhannau eraill o Gymru hefyd, sef Castell-nedd Port Talbot. Roeddwn yn llyfrgell Llansawel yr wythnos diwethaf, yn siarad gyda gwirfoddolwyr fanna a oedd wedi cymryd y llyfrgell drosodd ac wedi sicrhau dyfodol y llyfrgell. Rydym yn gwybod, pan fydd gwasgfa ddifrifol ar arian cyhoeddus, ein bod am sicrhau bod pobl yn gallu cymryd adnoddau lleol a'u rhedeg nhw er lles y bobl leol. Felly, mae'n braf i weld bod y llyfrgelloedd yn mynd i barhau, a braf gweld bod hwn yn fodel sydd wedi cael ei fabwysiadu mewn sawl rhan o Gymru.
- I know that this is a model that has been developed in other parts of Wales as well. For example, I was at the Briton Ferry library in Neath Port Talbot speaking to volunteers that had taken the library over and actually secured the future of that library. When there is serious pressure on the public purse, we want to ensure that people can take local resources and keep them open for the benefit of local people. So, it's good to see that libraries will remain open, and it's good to see that this is a model that's been adopted in many parts of Wales.

13:34

William Powell [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, last Saturday, I had the opportunity to visit the headquarters of Hospice at Home, Aberystwyth—a new, volunteer-led charity that is offering community-based end-of-life care to patients in Ceredigion. The Hospice at Home volunteers deliver palliative care in both Aberystwyth and some of its rural hinterland communities, and, despite having been only recently set up, has already established a high-quality service that understands the needs of people at the end of their lives, and also the important needs for support of their families in addition. First Minister, will you join me in praising the hard work of the volunteers of Hospice at Home Ceredigion, and, also, subject to diary pressure, consider accepting an invitation to visit them so as to gain at first hand a greater understanding of their work?

Brif Weinidog, ddydd Sadwrn diwethaf, cefais y cyfle i ymweld â phencadlys Hosbis yn y Cartref, Aberystwyth—elusen newydd, a arweinir gan wirfoddolwyr sy'n cynnig gofal diwedd oes yn y gymuned i gleifion yng Ngheredigion. Mae gwirfoddolwyr Hosbis yn y Cartref yn darparu gofal lliniarol yn Aberystwyth a rhai o'i gymunedau cefnfro gwledig, ac, er gwaethaf y ffaith mai dim ond yn ddiweddar y cafodd ei sefydlu, mae eisoes wedi sefydlu gwasanaeth o ansawdd uchel sy'n deall anghenion pobl ar ddiwedd eu hoes, yn ogystal â'r anghenion pwysig o ran cefnogi eu teuluoedd. Brif Weinidog, a wnewch chi ymuno â mi i ganmol gwaith caled gwirfoddolwyr Hosbis yn y Cartref Ceredigion, ac, hefyd, yn amodol ar bwysau dyddiadur, ystyried derbyn gwahoddiad i ymweld â nhw er mwyn cael mwy o ddealltwriaeth uniongyrchol o'u gwaith?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:35

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

I'd be pleased to consider the invitation, if the Member would send me a formal invitation through the normal channels. What's interesting, of course, is that the work that the Member has described involves enabling people to stay at home rather than having to go into a hospice. That's been a major change in the NHS, particularly over the past 10 or 20 years, where, instead of there being an overly hospital-based care system, people are now more able to stay at home, in comfort. What's important, of course, is that their pain is managed in an environment that's familiar to them. But, of course, that depends on the good work of Hospice at Home, to make sure that people do have that option and are able to stay at home for as long as they can.

Byddwn yn falch o ystyried y gwahoddiad, os gwnaiff yr Aelod anfon gwahoddiad ffurfiol ataf drwy'r sianeli arferol. Yr hyn sy'n ddiddorol, wrth gwrs, yw bod y gwaith y mae'r Aelod wedi ei ddisgrifio yn golygu galluogi pobl i aros gartref yn hytrach na gorfod mynd i hosbis. Mae hynny wedi bod yn newid mawr yn y GIG, yn enwedig dros y 10 neu 20 mlynedd diwethaf, lle, yn hytrach na chael system gofal sydd wedi'i lleoli'n ormodol mewn ysbytai, mae'n haws bellach i bobl aros gartref, yn gyfforddus. Yr hyn sy'n bwysig, wrth gwrs, yw bod eu poen yn cael ei reoli mewn amgylchedd sy'n gyfarwydd iddyn nhw. Ond, wrth gwrs, mae hynny'n dibynnu ar waith da Hosbis yn y Cartref, i wneud yn siŵr bod y dewis hwnnw gan bobl a'u bod yn gallu aros gartref am gyhyd ag y gallant.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Busnesau Lleol ar y Stryd Fawr

Local High-street Businesses

13:36

Gwyn R. Price [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

2. A wnaiff y Prif Weinidog amlinellu sut y mae Llywodraeth Cymru yn cefnogi busnesau lleol ar y stryd fawr yn Islwyn? OAQ(4)2527(FM)

2. Will the First Minister outline how the Welsh Government is supporting local high street businesses in Islwyn? OAQ(4)2527(FM)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:36

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

This year we have introduced a number of important business rates measures, targeted to support businesses, including a further cap on the business rates multiplier, an extension of small business rates relief, and the extension and enhancement of the Wales retail relief scheme.

Eleni, rydym wedi cyflwyno nifer o fesurau ardrethi busnes pwysig, gyda'r nod o gynorthwyo busnesau, gan gynnwys cap pellach ar y lluosydd ardrethi busnes, sy'n estyniad o ryddhad ardrethi i fusnesau bach, ac ymestyn a gwella cynllun rhyddhad manwerthu Cymru.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:36

Gwyn R. Price [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you for that answer. First Minister, Saturday, 5 December is Small Business Saturday. Last year, over 16 million people shopped in small businesses in the UK on the day. What is the Welsh Government doing to ensure the success of Small Business Saturday is built on, to aid small businesses in my constituency?

Diolch i chi am yr ateb yna. Brif Weinidog, Dydd Sadwrn 5 Rhagfyr yw Sadwrn Busnesau Bach. Y llynedd, bu dros 16 miliwn o bobl yn siopa mewn busnesau bach yn y DU ar y diwrnod. Beth mae Llywodraeth Cymru yn ei wneud i sicrhau yr adeiladir ar lwyddiant Sadwrn Busnesau Bach, i gynorthwyo busnesau bach yn fy etholaeth i?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:37 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Well, we know that, for small businesses, what they need more than anything else are customers, and it's important that people understand that, if they don't use small businesses, then those businesses will eventually disappear. I know that Small Business Saturday will take place on 5 December. I know that Business Wales propose to support activity around Small Business Saturday, including supporting the SBS UK team when they visit Wales, and promoting the SBS UK campaign and the bus tour. I know that the Business Wales marketplace initiative will be supporting small businesses on Small Business Saturday by providing cabins and training experiences at both Cardiff Christmas market and the Portmeirion Christmas fair to showcase and celebrate micro and small Welsh businesses. In addition, a start-up and entrepreneurship campaign will be launched on 1 December, and will run until 10 December, as part of an integrated support small and local businesses in Wales campaign.

Wel, rydym ni'n gwybod, i fusnesau bach, mai'r hyn sydd ei angen arnynt yn fwy nag unrhyw beth arall yw cwsmeriaid, ac mae'n bwysig bod pobl yn deall, os nad ydynt yn defnyddio busnesau bach, yna bydd y busnesau hynny'n diflannu yn y pen draw. Gwn fod Sadwrn Busnesau Bach yn cael ei gynnal ar 5 Rhagfyr. Gwn fod Busnes Cymru yn bwriadu cefnogi gweithgarwch o amgylch Sadwrn Busnesau Bach, gan gynnwys cefnogi tîm SBS UK pan fydd yn ymweld â Chymru, a hyrwyddo ymgyrch SBS UK a'r daith bus. Gwn y bydd menter marchnad Busnes Cymru yn cefnogi busnesau bach ar Sadwrn Busnesau Bach trwy ddarparu cabanau a phrofiadau hyfforddi ym marchnad Nadolig Caerdydd a ffair Nadolig Portmeirion i arddangos a dathlu microfusnesau a busnesau bach Cymru. Hefyd, bydd ymgyrch dechrau busnes ac entrepreneuriaeth yn cael ei lansio ar 1 Rhagfyr, a bydd yn parhau tan 10 Rhagfyr, yn rhan o ymgyrch integredig i gynorthwyo busnesau bach a lleol yng Nghymru.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:38 **Mohammad Asghar** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, the UK Government has announced it is to allow local authorities in England to keep money they collect from business rates to boost growth and to create jobs in their areas. What studies has the Welsh Government undertaken as to the potential benefits of this policy for businesses in Islwyn and elsewhere in Wales, and will you be considering the same sort of policy here?

Brif Weinidog, mae Llywodraeth y DU wedi cyhoeddi y bydd yn caniatáu i awdurdodau lleol yn Lloegr gadw'r arian y maent yn ei gasglu o ardrethi busnes i hybu twf ac i greu swyddi yn eu hardaloedd. Pa astudiaethau y mae Llywodraeth Cymru wedi'u cynnal o ran manteision posibl y polisi hwn i fusnesau yn Islwyn ac mewn mannau eraill yng Nghymru, ac a fyddwch chi'n ystyried yr un math o bolisi yma?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:38 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Well, there is a rather large pitfall here, in that we estimate that around about 17 local authorities would lose out as a result of such a system being adopted in Wales. If we have a system where business rates are wholly contained within a local authority area, then the element of cross-subsidy disappears. For example, Monmouthshire would lose about £4 million a year. So, we have to consider very carefully allowing local authorities the flexibility that they need, without them losing out, in terms of having access to a smaller pot of money at a time of financial difficulty for them.

Wel, mae un perygl gweddol fawr yma, o'r safbwynt ein bod yn amcangyfrif y byddai tua 17 o awdurdodau lleol ar eu colled o ganlyniad i fabwysiadu system o'r fath yng Nghymru. Os bydd gennym ni system lle mae ardrethi busnes wedi'u cynnwys yn gyfan gwbl mewn ardal awdurdod lleol, yna mae'r elfen o groes-gymhorthdal yn diflannu. Er enghraifft, byddai Sir Fynwy yn colli tua £4 miliwn y flwyddyn. Felly, mae'n rhaid i ni ystyried yn ofalus iawn rhoi'r hyblygrwydd sydd ei angen arnynt i awdurdodau lleol, heb iddyn nhw golli allan, o ran cael mynediad at bot llai o arian mewn cyfnod o anhawster ariannol iddyn nhw.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:39 **Lindsay Whittle** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Well, First Minister, you're right: 'Too many shopping online; get out more', should be our call. First Minister, many struggling high streets are home to important historic buildings—particularly, indeed, in Islwyn—and they fall into misuse or disrepair as our town centres decline. Have you considered a specific strategy to make sure that these buildings can be used again for a purpose, perhaps as homes or something unrelated to traditional shopping as we have come to know it?

Wel, Brif Weinidog, rydych chi'n iawn: 'Gormod yn siopa ar-lein; ewch allan fwy', ddylai ein galwad fod. Brif Weinidog, mae llawer o strydoedd mawr sydd mewn trafferthion yn gartref i adeiladau hanesyddol pwysig—yn enwedig, yn wir, yn Islwyn—ac maent yn cael eu camdefnyddio neu'n adfeilio wrth i ganol ein trefi ddirywio. A ydych chi wedi ystyried strategaeth benodol i sicrhau y gellir defnyddio'r adeiladau hyn eto at ddiben, efallai fel cartrefi neu rywbeth nad yw'n gysylltiedig â siopa traddodiadol fel yr ydym wedi dod i'w adnabod?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:39

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Those are matters for local authorities, and I know that local authorities are taking steps to redesign the mix within town centres. If I look at my own town centre of Bridgend, there are too many shop units and not enough offices, and it means that there are not enough office workers in the town in the day to provide the footfall for businesses. And, looking at converting—it's been happening—some of those shop units to offices and, of course, residential units is important in terms of making sure there are people in town centres day and evening. There are many town centres that don't have a footfall any longer. They're open between 9 o'clock and half past five when there's no-one around. Most people are back after that time and they go to the supermarket because the town centre isn't open—the shops aren't open. So, we do need to look at making sure that the footfall is there in the day, and that means more offices. But I think it's important that businesses start thinking about whether they actually do need to open between 9 a.m. and 5.30 p.m. and whether, in fact, 11 a.m. until 7 p.m. is a better model, given the working patterns that exist now, not the working patterns that existed 40 years ago.

Materion i awdurdodau lleol yw'r rhain, ac rwy'n gwybod bod awdurdodau lleol yn cymryd camau i ailgynllunio'r gymysgedd yng nghanol trefi. Os edrychaf ar ganol fy nhref fy hun ym Mhen-y-bont ar Ogwr, mae gormod o unedau siop a dim digon o swyddfeydd, ac mae'n golygu nad oes digon o weithwyr swyddfa yn y dref yn y dydd i ddarparu digon o gwsmeriaid i fusnesau. Ac mae edrych ar droi—mae wedi bod yn digwydd—rhai o'r siopau hynny yn swyddfeydd ac, wrth gwrs, unedau preswyl, yn bwysig o ran sicrhau bod pobl yng nghanol trefi ddydd a nos. Ceir llawer o ganol trefi nad oes digon o bobl ynddynt mwyach. Maen nhw ar agor rhwng 9 o'r gloch a hanner awr wedi pump pan nad oes neb o gwmpas. Mae'r rhan fwyaf o bobl yn dod yn ôl ar ôl y cyfnod hwnnw ac maen nhw'n mynd i'r archfarchnad gan nad yw canol y dref ar agor—nid yw'r siopau ar agor. Felly, mae angen i ni edrych ar sicrhau bod digon o bobl yno yn ystod y dydd, ac mae hynny'n golygu mwy o swyddfeydd. Ond rwy'n credu ei bod yn bwysig bod busnesau yn dechrau meddwl a oes wir angen iddyn nhw fod ar agor rhwng 9 a.m. a 5.30 p.m. ac a yw, 11 a.m. tan 7 p.m. yn fodel gwell mewn gwirionedd, o ystyried y patrymau gweithio sy'n bodoli nawr, nid y patrymau gweithio a oedd yn bodoli 40 mlynedd yn ôl.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Cwestiynau Heb Rybudd gan Arweinwyr y Pleidiau

Questions Without Notice from the Party Leaders

13:40

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I now call the party leaders to question the First Minister, starting this week with the leader of Plaid Cymru, Leanne Wood.

Galwaf ar arweinwyr y pleidiau i holi'r Prif Weinidog nawr, gan ddechrau yr wythnos hon gydag arweinydd Plaid Cymru, Leanne Wood.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:40

Leanne Wood [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Arweinydd Plaid Cymru / The Leader of Plaid Cymru

Diolch. First Minister, Plaid Cymru welcomes your announcement this morning regarding cutting the waiting time target for treating people experiencing mental ill health from 56 to 28 days. I appreciate that your announcement today is in relation to adult mental health services, but I'd like to ask you about child and adolescent mental health services in the community. You'll be aware that the repercussions for children and young people waiting too long for mental health treatment can be lifelong. So, can you tell us, please, what plans you have to improve mental health services for children and young people?

Diolch. Brif Weinidog, mae Plaid Cymru yn croesawu eich cyhoeddiad y bore yma ynghylch torri'r targed amser aros ar gyfer trin pobl sy'n dioddef salwch meddwl o 56 i 28 diwrnod. Rwy'n sylweddoli bod eich cyhoeddiad heddiw yn ymwneud â gwasanaethau iechyd meddwl i oedolion, ond hoffwn ofyn i chi am wasanaethau iechyd meddwl plant a'r glasoed yn y gymuned. Byddwch yn ymwybodol y gall ôl-ffeithiau i blant a phobl ifanc sy'n aros yn rhy hir am driniaeth iechyd meddwl barhau am oes. Felly, a allwch chi ddweud wrthym, os gwelwch yn dda, pa gynlluniau sydd gennych chi i wella gwasanaethau iechyd meddwl i blant a phobl ifanc?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)*Y Prif Weinidog / The First Minister*

Yes. We are investing an additional £800,000 in expanding CAMHS provision during 2015-16. Health board proposals have now been agreed. They will result in the recruitment of more specialist staff across Wales to work with primary care providers and to directly support young people in primary care, and that is expected to improve overall waiting times for both assessment and treatment. We know that evidence suggests that around a third of young people referred to specialist CAMHS have no mental illness, if I can put it that way. A further third have low-level difficulties that wouldn't reach the threshold for treatment by a specialist service. So, expanding primary care CAMHS means that more young people can be assessed and, if appropriate, receive their treatment without the onward referral being needed, and that, of course, helps in terms of freeing up time for those who are in more need of the services that CAMHS provides. It is important that there are different ways of helping young people who have mental health issues. Some will not need the specialist treatment that CAMHS provides, but we are investing and working with health boards to make sure that treatment is available more quickly.

Gallaf. Rydym ni'n buddsoddi £800,000 ychwanegol i ehangu'r ddarpariaeth CAMHS yn ystod 2015-16. Mae cynigion byrddau iechyd wedi'u cytuno erbyn hyn. Byddant yn arwain at recriwtio mwy o staff arbenigol ledled Cymru i weithio gyda darparwyr gofal sylfaenol ac i gefnogi pobl ifanc mewn gofal sylfaenol yn uniongyrchol, a disgwylir i hynny wella amseroedd aros cyffredinol ar gyfer asesiadau a thriniaeth. Rydym ni'n gwybod bod tystiolaeth yn awgrymu nad oes gan tua un o bob tri unigolyn ifanc a atgyfeirir at CAMHS arbenigol unrhyw salwch meddwl, os caf i ei roi felly. Mae gan un o bob tri arall anawsterau lefel isel na fyddai'n cyrraedd y trothwy ar gyfer triniaeth gan wasanaeth arbenigol. Felly, mae ehangu gofal sylfaenol CAMHS yn golygu y gellir asesu mwy o bobl ifanc ac, os yw'n briodol, y gallant dderbyn eu triniaeth heb fod angen yr atgyfeiriad ymlaen, ac mae hynny, wrth gwrs, yn helpu o ran rhyddhau amser i'r rhai sydd fwy o angen y gwasanaethau y mae CAMHS yn eu darparu. Mae'n bwysig y ceir gwahanol ffyrdd o helpu pobl ifanc sydd â phroblemau iechyd meddwl. Ni fydd angen y driniaeth arbenigol y mae CAMHS yn ei darparu ar rai, ond rydym ni'n buddsoddi ac yn gweithio gyda byrddau iechyd i sicrhau bod triniaeth ar gael yn gyflymach.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)**Leanne Wood** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I would accept that there needs to be a range of treatments, First Minister, but perhaps you can shed light on official figures that show that, between 2009 and 2014, there was a reduction in spending on child and adult mental health services in primary care of £2 million, leaving the overall spend on those crucial services at £5.1 million. I'm aware that the Mental Health (Wales) Measure 2010, in 2012, re-categorised some funding streams, and that might mean that the official statistics don't tell us the full picture. Can you give us an assurance, then, that there's not been a cut in funding for community mental health services for children and young people over this period? Are you prepared to publish the details and make them available in the library as soon as possible?

Rwyf yn derbyn bod angen cael amrywiaeth o driniaethau, Brif Weinidog, ond efallai y gallech chi deflwg goleuni ar ffigurau swyddogol sy'n dangos y bu gostyngiad, rhwng 2009 a 2014, mewn gwariant ar wasanaethau iechyd meddwl i blant ac oedolion o £2 filiwn mewn gofal sylfaenol, gan adael cyfanswm y gwariant ar y gwasanaethau hanfodol hynny yn £5.1 miliwn. Rwy'n ymwybodol bod y Mesur Iechyd Meddwl (Cymru) 2010, yn 2012, wedi ail-gategoreiddio rhai ffyrdd ariannu, ac y gallai hynny olygu nad yw'r ystadegau swyddogol yn rhoi'r darlun llawn i ni. A allwch chi roi sicrwydd i ni, felly, na fu toriad i gyllid ar gyfer gwasanaethau iechyd meddwl cymunedol ar gyfer plant a phobl ifanc dros y cyfnod hwn? A ydych chi'n barod i gyhoeddi'r manylion a'u rhoi ar gael yn y llyfrgell cyn gynted â phosibl?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)**Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)*Y Prif Weinidog / The First Minister*

Well, there's no reason why that shouldn't be done. In terms of the investment that we've made in mental health services, we have, of course, seen the £7.65 million investment that has gone in. We will see new services developed for our young people with neurodevelopmental conditions and, of course, what I should add is that we've issued guidance outlining our expectation that all urgent assessment referrals to CAMHS should be undertaken within 48 hours and that, by 1 April next year, all routine assessments should be undertaken within 28 days. That's a significant difference to the situation that has existed, and that reflects the new investment that we've put in.

Wel, nid oes unrhyw reswm pam na ddylai hynny gael ei wneud. O ran y buddsoddiad rydym ni wedi ei wneud mewn gwasanaethau iechyd meddwl, rydym ni wedi, wrth gwrs, gweld y buddsoddiad o £7.65 miliwn a wnaed. Byddwn yn gweld gwasanaethau newydd yn cael eu datblygu ar gyfer ein pobl ifanc â chyflyrau niwrodatblygiadol ac, wrth gwrs, yr hyn y dylwn i ei ychwanegu yw ein bod ni wedi cyhoeddi canllawiau yn amlinellu ein disgwiliad y dylai pob atgyfeiriad asesu brys at CAMHS gael ei gynnal o fewn 48 awr ac, erbyn 1 Ebrill y flwyddyn nesaf, y dylai pob asesiad rheolaidd gael ei gynnal o fewn 28 diwrnod. Mae hwnnw'n wahaniaeth sylweddol i'r sefyllfa sydd wedi bodoli, ac mae hynny'n adlewyrchu'r buddsoddiad newydd yr ydym ni wedi ei wneud.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

- 13:43 **Leanne Wood** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Well, I'm still not clear whether or not you've provided an assurance as to whether or not there's been a cut, but, over the past two years, it's clear that waiting times have deteriorated. Almost two thirds of children now wait longer than 10 weeks for treatment to begin. You've made a welcome announcement to create a more ambitious target for adults experiencing mental health problems and, as I've said, we welcome that. But will you now commit to tackling these appalling waiting times for treatment that our children are experiencing? Will you agree to set appropriate targets and will you back this up with a firm commitment, now, to an annual real-terms increase in funding for child and adolescent community mental health services?
- Wel, nid wyf yn eglur o hyd pa un a ydych chi wedi rhoi sicrwydd ynghylch a fu toriad ai peidio, ond, dros y ddwy flynedd diwethaf, mae'n amlwg bod amseroedd aros wedi gwaethygu. Mae bron i ddwy ran o dair o blant yn aros mwy na 10 wythnos i driniaeth ddechrau erbyn hyn. Rydych chi wedi gwneud cyhoeddiad i'w groesawu o ran creu targed mwy uchelgeisiol ar gyfer oedolion â phroblemau iechyd meddwl ac, fel rwyf wedi dweud, rydym ni'n croesawu hynny. Ond a wnewch chi ymrwymo nawr i fynd i'r afael â'r amseroedd aros erchyll hyn am driniaeth y mae ein plant yn eu dioddef? A wnewch chi gytuno i osod targedau priodol ac a wnewch chi ategu hyn gydag ymrwymiad cadarn, nawr, i gynnydd termau real blynyddol i gyllid ar gyfer gwasanaethau iechyd meddwl cymunedol plant a'r glasoed?
- 13:44 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- We will look to allocate the money that's required for child and adolescent mental health services. It partially depends, of course, on the budget that we receive from the UK Government. But we do know this is an area where we want to see improvement. Just to repeat what I said earlier, we have issued guidance outlining our expectation that all urgent referrals to CAMHS should be undertaken within 48 hours and, also, by 1 April next year all routine assessments should be undertaken within 28 days. They are taxing targets, but we expect them to be met.
- Ein nod fydd dyrannu'r arian sydd ei angen ar gyfer gwasanaethau iechyd meddwl plant a'r glasoed. Mae'n dibynnu'n rhannol, wrth gwrs, ar y gyllideb a gawn ni gan Lywodraeth y DU. Ond rydym ni'n gwybod bod hwn yn faes lle'r ydym ni eisiau gweld gwelliant. Dim ond i ailadrodd yr hyn a ddywedais yn gynharach rydym ni wedi cyhoeddi canllawiau yn amlinellu ein disgwyliad y dylai pob atgyfeiriad brys at CAMHS gael ei wneud o fewn 48 awr ac, hefyd, erbyn 1 Ebrill y flwyddyn nesaf, dylai pob asesiad rheolaidd gael ei gynnal o fewn 28 diwrnod. Maen nhw'n dargedau anodd, ond rydym ni'n disgwyl iddyn nhw gael eu bodloni.
- 13:45 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- I call the leader of the opposition, Andrew R.T. Davies. Galwaf ar arweinydd yr wrthblaid, Andrew R.T. Davies.
- 13:45 **Andrew R.T. Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Arweinydd yr Wrthblaid / The Leader of the Opposition*
- Thank you, Deputy Presiding Officer. First Minister, two months before the Commission on Public Service Governance and Delivery publishes its report—an independent report, I might add—why did you instruct Sir Paul Williams as to how you wanted his proposals laid out, presented and delivered?
- Diolch, Ddirprwy Lywydd. Brif Weinidog, dau fis cyn i'r Comisiwn ar Lywodraethu a Darparu Gwasanaethau Cyhoeddus gyhoeddi ei adroddiad—adroddiad annibynnol, dylwn ychwanegu—pam y gwnaethoch chi gyfarwyddo Syr Paul Williams ynghylch sut yr oeddech chi eisiau i'w gynnigion gael eu gosod, eu cyflwyno a'u darparu?
- 13:45 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- Unless the leader of the opposition gives me more detail, I can't comment. Oni bai bod arweinydd yr wrthblaid yn rhoi mwy o fanylion i mi, ni allaf wneud unrhyw sylw.

13:45

Andrew R.T. Davies [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Well, First Minister, in e-mails that we've had released to us via freedom of information requests from your principal Permanent Secretary, it clearly shows that, in October 2013, an e-mail sent by him on your behalf stated that you'd prefer a series of options for proposals to reorganise local government. The e-mail then went on to say that you wanted no heavy steer in favour of any particular option. Remarkably, you also said that, once the report was finalised, only you and your Permanent Secretary should be given a copy at that stage—nobody else, not even your local government Minister. That e-mail went on 20 December. The commission was supposed to independently review public services in Wales. Why then, First Minister, did you instruct it what to do, when to do it and how to do it, spend £130,000 commissioning the report and then bin its proposals?

Wel, Brif Weinidog, mewn negeseuon e-bost a ryddhawyd i ni trwy geisiadau rhyddid gwybodaeth gan eich prif Ysgrifennydd Parhaol, mae'n dangos yn eglur, ym mis Hydref 2013, bod e-bost a anfonwyd ganddo ef ar eich rhan, yn dweud y byddai'n well gennych chi gyfres o ddewisiadau ar gyfer cynigion i ad-drefnu llywodraeth leol. Aeth yr e-bost yn ei flaen i ddweud wedyn nad oeddech chi eisiau unrhyw arweiniad cryf o blaid unrhyw ddewis penodol. Yn rhyfeddol, dywedsoch hefyd, pan fyddai'r adroddiad wedi ei gwblhau, mai dim ond chi a'ch Ysgrifennydd Parhaol ddylai dderbyn copi bryd hynny—neb arall, dim hyd yn oed eich Gweinidog llywodraeth leol. Anfonwyd yr e-bost hwnnw ar 20 Rhagfyr. Roedd y comisiwn i fod i adolygu gwasanaethau cyhoeddus yng Nghymru yn annibynnol. Pam felly, Brif Weinidog, y gwnaethoch chi ei gyfarwyddo o ran beth i'w wneud, pryd i'w wneud a sut i'w wneud, gwario £130,000 ar gomisiynu'r adroddiad ac yna diystyru ei gynigion?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:46

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

I'm at a loss to understand what the leader of the opposition is trying to say here. Were they asked to provide an option? Yes. They had a free hand as to what that option might be. In terms of the heavy steer, I didn't want to give them the heavy steer. That's the whole point, so I don't know what he's complaining about. So, I took the view of the Williams commission that I wanted them to be independent, I wanted them to come up with an option, if they could, but they had a free hand as to how that option was delivered, and there was certainly no steer from my office, as the e-mail actually confirms.

Nid wyf yn deall o gwbl yr hyn y mae arweinydd yr wrthblaid yn ceisio ei ddweud yn y fan yma. A ofynnwyd iddyn nhw gynnig dewis? Do. Roedd ganddyn nhw law rydd o ran beth allai'r dewis hwnnw fod. O ran yr arweiniad cryf, nid oeddwn i eisiau rhoi'r arweiniad cryf iddyn nhw. Dyna'r holl bwynt, felly nid wyf yn gwybod am beth y mae'n cwyno. Felly, cymerais farn comisiwn Williams fy mod i eisiau iddyn nhw fod yn annibynnol, roeddwn i eisiau iddyn nhw gynnig dewis, pe gallent, ond roedd ganddyn nhw law rydd o ran sut y byddai'r dewis hwnnw'n cael ei ddarparu, ac yn sicr nid oedd unrhyw arweiniad o'm swyddfa i, fel y mae'r e-bost yn ei gadarnhau a dweud y gwir.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:47

Andrew R.T. Davies [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, the principle of the Williams commission was that it was to be independent. It was left to get on with its work, as everyone assumed, and to come forward with the proposals. These e-mails clearly show that your officials and, indeed, you, were heavily supporting the work of the commission, shall we say, and directing how you wanted the final report to resemble your own thoughts on local government reorganisation. The issue is quite clear: you and your officials were directing what everyone else thought was an independent commission. Do you not recognise that this now calls into question any findings of the Williams commission brought forward in their final report?

Brif Weinidog, egwyddor comisiwn Williams oedd y byddai'n annibynnol. Fe'i gadawyd i fynd ymlaen â'i waith, fel y tybiodd pawb, ac i gyflwyno'r cynigion. Mae'r e-byst hyn yn dangos yn eglur bod eich swyddogion ac, yn wir, chithau, yn cefnogi gwaith y comisiwn yn gryf, gadwch i ni ddweud, ac yn cyfarwyddo sut yr oeddech chi eisiau i'r adroddiad terfynol fod yn debyg i'ch syniadau eich hun ar ad-drefnu llywodraeth leol. Mae'r mater yn gwbl eglur: roeddech chi a'ch swyddogion yn cyfarwyddo'r hyn yr oedd pawb arall yn ei gredu oedd yn gomisiwn annibynnol. Onid ydych chi'n cydnabod bod hyn yn bwrw amheuaeth bellach ar unrhyw ganfyddiadau a gyflwynwyd gan gomisiwn Williams yn ei adroddiad terfynol?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:47

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Well, that's an example of somebody who asked a question and realised it was a mistake by the time the third question was arrived at. Let me make it clear once again: the Williams commission asked whether there should be a number of options or an option, and my preference was that there should be an option. It was them for decide what that option might be, and they were given no steer at all as to what that option was. They were given a free hand in that. If anybody can point out to me what is wrong with that, then I'm open to suggestions. This is a scenario where an independent body, with a member of the Conservative Party sitting on it, was not directed in any way by Government as to what their final conclusions should be. [Interruption.] There is no point shouting now when you've got it wrong. They were not given any steer as to what they should be doing; they were left to provide an independent report in any way that they saw fit. They were given no heavy steer, as the e-mail suggests. It was a perfectly proper way of doing things.

Wel, mae honna'n enghraifft o rywun a ofynnodd gwestiwn a sylweddoli ei fod yn gamgymeriad erbyn cyrraedd y trydydd cwestiwn. Gadewch i mi ei gwneud yn eglur unwaith eto: gofynnodd comisiwn Williams a ddylid cael nifer o ddewisiadau neu un dewis, ac roeddwn i'n ffafrio un dewis. Eu cyfrifoldeb nhw oedd penderfynu beth fyddai'r dewis hwnnw, ac ni roddwyd unrhyw arweiniad o gwbl iddynt o ran beth fyddai'r dewis hwnnw. Cawsant law rydd yn hynny o beth. Os gall unrhyw un ddweud wrthyf beth sydd o'i le ar hynny, yna rwy'n agored i awgrymiadau. Mae hon yn sefyllfa lle na chyfeiriwyd corff annibynnol, yn cynnwys aelod o'r Blaid Geidwadol, mewn unrhyw ffordd gan y Llywodraeth ynghylch beth ddylai ei gasgliadau terfynol fod. [Torri ar draws.] Nid oes diben gweiddi nawr pan eich bod chi wedi ei gael yn anghywir. Ni roddwyd unrhyw arweiniad iddynt ynghylch yr hyn y dylent fod yn ei wneud; fe'u gadawyd i ddarparu adroddiad annibynnol mewn unrhyw ffordd yr oedden nhw'n meddwl y byddai'n briodol. Ni roddwyd unrhyw arweiniad cryf iddynt, fel y mae'r e-bost yn ei awgrymu. Roedd yn ffordd gwbl briodol o wneud pethau.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:48

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

And now the leader of the Welsh Liberal Democrats, Kirsty Williams.

Ac arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, Kirsty Williams, nawr.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:48

Kirsty Williams [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Arweinydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru / The Leader of the Welsh Liberal Democrats

Thank you very much, Deputy Presiding Officer. First Minister, could I return to the issue of mental health? You'll be aware that the Welsh Liberal Democrats have long campaigned for parity between physical and mental health. Your Government announcement today that waiting time targets for mental health treatment will be cut from 52 to 28 days is very welcome. Could you confirm that, under those new waiting time targets, a patient assessed as needing a psychological therapy will start that therapy treatment within 28 days of their assessment?

Diolch yn fawr iawn, Ddirprwy Lywydd. Brif Weinidog, a gaf i ddychwelyd at fater iechyd meddwl? Byddwch yn ymwybodol bod Democratiaid Rhyddfrydol Cymru wedi ymgyrchu ers amser maith dros gydraddoldeb rhwng iechyd corfforol a meddyliol. Croesewir yn fawr cyhoeddiad eich Llywodraeth heddiw y bydd targedau amser aros ar gyfer triniaeth iechyd meddwl yn cael eu torri o 52 i 28 diwrnod. A allech chi gadarnhau, yn unol â'r targedau amser aros newydd hynny, y bydd claf yr aseswyd bod angen therapi seicolegol arno yn dechrau'r driniaeth therapi honno o fewn 28 diwrnod i'w asesiad?

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:49

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

That is something that we expect to see, yes.

Mae hynny'n rhywbeth yr ydym ni'n disgwyl ei weld, ydy.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:49

Kirsty Williams [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you for that clarity and commitment, First Minister. As your Government will be more than aware, setting a target is one thing and meeting it is quite another. Given that your own Government's review found that some people are waiting up to two years to access psychological therapy, how many extra professionals and extra patient appointments will be created in order to fulfil the promise that you've just made in this Chamber that people needing psychological therapy will receive it within 28 days?

Diolch i chi am yr eglurder a'r ymrwymiad yna, Brif Weinidog. Fel y bydd eich Llywodraeth yn fwy nag ymwybodol, mae gosod targed yn un peth ac mae ei fodloni'n rhywbeth arall yn llwyr. O gofio y canfu adolygiad eich Llywodraeth eich hun bod rhai pobl yn aros hyd at ddwy flynedd i gael mynediad at therapi seicolegol, faint o weithwyr proffesiynol ychwanegol ac apwyntiadau cleifion ychwanegol fydd yn cael eu creu i gadw'r addewid yr ydych chi newydd ei wneud yn y Siambr hon y bydd pobl sydd angen therapi seicolegol yn ei dderbyn o fewn 28 diwrnod?

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

13:49

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

As I said in the answer I gave to the leader of Plaid Cymru, health board proposals have now been agreed. They will result in the recruitment of more specialist staff across Wales to work with primary care providers and to support young people in primary care as well. And, of course, we do expect that to improve overall waiting times for both assessment and treatment.

Fel y dywedais yn yr ateb a roddais i arweinydd Plaid Cymru, mae cynigion y byrddau iechyd wedi'u cytuno erbyn hyn. Byddant yn arwain at recriwtio mwy o staff arbenigol ledled Cymru i weithio gyda darparwyr gofal sylfaenol ac i gefnogi pobl ifanc mewn gofal sylfaenol hefyd. Ac, wrth gwrs, rydym ni'n disgwyl i hynny wella amseroedd aros cyffredinol ar gyfer asesiadau a thriniaeth.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:50

Kirsty Williams [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you. As I said, I'm very glad for the clarity—it's really important for someone who's had the courage to go to their primary healthcare professional today to discuss a mental health issue to know that, if they need to have psychological treatment, they will now receive that within 28 days. I think it's a massive step forward if the Government is able to achieve that.

Diolch. Fel y dywedais, rwy'n falch iawn am yr eglurder—mae'n bwysig iawn bod rhywun sydd wedi bod yn ddigon dewr i fynd at ei weithiwr gofal iechyd sylfaenol proffesiynol heddiw i drafod mater iechyd meddwl, yn gwybod, os oes angen iddo gael triniaeth seicolegol, y bydd yn ei derbyn o fewn 28 diwrnod erbyn hyn. Rwy'n credu ei fod yn gam enfawr ymlaen os gall y Llywodraeth gyflawni hynny.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

As we heard earlier, there are over 3,000 young people in Wales currently on a waiting list for specialist child and adolescent mental health services. I accept that many of those young people don't need to be in that service at all—indeed, it's positively a negative thing to be in that service and to have that label if that child doesn't need it—but there are many people in that service on a waiting list who desperately do need a professional intervention and they need it quickly. Given what you've just said about improvements to assessment times, why does your Government think that it's acceptable for young people after an assessment to wait for 112 days for treatment, when you expect those who are adults only now to wait 28 days?

Fel y clywsom yn gynharach, ceir dros 3,000 o bobl ifanc yng Nghymru sydd ar restr aros ar gyfer gwasanaethau iechyd meddwl plant a'r glasod arbenigol ar hyn o bryd. Rwy'n derbyn nad oes angen i lawer o'r bobl ifanc hynny fod yn y gwasanaeth hwnnw o gwbl—yn wir, mae'n sicr yn beth negyddol i fod yn y gwasanaeth hwnnw ac i gael y label hwnnw os nad yw plentyn ei angen—ond mae llawer o bobl yn y gwasanaeth hwnnw ar restr aros sydd angen ymyrraeth broffesiynol yn daer, ac maen nhw ei hangen yn gyflym. O ystyried yr hyn yr ydych chi newydd ei ddweud am welliannau i amseroedd asesu, pam mae eich Llywodraeth yn credu ei bod yn dderbyniol i bobl ifanc aros 112 diwrnod am driniaeth ar ôl asesiad, pan eich bod chi'n disgwyl i'r rhai sy'n oedolion aros dim ond 28 diwrnod erbyn hyn?

13:51

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

No. I mean, what we expect is, with the recruitment of new staff, that we will see waiting times improve with regard to CAMHS. But also, it's important to ensure that those who don't need that specialist treatment get sometimes quicker and certainly appropriate treatment in other ways, and that's something, of course, that we're looking at doing as well, as I mentioned to the leader of Plaid Cymru.

Na. Hynny yw, yr hyn yr ydym ni'n ei ddisgwyl, wrth recriwtio staff newydd, yw y byddwn yn gweld amseroedd aros yn gwella o ran CAMHS. Ond hefyd, mae'n bwysig sicrhau bod y rhai nad oes angen y driniaeth arbenigol honno arnynt yn cael triniaeth sydd weithiau'n gyflymach ac yn sicr yn briodol mewn ffyrdd eraill, ac mae hynny'n rhywbeth, wrth gwrs, yr ydym ni'n ceisio ei wneud hefyd, fel y soniais wrth arweinydd Plaid Cymru.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

An urgent referral within 48 hours is important in terms of being able, then, to plan for the treatment and care of a young person with a mental health problem, and, of course, routine assessments within 28 days is a significant improvement and something that we're determined to see through, given the funding that we have put in place, bearing in mind, of course, that mental health funding in Wales has been ring-fenced since 2008-09 as well. But we want to make sure that there are more resources and more professionals involved in providing specialist advice to children and young people.

Mae atgyfeiriad brys o fewn 48 awr yn bwysig o ran gallu, wedyn, cynllunio ar gyfer triniaeth a gofalu am unigolyn ifanc â phroblem iechyd meddwl, ac, wrth gwrs, mae asesiadau rheolaidd o fewn 28 diwrnod yn welliant sylweddol ac yn rhywbeth yr ydym ni'n benderfynol o'i gyflawni, o ystyried y cyllid yr ydym ni wedi ei roi ar waith, gan gofio, wrth gwrs, bod cyllid iechyd meddwl yng Nghymru wedi ei neilltuo ers 2008-09 hefyd. Ond rydym ni eisiau gwneud yn siŵr bod mwy o adnoddau a mwy o weithwyr proffesiynol yn darparu cyngor arbenigol i blant a phobl ifanc.

Gwasanaethau'r GIG (Dwyrain De Cymru)

NHS Services (South Wales East)

- 13:52 **William Graham** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
 3. A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am wasanaethau GIG yn Nwyrain De Cymru? OAQ(4)2539(FM) 3. Will the First Minister make a statement on NHS services in South Wales East? OAQ(4)2539(FM)
- 13:52 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
 Y Prif Weinidog / The First Minister
 Yes. NHS organisations in South Wales East are working hard to continually improve the quality of, and access to, health services in that area. Gwnaf. Mae sefydliadau'r GIG yn Nwyrain De Cymru yn gweithio'n galed i wella ansawdd, a mynediad at, wasanaethau iechyd yn yr ardal honno yn barhaus.
- 13:52 **William Graham** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
 I'm grateful to the First Minister for his answer. The United Kingdom Lung Cancer Coalition's 'Ten Years On' report tracks how far lung cancer outcomes and services have progressed over the last decade. It reports that Wales has the second to worst lung cancer five-year survival rate in Europe, and that inequalities across Wales exist in the provision of access to specialist nurses and surgery. How can these issues be addressed, First Minister, in a relatively short period? Rwy'n ddiolchgar i'r Prif Weinidog am ei ateb. Mae adroddiad 'Ten Years On' Cynghair Canser yr Ysgyfaint y Deyrnas Unedig yn olrhain i ba raddau y mae canlyniadau a gwasanaethau canser yr ysgyfaint wedi symud ymlaen dros y degawd diwethaf. Mae'n adrodd bod gan Gymru y gyfradd waethaf ond un yn Ewrop o ran goroesi canser yr ysgyfaint am bum mlynedd, a bod anghydraddoldebau ar draws Cymru yn bodoli o ran y ddarpariaeth o fynediad at nyrsys a llawdriniaeth arbenigol. Sut y gellir mynd i'r afael â'r problemau hyn, Brif Weinidog, mewn cyfnod cymharol fyr?
- 13:53 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
 Y Prif Weinidog / The First Minister
 Well, of course, we've already announced the significant investment in Velindre, which will help many people. Stereotactic radiotherapy is showing itself to be very promising when it comes to the treatment of lung cancer as well. We know that the key to lung cancer, as with other cancers, is the future development of gene therapy targeted at the individual, and we are fortunate in that sense to have the Wales Institute of Cancer and Genetics—hosting, of course, a Nobel prize winner—which puts Wales at the forefront of research into this dreadful disease. Wel, wrth gwrs, rydym ni eisoes wedi cyhoeddi y buddsoddiad sylweddol yn Felindre, a fydd yn helpu llawer o bobl. Mae radiotherapi stereotactig yn dangos ei hun i fod yn addawol iawn pan ddaw i drin canser yr ysgyfaint hefyd. Rydym ni'n gwybod mai'r allwedd i ganser yr ysgyfaint, fel gyda mathau eraill o ganser, yw datblygu yn y dyfodol therapi genynnau wedi'i dargedu at yr unigolyn, ac rydym ni'n ffodus yn hynny o beth bod gennym Sefydliad Canser a Geneteg Cymru—lle ceir enillydd gwobr Nobel, wrth gwrs—sy'n rhoi Cymru ar flaen y gad o ran gwaith ymchwil i'r defyd ofnadwy hwn.
- 13:53 **Jocelyn Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
 First Minister, often these serious conditions are picked up following routine appointments with the general practitioner. Last week, a close family member wanted a routine GP appointment. They rang the surgery, of course, at 8 o'clock in the morning, as you have to if you want a routine appointment—59 times they rang that number before 8.30 a.m., only to find, then, that all the appointments had gone. It took three days to get a routine appointment and some, I have to say, tenacity on the part of the family member. So, how would you rate the accessibility of non-urgent GP appointments in south-east Wales? Brif Weinidog, yn aml, caiff y cyflyrau difrifol hyn eu darganfod yn dilyn apwyntiadau arferol gyda'r meddyg teulu. Yr wythnos diwethaf, roedd aelod agos o'r teulu eisiau apwyntiad arferol gyda meddyg teulu. Ffoniodd y feddygfa, wrth gwrs, am 8 o'r gloch y bore, fel y mae'n rhaid i chi ei wneud os ydych chi eisiau apwyntiad arferol—ffoniodd y rhif hwnnw 59 o weithiau cyn 8.30 a.m., dim ond i ddarganfod, wedyn, bod yr holl apwyntiadau wedi'u llenwi. Cymerodd dri diwrnod i gael apwyntiad arferol a rhywfaint o ddycnwch, mae'n rhaid i mi ddweud, ar ran yr aelod o'r teulu. Felly, beth yw eich barn am hygyrchedd apwyntiadau meddygon teulu nad ydynt yn rhai brys yn y de-ddwyrain?

13:54

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

I think it's variable—bearing in mind that most GPs are independent contractors. I am aware of surgeries where it's perfectly possible to book online the evening before, and it's perfectly possible to get through easily. I'm aware of other surgeries where there are no appointments at all. GPs do need to ensure there is greater consistency of services, sometimes within the same area. There is no reason why GPs shouldn't be able to offer appointments online these days. Plenty of them do. There is no reason why GPs shouldn't be able to offer the ability to order repeat prescriptions online as well. That helps to take the pressure off the phone lines as people use online services. I've seen good examples of this—for example, in Caerphilly and in my own patch in Bridgend—and I'd encourage all GPs to actually make sure that they're as accessible as they can be, and not just rely on the phones. That is the way that things were done 20 years ago; it's not the way that things need to be done now.

Rwy'n credu ei fod amrywio—gan gofio bod y rhan fwyaf o feddygon teulu yn gontractwyr annibynnol. Rwy'n ymwybodol o feddygfeydd lle mae'n berffaith bosibl gwneud apwyntiad ar-lein y noson cynt, ac mae'n berffaith bosibl cysylltu'n hawdd. Rwy'n ymwybodol o feddygfeydd eraill lle nad oes unrhyw apwyntiadau o gwbl. Mae angen i feddygon teulu sicrhau bod mwy o gysondeb rhwng gwasanaethau, yn yr un ardal weithiau. Nid oes unrhyw reswm pam na ddylai meddygon teulu allu cynnig apwyntiadau ar-lein y dyddiau hyn. Mae digonedd ohonyn nhw'n gwneud hynny. Nid oes unrhyw reswm pam na ddylai meddygon teulu allu cynnig y dewis i archebu presgripsiynau amlroddadwy ar-lein hefyd. Mae hynny'n helpu i leddfu'r pwysau ar y llinellau ffôn wrth i bobl ddefnyddio gwasanaethau ar-lein. Rwyf wedi gweld enghreifftiau da o hyn—er enghraifft, yng Nghaerffili ac yn fy ardal fy hun ym Mhen-y-bont ar Ogwr—a byddwn yn annog pob meddyg teulu i wneud yn siŵr eu bod mor hygyrch ag y gallant fod, a pheidio â dibynnu ar y ffonau'n unig. Dyna'r ffordd y gwnaed pethau 20 mlynedd yn ôl; dyna'r ffordd y mae angen gwneud pethau heddiw.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:55

Kirsty Williams [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, the cornerstone of your plans for south-east Wales healthcare is the long-promised and yet to be delivered specialist critical care centre. The failure to deliver that project to date—something that was promised to be done before the last election and should now be open and accepting patients—isn't just having a knock-on effect on where people get their secondary care, but actually it is now impacting on the ability to recruit and retain trainee GPs in south Powys. They now need to undertake their rotations for paediatrics at the Royal Gwent Hospital, travelling from rural Powys all the way to the Gwent to undertake that part of their training, and for other hospital specialties when they previously would have only had to travel to Nevill Hall Hospital. This is making it a less attractive proposition to recruit trainee GPs to practices in south Powys. When will the SCCC, as promised by your Government before the last election, actually be delivered?

Brif Weinidog, conglfaen eich cynlluniau ar gyfer gofal iechyd y de-ddwyrain yw'r ganolfan gofal critigol arbenigol a addawyd ers amser maith ond nad yw wedi ei darparu eto. Mae'r methiant i ddarparu'r prosiect hwnnw hyd yma—rhywbeth yr addawyd y byddai'n cael ei wneud cyn yr etholiad diwethaf, a dylai fod yn agored ac yn derbyn cleifion erbyn hyn—nid yn unig yn cael sgil-effaith ar ble mae pobl yn cael eu gofal eilaidd, ond mae bellach yn effeithio ar y gallu i recriwtio a chadw meddygon teulu dan hyfforddiant yn ne Powys. Mae angen iddyn nhw ymgymryd â'u cylchdroadau ar gyfer paediatric yn Ysbyty Brenhinol Gwent erbyn hyn, gan deithio o Bowys wledig yr holl ffordd i Went i gyflawni'r rhan honno o'u hyfforddiant, ac ar gyfer arbenigeddau ysbyty eraill pan fyddai wedi bod yn rhaid iddyn nhw deithio dim ond i Ysbyty Nevill Hall yn y gorffennol. Mae hyn yn ei wneud yn gynnig llai deniadol i recriwtio meddygon teulu dan hyfforddiant i feddygfeydd yn ne Powys. Pryd y bydd y ganolfan gofal critigol arbenigol, fel yr addawyd gan eich Llywodraeth cyn yr etholiad diwethaf, yn cael ei darparu mewn gwirionedd?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:56

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

I can confirm that Aneurin Bevan health board submitted the full business case for the SCCC to us for consideration on 14 October. It was accompanied by an updated Clinical Futures programme business case that will look at the wider healthcare provision for the area. Both those cases are now with Welsh Ministers and will now receive full consideration.

Gallaf gadarnhau bod bwrdd iechyd Aneurin Bevan wedi cyflwyno'r achos busnes llawn ar gyfer y ganolfan gofal critigol arbenigol i ni ei ystyried ar 14 Hydref. Fe'i hategwgyd gan achos busnes wedi'i ddiweddarau ar gyfer rhaglen Dyfodol Clinigol, a fydd yn ystyried y ddarpariaeth gofal iechyd ehangach ar gyfer yr ardal. Mae'r ddau achos hynny gyda Gweinidogion Cymru erbyn hyn a byddant yn cael eu hystyried yn llawn nawr.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Cancer y Pancreas

Pancreatic Cancer

13:56

Lynne Neagle [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

4. A wnaiff y Prif Weinidog amlinellu sut y mae Llywodraeth Cymru yn helpu i godi ymwybyddiaeth o ganser y pancreas yng Nghymru? OAQ(4)2533(FM)

4. Will the First Minister outline how the Welsh Government is helping to raise awareness of pancreatic cancer in Wales? OAQ(4)2533(FM)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

13:56

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Pancreatic cancer is a dreadful disease. It's usually detected very late and is usually untreatable as a result—or the survival rate past five years is less than 4 per cent as a result of that. So, awareness of pancreatic cancer in the community is essential for early diagnosis. Through the cancer delivery plan, we have established a programme of work to support primary care in identifying cancer.

Mae canser y pancreas yn glefyd ofnadwy. Caiff ei ganfod yn hwyr iawn fel rheol ac nid oes modd ei drin o ganlyniad fel rheol—neu mae'r gyfradd goroesi y tu hwnt i bum mlynedd yn llai na 4 y cant o ganlyniad i hynny. Felly, mae ymwybyddiaeth o ganser pancreatig yn y gymuned yn hanfodol ar gyfer diagnosis cynnar. Trwy gyfrwng y cynllun cyflawni ar ganser, rydym ni wedi sefydlu rhaglen o waith i gefnogi gofal sylfaenol i ganfod canser.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

13:57

Lynne Neagle [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, this month marks Pancreatic Cancer Awareness Month and I've just hosted an event with Pancreatic Cancer UK, here today, to mark it. It was clear from those who attended just how devastating this illness is. A recent study found that 71 per cent of respondents in Wales could not name a single symptom unprompted. While survival rates for most forms of cancer have been rising, survival rates for pancreatic cancer have remained shockingly low for the past 40 years. First Minister, will you join me in recognising the hard work of Pancreatic Cancer UK and their supporters throughout Wales in raising awareness of this awful illness? Can you give me your assurance that you will work with the health Minister to look at delivering a national pancreatic cancer awareness campaign in Wales, similar to that run in England, Scotland and Northern Ireland?

Brif Weinidog, y mis hwn yw Mis Ymwybyddiaeth o Ganser y Pancreas ac rwyf newydd gynnal digwyddiad gyda Pancreatic Cancer UK, yma heddiw, i nodi hynny. Roedd yn eglur o'r rhai a oedd yn bresennol pa mor ddiinstriol yw'r salwch hwn. Canfu astudiaeth ddiweddar na allai 71 y cant o ymatebwyr yng Nghymru enwi unrhyw symptom yn ddigymell. Er bod y cyfraddau goroesi ar gyfer y rhan fwyaf o fathau o ganser wedi bod yn codi, mae cyfraddau goroesi canser y pancreas wedi parhau i fod yn syfrdanol o isel yn ystod y 40 mlynedd diwethaf. Brif Weinidog, a wnewch chi ymuno â mi i gydnabod gwaith caled Pancreatic Cancer UK a'u cefnogwyr ledled Cymru i godi ymwybyddiaeth o'r salwch ofnadwy hwn? A allwch chi roi sicrwydd i mi y byddwch yn gweithio gyda'r Gweinidog iechyd i ystyried cyflwyno ymgyrch ymwybyddiaeth o ganser y pancreas genedlaethol yng Nghymru, yn debyg i'r rhai a gynhelir yn Lloegr, yr Alban a Gogledd Iwerddon?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

13:58

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Yes, I mean—. Pancreatic cancer can be very difficult to diagnose because the pancreas is buried deep in the abdomen and the symptoms can be very non-specific. What we're going to encourage GPs to do is, where they see somebody who has a condition that isn't resolving, where symptoms are unusual but perhaps difficult to pinpoint in terms of pancreatic cancer, that they do refer on for further investigations. It's a disease—. My sister-in-law was 44 and she had five months after she was diagnosed. It's very difficult to get that diagnosis, but it's a disease that is untreatable past a certain stage and there are many others, I'm sure, in this Chamber who will know people who were diagnosed and didn't have much time left once they were diagnosed. So, early diagnosis is absolutely critical. I do understand that it is difficult to diagnose, but, nevertheless, where there's an unusual pattern that is presented in somebody as they go to see a GP, we would encourage GPs to refer.

Gallaf, hynny yw—. Gall fod yn anodd iawn gwneud diagnosis o ganser pancreatig, gan fod y pancreas wedi ei gladdu'n ddwfn yn yr abdomen a gall y symptomau fod yn amhenodol iawn. Yr hyn yr ydym ni'n mynd i annog meddygon teulu i'w wneud yw, pan eu bod nhw'n gweld rhywun sydd â chyflwr nad yw'n gwella, pan fo symptomau'n anghyffredin ond efallai'n anodd eu nodi'n benodol o ran canser y pancreas, eu bod yn atgyfeirio ymlaen ar gyfer ymchwiliadau pellach. Mae'n glefyd —. Roedd fy chwaer-yng-nghyfraith yn 44 oed a bu fyw am bum mis ar ôl iddi gael ei diagnosis. Mae'n anodd iawn cael y diagnosis hwnnw, ond mae'n glefyd na ellir ei drin y tu hwnt i gam penodol a bydd llawer o bobl eraill, rwy'n siŵr, yn y Siambr hon a fydd yn adnabod pobl a gafodd ddiagnosis ac nad oedd ganddynt lawer o amser ar ôl ar ôl derbyn diagnosis. Felly, mae diagnosis cynnar yn gwbl hanfodol. Rwy'n deall ei bod yn anodd gwneud diagnosis, ond, serch hynny, lle ceir patrwm anarferol a gyflwynir yn rhywun pan fydd yn mynd i weld meddyg teulu, byddem yn annog meddygon teulu i atgyfeirio.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

13:59	Janet Haworth Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>Thank you, Lynne Neagle, for the work you did this afternoon in presenting that event for us. I think everybody in the Chamber knows somebody with cancer, don't they, of one form or another? It touches all our lives. I wonder if the time has come for us to look more closely at the introduction of on-screen prompts for GPs when people do go and consult them, and also whether more sophisticated diagnostic tools can be introduced into some of our GP practices. We have the technology. Our dentists can perform x-rays and put them up on the screen and vets don't seem to have a problem taking mobile scans out. So, I wonder if the time's come for the technology to help us with diagnosing these more difficult—</p>	<p>Diolch i chi, Lynne Neagle, am y gwaith a wnaethoch y prynhawn yma i gyflwyno'r digwyddiad hwnnw i ni. Rwy'n meddwl bod pawb yn y Siambr yn adnabod rhywun â chanser, onid ydynt, o un math neu'i gilydd? Mae'n cyffwrdd bywydau pob un ohonom ni. Tybed a yw'r amser wedi dod i ni edrych yn agosach ar gyflwyno awgrymiadau ar y sgrin i feddygon teulu pan fydd pobl yn mynd i'w gweld, a hefyd ar ba un a ellir cyflwyno offer diagnostig mwy soffistigedig i rai o'n meddygfeydd teulu. Mae'r dechnoleg gennym ni. Gall ein deintyddion gynnal archwiliadau pelydr-x a'u dangos nhw ar y sgrin ac nid yw'n ymddangos bod milfeddygon yn cael problemau wrth fynd â sganiau symudol allan. Felly, tybed a yw'r amser wedi dod ar gyfer y dechnoleg i'n helpu ni gyda'r diagnosis o'r clefydau anoddach—</p>
14:00	Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>Quickly now, please.</p>	<p>Yn gyflym nawr, os gwelwch yn dda.</p>
14:00	Janet Haworth Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>[Continues.]—diseases.</p>	<p>[Yn parhau.]—hyn.</p>
14:00	Carwyn Jones Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p><i>Y Prif Weinidog / The First Minister</i></p> <p>It's difficult to know, because, of course, with many diagnoses, a consultant radiologist is needed to actually be able to read the x-ray properly. GPs will have had some training in radiology as part of their general medical training, but—. Would GPs feel comfortable at—feel that they are able to do that, or will they want to refer to a radiologist in any event? I can't answer that question; it's for GPs to answer. I think, from our point of view as a Government, we want to see GPs being unafraid to refer. We have seen cancer referrals increase greatly in Wales—happily, most of those referrals lead to a result where no cancer is present, but it's better to be safe than sorry.</p>	<p>Mae'n anodd gwybod, oherwydd, wrth gwrs, gyda llawer o ddiagnosis, mae angen radiolegydd ymgynghorol i allu darllen y pelydr-x yn iawn. Bydd meddygon teulu wedi cael rhywfaint o hyfforddiant mewn radioleg yn rhan o'u hyfforddiant meddygol cyffredinol, ond—. A fyddai meddygon teulu yn teimlo'n gyfforddus—yn teimlo eu bod yn gallu gwneud hynny, neu a fyddan nhw eisiau atgyfeirio at radiolegydd beth bynnag? Ni allaf ateb y cwestiwn hwnnw; bydd yn rhaid i feddygon teulu ei ateb. Rwy'n credu, o'n safbwynt ni fel Llywodraeth, ein bod ni eisiau gweld meddygon teulu nad ydynt ofn atgyfeirio. Rydym ni wedi gweld atgyfeiriadau canser yn cynyddu'n fawr yng Nghymru—yn ffodus, mae'r rhan fwyaf o'r atgyfeiriadau hynny'n arwain at ganlyniad lle nad yw canser yn bresennol, ond mae'n well bod yn ddiogel nag yn edifar.</p>
	<p>So, GPs, in fairness, have understood this, they are referring more people, and that does mean, of course, that what might've been missed in the past is not being missed in the future. But, as with any illness, diagnosis is not an easy thing, particularly for some cancers. It can take some time to diagnose the cancer, and even longer, sometimes, to work out what the treatment plan should be. These things are best left, I think, to oncologists, but GPs have a critical role in terms of being able to refer where they have suspicions.</p>	<p>Felly, mae meddygon teulu, a bod yn deg, wedi deall hyn, maen nhw'n cyfeirio mwy o bobl, ac mae hynny'n golygu, wrth gwrs, nad yw'r hyn a allai fod wedi cael ei fethu yn y gorffennol yn cael ei fethu yn y dyfodol. Ond, fel gydag unrhyw salwch, nid yw diagnosis yn beth hawdd, yn enwedig ar gyfer rhai mathau o ganser. Gall gymryd cryn amser i wneud diagnosis o'r canser, a hyd yn oed mwy o amser, weithiau, i benderfynu ar beth ddylai'r cynllun triniaeth fod. Mae'n well gadael y pethau hyn, rwy'n meddwl, i oncolegwyr, ond mae gan feddygon teulu swyddogaeth hollbwysig o ran gallu atgyfeirio pan fo ganddyn nhw amheun.</p>
	Band Eang Cyflym Iawn	Superfast Broadband
14:01	Elin Jones Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p><i>5. A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am gynnydd o ran argaeledd band eang cyflym iawn yng Ngheredigion? OAQ(4)2541(FM)[W]</i></p>	<p><i>5. Will the First Minister make a statement on progress in relation to the availability of superfast broadband in Ceredigion? OAQ(4)2541(FM)[W]</i></p>

14:01 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Y Prif Weinidog / The First Minister
Cyn dechrau cyflwyno'r cynllun Cyflymu Cymru yn 2013, nid oedd yna fynediad at fand eang cyflym iawn yng Ngheredigion o gwbl. Mae'r gwaith yn wado ymlaen. Mae yna nawr 16,615 o eiddo yn yr ardal, yn ardal Ceredigion, nawr yn gallu cael mynediad at fand eang cyflym iawn—hanner Ceredigion, bron—ac, wrth gwrs, rydym ni'n moyn sicrhau bod bron pawb yn gallu ei gael erbyn 2017.

Before the Superfast Cymru roll-out began in 2013, there was no access to superfast broadband in Ceredigion at all. The work is progressing well. There are 16,615 premises in the area, in the Ceredigion area, now able to access superfast broadband—almost half of Ceredigion—and, of course, we want to ensure that almost everyone will gain access by 2017.

14:01 **Elin Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Ddydd Sul yma, Brif Weinidog, ardal Trawsgoed yng Ngheredigion oedd y lle mwyaf braf yn Nhachwedd, ers i gofnodion gychwyn, drwy wledydd Prydain—23 gradd. Ond, er bod y tywydd yn braf yno, gallaf ddweud wrthoch chi fod y band llydan yn ddifrifol wael yno. Fe fues i mewn cyfarfod yr wythnos diwethaf ym mhentref Llanfihangel-y-Creuddyn, sy'n cael ei wasanaethu gan gyfnewidfa Trawsgoed. Fe gafodd y pentref hwnnw gadarnhad ysgrifenedig gan BT y byddan nhw o fewn y 96 y cant o gartrefi a fydd yn derbyn band llydan cyflym o dan y cytundeb gyda'ch Llywodraeth chi. Nawr maen nhw ar ddeall, fel pentref, na fyddan nhw'n elwa o dan y cynllun yma, flwyddyn yn ddiweddarach o gael y cadarnhad ysgrifenedig. A ydy'n deg fod cymuned fel hyn yn cael ei chamarwain yn y modd yma gan BT, ac a wnewch chi godi'r mater yma gyda BT a rhoi'r sicrwydd i bentref Llanfihangel-y-Creuddyn, a chymuned Trawsgoed, y bydd y cadarnhad iddyn nhw yn cael ei arhwydeddu o dan eich cytundeb Llywodraeth chi?

This Sunday, First Minister, the Trawsgoed area in Ceredigion was the brightest and sunniest place in November, since records began, throughout Britain—23 degrees. However, although the weather was very good there, I can tell you that the broadband is terrible there. I attended a meeting last week in Llanfihangel-y-Creuddyn, which is served by the Trawsgoed exchange. That village was given written confirmation from BT that they would be within the 96 per cent of homes that would receive superfast broadband under the contract with your Government. They're now given to understand, as a village, that they won't benefit under this programme, a year on from having been given that written confirmation. Is it fair that a community such as this is misled in this way by BT, and will you raise this issue with BT and assure the people of Llanfihangel-y-Creuddyn, and the community of Trawsgoed, that the assurance given to them will be honoured under the agreement with your Government?

14:03 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Y Prif Weinidog / The First Minister
[Anghlywadwy.]—wrth gwrs. Gwnaf ysgrifennu at yr Aelod unwaith y bydd y manylion yna ar gael i mi. Rŷm ni'n gwybod bod 68 y cant o eiddo yn Aberystwyth nawr yn rhan o fand eang—79 y cant yn y Borth, 71 y cant yn Aberteifi, ac, rwy'n credu, 53 y cant yn Bow Street. Ond nid yw hynny o gymorth o gwbl i drigolion Llanfihangel-y-Creuddyn a Thrawsgoed, felly fe wnaif i ysgrifennu at yr Aelod gyda'r manylion.

[Inaudible.]—of course. I will write to the Member once the details are available to me. We know that 68 per cent of properties in Aberystwyth now have broadband—79 per cent in Borth, 71 per cent in Cardigan, and, I think, 53 per cent in Bow Street. But that is no help at all to the people of Llanfihangel-y-Creuddyn and Trawsgoed, so I will write to the Member with the details.

Blaenoriaethau Economaidd (De-ddwyrain Cymru)

Economic Priorities (South-east Wales)

14:03 **Nick Ramsay** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
6. A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am ei flaenoriaethau economaidd ar gyfer de-ddwyrain Cymru? OAQ(4)2542(FM)

6. Will the First Minister make a statement on his economic priorities for south-east Wales? OAQ(4)2542(FM)

14:03 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Y Prif Weinidog / The First Minister
Yes. Supporting jobs and growth is a priority across Wales. We have a variety of programmes to do this, including the provision of business support through Business Wales, support for skills development, and transport and ICT infrastructure improvements.

Gwnaf. Mae cefnogi swyddi a thwf yn flaenoriaeth ledled Cymru. Mae gennym ni amrywiaeth o raglenni i wneud hyn, gan gynnwys y ddarpariaeth o gymorth i fusnesau trwy Busnes Cymru, cymorth ar gyfer datblygu sgiliau, a gwelliannau i seilwaith trafnidiaeth a TGCh.

14:03

Nick Ramsay [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, First Minister. We recently celebrated 'Back to the Future' Day, and, back in 1955, you could hop on a train at Monmouth's Mitchel Troy station, travel down one of the world's most beautiful railways—in Dafydd Elis-Thomas's Wye valley—and then connect to the national rail network at Chepstow. Sixty years later, Monmouth isn't yet on the metro map. The metro is a key component of the future of economic prosperity in Monmouthshire and south-east Wales. Are you looking at ways that we can get Monmouth, and outlying areas like that, back on the metro map?

Diolch yn fawr, Brif Weinidog. Rydym ni newydd ddathlu Diwrnod 'Back to the Future', ac, yn ôl ym 1955, fe allech chi neidio ar drên yng ngorsaf Llanfihangel Troddi Trefynwy, teithio i lawr un o reilffyrdd prydfertaf y byd—yn Nyffryn Gwy Dafydd Elis-Thomas—ac yna cysylltu â'r rhwydwaith rheilffyrdd cenedlaethol yng Nghas-gwent. Trigain mlynedd yn ddiweddarach, nid yw Trefynwy ar y map metro eto. Mae'r metro yn rhan allweddol o ddyfodol ffyniant economaidd yn Sir Fynwy a'r de-ddwyrain. A ydych chi'n edrych ar ffyrdd y gallwn ni gael Trefynwy, ac ardaloedd pellennig o'r fath, yn ôl ar fap y metro?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

14:04

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

I can't be held responsible for the Beeching cuts, but I take the point. Until quite recently, it was possible to see Raglan station, of course, from the A449. I think the building's been moved now, but it was possible to see it. There's no reason why Monmouth can't be part of the south-east Wales metro. There's no reason why, in time, it cannot be part of the network, whether it's possibly light rail, or whether it's through faster bus connections—it's not just about heavy rail. That's the whole point of the metro network. So, we're more than happy to work with Monmouthshire County Council to see how the metro network can be extended to Monmouth and, indeed, some other parts of Monmouthshire as well. We know, of course, the railway line runs through southern Monmouthshire and crosses the border at Chepstow, but there's no reason why it can't happen, of course, in principle in time to come.

Ni allwch fy nwyn i gyfrif am doriadau Beeching, ond rwy'n derbyn y pwynt. Tan yn eithaf diweddar, roedd yn bosibl gweld gorsaf Rhaglan, wrth gwrs, o'r A449. Rwy'n credu bod yr adeilad wedi cael ei symud nawr, ond roedd yn bosibl ei weld. Nid oes unrhyw reswm pam na all Trefynwy fod yn rhan o fetro'r de-ddwyrain. Nid oes unrhyw reswm pam, mewn amser, na all fod yn rhan o'r rhwydwaith, boed yn rheilffordd ysgafn o bosibl, neu boed drwy gysylltiadau bws cyflymach—nid yw'n ymwneud â rheilffyrdd trwm yn unig. Dyna holl bwynt y rhwydwaith metro. Felly, rydym ni'n fwy na pharod i weithio gyda Chyngor Sir Fynwy i weld sut y gellir ymestyn y rhwydwaith metro i Drefynwy ac, yn wir, rhai rhannau eraill o Sir Fynwy hefyd. Rydym ni'n gwybod, wrth gwrs, bod y rheilffordd yn rhedeg trwy de Sir Fynwy ac yn croesi'r ffin yng Nghas-gwent, ond nid oes unrhyw reswm pam na all ddigwydd, wrth gwrs, mewn egwyddor yn y dyfodol.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

14:05

Mick Antoniw [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, I'm sure you'll agree that the economic priorities of the people of south-east Wales are very much the same as those of the people of the Pontypridd constituency, and that is having enough to actually live on. Would the First Minister agree with me, for the 4,500 families in the Pontypridd constituency alone who are going to face an attack on the tax credit system, that the Tories actually have no mandate, having said before the election that they would not cut tax credits, to inflict this poverty on the people of Wales?

Brif Weinidog, rwy'n siŵr y byddwch chi'n cytuno bod blaenoriaethau economaidd pobl y de-ddwyrain yn debyg iawn i rai pobl o etholaeth Pontypridd, sef bod â digon i fyw arno mewn gwirionedd. A fyddai'r Prif Weinidog yn cytuno â mi, ar gyfer y 4,500 o deuluoedd yn etholaeth Pontypridd yn unig sy'n mynd i wynebu ymosodiad ar y system credydau treth, nad oes gan y Toriaid unrhyw fandad mewn gwirionedd, ar ôl dweud cyn yr etholiad na fyddent yn torri credydau treth, i orfodi'r tlodi hwn ar bobl Cymru?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

14:05

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

You're quite right. We all saw the Prime Minister in the election programme saying that he would not cut tax credits; we also saw him say that Valleys lines electrification and the main line would also be funded, and then we were told that that wasn't actually right, even though we'd all seen him say it. That was resolved, fortunately, but the issue of tax credits was not resolved. We say to people that we want to see people in work, that work will pay, and then we say that, actually, it's not going to pay as much as it did before. If you look at 'The Economist' this week—not exactly a left-wing paper—it makes the point that, for people earning £11,000, or roughly that level, the marginal tax rate is 80 per cent, if tax credits go. We know that many, many families will suffer as a result of that, and the message being given by the UK Government is: if you work hard, but your wages are low, we'll penalise you further.

Rydych chi yn llygad eich lle. Gwelodd pob ohonom ni'r Prif Weinidog yn rhaglen yr etholiad yn dweud na fyddai'n torri credydau treth; fe'i gwelsom hefyd yn dweud y byddai trydaneiddio rheilffyrdd y Cymoedd a'r brif reilffordd yn cael ei ariannu, ac yna fe'n hysbyswyd nad oedd hynny'n wir mewn gwirionedd, er ein bod ni i gyd wedi ei weld yn dweud hynny. Cafodd hynny ei ddatrys, yn ffodus, ond ni chafodd y mater o gredydau treth ei ddatrys. Rydym ni'n dweud wrth bobl ein bod ni eisiau gweld pobl mewn gwaith, y bydd gwaith yn talu, ac yna rydym ni'n dweud, mewn gwirionedd, nid yw'n mynd i dalu cymaint ag yr oedd o'r blaen. Os edrychwch chi ar 'The Economist' yr wythnos hon—nad yw'n bapur adain chwith o bell ffordd—mae'n gwneud y pwynt mai 80 y cant yw'r gyfradd dreth ymylol ar gyfer pobl sy'n ennill £11,000 neu oddeutu'r lefel honno, os bydd credydau treth yn mynd. Rydym ni'n gwybod y bydd llawer iawn o deuluoedd yn dioddef o ganlyniad i hynny, a'r neges sy'n cael ei rhoi gan Lywodraeth y DU yw: os ydych chi'n gweithio'n galed, ond bod eich cyflog yn isel, byddwn yn eich cosbi ymhellach.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:06

Lindsay Whittle [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, I would like to see more businesses taking advantage of the infrastructure in Wales as opposed to crossing the border and the bridges. Is it possible that you can give us more detailed progress on how you're strengthening and improving Cardiff Airport, and what efforts you're making to promote the use of Cardiff Wales airport, as I suppose we should call it, amongst businesses in south-east Wales in particular, as opposed to them crossing constantly over to Bristol?

Brif Weinidog, hoffwn weld mwy o fusnesau yn manteisio ar y seilwaith yng Nghymru yn hytrach na chroesi'r ffin a'r pontydd. A yw'n bosibl y gallwch chi roi hanes cynnydd manylach i ni o ran sut yr ydych chi'n cryfhau a gwella Maes Awyr Caerdydd, a pha ymdrechion yr ydych chi'n eu gwneud i hyrwyddo'r defnydd o faes awyr Cymru Caerdydd, fel y mae'n debyg y dylem ni ei alw, ymhlith busnesau yn y de-ddwyrain yn arbennig, yn hytrach na'u bod yn croesi draw i Fryste'n gyson?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:07

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Well, in September, passenger numbers were 21 per cent up on the previous September. There were similar increases of between 8 and 10 per cent in July and August. I mean, I saw the planes come over my house every five minutes when Ireland were playing in the quarter and semi-finals, and it was good to see the airport at capacity at that point. I was in the airport on Saturday as well, and it was good to see the airport busy. Flybe have arrived, and we're seeing Aer Lingus continuing to thrive at the airport. There are discussions taking place with other airlines in terms of long-haul flights. We saw Lord Rowe-Beddoe say that taking the airport into public ownership was the right thing to do, and he was shocked at the state of the airport when we took it over. We now have an airport that is moving in the right direction. We're seeing a great growth in passenger numbers, and that is something we fully expect to see continuing in the future.

Wel, ym mis Medi, roedd nifer y teithwyr 21 y cant yn uwch na'r mis Medi blaenorol. Cafwyd cynnydd tebyg o rhwng 8 a 10 y cant ym misoedd Gorffennaf ac Awst. Hynny yw, gwelais i'r awyrennau'n dod dros fy nhŷ bob pum munud pan roedd Iwerddon yn chwarae yn y rowndiau gogynderfynol a chynderfynol, ac roedd yn braf gweld y maes awyr yn gweithredu hyd eithaf ei allu ar yr adeg honno. Roeddwn i yn y maes awyr ddydd Sadwrn hefyd, ac roedd yn braf gweld y maes awyr yn brysur. Mae Flybe wedi cyrraedd, ac rydym ni'n gweld Aer Lingus yn parhau i ffynnu yn y maes awyr. Mae trafodaethau ar y gweill gyda chwmnïau awyrennau eraill o ran teithiau pell. Gwelsom yr Arglwydd Rowe-Beddoe yn dweud mai cymryd y maes awyr i berchnogaeth gyhoeddus oedd y peth iawn i'w wneud, a'i fod wedi cael sioc o weld cyflwr y maes awyr pan wnaethom ni ei gymryd drosodd. Erbyn hyn mae gennym ni faes awyr sy'n symud i'r cyfeiriad iawn. Rydym ni'n gweld twf mawr yn nifer y teithwyr, ac mae hynny'n rhywbeth yr ydym ni'n llwyr ddisgwyl ei weld yn parhau yn dyfodol.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Rhagolygon Economaidd Canol De Cymru

The Economic Outlook for South Wales Central

- 14:08 **Andrew R.T. Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- 7. Pa gamau y mae Llywodraeth Cymru yn eu cymryd i wella'r rhagolygon economaidd ar gyfer Canol De Cymru? OAQ(4)2525(FM)*
- 7. What measures is the Welsh Government taking to improve the economic outlook for South Wales Central? OAQ(4)2525(FM)*
- 14:08 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- We're supporting economic growth through support for new and existing businesses, infrastructure improvements and promoting Wales as a business and tourism destination.
- Rydym ni'n cefnogi twf economaidd trwy gymorth i fusnesau newydd a rhai sy'n bodoli eisoes, gwelliannau i seilwaith a hyrwyddo Cymru fel cyrchfan busnes a thwristiaeth.
- 14:08 **Andrew R.T. Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Thank you for that answer, First Minister. Obviously, we've just had a very successful Rugby World Cup; the rugby ball was taken out of the wall of Cardiff castle last night, as the pictures attest this morning, and it was a hugely successful event, building on many other sporting events that the capital city has hosted, which are huge economic opportunities for businesses the length and breadth of South Wales Central. However, there were significant transport issues related to some of the key matches, both on road and rail. What measures will the Welsh Government be undertaking to assess what changes, if any, they think appropriate with the operators, such as Arriva Trains, or indeed the Severn bridge tolls section—to make sure that there is a better flow of traffic and passengers in and out of our capital city, so people don't leave with a negative impression of their journey in and out of Cardiff?
- Diolch i chi am yr ateb yna, Brif Weinidog. Yn amlwg, rydym ni newydd gael Cwpan Rygbi'r Byd hynod lwyddiannus; tynnwyd y bêl rygbi allan o fur castell Caerdydd neithiwr, fel y mae'r lluniau'n ei ddangos y bore yma, ac roedd yn ddigwyddiad hynod lwyddiannus, gan adeiladu ar lawer o ddigwyddiadau chwaraeon eraill y mae'r brifddinas wedi eu cynnal, sy'n gyfleoedd economaidd enfawr i fusnesau ar hyd a lled Canol De Cymru. Fodd bynnag, roedd problemau trafnidiaeth sylweddol yn gysylltiedig â rhai o'r gemau allweddol, ar y ffyrdd a'r rheilffyrdd. Pa gamau wnaiff Llywodraeth Cymru eu cymryd i asesu pa newidiadau, os o gwbl, y mae hi'n credu sy'n briodol gyda'r gweithredwyr, fel Trenau Arriva, neu, yn wir, ardal dollau pont Hafren—y plaza tollau ffordd—i wneud yn siŵr bod gwell llif o draffig a theithwyr i mewn ac allan o'n prifddinas, fel nad yw pobl yn gadael ag argraff negyddol o'u taith i mewn ac allan o Gaerdydd?
- 14:09 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- Well, there are a number of issues there. First of all, the Brynglas tunnels don't help, in terms of traffic. In terms of the Severn bridges, there's no reason, actually, why those bridges need to have tolls at all, in terms of toll barriers. If you travel on the M50 in Dublin, there are two bridges that are toll bridges that are electronic—they're run by cameras—because there were enormous traffic problems at those tolls. What the Irish Government did was to convert them into tolls where you have to pre-pay. There's a website, you pre-pay beforehand, and you get the chance to pay within 24 hours of going through the tolls themselves. So, actually, in time, there's no reason why there should be barriers there at all. It could all be electronic, and that should help with the flow of traffic.
- Wel, ceir nifer o faterion yn y fan yna. Yn gyntaf oll, nid yw twneli Brynglas yn helpu, o ran traffig. O ran pontydd Hafren, nid oes unrhyw reswm, mewn gwirionedd, pam mae angen tollau ar y pontydd hynny o gwbl, o ran rhwystrau tollau. Os ydych chi'n teithio ar yr M50 yn Nulyn, ceir dwy bont sy'n bontydd toll sy'n electronig—fe'u rhedir gan gamerâu—gan y bu problemau traffig enfawr wrth y tollau hynny. Yr hyn a wnaeth Llywodraeth Iwerddon oedd eu troi nhw'n dollau lle mae'n rhaid i chi dalu ymlaen llaw. Ceir gwefan, rydych chi'n talu ymlaen llaw, ac rydych chi'n cael y cyfle i dalu o fewn 24 awr o fynd drwy'r tollau eu hunain. Felly, mewn gwirionedd, mewn amser, nid oes unrhyw reswm pam y dylai fod rhwystrau yno o gwbl. Gallai'r cwbl fod yn electronig, a dylai hynny helpu gyda llif y traffig.

In terms of trains, we made strong representations to the train operators, as did the Secretary of State. The difficulty is, of course, that, given the structure of rail that we have now, there's not much spare capacity. In the days of British Rail, they would bring rolling stock in from the south-east of England for the rugby internationals and they would run them regularly as the games were on. With the current operators, that slack isn't there in the same way, and, of course, we see situations, when Network Rail closes the tunnel down, where the train operators then find that they can't get to London particularly as quickly as is normal, and the trains aren't running properly. This is what happens when you have a system that doesn't have sufficient public control over it. Twenty years ago there was no problem: British Rail were well able to handle the numbers going through Cardiff Central station. Yes, there are more people now but the capacity isn't there. Nevertheless, we continue to work with the sporting authorities like the Welsh Rugby Union and the train operating companies to make sure they don't have the same experience in the future. And the same thing happened in Twickenham. The same thing happened there when people were left stranded at Twickenham station because the station couldn't cope with the numbers at a particular time of night. So, a lot of thought has to be given to how the British rail system can actually cope with big events in the same way as they do elsewhere in the world. We don't seem to do it as well as we should.

O ran trenau, rydym ni wedi gwneud sylwadau cryf i'r cwmnïau trenau, fel y gwnaeth yr Ysgrifennydd Gwladol. Yr anhawster, wrth gwrs, yw, o ystyried y strwythur rheilffyrdd sydd gennym ni nawr, nid oes llawer gapasiti dros ben. Yn nyddiau British Rail, byddent yn dod â cherbydau i mewn o dde-ddwyrain Lloegr ar gyfer gemau rygbi rhyngwladol a byddent yn eu rhedeg nhw'n gyson tra bod y gemau'n cael eu chwarae. Gyda'r gweithredwyr presennol, nid yw'r hyblygrwydd yno yn yr un ffordd, ac, wrth gwrs, rydym ni'n gweld sefyllfaoedd, pan fydd Network Rail yn cau'r twnnel, lle mae'r gweithredwyr trenau yn canfod wedyn na allant gyrraedd Llundain cyn gynted â'r arfer, ac nid yw'r trenau'n rhedeg yn iawn. Dyma beth sy'n digwydd pan fo gennyhych chi system nad oes digon o reolaeth gyhoeddus drosti. Ugain mlynedd yn ôl, nid oedd problem: roedd British Rail yn gallu ymdopi'n iawn â'r niferoedd a oedd yn mynd trwy orsaf Caerdydd Canolog. Oes, mae mwy o bobl nawr, ond nid yw'r capasiti yno. Serch hynny, rydym ni'n parhau i weithio gyda'r awdurdodau chwaraeon fel Undeb Rygbi Cymru a'r cwmnïau trenau i wneud yn siŵr nad ydynt yn cael yr un profiad yn y dyfodol. A digwyddodd yr un peth yn Twickenham. Digwyddodd yr un peth yno pan gafodd pobl eu gadael yng ngorsaf Twickenham gan nad oedd yr orsaf yn gallu ymdopi â'r niferoedd ar adeg benodol o'r nos. Felly, mae'n rhaid rhoi llawer o ystyriaeth i sut y gall system reilffyrdd Prydain ymdopi â digwyddiadau mawr yn yr un modd ag y maen nhw'n ei wneud mewn manau eraill yn y byd. Nid yw'n ymddangos ein bod ni'n ei wneud cystal ag y dylem.

14:11

Eluned Parrott [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

First Minister, the metro clearly is a very important piece of infrastructure for the economic outlook of my region. A part of that is going to be the development of new stations so that people can get onto the metro, and the national transport plan does include a list of stations, including Roath park, Crwys Road and Gabalfa in my own region, which might potentially be considered for stations in the future. However, it says that the planning and the assessment of those stations is going to take from 2015 to 2020 and beyond, and there's no commitment to actually build a single brick. When might the first stations be built?

Brif Weinidog, mae'r metro'n amlwg yn ddarn pwysig iawn o seilwaith ar gyfer rhagolygon economaidd fy rhanbarth i. Rhan o hynny fydd y gwaith o ddatblygu gorsafoedd newydd fel y gall pobl fynd ar y metro, ac mae'r cynllun trafnidiaeth cenedlaethol yn cynnwys rhestr o orsafoedd, gan gynnwys parc y Rhath, Heol y Crwys a Gabalfa yn fy rhanbarth fy hun, a allai o bosibl gael eu hystyried ar gyfer gorsafoedd yn y dyfodol. Fodd bynnag, mae'n dweud bod y gwaith o gynllunio ac asesu'r gorsafoedd hynny yn mynd i gymryd o 2015 i 2020 a thu hwnt, ac nid oes unrhyw ymrwymiad i adeiladu yr un fricsen. Pryd allai'r gorsafoedd cyntaf gael eu hadeiladu?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

14:11

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Well, we're looking to see—. Well, the metro has already started in terms of phase 1. We're looking to see another phase begin in 2017. The difficulty is that many of the powers that are required to put the metro in place are not devolved, particularly in terms of light rail and particularly in terms of buses. So, we don't have the full range of powers that we would want, but, nevertheless, there's no reason to suspect that anybody will want to prevent the metro taking shape. The next stage for us will be looking at each of the individual lines, deciding what the best mode of transport is, and then looking at how those stations can be reopened. Crwys Road station is still there, of course. The building is still there, although whether it's still usable as a station is anybody's guess. But the whole point is that the eastern part of Cardiff is not well served particularly by the rail network. How can that be resolved? How do we make sure that if new estates are built around south Wales, they are connected through the public transport network? All these form part of our thinking in terms of not just creating the metro system now but making sure it's future-proofed with regard to the years to come.

Wel, rydym ni'n edrych i weld—. Wel, mae'r metro eisoes wedi cychwyn o ran cam 1. Rydym ni'n bwriadu gweld cam arall yn dechrau yn 2017. Y drafferth yw nad yw llawer o'r pwerau sydd eu hangen i roi'r metro ar waith wedi'u datganoli, yn enwedig o ran rheilffyrdd ysgafn ac yn enwedig o ran bysiau. Felly, nid yw'r ystod lawn o bwerau gennym y byddem yn dymuno eu cael, ond, serch hynny, nid oes unrhyw reswm i amau y bydd unrhyw un yn awyddus i atal y metro rhag cael ei gyflwyno. Y cam nesaf i ni fydd edrych ar bob un o'r rheilffyrdd unigol, gan benderfynu beth yw'r dull gorau o deithio, ac yna ystyried sut y gellir ailagor y gorsafoedd hynny. Mae Gorsaf Heol y Crwys yn dal i fod yno, wrth gwrs. Mae'r adeilad yn dal i fod yno, er mae'n anodd gwybod pa un a yw'n dal i fod yn bosibl ei ddefnyddio fel gorsaf. Ond yr holl bwynt yw nad yw rhan ddwyreiniol Caerdydd wedi'i gwasanaethu'n dda gan y rhwydwaith rheilffyrdd. Sut y gellir datrys hynny? Sut ydym ni'n gwneud yn siŵr, os bydd ystadau newydd yn cael eu hadeiladu o gwmpas y de, eu bod wedi'u cysylltu drwy'r rhwydwaith trafniadaeth gyhoeddus? Mae'r rhain i gyd yn rhan o'n hystyriaethau, nid yn unig o ran creu'r system metro nawr, ond o ran gwneud yn siŵr ei bod yn cael ei diogelu ar gyfer y dyfodol wrth ystyried y blynyddoedd i ddod.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Economi Dinas-ranbarth Abertawe

The Swansea City Region Economy

14:12

Mike Hedges [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

8. A wnaiff y Prif Weinidog ddatganiad am sut y mae economi dinas-ranbarth Abertawe yn cael ei wella? OAQ(4)2526(FM)

8. Will the First Minister make a statement on how the Swansea city region's economy is being improved? OAQ(4)2526(FM)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:13

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Yes. We're working to support jobs and growth in every part of Wales. The Swansea bay city region board is making good progress in identifying key proposals and projects.

Gwnaf. Rydym ni'n gweithio i gefnogi swyddi a thwf ym mhob rhan o Gymru. Mae bwrdd dinas-ranbarth Bae Abertawe yn gwneud cynnydd da o ran nodi cynigion a phrosiectau allweddol.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:13

Mike Hedges [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, First Minister, for that answer. What role do you see for the very successful and growing universities in the area to help further develop the local economy?

Diolch yn fawr, Brif Weinidog, am yr ateb yna. Pa swyddogaeth ydych chi'n ei rhagweld ar gyfer y prifysgolion llwyddiannus iawn sy'n tyfu yn yr ardal i helpu i ddatblygu'r economi leol ymhellach?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

- 14:13 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Y Prif Weinidog / The First Minister
The universities have been astonishingly successful. Two weeks ago, I was at the opening of the new engineering campus on Fabian Way—a remarkable investment by the university. It wouldn't have happened without European money either, and I think that's something that we need to emphasise and, of course, the support we gave as a Government. It's had the effect of drawing some of the best academics in as well, and it will also draw in the best students. And, of course, we have the University of Wales Trinity Saint David proposal for a new campus on the SA1 site. That, again, is a highly ambitious and complementary development and it shows that the investment is going into Swansea to strengthen not just the city's academic community but the city's economy in the future.
- Mae'r prifysgolion wedi bod yn rhyfeddol o lwyddiannus. Bythefnos yn ôl, roeddwn i yn agoriad y campws peirianeg newydd ar Fabian Way—buddsoddiad rhyfeddol gan y brifysgol. Ni fyddai wedi digwydd heb arian Ewropeaidd ychwaith, ac rwy'n credu bod hynny'n rhywbeth y mae angen i ni ei bwysleisio ac, wrth gwrs, y gefnogaeth a roddwyd gennym ni fel Llywodraeth. Mae wedi cael yr effaith o ddenu rhai o'r academyddion gorau hefyd, a bydd hefyd yn denu'r myfyrwyr gorau. Ac, wrth gwrs, mae gennym ni gynnig Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant ar gyfer campws newydd ar y safle SA1. Mae hwnnw, unwaith eto, yn ddatblygiad hynod uchelgeisiol ac ategol ac mae'n dangos bod y buddsoddiad yn mynd i Abertawe i gryfhau nid yn unig cymuned academiaidd y ddinas, ond economi'r ddinas yn y dyfodol.
- 14:14 **Altaf Hussain** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
First Minister, I am sure you would agree for the full benefits of economic growth to be felt across the whole Swansea, the Welsh Government should do all in its power to help local employers make the most of local skills within the workforce. Will the First Minister, therefore, back calls to scrap the age restriction on the Jobs Growth Wales scheme so that all members of the community in Swansea have the chance to benefit from—
- Brif Weinidog, rwy'n siŵr y byddech chi'n cytuno y dylai Llywodraeth Cymru wneud popeth o fewn ei gallu i helpu cyflogwyr lleol i fanteisio i'r eithaf ar sgiliau lleol yn y gweithlu i sicrhau manteision llawn twf economaidd ar draws Abertawe gyfan. A wnaiff y Prif Weinidog, felly, gefnogi galwadau i gael gwared ar y cyfyngiad oedran ar gynllun Twf Swyddi Cymru fel bod gan bob aelod o'r gymuned yn Abertawe y cyfle i elwa ar—
- 14:14 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Order. You must relate it to Swansea quickly. Now, come on.
- Trefn. Mae'n rhaid i chi ei gysylltu ag Abertawe yn gyflym. Nawr, dewch yn eich blaen.
- 14:14 **Altaf Hussain** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
[Continues.]—growth in the local economy and do not end up being, in effect, excluded from the market for many skilled jobs simply because the current scheme deems them too old?
- [Yn parhau.]—dwf yn yr economi leol ac nad ydynt, yn y pen draw yn cael eu heithrio i bob pwrpas o'r farchnad ar gyfer llawer o swyddi medrus dim ond oherwydd bod y cynllun presennol yn barnu eu bod yn rhy hen?
- 14:14 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Y Prif Weinidog / The First Minister
Well, they say that imitation is the sincerest form of flattery. We've listened to four years of the Tories criticising Jobs Growth Wales, saying that it's useless, it doesn't work and so forth, and now they're taking it on board. We work with employers to make sure that they understand the skills and experience that older people—not older people, but older workers—can bring, but we also know that young people, especially given the fact that they're being hammered by the UK Government at the moment, do need an extra leg up—they do need that extra support—and that's what Jobs Growth Wales is designed to do—to give them that experience, not just in terms of skills, but of the work environment, at a time when everything else that my generation took for granted and, indeed, the Prime Minister's generation took for granted, is being removed from them. We will stand by our young people as we've always stood by older people as well.
- Wel, maen nhw'n dweud mai efelychu yw'r ffurf fwyaf didwyll ar weniaith. Rydym ni wedi gwrandao ar bedair blynedd o'r Toriaid yn beirniadu Twf Swyddi Cymru, gan ddweud ei fod yn ddiwerth, nad yw'n gweithio ac yn y blaen, a nawr maen nhw'n ei fabwysiadu. Rydym ni'n gweithio gyda chyflogwyr i wneud yn siŵr eu bod yn deall y sgiliau a'r profiad y gall pobl hŷn—nid pobl hŷn ond gweithwyr hŷn—eu cynnig, ond gwyddom hefyd bod pobl ifanc, yn enwedig o ystyried y ffaith eu bod yn cael eu taro'n galed gan Lywodraeth y DU ar hyn o bryd, angen hwb ychwanegol—mae angen y gefnogaeth ychwanegol honno arny'n nhw—a dyna'r hyn y mae Twf Swyddi Cymru wedi'i gynllunio i'w wneud—i roi'r profiad hwnnw iddyn nhw, nid yn unig o ran sgiliau, ond o'r amgylchedd gwaith, ar adeg pan fo popeth arall yr oedd fy nghenedlaeth i'n ei gymryd yn ganiataol ac, yn wir, yr oedd cenedlaeth Prif Weinidog y DU yn ei gymryd yn ganiataol, yn cael ei gymryd oddi arnynt. Byddwn yn sefyll gyda'n pobl ifanc fel yr ydym ni wedi sefyll gyda phobl hŷn erioed hefyd.

- 14:15 **David Rees** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- First Minister, you've already indicated that the opening of the new second campus at Swansea University—the science and innovation campus in Fabian Way—is a mechanism by which we can look forward to new opportunities, particularly in the research and development that's being offered there. What discussions has the Welsh Government had with the university to attract businesses into research and development, so that we can actually develop the high-end engineering skills that we need in our economy?
- Brif Weinidog, rydych chi eisoes wedi nodi bod agor yr ail gampws newydd ym Mhrifysgol Abertawe—y campws gwyddoniaeth ac arloesedd yn Fabian Way—yn ddull y gallwn ei ddefnyddio i edrych ymlaen at gyfleoedd newydd, yn enwedig o ran y gwaith ymchwil a datblygu sy'n cael ei gynnis yno. Pa drafodaethau mae Llywodraeth Cymru wedi'u cael gyda'r brifysgol i ddenu busnesau i faes ymchwil a datblygu, fel y gallwn wir ddatblygu'r sgiliau peirianeg blaenllaw sydd eu hangen arnom yn ein heconomi?
- 14:16 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- I am aware that the engineering campus is in the Member's constituency; he should have said that at the beginning—he keeps on reminding me of that. But, I know that officials do work with universities and the local authority in Swansea to develop and support inward investment leads and new R&D businesses. Two examples: the Welsh Centre for Coating and Printing, we supported that—a world-leading research and development centre for advanced manufacture by printing; and, of course, the Sustainable Product Engineering Centre for Innovation in Functional Coatings project, the academic and industrial consortium led by Swansea University with Tata Steel, NSG Pilkington and BASF as strategic partners, and, of course, we support SPECIFIC as well.
- Rwy'n ymwybodol bod y campws peirianeg yn etholaeth yr Aelod; dylai fod wedi dweud hynny ar y cychwyn—mae'n fy atgoffa i o hynny o hyd. Ond, gwn fod swyddogion yn gweithio gyda phrifysgolion a'r awdurdod lleol yn Abertawe i ddatblygu a chefnogi cyfleoedd mewnfuddsoddi a busnesau ymchwil a datblygu newydd. Dyma ddwy enghraifft: Canolfan Argraffu a Chaenu Cymru, cefnogwyd honno gennym—canolfan ymchwil a datblygu ar gyfer gweithgynhyrchu uwch trwy argraffu sydd ymhlith goreuon y byd; ac, wrth gwrs, prosiect y Ganolfan Beirianeg Cynnyrch Cynaliadwy ar gyfer Haenau Diwydiannol Gweithredol Arloesol, y consortiwm academaidd a diwydiannol a arweinir gan Brifysgol Abertawe gyda Tata Steel, NSG Pilkington a BASF fel partneriaid strategol, ac, wrth gwrs, rydym ni'n cefnogi SPECIFIC hefyd.
- 14:16 **Simon Thomas** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Brif Weinidog, mae ardal fenter Aberdaugleddau yn rhan o ddinas-ranbarth Abertawe, a'r unig ardal fenter sydd gennych chi yng Nghymru lle mae'n rhaid talu toll i fynd o un ran o'r ardal fenter i ran arall—75c bob ffordd dros bont Cleddau. Wrth i chi edrych ar brif-fforddio pont Cleddau a chymryd honno fel rhan o'r ffyrdd trunk cenedlaethol, a rydych chi am ddiddymu'r toll yna?
- First Minister, the Milford Haven enterprise zone is part of the Swansea bay city region. It's the only zone in Wales where you have to pay a toll to go from one part of the enterprise zone to another, at 75p each way over the Cleddau bridge. As you look at the trunking of the Cleddau bridge, are you actually going to abolish those tolls?
- 14:17 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Y Prif Weinidog / The First Minister*
- Cwestiwn diddorol ac, wrth gwrs, toll sydd wedi bod yna ers blynyddoedd mawr. Mae hwn yn rhywbeth y byddwn yn ei ystyried, wrth gwrs, os taw dyna yw cyfeiriad yr hewl ynglŷn ag a ddylai fod yn hewl trunk neu beidio. Bydd yn rhaid ystyried beth yw costau'r bont ei hun ynglŷn â sicrhau dyfodol y bont a wedyn, wrth gwrs, byddwn yn cymryd penderfyniad.
- That's an interesting question and, of course, it's a toll that's been there for many years. It would be something that we would consider if that is the direction of the road, whether it should be a trunk road or not. We'd have to consider the costs of the bridge itself as regards maintaining the bridge and then, of course, we will take a decision.
- 14:17 **Peter Black** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- First Minister, one of the threats to the Swansea bay region is the current state of the British steel industry and, obviously, there are a lot of concerns about Tata, which is, so far, weathering the storm. Can I ask what work your Government is doing with the UK Government in terms of trying to mitigate some of the costs that are threatening the future of that particular plant?
- Brif Weinidog, un o'r bygythiadau i ranbarth Bae Abertawe yw cyflwr presennol diwydiant dur Prydain ac, yn amlwg, ceir llawer o bryderon am Tata, sydd, hyd yn hyn, yn ymdopi. A gaf i ofyn pa waith y mae eich Llywodraeth yn ei wneud gyda Llywodraeth y DU o ran ceisio lliniaru rhai o'r costau sy'n bygwth dyfodol y ffatri benodol honno?

- 14:17 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Y Prif Weinidog / The First Minister
Much has been done. The Minister has written to UK Ministers no fewer than five times this year alone. We've continued to press the UK Government for full implementation of the energy-intensive industries compensation package as soon as possible. High energy costs are brutal as far as the steel industry is concerned, and they are a serious matter. We've raised them time and time again with the UK Government to make sure that British high-energy manufacturers do not face the penalty of high-energy costs, which is what they're facing at the moment. I can say that the Minister attended a steel summit on 16 October in Rotherham. We are working with the UK Government's work groups looking at things like public procurement: why isn't British steel being used in British projects in that way? We'll be holding a steel meeting ourselves on 5 November. That will be chaired by the Minister and then we will look to continue with the discussions from then on. I understand as well there is a Competitiveness Council meeting in Brussels on Monday, and the Welsh Government will be represented at that.
- Mae llawer wedi ei wneud. Mae'r Gweinidog wedi ysgrifennu at Weinidogion y DU ddim llai na phum gwaith eleni yn unig. Rydym ni wedi parhau i bwysu ar Lywodraeth y DU am weithrediad llawn y pecyn iawndal diwydiannau ynni-ddwys cyn gynted â phosibl. Mae costau ynni uchel yn greulon cyn belled ag y mae'r diwydiant dur yn y cwestiwn, ac maen nhw'n fater difrifol. Rydym ni wedi eu codi nhw dro ar ôl tro gyda Llywodraeth y DU er mwyn sicrhau nad yw cynhyrchwyr ynni uchel Prydain yn wynebu'r gosb o gostau ynni uchel, sef yr hyn y maen nhw'n ei wynebu ar hyn o bryd. Gallaf ddweud bod y Gweinidog yn bresennol mewn uwchgynhadledd dur ar 16 Hydref yn Rotherham. Rydym ni'n gweithio gyda gweithgorau Llywodraeth y DU i ystyried pethau fel caffael cyhoeddus: pam nad yw dur Prydain yn cael ei ddefnyddio mewn prosiectau ym Mhrydain yn y ffordd honno? Byddwn yn cynnal cyfarfod dur ein hunain ar 5 Tachwedd. Bydd hwnnw'n cael ei gadeirio gan y Gweinidog, ac yna byddwn yn ceisio parhau â'r trafodaethau o hynny ymlaen. Rwy'n deall hefyd bod cyfarfod Cyngor Cystadleurwydd yn cael ei gynnal ym Mrwsel ddydd Llun, a bydd Llywodraeth Cymru yn cael ei chynrychioli yn hwnnw.
- 14:19 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Thank you, First Minister. Diolch yn fawr, Brif Weinidog.
- 14:19 **2. Datganiad a Chyhoeddiad Busnes** **2. Business Statement and Announcement** **Y**
Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Item 2 is the business statement and announcement, and I call on the Minister for Finance and Government Business, Jane Hutt. Eitem 2 yw'r datganiad a chyhoeddiad busnes, a galwaf ar y Gweinidog Cyllid a Busnes y Llywodraeth, Jane Hutt.
- 14:19 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Y Gweinidog Cyllid a Busnes y Llywodraeth / The Minister for Finance and Government Business
Thank you, Deputy Presiding Officer. There've been two changes to report to the business statement for this week's business: a motion to suspend Standing Orders will be moved by the First Minister to allow the scheduling of a debate on the draft Wales Bill, and a statement by the Deputy Minister for Farming and Food on the TB eradication programme has been postponed to allow time for the above debate, and will be rescheduled in due course. Business for the next three weeks is as shown on the business statement and announcement that can be found among agenda papers available to Members electronically.
- Diolch, Ddirprwy Lywydd. Mae dau newid i'w hadrodd i'r datganiad busnes ar gyfer busnes yr wythnos hon: Bydd cynnig i atal Rheolau Sefydlog yn cael ei gynnis gan y Prif Weinidog i ganiatáu amserlennu dadl ynglŷn â Bil Cymru drafft, ac mae datganiad gan y Dirprwy Weinidog Ffermio a Bwyd ar y rhaglen i ddileu TB wedi ei ohirio er mwyn caniatáu amser ar gyfer y ddadl uchod, a bydd yn cael ei ail-drefnu maes o law. Mae'r busnes ar gyfer y tair wythnos nesaf fel y'i dangosir ar y datganiad a chyhoeddiad busnes y gellir ei weld ymhlith papurau'r agenda sydd ar gael i'r Aelodau yn electronig.
- 14:19 **Suzy Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Minister, I wonder if the Government would consider holding a debate in Government time on the Welsh museum sector. We've obviously heard of concerns regarding the jobs in the national museum sector, but also there's been an excellent report commissioned by the Government on local museum provision, and I think it's worth an airing here in the Chamber. So, if time could be found on a Government day to discuss that, I think that would be very helpful.
- Weinidog, tybed a fyddai'r Llywodraeth yn ystyried cynnal dadl yn ystod amser y Llywodraeth ar y sector amgueddfeydd yng Nghymru. Rydym yn amlwg wedi clywed am bryderon ynghylch y swyddi yn y sector amgueddfeydd cenedlaethol, ond comisynwyd adroddiad ardderchog gan y Llywodraeth hefyd ar ddarpariaeth amgueddfeydd lleol, ac rwyf yn credu bod gwerth mewn rhoi sylw i hwnnw yma yn y Siambr. Felly, pe gellid dod o hyd i amser yn ystod un o ddiwrnodau'r Llywodraeth i drafod hynny, rwyf yn meddwl y byddai hynny'n ddefnyddiol iawn.

- 14:20 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Yes. Clearly, there are opportunities to raise questions, as you said, Suzy Davies, to the Deputy Minister for Culture, Sport and Tourism, and not only to raise questions to the Minister, but also to take the opportunity to proclaim the successes of the Welsh museum sector, and I'm sure that this will continue.
- le. Yn amlwg, mae cyfleoedd i godi cwestiynau, fel y dywedasoch, Suzy Davies, i'r Dirprwy Weinidog Diwylliant, Chwaraeon a Thwristiaeth, ac nid yn unig i godi cwestiynau i'r Gweinidog, ond hefyd i fanteisio ar y cyfle i gyhoeddi llyddiannau y sector amgueddfeydd yng Nghymry, ac rwyf yn siŵr y bydd hyn yn parhau.
- 14:20 **Jocelyn Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Minister, I wonder if you would arrange for a statement on the recent news that puffins are now classified as 'at risk of global extinction'. I'm sure you'd want some protection for the breeding pairs that live on our coast—I'm sure that would be of interest to us all—and we'd like to know exactly what the Welsh Government is doing to protect our colonies.
- Weinidog, tybed a fydech yn trefnu i gael datganiad am y newyddion diweddar bod palod bellach wedi eu dynodi fel bod 'ar drengi yn fyd-eang'. Rwyf yn siŵr y byddech am gael rhywfaint o ddiogelwch i'r paru sy'n bridio ac yn byw ar ein harfordir—rwyf yn siŵr y byddai hynny o ddiddordeb i ni i gyd—a byddem yn hoffi gwybod yn union beth y mae Llywodraeth Cymru yn ei wneud i ddiogelu ein nythfeydd.
- 14:20 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- I think that is an important opportunity for the Minister for Natural Resources to make a statement, to give an update on our powers and position in relation to the importance of the protection in terms of that threatened extinction.
- Credaf fod hynny yn gyfle pwysig i'r Gweinidog Cyfoeth Naturiol wneud datganiad, er mwyn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am ein pwerau a'n sefyllfa mewn cyswllt â phwysigrwydd y gwarchod o ran y perygl hwnnw i'r adar ddiplannu.
- 14:21 **David Rees** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- Minister, I've previously called for a debate from the Welsh Government on the steel industry. We've seen it many times about the issues facing Tata Steel and the steel industry here in Wales, and we've heard, today, the First Minister himself indicating that, in fact, the Minister for Economy, Science and Transport is actually organising a summit to discuss steel here in Wales. I very much welcome and support that approach, but I think it's time we had a debate so that we can actually discuss the issues and how we, in Wales, can help the steel industry. Would it be possible for the Government to do that in Government time, so we can all have an opportunity to raise the issues? Because, the UK Government is clearly failing the steel industry at this point in time. In fact, I understand that Sajid Javid has been to Europe only once since he's been in post, and that was last week. He's done nothing to help steel. Perhaps it's time we did something here in Wales.
- Weinidog, rwyf wedi galw o'r blaen am ddatl gan Lywodraeth Cymru ar y diwydiant dur. Rydym ni wedi ei gweld sawl gwaith am y materion sy'n wynebu Tata Steel a'r diwydiant dur yma yng Nghymru, ac fe glywsom ni, heddiw, y Prif Weinidog ei hun yn nodi, mewn gwirionedd, bod Gweinidog yr Economi, Gwyddoniaeth a Thrafnidiaeth mewn gwirionedd yn trefnu uwchgynhadledd i drafod dur yma yng Nghymru. Rwyf yn croesawu ac yn cefnogi'r dull hwnnw yn fawr iawn, ond rwyf yn credu ei bod yn bryd i ni gael datl fel y gallwn drafod y materion mewn gwirionedd a sut y gallwn ni, yng Nghymru, helpu'r diwydiant dur. A fyddai'n bosibl i'r Llywodraeth wneud hynny yn ystod amser y Llywodraeth, er mwyn i bob un ohonom gael y cyfle i godi'r materion? Oherwydd, mae Llywodraeth y DU yn amlwg yn siomi'r diwydiant dur ar hyn o bryd. Yn wir, rwyf ar ddeall mai dim ond unwaith y mae Sajid Javid wedi bod yn Ewrop ers iddo fod yn ei swydd, a'r wythnos diwethaf oedd hynny. Nid yw wedi gwneud unrhyw beth i helpu'r diwydiant dur. Efallai ei bod yn bryd inni wneud rhywbeth yma yng Nghymru.
- 14:21 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
- I thank the Member for Aberavon for that question. As the First Minister said earlier on, there will be a summit, which will be chaired—on Thursday, 5 November—by the Minister for Economy, Science and Transport. That will, of course, involve all those in the steel sector in Wales, and she will bring back the outcome of that in a statement to the Assembly.
- Diolch i'r Aelod dros Aberafan am y cwestiwn yna. Fel y dywedodd y Prif Weinidog yn gynharach, bydd uwchgynhadledd, a fydd yn cael ei gadeirio—ddydd Iau 5 Tachwedd—gan Gweinidog yr Economi, Gwyddoniaeth a Thrafnidiaeth. Bydd hynny, wrth gwrs, yn cynnwys pawb yn y sector dur yng Nghymru, a bydd hi yn dod â chanlyniad hynny yn ôl mewn datganiad i'r Cynulliad.

Kirsty Williams [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Minister, I wonder whether your Government would be prepared to bring forward a statement on adoption services. Whilst, often, the political debate around adoption focuses on the need for more families to come forward and the speed at which adoptions can be carried out, there are a number of families in my constituency who have struggled to obtain post-adoption support for them and their children, and sometimes the families can find themselves in quite an acute crisis with the prospect of the adoption even breaking down in the worst-case scenario, which would be devastating for both the adults and children involved. I'd be grateful if an opportunity could be afforded to test how the new structures around adoption are working in Wales, and whether there can be further improvements.

Weinidog, tybed a fyddai eich Llywodraeth yn fodlon cyflwyno datganiad am wasanaethau mabwysiadu. Er bod y ddadl wleidyddol ynghylch mabwysiadu yn aml yn canolbwyntio ar yr angen i fwy o deuluoedd ddod ymlaen a pha mor gyflym y gellir mabwysiadu, mae nifer o deuluoedd yn fy etholaeth i sydd wedi cael trafferthion wrth geisio cael cymorth ôl-fabwysiadu iddynt hwy a'u plant, ac weithiau mae'r teuluoedd yn canfod eu hunain mewn trafferth enbyd gyda'r posibilrwydd hyd yn oed bod y mabwysiadu yn methu'n llwyr yn y sefyllfa waethaf, a fyddai'n drychinebus i'r oedolion a'r plant dan sylw. Byddwn yn ddiolchgar pe byddai modd inni brofi sut y mae'r strwythurau newydd mewn cyswll â mabwysiadu yn gweithio yng Nghymru, a pha un a ellir cael gwelliant pellach.

Secondly, a statement on the latest attempts by Welsh Government to recruit and retain GPs. The difficulties in this area hit home in my own constituency last week with the Dulais valley being unable to recruit and retain replacement GPs for those that are leaving the practice, meaning that the surgery in Coelbren—a branch surgery—has had to see a significant cut in the appointments that are available. Coelbren is a vibrant community, but it is certainly a community that is not blessed with good transport links to other places and local people depend on that surgery. An update on the latest attempts to recruit and retain GPs would be very welcome for the people in Coelbren to hear about the prospects of being able to retain their services.

Yn ail, datganiad ar ymdrechion diweddaraf Llywodraeth Cymru i recriwtio a chadw meddygon teulu. Gwelwyd yr anawsterau yn y maes hwn yn fy etholaeth i yr wythnos diwethaf pan fethodd cwm Dulais â recriwtio a chadw meddygon teulu newydd yn lle'r rhai sy'n gadael y practis, sy'n golygu bod y feddygfa yn Coelbren—meddygfa gangen—wedi gorfod cael toriad sylweddol yn nifer yr apwyntiadau sydd ar gael. Mae Coelbren yn gymuned fywiog, ond mae'n sicr nad yw'n gymuned sydd wedi ei bendithio â chysylltiadau trafndiaeth da i leoedd eraill ac mae pobl leol yn dibynnu ar y feddygfa honno. Byddai diweddariad ar yr ymdrechion diweddaraf i recriwtio a chadw meddygon teulu yn cael ei groesawu'n fawr iawn er mwyn i drigolion Coelbren glywed am y rhagolygon o ran cael cadw eu gwasanaethau.

Jane Hutt [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I thank Kirsty Williams for those questions. Certainly, on the importance of adoption services and, indeed, as you say, post-adoption, I know the Minister will want to update Members. He has questions tomorrow, but I know he'll want to update Members on the importance and the way in which we have pioneered, of course, the services in Wales in terms of adoption.

Diolchaf i Kirsty Williams am y cwestiynau yna. Yn sicr, o ran pwysigrwydd gwasanaethau mabwysiadu ac, yn wir, fel y dywedwch, ôl-fabwysiadu, gwn y bydd y Gweinidog yn awyddus i roi'r wybodaeth ddiweddaraf i'r Aelodau. Mae ganddo gwestiynau yfory, ond rwyf yn gwybod y bydd yn awyddus i roi'r wybodaeth ddiweddaraf i'r Aelodau ynglŷn â phwysigrwydd, a'r ffordd yr ydym ni wedi arloesi, wrth gwrs, o ran y gwasanaethau mabwysiadu yng Nghymru.

Also, your second point in terms of the recruitment of GPs, of course, there are more doctors, nurses, midwives, paramedics and dental staff working in the Welsh NHS today than there were 10 years ago. Clearly, there are areas where, indeed, we have to focus on the recruitment campaign, particularly in relation to GPs. Between 2013 and 2014, new GPs joined the profession in Wales—137, in fact, joined the profession and that's 6.8 per cent of the 2014 workforce—but, clearly, this is a focus in terms of those difficult areas where, in fact, also, there might be new solutions in terms of the primary healthcare workforce.

Hefyd, eich ail bwynt o ran recriwtio meddygon teulu, wrth gwrs, mae mwy o feddygon, nyrsys, bydwragedd, parafeddygon a staff deintyddol yn gweithio yn y GIG yng Nghymru heddiw nag yr oedd 10 mlynedd yn ôl. Mae'r rhain, yn amlwg, yn feysydd lle, yn wir, mae'n rhaid i ni ganolbwyntio ar yr ymgyrch recriwtio, yn enwedig o ran meddygon teulu. Rhwng 2013 a 2014, ymunodd meddygon teulu newydd â'r proffesiwn yng Nghymru—ymunodd 137, mewn gwirionedd, â'r proffesiwn, ac mae hynny'n 6.8 y cant o'r gweithlu yn 2014—ond, yn amlwg, mae hwn yn bwyslais o ran y meysydd anodd hynny lle, mewn gwirionedd, hefyd, efallai bod atebion newydd o ran y gweithlu gofal iechyd sylfaenol.

14:25

Mark Isherwood [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

I'm going to call for two statements. The first one is on post-polio syndrome. On Post-polio Syndrome Day, 22 October, I hosted an event here for the British Polio Fellowship to raise awareness of post-polio syndrome. Of the estimated 120,000 people who had polio across Britain, some 12,000 are believed to live in Wales and there are many more who never knew they had it. Wales was chosen specifically this year to host the UK event in the hope that it will spread news throughout Wales and reach members and non-members alike to help people who have post-polio syndrome who feel isolated and alone. Clearly, the Welsh Government can play an important part in reaching out to those people and raising public awareness.

Rwyf am alw am ddau ddatganiad. Mae'r un cyntaf yn ymwneud â syndrom ôl-polio. Ar Ddiwrnod Syndrom ôl-polio, 22 Hydref, cynhaliais ddiwyddiad yma ar gyfer Cymrodoriaeth Bolio Prydain i godi ymwybyddiaeth o syndrom ôl-polio. O'r 120,000 o bobl amcangyfrifedig sydd wedi cael polio ledled Prydain, credir bod rhyw 12,000 yn byw yng Nghymru ac mae llawer mwy nad oeddent erioed yn gwybod eu bod yn dioddef polio. Dewiswyd Cymru yn benodol eleni i gynnal digwyddiad y DU gan obeithio y bydd hynny'n lledaenu'r gair ledled Cymru a chyrraedd aelodau a rhai nad ydynt yn aelodau fel ei gilydd i helpu pobl sydd â syndrom ôl-polio sy'n teimlo'n ynysig ac yn unig. Yn amlwg, gall Llywodraeth Cymru chwarae rhan bwysig drwy estyn allan at y bobl hynny a chodi ymwybyddiaeth y cyhoedd.

Secondly and finally, could I call for a statement on roadworks at the Penmaenbach and Conwy tunnels on the A55 in north Wales? As you may have heard, the mayor of Penmaenmawr has called a summit meeting of mayors affected by what he describes as the 'traffic mayhem' caused.

Yn ail ac yn olaf, a gaf i alw am ddatganiad am y gwaith ffordd yn nhweli Penmaenbach a Chonwy ar yr A55 yn y gogledd? Fel efallai eich bod wedi clywed, mae maer Penmaenmawr wedi galw am gyfarfod uwchgyhadledd o'r meiri yr effeithir arnynt gan yr hyn y mae'n ei ddisgrifio fel y 'anhrefn traffig' a achoswyd.

'This situation is now getting intolerable...with long tailbacks in both directions and heavy traffic using small roads like the Sychnant Pass, which were never designed for such volumes.'

Mae'r sefyllfa hon yn mynd yn annioddefol erbyn hyn ... gyda thagfeydd hir i'r ddau gyfeiriad a thraffig trwm ar ffyrdd bach fel Bwlch Sychnant, na chawsant erioed eu cynllunio ar gyfer niferoedd o'r fath.

And on he goes. He said:

Ac mae'n mynd ymlaen. Meddai:

'The worst aspect of the whole business is the total lack of communication between the Welsh Government's agents and officers with local communities. Last week I spoke to Government officers who promised to get back to me—they never did.'

Yr agwedd waethaf ar yr holl fusnes yw'r diffyg cyfathrebu llwyr rhwng asiantau a swyddogion Llywodraeth Cymru â chymunedau lleol. Yr wythnos diwethaf siaradais â swyddogion y Llywodraeth a addawodd y byddent yn dod yn ôl ataf—ni wnaethant o gwbl.

I call for a statement accordingly.

Galwaf am ddatganiad yn unol â hynny.

14:26

Jane Hutt [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Well, on your first question, Mark Isherwood, I do thank the Member for drawing attention to post-polio syndrome. Obviously, the health Minister will and has acknowledged that, and the importance of the fact that you did host that event and draw attention to this.

Wel, ynglŷn â'ch cwestiwn cyntaf, Mark Isherwood, rwyf yn diolch i'r Aelod am dynnu sylw at syndrom ôl-polio. Yn amlwg, bydd y Gweinidog Iechyd yn, ac mae wedi cydnabod hynny, a phwysigrwydd y ffaith eich bod chi wedi cynnal y digwyddiad hwnnw a thynnu sylw at hyn.

On your second point in terms of the A55 Penmaenmawr tunnel disruption, of course it's clear that the A55 wasn't designed for the future traffic levels that we see when it was built. Now we are investing—and I know you don't dispute the significant amounts of money that we are investing in the A55, and that is to improve safety, journey times and resilience—of course that inevitably causes some disruption, which we do attempt to minimise as much as possible, remembering that workers are on site 24 hours a day, seven days a week to ensure it can be completed as quickly as possible.

O ran eich ail bwynt yn ymwneud â'r tarfu yn y twnnel ar yr A55 ym Mhenmaenmawr, wrth gwrs mae'n amlwg nas cynlluniwyd yr A55, pan gafodd ei hadeiladu, ar gyfer lefelau traffig y dyfodol yr ydym ni'n eu gweld. Rydym ni nawr yn buddsoddi—ac rwyf yn gwybod nad ydych yn gwadu'r symiau sylweddol o arian yr ydym yn eu buddsoddi yn yr A55, ac mae hynny er mwyn gwella diogelwch, amser teithio a chydnerthedd—mae'n anochel wrth gwrs y bydd hynny'n achosi peth tarfu, ac rydym yn ceisio lleihau hynny cymaint ag sy'n bosib, gan gofio bod gweithwyr ar y safle 24 awr y dydd, saith diwrnod yr wythnos i sicrhau y gellir cwblhau'r gwaith cyn gynted â phosibl.

14:27

Alun Ffred Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

A gaf i ategu sylwadau Mark Isherwood? Mae pawb—

May I endorse Mark Isherwood's comments? Everyone—

14:27 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Diolch.

Thank you.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

14:27 **Alun Ffred Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

A gaf i ategu sylwadau Mark Isherwood a gofyn am ddatganiad ar sefyllfa'r A55? Mae pawb yn deall bod unrhyw waith cynnal a chadw yn mynd i greu anawsterau, ond mae pwysigrwydd y ffordd yma o ran teithio i waith—. Mae gennych eich swyddfeydd eich hunain yn Llandudno ac rydych wedi gorfodi llawer iawn o weithwyr i fynd yno, ond mae'r trefniadau presennol yn golygu bod y diwrnod gwaith yn mynd yn un rhyfeddol o hir, ac felly mi fyddai cael gwell dealltwriaeth o beth ydy'r amserlen ac a oes modd strwythuro'r gwaith yn well er mwyn hwyluso'r daith i bobl sy'n teithio i'r gwaith, yn cael ei werthfawrogi'n fawr iawn.

May I endorse Mark Isherwood's comments and ask for a statement on the situation on the A55? Everyone understands that any maintenance work is going to create difficulties, but the importance of this route in terms of travel to work—. You have your own offices in Llandudno and you forced many workers to go there, but the current arrangements mean that the working day is exceptionally long for many people, and therefore having a better understanding of the timetable for this work and whether the work can be structured more effectively in order to enable those people to travel to work easier, would be much appreciated.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

Yr ail fater buaswn i'n hoffi datganiad arno gan y Llywodraeth ydy'r 'discretionary assistance fund'. Oherwydd y cytundeb rhwng Llywodraeth Cymru a chwmnïau fel Argos, mae cymdeithasau tai lleol yn methu cyfeirio cleientiaid at nwyddau safonol sydd ar werth gan grwpiau cymunedol—dodrefn wedi eu hailgylchu, er enghraifft—lle byddai'r arian yn cylchdroi yn y gymuned leol. Mae'n hollol groes i strategaeth y Llywodraeth ar ailgylchu, wrth gwrs, ac y mae'n enghraifft o'r Llywodraeth yn dweud un peth ac yn gwneud peth hollol wahanol. Felly, buasai datganiad ar y gronfa arbennig yma yn dderbyniol iawn.

The second issue I'd like a statement on from Government is the discretionary assistance fund. Because of the agreement between the Welsh Government and companies such as Argos, local housing associations can't refer clients to standard goods on sale from community groups—recycled furniture, for example—where the money would circulate in the local economy. This is quite contrary to the Government's strategy on recycling, of course, and it's an example of the Government saying one thing and doing something entirely different. Therefore, a statement on that particular fund would be most beneficial.

14:29 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

As I've said, in terms of the disruption on the A55, of course, when the work is completed, it will ensure that the efficiency and effectiveness of that investment will, of course, bear fruit in terms of journey times. As I've said, we are seeking to minimise the disruption in terms of those. If there is anything to update, of course, I will seek to do so.

Fel y dywedais, o ran y tarfu ar yr A55, wrth gwrs, pan fydd y gwaith wedi'i gwblhau, bydd yn sicrhau bod effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd y buddsoddiad hwnnw, wrth gwrs, yn dwyn ffrwyth o ran amseroedd teithio. Fel yr wyf wedi ei ddweud, rydym ni yn ceisio lleihau'r tarfu o ran y rheini. Os oes unrhyw beth i'w ddiweddarau, wrth gwrs, byddaf yn ceisio gwneud hynny.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

On your second question on the discretionary assistance fund, I think it would be helpful if you wrote to the Minister to identify any particular problem in terms of the implementation of that. Of course, we are supporting the discretionary assistance fund, which was devolved to us, to ensure that we can use that fund to mitigate against poverty.

O ran eich ail gwestiwn ar y gronfa cymorth dewisol, rwyf yn credu y byddai'n ddefnyddiol pe byddech chi'n ysgrifennu at y Gweinidog i nodi unrhyw broblem benodol o ran gweithredu honno. Wrth gwrs, rydym ni'n cefnogi'r gronfa cymorth dewisol, a gafodd ei datganoli i ni, er mwyn sicrhau y gallwn ddefnyddio'r gronfa honno i liniaru yn erbyn tlodi.

14:30

Eluned Parrott [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Minister, I very much welcome the statement earlier by the Minister for health on mental health waiting times and the clarification from the First Minister that that will include access to talking therapies. However, for many years, there has been a significant shortage of trained counselling professionals within the Welsh health service, and I don't necessarily understand how this is likely to be met. I wonder if we could request from the Minister for health a written statement, perhaps, identifying how we're going to find access to those counselling professionals and what additional training is being provided by the Welsh Government to train people, particularly with child mental health specialisms, to be able to offer talking therapies to children, as well as adults.

Weinidog, rwyf yn croesawu'n fawr y datganiad yn gynharach gan y Gweinidog iechyd am yr amseroedd aros iechyd meddwl a'r eglurhad gan y Prif Weinidog y bydd hynny'n cynnwys gallu cael therapiau siarad. Fodd bynnag, ers blynyddoedd lawer, bu prinder sylweddol o weithwyr cwnsela hyfforddedig proffesiynol yn y gwasanaeth iechyd yng Nghymru, ac nid wyf o reidrwydd yn deall sut y mae hyn yn debygol o gael ei fodloni. Tybed a gawn ni ofyn i'r Gweinidog iechyd am ddatganiad ysgrifenedig, o bosibl, sy'n nodi sut yr ydym yn mynd i gael gafael ar y gweithwyr cwnsela proffesiynol hynny a pha hyfforddiant ychwanegol fydd yn cael ei ddarparu gan Lywodraeth Cymru i hyfforddi pobl, yn enwedig ar gyfer arbenigeddau iechyd meddwl plant, i allu cynnig therapiau siarad i blant, yn ogystal ag i oedolion.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:30

Jane Hutt [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

It is very welcome, the support for the statement, the significant statement, made by the Minister for Health and Social Services today in terms of investment and speeding up waiting times for access to mental health services, and, of course, that will include access to counselling and talking therapies, the counselling services, as well. And, indeed, in terms of the responses that were made this afternoon by the First Minister, in particular to our investment and support for child and adolescent mental health services, that clearly, of course, includes that access to counselling services.

Mae i'w groesawu'n fawr iawn, y gefnogaeth i'r datganiad, y datganiad o bwys, a wnaed gan y Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol o ran buddsoddiad a chyflymu'r amseroedd aros ar gyfer mynediad at wasanaethau iechyd meddwl, ac, wrth gwrs, bydd hynny yn cynnwys mynediad at gwrsela a therapiau siarad, a'r gwasanaethau cwnsela, hefyd. Ac, yn wir, o ran yr ymatebion a wnaed y prynhawn yma gan y Prif Weinidog, yn enwedig i'n buddsoddiad a'n cefnogaeth i wasanaethau iechyd meddwl i blant a phobl ifanc, sydd yn amlwg, wrth gwrs, yn cynnwys mynediad at wasanaethau cwnsela.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:31

Llyr Gruffydd [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

A gaf ofyn i chi, Weinidog, i sicrhau amser ar gyfer datganiad gan y Gweinidog addysg ynglŷn â dyfodol yr iaith Gymraeg a chategoreiddio ieithyddol ysgolion? Rwyf wedi cael llawer o ohebiaeth gan rieni a llywodraethwyr yn siroedd Wrecsam, sir y Fflint a sir Ddinbych, ac mi ddylwn i ddatgan budd fel rhiant a llywodraethwr ysgol sy'n cael ei heffeithio gan benderfyniad diweddar o safbwynt categori ieithyddol yr ysgol honno. Mae yna deimlad bod yna ddryswch ar lefel genedlaethol. Nid oes arweiniad clir yn dod oddi wrth y Llywodraeth, gyda rhai awdurdodau addysg yn gweld darpariaeth categori 2 yn addas i gwrdd ag anghenion, mewn gwirionedd, ysgolion categori 1, tra bod siroedd eraill yn gweithio'n rhagweithiol i annog ysgolion categori 2 i ddod yn ysgolion categori 1. Felly, mae yna ddryswch, mae yna ddiffyg arweiniad, ac mi fyddai datganiad clir gan y Gweinidog ynglŷn â bwriad a strategaeth y Llywodraeth yn y maes yma yn help mawr, rwy'n meddwl, i fynd i'r afael â'r consŷrn sydd yna ar lawr gwlad.

May I ask you, Minister, to secure time for a statement from the education Minister on the future of the Welsh language and the linguistic categorisation of schools? I've received much correspondence from parents and governors in the counties of Wrexham, Flintshire and Denbighshire, and I should declare an interest as a school governor and parent affected by a recent decision in terms of the linguistic category of that particular school. There is a feeling that there is confusion at a national level. There's no clear guidance coming from Government, with some education authorities seeing category 2 provision as being appropriate to meet the needs of category 1 schools, if truth be told, while other counties work proactively to encourage category 2 schools to become category 1 schools. Therefore, there is some confusion, there's a lack of leadership, and a clear statement from the Minister on the Government's intentions and strategies in this area would be of great assistance, I think, in tackling the concern that exists on the ground.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:32

Jane Hutt [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

There is no lack of leadership. Of course, the Minister for Education and Skills has his oral questions tomorrow and I'm sure, if you wish to raise questions with him to clarify the position—. But he has made it quite clear, in terms of his leadership, and in terms of understanding and ensuring that those linguistic categories are abided by, and accepted and understood.

Nid oes diffyg arweinyddiaeth. Wrth gwrs, mae gan y Gweinidog Addysg a Sgiliau ei gwestiynau llafar yfory ac rwyf yn siŵr, os ydych am godi cwestiynau gydag ef i egluro'r sefyllfa—. Ond mae wedi ei wneud yn eithaf clir, o ran ei arweinyddiaeth, ac o ran deall a sicrhau bod y categorïau ieithyddol hynny yn cael eu dilyn, eu derbyn a'u deall.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

14:33	Aled Roberts Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>Weinidog, a gaf i ofyn am ddatganiad yn amser y Llywodraeth gan y Gweinidog trafniadaeth ynghylch y gwasanaeth awyr rhwng y gogledd a'r de, ar ôl cyhoeddiad yr wythnos diwethaf bod tystysgrif diogelwch wedi cael ei thynnu yn ôl? Rydych yn ymwybodol o ymchwiliad y Pwyllgor Cyfrifon Cyhoeddus, a oedd yn dweud bod gennym ni bryderon ynghylch y sefyllfa gytundebol rhwng y Llywodraeth a'r asiantaeth docynnau, sef yn union yr un sefyllfa a fydd yn bodoli rhwng y Llywodraeth a Links Air o hyn ymlaen. Felly, a gaf i ofyn am ddatganiad ynghylch am faint bydd y sefyllfa yma rhwng Links Air a'r Llywodraeth yn bodoli, yn dilyn y cyhoeddiad yr wythnos diwethaf?</p>	<p>Minister, may I ask for a statement in the Government's time from the Minister for transport regarding the air service between north and south Wales, following last week's announcement that the safety certificate had been withdrawn from that service? You'll be aware of the investigation by the Public Accounts Committee that stated that we have concerns about the contractual situation between the Government and the ticketing agency, which is exactly the same situation that will exist between the Government and Links Air going forward. So, may I ask for a statement on how long this situation between Links Air and the Government will exist, following last week's announcement?</p>
14:33	Jane Hutt Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>Clearly, the importance is that there is an air link, and that air link is being provided. And, clearly, that is important in terms of the service that we are supporting and that is, of course—. In terms of the outcome of the Links Air position, that will be clarified in due course.</p>	<p>Yn amlwg, mae'n bwysig cael cyswllt awyr, ac mae'r cyswllt awyr hwnnw yn cael ei ddarparu. Ac, yn amlwg, mae hynny'n bwysig o ran y gwasanaeth yr ydym yn ei gefnogi ac mae hynny, wrth gwrs—. O ran canlyniad y sefyllfa Links Air, bydd hynny'n cael ei egluro maes o law.</p>
14:34	Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>Thank you, Minister.</p>	<p>Diolch yn fawr, Weinidog.</p>
14:34	Cynnig i Atal Dros Dro Reol Sefydlog 11.16 er mwyn Caniatáu Cynnal Dadl ar yr Eitem Nesaf o Fusnes	Senedd.tv Fideo Video
	<p>There's now a motion to suspend Standing Order 11.16 to allow the next item of business to be debated and I call the First Minister to move the motion.</p>	Motion to Suspend Standing Order 11.16 to Allow the Next Item of Business to be Debated Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer Bywgraffiad Biography <p>Mae gennym nawr gynneg i atal Rheol Sefydlog 11.16 i ganiatáu dadl ar yr eitem nesaf o fusnes a galwaf ar y Prif Weinidog i gynneg y cynneg.</p>
	<p>Cynnig NNDM5860 Jane Hutt</p>	<p>Motion NNDM5860 Jane Hutt</p>
	<p>Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru, yn unol â Rheol Sefydlog 33.6:</p>	<p>To propose that the National Assembly for Wales, in accordance with Standing Order 33.6:</p>
	<p>Yn atal rhan honno o Reol Sefydlog 11.16 sy'n ei gwneud yn ofynnol bod y datganiad a'r cyhoeddiad wythnosol o dan Reol Sefydlog 11.11 yn darparu'r amserlen ar gyfer busnes yn y Cyfarfod Llawn yr wythnos ganlynol, er mwyn caniatáu i NNDM5861 gael ei ystyried yn y Cyfarfod Llawn ddydd Mawrth 3 Tachwedd 2015.</p>	<p>Suspends that part of Standing Order 11.16 that requires the weekly statement and announcement under Standing Order 11.11 to constitute the timetable for business in Plenary for the following week, to allow NNDM5861 to be considered in Plenary on Tuesday 3 November 2015.</p>
	<p><i>Cynigiwyd y cynneg.</i></p>	<p><i>Motion moved.</i></p>
14:34	Carwyn Jones Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p><i>Y Prif Weinidog / The First Minister</i></p>	
	<p>Move.</p>	<p>Cynnig.</p>
14:34	Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer Bywgraffiad Biography	Senedd.tv Fideo Video
	<p>I have no speakers. Therefore, the proposal is to suspend Standing Orders. Does any Member object? The motion is therefore agreed in accordance with Standing Order 12.36.</p>	<p>Nid oes gennyf unrhyw siaradwyr. Felly, y cynneg yw atal Rheolau Sefydlog. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? Mae'r cynneg wedi ei derbyn felly yn unol â Rheol Sefydlog 12.36.</p>

14:34

3. Dadl ar Fil Cymru Drafft

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer

[Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 3, then, is the debate on the draft Wales Bill, and I call the First Minister to move the motion.

Cynnig NNDM5861 Jane Hutt

Cefnogwyd gan Elin Jones, Aled Roberts.

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru:

Yn nodi cyhoeddi Bil Cymru drafft gan Lywodraeth y DU ar 20 Hydref 2015 ac yn anfonol nad yw'r model cadw pwerau presennol yn bodloni argymhellion Rhan 2 Comisiwn Silk.

Cynigiwyd y cynnig.

3. The Draft Wales Bill

Eitem 3, felly, yw'r ddadl ar Fil Cymru drafft, a galwaf ar y Prif Weinidog i gynnis y cynnig.

Motion NNDM5861 Jane Hutt

Supported by Elin Jones, Aled Roberts.

To propose the National Assembly of Wales:

Notes the publication of the draft Wales Bill by the UK Government on 20 October 2015 and regrets that the current model for reserved powers falls short of the recommendations of the Silk Commission Part 2.

Motion moved.

Y [Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

14:34

Carwyn Jones

[Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Thank you, Dirprwy Lywydd, and I rise to propose this motion on what is the most important debate that we've had in Wales for some time. There are some who'll say that this is constitutional wonkery, it's of no relevance to ordinary people. But the reality is that what is being proposed in the Wales Bill goes straight to the heart of what this Assembly, as elected by the people of Wales, can do in the years to come.

Could I start by saying that I had a meeting with the Secretary of State yesterday? It was a constructive meeting. We talked at length about some of the difficulties involved. I have to say that he was more appraised of the difficulties and understood them more clearly, and now I look forward to seeing the difficulties that we've both identified being dealt with through the Bill process.

Diolch i chi, Ddirprwy Lywydd, ac rwy'n codi i gynnis y cynnig hwn ar yr hyn yw'r ddadl bwysicaf yr ydym wedi'i chael yng Nghymru ers peth amser. Bydd rhai yn dweud mai lol cyfansoddiadol yw hyn, ac nad yw'n berthnasol i bobl gyffredin. Ond y gwir amdani yw bod yr hyn sy'n cael ei gynnis ym Mil Cymru yn mynd yn union at wraidd yr hyn y gall y Cynulliad hwn, fel y'i hetholwyd gan bobl Cymru, ei wneud yn y blynyddoedd i ddod.

A gaf i ddechrau drwy ddweud fy mod wedi cael cyfarfod gyda'r Ysgrifennydd Gwladol ddoe? Roedd yn gyfarfod adeiladol. Buom yn siarad yn faith am rai o'r anawsterau sy'n gysylltiedig â'r Bil. Mae'n rhaid i mi ddweud ei fod yn gwybod mwy am yr anawsterau ac yn eu deall yn gliriach, ac yn awr rwy'n edrych ymlaen at weld yr anawsterau y mae'r ddau ohonom wedi'u nodi yn cael eu trin drwy broses y Bil.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

At the heart of the difficulty with the Bill as it stands is the failure to create a separate jurisdiction. That leads to incredible complexity in the way in which the Bill is drafted. It leads to incredible restrictions in the latter part of the Bill, and it's not needed. As the Lord Chief Justice said last week, it's perfectly possible to create a separate jurisdiction without the need for a separate court and justice system—without the cost of it as well. It stands to reason, then, that it's perfectly possible for us to have a separate Welsh jurisdiction, but not have to construct the structure around it, in terms of administering justice. It has no cost, in effect, if it's done that way. It would make it far easier to draft the Wales Bill if that separate jurisdiction were established—as it is in Scotland and Northern Ireland, as it is in many other parts of the world, without any great difficulty. And so the first point I'd make is that, if it was simply a question of making sure that jurisdiction was established, the Wales Bill would be far easier to draft and the anomalies far easier to deal with.

There are three particular issues that I've raised before that trouble not just me, but civil society in Wales, about the Bill. First of all, of course, there is the issue of what is and what isn't devolved—the individual powers. There are some anomalies there: for example, the suggestion that, when it comes to ports, ports are devolved according to what their turnover is. We call that the Milford Haven treaty port objection, at that point. That is a disincentive for Welsh Government: in other words, the Welsh Government improves ports, sees their turnovers increase, then Welsh Government loses control over those ports. That makes no sense.

The community infrastructure levy is not devolved. It's a planning levy; why not devolve it? When it comes to opencast mining, the licensing of opencast mining remains at Whitehall, but land restoration sits with the Welsh Government. Well, thanks for that. That means that the mess is left for Welsh Government, and the licensing is kept in Whitehall. And there are other examples of individual issues regarding individual powers.

But the first substantive issue is on the issue of Minister of the Crown consents. Now, Minister of the Crown consents are a relic. They were never intended to be extended in the future; they only exist as a relic of what existed before 1999. As Members will be aware, we do have the power to modify Minister of the Crown powers where they are consequential and incidental to our legislation. That will be removed. It means, for example, that, with the Local Government Byelaws (Wales) Bill, the then Secretary of State refused his consent; it then ended up in the Supreme Court. That avenue will be closed off to this Assembly. If the consent was refused, that would be it. There would be no recourse to the Supreme Court, and we would not have had the local government byelaws Bill. Yes, we can look to judicially review each and every decision taken by a Minister, and that's something we would do in the future, if that was needed. But I hope that it doesn't come to that.

Y methiant i greu awdurdodaeth ar wahân sydd wrth wraidd yr anhawster â'r Bil fel y mae. Mae hynny'n arwain at gymhlethdod anhygoel yn y ffordd y caiff y Bil ei ddrafftio. Mae'n arwain at gyfyngiadau anhygoel yn rhan olaf y Bil, ac nid yw'n angenrheidiol. Fel y dywedodd yr Arglywydd Brif Ustus yr wythnos diwethaf, mae'n hollol bosibl creu awdurdodaeth ar wahân heb yr angen am lys a system gyfiawnder ar wahân—heb gost hynny hefyd. Felly, mae'n sefyll i reswm ei bod yn gwbl bosibl i ni gael awdurdodaeth ar wahân, ond peidio gorfod adeiladu'r strwythur o'i hamgylch, o ran gweinyddu cyfiawnder. Nid oes unrhyw gost, i bob pwrpas, os caiff ei gwneud y ffordd honno. Byddai'n ei gwneud yn llawer haws i ddrafftio'r Bil Cymru pe byddai'r awdurdodaeth ar wahân honno'n cael ei sefydlu—fel y mae yn yr Alban a Gogledd Iwerddon, fel y mae mewn rhannau eraill o'r byd, heb unrhyw anhawster mawr. Ac felly y pwynt cyntaf y byddwn i'n ei wneud yw, os oedd yn syml yn gwestiwn o wneud yn siŵr bod awdurdodaeth yn cael ei sefydlu, y byddai Bil Cymru yn llawer haws i'w ddrafftio a'r anghysonderau yn llawer haws ymdrin â nhw.

Mae tri mater penodol yr wyf eisoes wedi eu codi am y Bil sy'n poeni nid fi yn unig, ond y gymdeithas sifil yng Nghymru. Yn gyntaf oll, wrth gwrs, mae mater yr hyn sydd wedi'i ddatganoli a'r hyn nad yw wedi'i ddatganoli—y pwerau unigol. Mae rhai anomaledau yno: er enghraifft, yr awgrym yw, o ran porthladdoedd, bod porthladdoedd wedi'u datganoli yn unol â'r hyn yw eu trosiant. Rydym yn galw hwnnw'n wrthwynebiad porthladd cysantdeb Aberdaugleddau, ar y pwynt hwnnw. Mae hynny'n ddatgymhelliad i Lywodraeth Cymru: mewn geiriau eraill, mae Llywodraeth Cymru yn gwella porthladdoedd, yn gweld eu trosiant yn cynyddu, yna mae Llywodraeth Cymru yn colli rheolaeth dros y porthladdoedd hynny. Nid yw hynny'n gwneud unrhyw synnwyr.

Nid yw'r ardoll seilwaith cymunedol wedi'i datganoli. Mae'n ardoll gynllunio; pam ddim ei datganoli? Pan ddaw'n fater o gloddio glo brig, mae trwyddedu cloddio glo brig yn parhau i fod yn Whitehall, ond Llywodraeth Cymru sy'n gyfrifol am adfer tir. Wel, diolch am hynny. Mae hynny'n golygu bod y llanast yn cael ei adael i Lywodraeth Cymru, a thrwyddedu yn cael ei gadw yn Whitehall. A cheir enghreifftiau eraill o faterion unigol ynghylch pwerau unigol.

Ond mae'r mater sylweddol cyntaf yn ymwneud â'r mater o gydsyniadau Gweinidogion y Goron. Nawr, mae cydsyniadau Gweinidogion y Goron yn greiriau. Ni chawsant eu bwriadu i gael eu hymestyn yn y dyfodol; maent ond yn bodoli fel crair o'r hyn oedd yn bodoli cyn 1999. Fel y gŵyr yr Aelodau, mae gennym y pŵer i addasu pwerau Gweinidogion y Goron lle maent yn ganlyniadol ac yn atodol i'n deddfwriaeth. Bydd hynny'n cael ei ddileu. Mae'n golygu, er enghraifft, yn achos y Bil Is-ddeddfau Llywodraeth Leol (Cymru), gwrthododd yr Ysgrifennydd Gwladol ar y pryd roi ei gydsyniad; yna diweddodd yn y Goruchaf Lys. Ni fydd y llwybr hwnnw ar agor i'r Cynulliad hwn. Os byddai'r cydsyniad yn cael ei wrthod, dyna ni. Ni fyddai unrhyw droi at y Goruchaf Lys, ac ni fyddem wedi cael y Bil is-ddeddfau llywodraeth leol. Gallwn, gallwn ystyried adolygu'n farnwrol bob penderfyniad a wneir gan Weinidog, ac mae hynny'n rhywbeth y byddem yn ei wneud yn y dyfodol, os byddai angen. Ond rwy'n gobeithio na ddaw i hynny.

There are three issues with regard to Minister of the Crown consents. Firstly, we will be prevented from modifying any function of a reserved authority. Well, maybe there's an argument about that, but the two other areas are troubling. The Assembly would not be able to modify any UK Minister or UK Government department function, even if it's within the Assembly's devolved competence. So, where there is a relic of the past that says you need Minister of the Crown consent, like the local government byelaws Bill, this Assembly would not be able to legislate because that Minister of the Crown consent would be needed. So, even an area where something is completely devolved, where there is that relic of the past, we would not be able to legislate. That can't possibly be right. Why on earth would that remain in there?

And, of course, it's possible for Minister of the Crown consents to be extended, effectively preventing this Assembly legislating on anything, potentially, freely, because Minister of the Crown consent would be needed for some, or all, of the particular Bill.

But it's also the case that seeking Minister of the Crown consents now takes an enormous amount of time. If we look at the Social Services and Well-being (Wales) Bill, we had to get consent from seven different Whitehall departments. We started discussions in February 2012; some consents still hadn't been received 16 months later. The delay meant we had to amend the Bill to ensure it was within competence, and introduction in January 2013. On the Environment (Wales) Bill, we first approached the Wales Office in November 2014. The Wales Office responded in March 2015 requesting further information, we provided that on 9 April, and we've had no response to that. Consents have still not yet been given.

On the Public Health (Wales) Bill, there's been extensive correspondence at official level on competence and consent issues. The Wales Office raised issues with us regarding that Bill and those issues were dealt with, but we still await a final decision as to whether consents will be made available. So, Whitehall works at a snail's pace. It takes months and months and months to get Minister of the Crown consents, and yet we have a proposal here that would mean those consents would not just remain but would be extended and would be extended in areas that this Assembly has within its competence. There is a need, then, to think again, very much so, when it comes to Minister of the Crown consents.

[Link to further information provided by the First Minister.](#)

Mae tri mater mewn perthynas â chydysyniadau Gweinidogion y Goron. Yn gyntaf, byddwn yn cael ein hatal rhag addasu unrhyw un o swyddogaethau awdurdod neilltuedig. Wel, efallai bod dadl ynghylch hynny, ond mae'r ddau faes arall yn peri pryder. Ni fyddai'r Cynulliad yn gallu addasu unrhyw swyddogaeth adran Gweinidog y DU neu Lywodraeth y DU, hyd yn oed os yw o fewn cymhwysedd datganoledig y Cynulliad. Felly, lle mae crair o'r gorffennol sy'n dweud bod angen cydsyniad Gweinidogion y Goron arnoch, megis y Bil is-ddeddfau llywodraeth leol, ni fyddai'r Cynulliad hwn yn gallu deddfu oherwydd byddai angen y cydsyniad Gweinidogion y Goron hwnnw. Felly, hyd yn oed mewn maes lle mae rhywbeth wedi cael ei ddatganoli yn gyfan gwbl, lle ceir y crair hwnnw o'r gorffennol, ni fyddem yn gallu deddfu. Ni all hynny fod yn iawn. Pam ar y ddaear y byddai hynny'n aros i mewn yno?

Ac, wrth gwrs, mae'n bosibl i gydsyniadau Gweinidogion y Goron gael eu hymestyn, gan atal y Cynulliad hwn i bob pwrpas rhag deddfu ar unrhyw beth yn rhydd, o bosibl, oherwydd byddai angen cydsyniad Gweinidogion y Goron ar gyfer rhywfaint, neu'r cyfan, o'r Bil penodol.

Ond mae hefyd yn wir bod ceisio cydsyniadau Gweinidogion y Goron bellach yn cymryd llawer iawn o amser. Os edrychwn ar y Bil Gwasanaethau Cymdeithasol o Llesiant (Cymru), roedd yn rhaid i ni gael cydsyniad gan saith o adrannau gwahanol yn Whitehall. Dechreuwyd trafodaethau ym mis Chwefror 2012; roedd rhai cydsyniadau yn dal heb ddod i law 16 mis yn ddiweddarach. Roedd yr oedi yn golygu bod yn rhaid i ni newid y Bil er mwyn sicrhau ei fod o fewn cymhwysedd, a chyflwyno ym mis Ionawr 2013. O ran Bil yr Amgylchedd (Cymru), aethom yn gyntaf at Swyddfa Cymru ym mis Tachwedd 2014. Ymatebodd Swyddfa Cymru ym mis Mawrth 2015 yn gofyn am ragor o wybodaeth, darparwyd hynny gennym ar 9 Ebrill, ac rydym yn dal i aros am ymateb. Mae cydsyniadau yn dal heb gael eu rhoi.

O ran y Bil Iechyd Cyhoeddus (Cymru), bu gohebiaeth helaeth ar lefel swyddogol ar faterion cymhwysedd a chydysyniad. Cododd Swyddfa Cymru faterion gyda ni am y Bil ac ymdriniwyd â'r materion hynny, ond rydym yn dal i ddisgwyl penderfyniad terfynol ynghylch a fydd cydsyniadau ar gael. Felly, mae Whitehall yn llusgo'i draed. Mae'n cymryd misoedd ar fisoedd ar fisoedd i gael cydsyniadau Gweinidog y Goron, ac eto mae gennym gynnig yma fyddai'n golygu bod y cydsyniadau hynny nid yn unig yn aros ond yn cael eu hymestyn ac yn cael eu hymestyn mewn meysydd sydd gan y Cynulliad hwn o fewn ei gymhwysedd. Mae angen meddwl eto, felly, yn enwedig pan ddaw at gydsyniadau Gweinidog y Goron.

[Linc i wybodaeth ychwanegol a ddarparwyd gan y Prif Weinidog](#)

Carwyn Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Then there's the issue of the necessity test. Wholly unexplained. It's an incredibly high bar that the Assembly would have to jump over if the Assembly wanted to modify the criminal or private law when it's legislating on devolved matters. In other words, it's all very well for us to pass a law, but we wouldn't be able to enforce it. So, we could introduce stamp duty, but, potentially, stamp duty could be optional in terms of paying it. I mean, it's senseless. I can't understand why the necessity test is there; it tightens up what already exists and what already exists has never caused a problem in terms of the creation of criminal or civil penalties. We would not be able to do that in the future as an Assembly, except in very narrowly defined circumstances. Again, there is no reason at all to have the necessity test there.

Yna mae mater y prawf angenrheidrwydd. Yn llwyr heb esboniad. Mae'n far anhygoel o uchel y byddai'n rhaid i'r Cynulliad neidio drosto pe byddai'r Cynulliad yn awyddus i newid y gyfraith droseddol neu breifat wrth ddeddfu ar faterion datganoledig. Mewn geiriau eraill, digon hawdd fyddai i ni basio deddf, ond ni fyddem yn gallu ei gorfodi. Felly, galem gyflwyno treth stamp, ond, o bosibl, gallai treth stamp fod yn ddewisol o ran ei thalu. Hynny yw, nid yw'n gwneud synnwyr. Ni allaf ddeall pam mae'r prawf angenrheidrwydd yno; mae'n tynhau'r hyn sy'n bodoli eisoes ac nid yw'r hyn sy'n bodoli eisoes erioed wedi achosi problem o ran creu cosbau troseddol neu sifil. Ni fyddem yn gallu gwneud hynny yn y dyfodol fel Cynulliad, ac eithrio mewn amgylchiadau sydd wedi'u diffinio'n gyfyng iawn. Unwaith eto, nid oes rheswm o gwbl dros gael y prawf angenrheidrwydd yno.

14:41 **Simon Thomas** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Will the First Minister give way, please?

A wnaiff y Prif Weinidog ildio, os gwelwch yn dda?

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

14:41 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Of course.

Wrth gwrs.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

14:41 **Simon Thomas** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Just on that point, could the First Minister confirm it's his view that, if the separate legal jurisdiction on which he began his remarks were to be established, that necessity test, by its very nature, just falls aside?

Dim ond ar y pwynt hwnnw, a allai'r Prif Weinidog gadarnhau mai ei farn ef yw, pe byddai'r awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân yn cael ei sefydlu - y gwnaeth ei sylwadau cyntaf arni - y byddai'r prawf angenrheidrwydd hwnnw, yn ôl ei natur, yn cael ei roi o'r neilltu?

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

14:42 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Well, yes, it would. There is a similar test in Scotland. Of course, the breadth of the devolution settlement in Scotland is different. The necessity test sits there, and the other restrictions sit there, because of this obsession that you can't have too much of a divergence between Wales and England when it comes to the law. That's why it's there. Also, we have to bear in mind that this goes behind the result in 2011. In 2011, the people of Wales were asked whether they wished this Assembly to have primary powers in areas that were devolved. They weren't told, 'Well, are you happy for them to have the powers, but have a restriction on how they're enforced?' They weren't told that. This is what the necessity test does. That needs to be looked at again and it's something that the Secretary of State I think now understands.

Wel, ie, fe fyddai. Mae prawf tebyg yn yr Alban. Wrth gwrs, mae ehangder y setliad datganoli yn yr Alban yn wahanol. Mae'r prawf angenrheidrwydd yn rhan ohono, a'r cyfyngiadau eraill yn rhan ohono, oherwydd yr obsesiwn hwn na allwch gael gormod o wahaniaeth rhwng Cymru a Lloegr o ran y gyfraith. Dyna pam ei fod yno. Hefyd, mae'n rhaid i ni gofio bod hyn yn mynd y tu ôl i'r canlyniad yn 2011. Yn 2011, gofynnwyd i bobl Cymru a oeddent yn dymuno i'r Cynulliad hwn gael pwerau sylfaenol mewn meysydd sydd wedi'u datganoli. Ni ddywedwyd wrthynt, 'Wel, a ydych yn fodlon iddynt gael y pwerau, ond bod cyfyngiad ar sut y maent yn cael eu gorfodi?' Ni ddywedwyd hynny wrthynt. Dyma beth y mae'r prawf angenrheidrwydd yn ei wneud. Mae angen edrych eto ar hynny ac mae'n rhywbeth y mae'r Ysgrifennydd Gwladol, rwy'n meddwl, yn awr yn ei ddeall.

[Senedd.tv](#)
[Fideo Video](#)

So, there is a great deal of work to be done on the Bill. The easiest way would be to sort out the jurisdiction; that would simplify the Bill immensely. But we do need a Bill that's coherent, that's clear and, importantly, respects the 2011 result. What is the outcome otherwise? If the necessity test remains there, it is highly likely that every single Bill that passes through this Assembly will end up in the Supreme Court, because the necessity test will be challenged time and time and time again, probably by the Attorney General. That cannot be in the interests of the people of Wales, nor can it be in the interests of the UK Government. We're trying to get away from going to the Supreme Court, rather than introducing a system that makes it inevitable that there will be more and more referrals not just to the Supreme Court but potentially to the High Court as well, when it comes to judicially reviewing ministerial decisions.

So, what is the next step? The Secretary of State has indicated that he will work to make sure that the Bill is improved. I welcome that. My view is that jurisdiction is by far the easiest way of doing this and I cannot understand the objection to it. He has indicated to me that he does understand that there are issues that need to be resolved—the necessity test is a high bar; he understands that issue. We cannot have a situation where we see, in the next few years, the creation of a Welsh Parliament, but a Welsh Parliament that cannot enforce its own laws. That's not what the people of Wales wanted. I don't think it's what the Secretary of State wants either, and it's important now that not just the Governments but the two legislatures work together to make sure we have a settlement that will be robust, will be clear and that respects the devolution settlement we've had from 2011 and onwards.

Felly, mae llawer iawn o waith i'w wneud ar y Bil. Y ffordd hawsaf fyddai datrys yr awdurdodaeth; byddai hynny'n symleiddio'r Bil yn fawr iawn. Ond rydym angen Bil sy'n gydlynol, sy'n glir ac, yn bwysig iawn, sy'n parchu canlyniad 2011. Beth yw'r canlyniad fel arall? Os bydd y prawf angenrheidrwydd yn parhau i fod yno, mae'n debygol iawn y bydd pob un Bil sy'n mynd drwy'r Cynulliad hwn yn diweddu yn y pen draw yn y Goruchaf Lys, oherwydd bydd y prawf angenrheidrwydd yn cael ei herio dro ar ôl tro ar ôl tro, gan y Twrnai Cyffredinol yn ôl pob tebyg. Ni all hynny fod er budd pobl Cymru, ac ni all fod o fudd i Lywodraeth y DU. Rydym yn ceisio osgoi gorfod mynd i'r Goruchaf Lys, yn hytrach na chyflwyno system sy'n ei gwneud yn anochel y bydd mwy a mwy o atgyfeiriadau nid yn unig i'r Goruchaf Lys, ond o bosibl i'r Uchel Lys hefyd, pan ddaw yn fater adolygu penderfyniadau gweinidogol yn farnwrol.

Felly, beth yw'r cam nesaf? Mae'r Ysgrifennydd Gwladol wedi nodi y bydd yn gweithio i sicrhau bod y Bil yn cael ei wella. Rwy'n croesawu hynny. Fy marn i yw mai awdurdodaeth yw'r ffordd hawsaf o dipyn i wneud hyn ac ni allaf ddeall y gwrthwynebiad iddi. Mae wedi dweud wrthyf ei fod yn deall bod materion sydd angen eu datrys—mae'r prawf angenrheidrwydd yn far uchel; mae'n deall y mater hwnnw. Ni allwn gael sefyllfa yn ystod yr ychydig flynyddoedd nesaf lle rydym yn gweld creu Senedd i Gymru, ond Senedd i Gymru na all orfodi ei deddfau ei hun. Nid dyna beth oedd ar bobl Cymru ei eisiau. Nid wyf yn credu mai dyna'r hyn y mae'r Ysgrifennydd Gwladol ei eisiau chwaith, ac mae'n bwysig nawr bod nid yn unig y Llywodraethau, ond y ddwy ddeddfwrfa yn gweithio gyda'i gilydd i sicrhau bod gennym setliad a fydd yn gadarn, yn glir ac yn parchu'r setliad datganoli yr ydym wedi'i gael o 2011 ac ymlaen.

14:44

Andrew R.T. Davies [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I welcome the opportunity to contribute in this debate and, in particular, the more measured tones that the First Minister has used in the debate today, as opposed to the statement some two weeks ago.

I do think it is important that we rise to the challenge and we do make sure we make every effort to use this opportunity to strengthen the devolution settlement and make it a far clearer settlement, so that, exactly as the First Minister said, we don't spend our time back and forth in the Supreme Court arguing these cases, albeit that will happen from time to time; that's the nature of the system that we work in. I do think it is vital that, as I said in my response to the statement, we do continue to work, where we can, cross-party, because I do think that this Assembly speaks with a far louder voice where we can find agreement. I do believe that the assertion that the Secretary of State has given, both in his evidence to the Welsh affairs select committee and, obviously, as the First Minister highlighted, in his meeting yesterday—he is in listening mode to develop a Bill that, ultimately, will meet the needs and the expectations of not just this institution, but the people of Wales. It is quite right to point out that the referendum in 2011 was endorsed in every county the length and breadth of this country of ours, to give primary legislation powers to this institution. I fully accept that, and we on these benches fully accept that.

Rwy'n croesawu'r cyfle i gyfrannu at y ddadl hon ac, yn arbennig, y geiriau mwy pwylllog y mae'r Prif Weinidog wedi eu defnyddio yn y ddadl heddiw, yn hytrach na'r datganiad ryw bythefnos yn ôl.

Rwy'n meddwl ei bod yn bwysig ein bod yn ymateb i'r her a'n bod yn gwneud yn siŵr ein bod yn gwneud pob ymdrech i ddefnyddio'r cyfle hwn i gryfhau'r setliad datganoli a'i wneud yn setliad llawer cliriach, fel nad ydym, yn union fel y dywedodd y Prif Weinidog, yn treulio ein hamser yn ôl ac ymlaen yn y Goruchaf Lys yn dadlau'r achosion hyn, er y bydd hynny'n digwydd o bryd i'w gilydd; dyna natur y system yr ydym yn gweithio ynddi. Rwy'n meddwl ei bod yn hanfodol, fel y dywedais yn fy ymateb i'r datganiad, ein bod yn parhau i weithio, lle y gallwn, yn drawsbleidiol, gan fy mod yn meddwl bod y Cynulliad hwn yn siarad gyda llais llawer cryfach lle y gallwn gael cytundeb. Rwy'n credu bod yr haeriad y mae'r Ysgrifennydd Gwladol wedi'i roi, yn ei dystiolaeth i'r pwyllgor dethol ar faterion Cymreig ac, yn amlwg, fel y pwysleisiodd y Prif Weinidog, yn ei gyfarfod ddod—mae mewn modd gwranddo ar ddatblygu Bil fydd, yn y pen draw, yn bodloni anghenion a disgwyliadau nid yn unig y sefydliad hwn, ond pobl Cymru. Mae'n hollol iawn i nodi bod y refferendwm yn 2011 wedi cael ei gymeradwyo ym mhob sir ar hyd a lled ein gwlad, er mwyn rhoi pwerau deddfwriaeth sylfaenol i'r sefydliad hwn. Rwy'n derbyn hynny'n llwyr, ac rydym ni ar y meinciau hyn yn derbyn hynny'n llwyr.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

There's a lot of good in this Bill as well, a lot of areas that will be transferred around energy, for example, ports policy, speed limits, bus regulation, tax regulation, local government elections—even for this place to set its own electoral timetables and electoral responsibilities. Surely, that's an inevitable maturing of the democratic process, and it's always seemed a bit bizarre to me that we never had that responsibility in the first place, to be honest with you. But that is something that has to be welcomed, and instead of us constantly focusing on the negative, let's also reflect on what is positive in this draft Bill, because there is much that is positive in the draft Bill.

I do believe, as Jenny Randerson touched on when she commented on the opportunities that the Bill presents itself, when she was asked to comment on the process—and that is the key: we are at the draft stage with this Bill. I, along with my colleagues on this side, do have issues and concerns around the consenting process, because, ultimately, what we don't want to do is move backwards. What we want is clarity and coherence in the settlement that, obviously, the Prime Minister outlined in the St David's Day agreement. It'll serve no-one any good whatsoever if all we end up doing is muddying the waters and ending up with a dog's dinner of a Bill. The Secretary of State—

Mae llawer o bethau da yn y Bil hwn hefyd, mae llawer o feysydd a fydd yn cael eu trosglwyddo yn ymwneud ag ynni, er enghraifft, polisi porthladdoedd, cyfyngiadau cyflymder, rheoleiddio bysiau, rheoliadau treth, etholiadau llywodraeth leol—hyd yn oed i'r lle hwn bennu ei amserlenni etholiadol a'i gyfrifoldebau etholiadol ei hun. Yn sicr, mae hynny'n dangos aeddfedrwydd anochel o'r broses ddemocrataidd, ac mae bob amser wedi ymddangos braidd yn rhyfedd i mi na chawsom ni'r cyfrifoldeb hwnnw yn y lle cyntaf, i fod yn onest gyda chi. Ond mae hynny'n rhywbeth y mae'n rhaid ei groesawu, ac yn hytrach na'n bod ni'n canolbwyntio'n gyson ar y negyddol, gadewch i ni hefyd fyfrio ar yr hyn sy'n gadarnhaol yn y Bil drafft hwn, oherwydd mae llawer sy'n gadarnhaol ynddo.

Rwy'n credu, fel y crybwyllodd Jenny Randerson wrth iddi wneud sylwadau ar y cyfleoedd y mae'r Bil yn eu cyflwyno, pan ofynnwyd iddi roi sylwadau ar y broses—a dyna'r allwedd: rydym yn y cam drafft gyda'r Bil hwn. Mae gennyf i, ynghyd â'm cydweithwyr ar yr ochr hon, rai problemau a phryderon ynghylch y broses gydsynio, oherwydd, yn y pen draw, yr hyn nad ydym am ei wneud yw symud tuag yn ôl. Yr hyn yr ydym am ei weld yw eglurder a chydlynid yn y setliad y gwnaeth y Prif Weinidog, yn amlwg, ei amlinellu yn y cytundeb Dydd Gŵyl Dewi. Ni fydd o unrhyw werth o gwbl i neb os mai'r unig beth yr ydym yn ei wneud yn y pen draw yw cymhlethu pethau a diweddu gyda thraed moch o Fil. Mae'r Ysgrifennydd Gwladol—

14:47

Simon Thomas [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Will you give way on that point? I'm grateful to Andrew Davies for giving way. Just on this point—I welcome what he's just said regarding the settlement in 2011 and the need for clarity now—is he in a position now to reconsider his previous opposition to that separate legal jurisdiction, pitched, indeed, as the First Minister has said, as a way of bringing that clarity and then removing that consent process, or at least making it much more simple?

A wnech chi ildio ar y pwynt hwnnw? Rwy'n ddiolchgar i Andrew Davies am ildio. Dim ond ar y pwynt hwn—croesawaf yr hyn y mae newydd ei ddweud ynghylch y setliad yn 2011 a'r angen am eglurder yn awr—a yw mewn sefyllfa bellach i ailystyried ei wrthwynebiad blaenorol i'r awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân, a gyflwynwyd, yn wir, fel y dywedodd y Prif Weinidog, fel ffordd o ddod â'r eglurder hwnnw ac yna gael gwared ar y broses gydsynio, neu o leiaf ei gwneud yn llawer symlach?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

14:47

Andrew R.T. Davies [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I don't think I've ever expressed an outright opposition to a separate jurisdiction, and, in fact, I met several interested parties in this particular field only a week ago at an event in this building that I think the Deputy Presiding Officer was sponsoring, as such. I'm quite open-minded about it. I do believe that we do have a jurisdiction at the moment—the England-and-Wales jurisdiction—that is the envy of the world. I do think it is very robust, but I certainly am not closed to taking the argument forward and progressing the argument, but I will need some persuading, as will colleagues on this side of the Chamber, whether this is the right moment to do that or whether it is something to be considered at a later date and we evolve into that position. But I do take the point that the First Minister's touched on: that if you do move to the ground of a separate jurisdiction, then that might possibly help the clarity of the Bill and some of the uncertainties that the First Minister put over, and that, surely, is the discussion, is the debate and the progress that we should be trying to seek to make, in between the drafting and bringing the Bill forward and its stages through the legislative process.

Nid wyf yn credu fy mod i wedi mynegi gwrthwynebiad llwyr erioed i awdurdodaeth ar wahân, ac, yn wir, cwrddais â sawl parti sydd â diddordeb yn y maes arbennig hwn ddim ond wythnos yn ôl, mewn digwyddiad yn yr adeilad hwn y credaf a noddwyd gan y Dirprwy Lywydd, fel y cyfryw. Mae gennyf feddwl eithaf agored am y peth. Rwy'n credu bod gennym awdurdodaeth ar hyn o bryd—awdurdodaeth Cymru a Lloegr—sy'n destun eiddgedd y byd. Rwy'n meddwl ei fod yn gadarn iawn, ond yn sicr nid wyf yn diystyru mynd â'r ddadl yn ei blaen a datblygu'r ddadl, ond bydd angen rhywfaint o berswadio arnaf, fel y bydd ar gydweithwyr ar yr ochr hon i'r Siambr, ai dyma'r foment gywir i wneud hynny neu a yw'n rhywbeth i'w ystyried yn nes ymlaen, a'n bod yn esblygu i'r sefyllfa honno. Ond rwy'n derbyn y pwynt y mae'r Prif Weinidog wedi'i wneud: os ydych yn symud i faes awdurdodaeth ar wahân, yna gallai hynny o bosibl helpu eglurder y Bil a rhywfaint o'r ansicrwydd y gwnaeth y Prif Weinidog ei gyfleu, a dyna, yn sicr, yw'r drafodaeth, y ddadl a'r cynnydd y dylem fod yn ceisio ei wneud, rhwng drafftio a chyflwyno'r Bil a'i gamau drwy'r broses ddeddfwriaethol.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

As I said, there is so much good in this Bill that we should be promoting, and making sure that people don't turn against the Bill itself. The Secretary of State has indicated, and the parliamentary time clearly shows, that this is the one opportunity within this Parliament to have a Wales Bill, and we should not lose that opportunity in taking matters forward. So, I do hope that the language becomes more consensual, and I do hope the language becomes more constructive, as we go forward, as I do think that we do have a great opportunity to develop a Bill that will strengthen the devolution settlement, strengthen this institution and strengthen democracy here in Wales.

Fel y dywedais, mae cymaint o bethau da yn y Bil hwn y dylem fod yn eu hyrwyddo, a gwneud yn siŵr nad yw pobl yn troi yn erbyn y Bil ei hun. Mae'r Ysgrifennydd Gwladol wedi nodi, ac mae'r amser seneddol yn dangos yn glir, mai hwn yw'r un cyfle o fewn y Senedd hon i gael Bil Cymru, ac ni ddylem golli'r cyfle wrth fwrw ymlaen â'r materion. Felly, rwy'n gobeithio y bydd yr iaith yn dod yn fwy cydsyniol, ac rwy'n gobeithio y bydd yr iaith yn dod yn fwy adeiladol, wrth inni symud ymlaen, gan fy mod yn credu bod gennym gyfle gwych i ddatblygu Bil a fydd yn cryfhau'r setliad datganoli, yn cryfhau'r sefydliad hwn ac yn cryfhau democratiaeth yma yng Nghymru.

14:49

Leanne Wood [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

As I have stated in previous debates, delivering a reserved-powers model without a legal jurisdiction does seem complex and restrictive. There does seem to be a fair bit of agreement on that point, which is welcome. Now, the draft Wales Bill, far from simplifying our devolution process, complicates it further. It should be possible to have an honest and open debate about what kinds of decisions should be made at a UK level and what decisions should be taken at the national level. Inevitably, in that debate there would need to be compromise, but what has happened so far is an unfair compromise. The lowest possible common denominator has been set, and then it has been portrayed as a lasting solution. Now, this is a recipe for Wales to be left further behind the other devolved nations and therefore at an economic, social and political disadvantage. We cannot afford such a disadvantage.

Instead of the debate being open and honest, from the Secretary of State's side it has been filled with hyperbole and tactical positioning. Now, I have heard the Secretary of State blame the failure to get an agreed Bill on the opposition leaders at Westminster; I've seen him blame it on the influence of Plaid Cymru; I've seen him blame it on the prospect of Welsh independence. I've even seen it blamed on alleged nationalist lawyers and academics. The only person escaping this blame is the Secretary of State himself, which, perhaps, speaks volumes. At the same time as criticising a whole host of characters for disagreeing with the draft Bill, he's now asked us to stop talking about it and stop debating it, which seems very strange considering that the Bill is now beginning its journey through Westminster, where scrutiny will be constant and where amendments will be tabled. The idea that we should accept a second-rate or even third-rate Bill, combined with the threat that we won't get another, is problematic and is disrespectful to this country. This Bill, as it is currently drafted, means that the next Welsh Government, which of course I want to be a Plaid Cymru Government, will have to face judges as it seeks to implement its democratic mandate on behalf of people.

Fel rwyf wedi datgan mewn dadleuon blaenorol, mae cyflwyno model cadw pwerau heb awdurdodaeth gyfreithiol yn ymddangos yn gymhleth ac yn gyfyngol. Mae'n ymddangos bod cryn dipyn o gytundeb ar y pwynt hwnnw, ac mae hynny i'w groesawu. Nawr, mae'r Bil Cymru drafft, yn hytrach na symleiddio ein proses ddatganoli, yn ei chymhlethu ymhellach. Dylai fod yn bosibl cael dadl onest ac agored am y mathau o benderfyniadau y dylid eu gwneud ar lefel y DU a pha benderfyniadau y dylid eu gwneud ar y lefel genedlaethol. Yn anochel, yn y ddadl honno byddai angen cael cyfaddawd, ond mae beth sydd wedi digwydd hyd yn hyn yn gyfaddawd annheg. Mae'r lefel gyffredin isaf bosibl wedi cael ei sefydlu, ac yna mae wedi cael ei phortreadu fel ateb parhaol. Nawr, gall hyn arwain at Gymru yn cael ei gadael ymhell y tu ôl i'r cenhedloedd datganoledig eraill ac felly o dan anfantais economaidd, gymdeithasol a gwleidyddol. Ni allwn fforddio bod o dan anfantais o'r fath.

Yn lle bod y ddadl yn un agored a gonest, o ochr yr Ysgrifennydd Gwladol mae'n llawn gormodiaith a lleoli tactegol. Nawr, rwyf wedi clywed yr Ysgrifennydd Gwladol yn rhoi'r bai ar y methiant i gael Bil y cytunwyd arno ar arweinwyr y gwrthbleidiau yn San Steffan; rwyf wedi ei weld yn rhoi'r bai ar ddylanwad Plaid Cymru; rwyf wedi ei weld yn rhoi'r bai ar y posibilrwydd o annibyniaeth i Gymru. Rwyf wedi ei weld hyd yn oed yn cael ei feio ar gyfreithwyr ac academyddion cenedlaetholgar honedig. Yr unig berson sy'n dianc rhag cael ei feio yw'r Ysgrifennydd Gwladol ei hun, sydd, efallai, yn dweud cyfrolau. Ar yr un pryd â beirniadu lluo o gymeriadau am anghytuno gyda'r Bil drafft, mae bellach wedi gofyn i ni roi'r gorau i siarad am y peth ac i roi'r gorau i drafod hyn, sy'n ymddangos yn rhyfedd iawn o ystyried bod y Bil yn awr yn dechrau ar ei daith drwy San Steffan, lle bydd craffu arno'n gyson a lle caiff gwelliannau eu cyflwyno. Mae'r syniad y dylem dderbyn Bil eilradd neu hyd yn oed Fil o'r drydedd radd, ynghyd â'r bygythiad na fyddwn yn cael un arall, yn broblemus ac yn amharchus i'r wlad hon. Mae'r Bil hwn, fel y mae wedi cael ei ddrafftio ar hyn o bryd, yn golygu y bydd yn rhaid i Lywodraeth nesaf Cymru, yr wyf wrth gwrs am iddi fod yn Llywodraeth Plaid Cymru, wynebu barnwyr wrth iddi geisio gweithredu ei mandad democrataidd ar ran y bobl.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Now, if I can turn away from the Secretary of State to your Government, First Minister, and your party, there does need to be recognition on your side of the Chamber that you have not given a consistent view on these issues. Labour's position on devolution remains problematic. There are areas where your Labour Members of Parliament are on record as agreeing with the Conservative Assembly Members in this Chamber that certain aspects should not be devolved or should remain reserved. In particular, I'm thinking of police and justice, and teachers' pay and conditions. Of course, your Government has a different view to your party, but that isn't a strong position for Wales as a nation. It means that you've not been able to rely on members of your own party at Westminster to back your own Government's position. Plaid Cymru Members of Parliament have been prepared to co-operate constructively with pro-devolutionists of all parties to promote the Welsh national interest, and we are prepared to do that again. The UK Government is trying to fob Wales off. The message coming from Westminster doesn't feel like one of friendship. We're starting to see a shift in language and tone towards challenging Welsh civic society to accept a Bill that won't work.

As the leader of the Party of Wales, I again offer our view of a compromise for a way forward. We say: implement the cross-party agreement in full and deliver parity for Wales with other devolved nations. After all, we've yet to hear a justification as to why Wales should not expect or deserve full equality. Financially, let's work with the provisions of the Wales Act 2014 for tax devolution so that power can be matched with responsibility, but without a referendum. If it's good enough for English cities, why is it not good enough for Wales? The First Minister, in his opening statement, accepted the arguments for devolving income tax when he earlier mentioned the question of ports. Where is the incentive to invest and improve ports if you can't realise the benefits?

Beyond this position on tax without a referendum, we remain open to listening to civil society and to those lawyers and academics on their thoughts as to how we can further develop and extend Welsh democracy. We now need to try and amend this Bill for the benefit of Wales.

Nawr, os gallaf droi oddi wrth yr Ysgrifennydd Gwladol at eich Llywodraeth chi, Brif Weinidog, a'ch plaid chi, mae angen cydnabyddiaeth ar eich ochr chi o'r Siambr nad ydych wedi rhoi barn gyson ar y materion hyn. Mae safbwynt Llafur ar ddatganoli yn parhau i fod yn broblem. Mae meysydd lle mae eich Aelodau Seneddol Llafur wedi cael eu cofnodi eu bod yn cytuno gydag Aelodau Ceidwadol y Cynulliad yn y Siambr hon na ddylai rhai agweddau gael eu datganoli neu y dylent gael eu cadw o hyd. Yn benodol, rwy'n meddwl am yr heddlu a chyfiawnder, a thâl ac amodau athrawon. Wrth gwrs, mae gan eich Llywodraeth safbwynt gwahanol i'ch plaid chi, ond nid yw hynny'n sefyllfa gref i Gymru fel cenedl. Mae'n golygu nad ydych wedi gallu dibynnu ar aelodau eich plaid eich hun yn San Steffan i gefnogi safbwynt eich Llywodraeth eich hun. Mae Aelodau Seneddol Plaid Cymru wedi bod yn barod i gydweithredu'n adeiladol â rhai o blaid datganoli o bob plaid i hyrwyddo budd cenedlaethol Cymru, ac rydym yn barod i wneud hynny eto. Mae Llywodraeth y DU yn ceisio cadw Cymru yn dawel. Nid yw'r neges sy'n dod o San Steffan yn teimlo fel neges o gyfeillgarwch. Rydym yn dechrau gweld newid yn yr iaith a'r dôn sy'n herio cymdeithas ddinesig yng Nghymru i dderbyn Bil na fydd yn gweithio.

Fel arweinydd Plaid Cymru, rwyf unwaith eto yn cynnig ein safbwynt ni o gyfaddawd ar gyfer y ffordd ymlaen. Rydym yn dweud: gweithredwch y cytundeb trawsbleidiol yn llawn a darparwch gydraddoldeb i Gymru â chenedloedd datganoledig eraill. Wedi'r cyfan, rydym yn dal yn aros i glywed cyfiawnhad o ran pam na ddylai Cymru ddisgwyl neu haeddu cydraddoldeb llawn. Yn ariannol, gadewch i ni weithio â darpariaethau Deddf Cymru 2014 ar gyfer datganoli treth fel y gellir paru pŵer â chyfrifoldeb, ond heb refferendwm. Os yw'n ddigon da i ddinasoedd Lloegr, pam nad yw'n ddigon da i Gymru? Roedd Prif Weinidog Cymru, yn ei ddatganiad agoriadol, yn derbyn y dadleuon dros ddatganoli treth incwm pan soniodd yn gynharach am fater porthladdoedd. Ble mae'r cymhelliad i fuddsoddi a gwella porthladdoedd os nad ydych yn gallu gwireddu'r manteision?

Y tu hwnt i'r safbwynt hwn ar dreth heb refferendwm, rydym yn dal i fod yn barod i wrando ar syniadau cymdeithas sifil a'r cyfreithwyr a'r academyddion hynny ynghylch sut y gallwn ddatblygu ac ymestyn democratiaeth Cymru ymhellach. Mae angen i ni nawr geisio diwygio'r Bil hwn er budd Cymru.

It is clear to me, Deputy Presiding Officer, and my party that the status quo of Welsh devolution cannot stand. The fact that our devolved settlement is so unclear, that our laws regularly end up in the Supreme Court and that committees regularly second-guess what is and what isn't in competence is evidence enough of that. But, any steps forward in our devolution settlement have to be steps that deliver clarity for this institution, clarity for the people of Wales of what they can expect from this institution and workability. I do, however, fear that the draft Wales Bill, as currently in front of us, does not provide either of those things. In fact, not only does it not provide that clarity or workability, it actually risks, I believe, taking a step backwards, taking us back to a situation where the democratically elected Members of this Chamber, on behalf of the people of Wales, could have their actions thwarted by Westminster, Whitehall and the Supreme Court.

My party has long called and long supported calls for a reserved-powers model to ensure that workability and clarity for this Chamber and our constituents, but, as I said, this version of a reserved-powers model perhaps belies the fact that it wasn't as simple as some of us thought it may be and, as is currently presented, I believe it will prove to be unworkable and will create confusion.

The necessity tests are just the start of it. When we had the ministerial statement a fortnight ago, I asked the First Minister whether he could clarify the purpose and the breadth of those tests, and he, at that time, said that he couldn't. Well, after two weeks of studying this and two weeks of consulting, I don't think we're that much further down the line of understanding the true implications of those necessity tests. Necessity has a range of meanings, and there will be uncertainty about this until the first of what I suspect will be many Supreme Court rulings on this issue.

The reservations of private and criminal law are not the same as other reservations. These are not policy areas, but they are ways of making policy and enforcing policy, as the First Minister stated. If we can't do that in this Chamber, it begs the question: what are we for? This Bill risks a substantial rollback of Wales's power. At present, many of our silent subjects, such as employment, will become explicitly reserved. The prohibition on removing or modifying functions of Ministers of the Crown for functions that existed before 5 May 2011, unless doing so is incidental, would be extended to all newer functions and even future functions not yet in existence. I am absolutely clear on this principle—that any rowing back on the powers that we currently have and have exercised over the last four and a half years cannot and should not be tolerated by this institution or by the people we serve.

Mae'n amlwg i mi, Ddirprwy Lywydd, a fy mhlaidd na all sefyllfa bresennol datganoli yng Nghymru barhau. Mae'r ffaith bod ein setliad datganoledig mor aneglur, bod ein cyfreithiau yn gyson yn diweddu yn y Goruchaf Lys, a bod pwyllgorau yn rheolaidd yn rhagweld amcan beth sydd a beth nad ydyw mewn cymhwysedd yn ddigon o dystiolaeth o hynny. Serch hynny, rhaid i unrhyw gamau ymlaen o ran ein setliad datganoli fod yn gamau sy'n cyflawni eglurder i'r sefydliad hwn, eglurder ar gyfer pobl Cymru o'r hyn y gallant ei ddisgwyl gan y sefydliad hwn ac ymarferoldeb. Rwyf, fodd bynnag, yn ofni na fydd Bil drafft Cymru, fel sydd ger ein bron ar hyn o bryd, yn darparu unrhyw un o'r pethau hynny. Mewn gwirionedd, nid yn unig nid yw'n darparu'r eglurder na'r ymarferoldeb hwnnw, ond mae'n peri risg, rwy'n credu, o gymryd cam yn ôl, mynd â ni yn ôl i sefyllfa lle gallai gweithredoedd Aelodau'r Siambr hon a etholwyd yn ddemocrataidd, ar ran pobl Cymru, gael eu rhwystro gan San Steffan, Whitehall a'r Goruchaf Lys.

Ers amser mae fy mhlaidd i wedi galw am, ac wedi cefnogi galwadau am fodel cadw pwerau er mwyn sicrhau'r ymarferoldeb a'r eglurder hwnnw i'r Siambr hon a'n hetholwyr. Ond fel y dywedais, mae'r fersiwn hon o'r model cadw pwerau o bosibl yn gwrth-ddweud y ffaith nad oedd mor syml ag yr oedd rhai ohonom yn meddwl y gallai fod, ac, fel y caiff ei gyflwyno ar hyn o bryd, rwy'n credu y caiff ei brofi i fod yn anymarferol a bydd yn creu dryswch.

Dechrau'n unig yw'r profion angenrheidiol. Pan gawsom y datganiad gweinidogol bythefnos yn ôl, gofynnais i'r Prif Weinidog a allai egluro diben ac ehangder y profion hynny, a dywedodd ef, ar y pryd, na allai. Wel, ar ôl pythefnos o astudio hyn a phythefnos o ymgynghori, nid wyf yn credu ein bod yn agosach o gwbl at ddeall gwir oblygiadau'r profion angenrheidiol hynny. Ceir amrywiaeth o ystyron i angenrheidiol, a bydd ansicrwydd ynghylch hyn tan y cyntaf o'r hyn rwy'n amau fydd yn llawer o ddyfarniadau Goruchaf Lys ar y mater hwn.

Nid yw amheuan cyfraith breifat a throseddol yr un fath ag amheuan eraill. Nid yw'r rhain yn feysydd polisi, ond maent yn ffyrdd o wneud polisi a gorfodi polisi, fel y dywedodd y Prif Weinidog. Os na allwn wneud hynny yn y Siambr hon, mae'n codi'r cwestiwn: pa ddefnydd sydd i ni? Mae'r Bil yn peri risg sylweddol o ostyngiad i bŵer Cymru. Ar hyn o bryd, bydd llawer o'n pynciau tawel, megis cyflogaeth, yn dod yn rhai a gedwir yn benodol. Mae'r gwaharddiad ar ddileu neu addasu swyddogaethau Gweinidogion y Goron ar gyfer swyddogaethau a oedd yn bodoli cyn 5 mis Mai 2011, oni bai bod gwneud hynny yn annorod, yn cael ei ymestyn i bob swyddogaeth fwy newydd a hyd yn oed swyddogaethau yn y dyfodol nad ydynt eto'n bodoli. Rwyf yn gwbl bendant ar yr egwyddor hon na all ac na ddylai'r sefydliad hwn na'r bobl yr ydym yn eu gwasanaethu orfod goddef unrhyw ostyngiad ar y pwerau sydd gennym ar hyn o bryd ac sydd wedi cael eu harfer dros y pedair blynedd a hanner diwethaf.

We have to ask how Scotland and Northern Ireland are not subject to such limitations in the same way. Of course, part of the reason is that they have their own legal jurisdiction, and that comes to the crux of the matter. It surely has now become so clear that if we're to have a settlement that works and that delivers clarity and accountability for this institution, then we need a distinct, if not separate, Welsh legal jurisdiction.

We also have to ask ourselves whether this is truly a reserved-powers Bill. Whilst there are obvious powers to reserve, the Wales Office has proposed that powers over hovercraft, dangerous dogs, gender recognition, driving instruction, exploitation of coal and betting should all remain under the control of London. Now, would seeing these powers invested in the people of Wales mean the unravelling of our constitution? I think not. Why are we not operating on the assumption that all powers rest with the people of this country? It is the duty of the Westminster Government to argue the case for reserving them. Whitehall would not have a difficult time convincing me that defence or even outer space should be reserved, but I do feel that we need to see the arguments put forward for the list that is contained in the Bill, about why those powers are best held at Westminster and not at this institution.

A particular disappointment is that we have seen no way forward on the issue of policing and youth justice. It's such a disappointment not to have been able to secure this in the St David's Day agreement, and we're no further forward in this regard.

Now, as everybody has said, this is the opportunity that is before us. When Ron Davies said it was a process, not an event, he wasn't joking, was he? My goodness me, what a long and drawn-out process it has become. We must use this opportunity in this part of the process to deliver real change. I would offer up, Deputy Presiding Officer, very quickly, the idea of developing a special committee, just like they did for the Scotland Bill, as a way of us taking a greater role in the scrutiny of the Bill and the legislation as we go forward.

The Secretary of State said that he wants a clear, robust, and lasting settlement—

Mae'n rhaid i ni ofyn pam nad yw'r Alban a Gogledd Iwerddon yn amodol ar gyfyngiadau o'r fath yn yr un modd. Wrth gwrs, rhan o'r rheswm am hyn yw bod ganddynt eu hawdurdodaeth gyfreithiol eu hunain, ac mae hynny'n dod i graidd y mater. Siawns erbyn hyn ei bod wedi dod mor amlwg os ydym i gael setliad sy'n gweithio ac sy'n rhoi eglurder ac atebolrwydd i'r sefydliad hwn, yna mae arnom angen awdurdodaeth gyfreithiol benodol i Gymru, os nid un ar wahân.

Rhaid i ni hefyd ofyn i ni ein hunain a yw hwn yn Fil cadw pwerau mewn gwirionedd. Er bod pwerau amlwg i'w cadw, mae Swyddfa Cymru wedi cynnig y dylai pwerau dros hofrenfad, cŵn peryglus, cydnabyddiaeth rhyw, cyfarwyddyd gyrru, ymelwa o lo a betio oll barhau i fod dan reolaeth Llundain. Nawr, a fyddai gweld y pwerau hyn wedi'u buddsoddi ym mhobl Cymru yn golygu chwalu ein cyfansoddiad? Nid wyf yn credu hynny. Pam nad ydym yn gweithredu ar y rhagdybiaeth bod yr holl bwerau yn eiddo i bobl y wlad hon? Mae'n ddyletswydd ar y Llywodraeth yn San Steffan i ddadlau'r achos dros gadw'r pwerau hyn. Ni fyddai'n anodd i Whitehall fy argyhoeddi i y dylai pwerau amddiffyn neu hyd yn oed y gofod gael eu cadw. Ond rwyf yn teimlo bod angen i ni weld y dadleuon a gyflwynwyd ar gyfer y rhestr sydd wedi'i chynnwys yn y Bil, ynghylch pam mae'n well bod y pwerau hynny'n cael eu cadw yn San Steffan ac nid yn y sefydliad hwn.

Siom arbennig yw nad ydym wedi gweld unrhyw ffordd ymlaen ar fater plismona a chyfiawnder ieuencid. Mae'n fath siom i beidio â bod wedi gallu sicrhau hyn yng nghytundeb Dydd Gŵyl Dewi, ac nid ydym gam ymhellach ymlaen yn hyn o beth.

Nawr, fel y mae pawb wedi'i ddweud, dyma'r cyfle sydd ger ein bron. Pan ddywedodd Ron Davies ei fod yn broses, nid digwyddiad, nid oedd yn cellwair, oedd e? Bobl bach, mae hon wedi bod yn broses hir. Mae'n rhaid i ni ddefnyddio'r cyfle hwn yn y rhan hon o'r broses i sicrhau newid gwirioneddol. Byddwn yn cynnig, Ddirprwy Lywydd, yn gyflym iawn, y syniad o ddatblygu pwyllgor arbennig, yn union fel y gwnaethant ar gyfer Bil yr Alban, fel ffordd o gymryd mwy o ran yn y craffu ar y Bil a'r ddeddfwriaeth wrth i ni fynd ymlaen.

Dywedodd yr Ysgrifennydd Gwladol ei fod am weld setliad clir, cadarn, a pharhaol—

15:01

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I have been generous, but quickly now.

Rwyf wedi bod yn hael, ond yn gyflym yn awr.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

15:01

Kirsty Williams [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

[Continues.]—I don't believe that he achieves his goals in the legislation as currently drafted.

[Yn parhau.]—Nid wyf yn credu ei fod yn cyflawni ei nodau yn y ddeddfwriaeth fel y'i drafftwyd ar hyn o bryd.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

The draft Wales Bill is a disappointment. I have argued for a long time that we need a reserved-powers model. I still believe we need a reserved-powers model. This is the model not just used in Scotland and Northern Ireland, but across Europe. People may remember, a couple of years ago, I ran through a long list of countries in Europe that use the reserved-powers model; you'll be pleased to know I'm not going to do that today. But, it is something that needs doing.

It is impossible to get clarity without the reserved-powers model. The question then becomes 'What needs to be reserved?' A better question is: 'Which would be the best Parliament to carry out each function?' What I expected was that functional areas such as defence, currency and foreign affairs would be reserved. If they were not reserved, Wales would be, effectively, an independent country. While some people would see that as a way forward, I'm not one of them. What we appear to have is the solution to a number of Bills ending up in court and several others that could have done: it's giving Westminster Ministers a veto over Welsh legislation, and then seeing if we end up in court afterwards. It may avoid court initially, but it puts Wales in a worse position than we are in now.

Following the Local Government Byelaws (Wales) Bill, community and principal councils can bring in laws without needing permission from a Welsh Minister, but the National Assembly for Wales, which I'm sure we will agree to rename 'the Welsh Parliament', has to ask permission from Westminster Ministers. We are actually being put, again, in a worse position than community councils. At this stage, I am tempted to ask 'Would they do this to the Scottish Parliament?', but I won't ask that question, I'll ask 'Would they do this to the Northern Ireland Assembly, where there is a unionist majority?' Would any devolved legislature in the world have such a veto put upon them within areas that are devolved? With the northern powerhouse, or the Manchester metropolitan county as we used to know it prior to it being disbanded by a previous Conservative Government, being given power over policing, Wales is moving backwards compared not just to Scotland and Northern Ireland, but compared to greater Manchester and London, and possibly any other of the large cities in England that start having devolution.

If I can say something positive, I welcome the super majority needed for constitutional change—pity it doesn't exist in Westminster. What we need is a rule that all constitutional change requires a super majority. That would mean that, whilst all change might not be unanimous, what it will be is taken forward with the agreement of the overwhelming majority of Members. This would reduce the risk of change and then further change after the next election.

Mae'r Bil Cymru drafft yn siom. Rwyf wedi dadlau ers amser maith fod arnom angen model cadw pwerau. Rwy'n dal i gredu bod angen model cadw pwerau. Dyma'r model a ddefnyddir nid yn unig yn yr Alban a Gogledd Iwerddon, ond ar draws Ewrop. Efallai y bydd pobl yn cofio, ychydig o flynyddoedd yn ôl, imi fynd drwy restr hir o wledydd yn Ewrop sy'n defnyddio'r model cadw pwerau; byddwch yn falch o wybod nad wyf i'n mynd i wneud hynny heddiw. Ond, mae'n rhywbeth sydd angen ei wneud.

Mae'n amhosibl cael eglurder heb y model cadw pwerau. Mae'r cwestiwn wedyn yn dod yn 'Beth sydd angen ei gadw?' Cwestiwn gwell yw: 'Pa Senedd fyddai'r orau i gynnal pob swyddogaeth?' Yr hyn yr oeddwn yn ei ddisgwyl oedd y byddai'r meysydd swyddogaethol fel amddiffyn, arian cyfredol a materion tramor yn cael eu cadw. Os na fyddent yn cael eu cadw, byddai Cymru, i bob pwrpas, yn wlad annibynnol. Er y byddai rhai pobl yn gweld hynny fel ffordd ymlaen, dydw i ddim yn un ohonynt. Mae'n ymddangos mai'r hyn sydd gennym ni yw'r ateb i nifer o Ffiliau yn diweddu yn y llys a sawl un arall a allai fod wedi gwneud: mae'n rhoi fetu i Weinidogion San Steffan dros ddeddfwriaeth Cymru, ac yna gweld a ydym yn diweddu yn y llys ar ôl hynny. Efallai y bydd yn osgoi'r llys yn y lle cyntaf, ond mae'n rhoi Cymru mewn sefyllfa waeth nag yr ydym ynddi yn awr.

Yn dilyn Bil Is-ddeddfau Llywodraeth Leol (Cymru), gall cynghorau cymunedol a phrif gynghorau gyflwyno deddfau heb orfod cael cydsyniad gan un o Weinidogion Cymru, ond mae Cynulliad Cenedlaethol Cymru, ac rwy'n siŵr y byddwn yn cytuno i'w ail-enwi yn 'Senedd Cymru', yn gorfod gofyn am gydsyniad gan Weinidogion San Steffan. Mewn gwirionedd, rydym yn cael ein rhoi, unwaith eto, mewn sefyllfa waeth na chynghorau cymuned. Ar y cam hwn, rwy'n cael fy nhemtio i ofyn 'A fyddent yn gwneud hyn i Senedd yr Alban?', ond ni wnaf ofyn y cwestiwn hwnnw, yn hytrach rwy'n gofyn 'A fyddent yn gwneud hyn i Gynulliad Gogledd Iwerddon, lle mae'r mwyafrif yn unoliaethol?' A fyddai unrhyw ddeddfwriaeth ddatganoledig yn y byd yn cael fetu o'r fath wedi'i rhoi arnynt o fewn meysydd sydd wedi'u datganoli? Gan fod y pwerdy gogleddol, neu sir fetropolitanaid Manceinion fel yr oeddem yn arfer ei hadnabod cyn iddi gael ei chwalu gan y Llywodraeth Geidwadol flaenorol, yn cael pŵer dros blismona, mae Cymru yn symud tuag yn ôl o'i chymharu nid yn unig â'r Alban a Gogledd Iwerddon, ond o'i chymharu â Llundain a Manceinion fwyaf, ac o bosibl unrhyw un arall o'r dinasoedd mawr yn Lloegr sy'n dechrau cael datganoli.

Os gallaf ddweud rhywbeth positif, croesawaf yr uwch fwyafrif sydd ei angen ar gyfer newid cyfansoddiadol—trueni nad yw'n bodoli yn San Steffan. Yr hyn yr ydym ei angen yw rheol lle mae'r holl newidiadau cyfansoddiadol yn gofyn am uwch fwyafrif. Byddai hynny'n golygu, er efallai na fydd pob newid yn unfrydol, fod yr hyn ydyw yn cael ei gymryd ymlaen gyda chytundeb y mwyafrif llethol o Aelodau. Byddai hyn yn lleihau'r risg o newid ac yna newid pellach ar ôl yr etholiad nesaf.

What I would like to see the Bill do are two major things. First: clarification by bringing the reserved-powers model to Wales in the areas we already have devolved, so that we don't have the problems that we did over the bye-laws Bill ending up in court. Secondly, I'd like to see a list of areas that would be available for devolution when agreed following discussions on the funding after it passes the super-majority test. This is not blue-sky thinking; this is what happened in Northern Ireland over policing. What we would end up with is clarification of the current devolution settlement, and an end point to devolution, with clearly identified areas not available for devolution—the examples I gave earlier, such as currency, foreign affairs and defence, and we'd probably talk about other things, such as border control. These, obviously, would be dealt with at a national level, with the nation being Britain. But, there are a number of areas of government available to be devolved where the Welsh Government had negotiated the funding and the Assembly had agreed to it becoming unreserved. I'm not a fan of having things just passed down to us, because I have a horrible feeling that having things passed down to us may well mean that we get the powers without any money following, and will be told, 'You can use your own taxation system to pay for it'. I think that's a matter which must concern anybody who wants Wales to provide good quality services. This would also stop Wales needing a Wales Bill every five years. This Bill is not an end—it's not even a means to an end. It's one step on a journey and it's probably half a step forward and one step backwards. What we need is clarity. We need the reserved-powers model. We need an end point to devolution and, I think, we actually need a different Bill.

Yr hyn yr hoffwn weld y Bil yn ei wneud yw dau brif beth. Yn gyntaf: eglurhad drwy ddod â'r model cadw pwerau i Gymru yn y meysydd yr ydym eisoes wedi eu datganoli, fel nad oes gennym y problemau a gawsom yn achos y Bil is-ddeddfau yn diweddu yn y llys. Yn ail, hoffwn i weld rhestr o feysydd a fyddai ar gael ar gyfer datganoli pan gytunir arnynt yn dilyn trafodaethau ar y cyllid ar ôl iddo fynd heibio'r prawf uwch fwyafrif. Nid meddwl heb orwelion yw hyn; dyma'r hyn a ddigwyddodd yng Ngogledd Iwerddon dros blismona. Yr hyn fyddai gennym yn y pen draw fyddai eglurhad o'r setliad datganoli presennol, a man diwedd ar ddatganoli, gyda meysydd clir wedi'u pennu nad ydynt ar gael i'w datganoli—yr enghreifftiau a roddais yn gynharach, megis arian cyfredol, materion tramor ac amddiffyn, ac yn ôl pob tebyg byddem yn siarad am bethau eraill, fel rheoli ffiniau. Byddai'r rhain, yn amlwg, yn cael eu trin ar lefel genedlaethol, a Phrydain fyddai'r genedl. Ond mae nifer o feysydd o lywodraeth sydd ar gael i gael eu datganoli lle mae Llywodraeth Cymru wedi negodi'r cyllid a'r Cynulliad wedi cytuno na fydd yn cael ei gadw. Dydw i ddim o blaid pethau'n cael eu trosglwyddo lawr i ni, gan fod gennyf deimlad ofnadwy y gallai hyn olygu ein bod yn cael y pwerau heb unrhyw gyllid i ddilyn, a byddant yn dweud, 'Gallwch ddefnyddio eich system trethi eich hunan i dalu amdano'. Rwy'n credu bod hynny'n fater y mae'n rhaid iddo ymwneud ag unrhyw un sydd eisiau i Gymru ddarparu gwasanaethau o ansawdd da. Byddai hyn hefyd yn golygu na fyddai angen Bil Cymru ar Gymru bob pum mlynedd. Nid yw'r Bil hwn yn ben draw—nid yw'n ffordd o gyflawni'r nod hyd yn oed. Mae'n un cam o'r daith ac mae'n debyg ei fod yn hanner cam ymlaen ac un cam yn ôl. Yr hyn yr ydym ei angen yw eglurder. Mae angen y model cadw pwerau. Mae angen diweddbwynt i ddatganoli ac, rwy'n meddwl, mewn gwirionedd bod angen Bil gwahanol arnom.

15:05

Simon Thomas [Bywgraffiad Biography](#)

Rwyf yn mawr obeithio bod yr Ysgrifennydd Gwladol yn gwylio ein trafodion y prynhawn yma achos beth fydd e'n gweld, rwy'n credu, yw trafodion Cynulliad—nid un blaid yn erbyn plaid arall—sydd yn symud i fod yn Senedd ac yn trafod sut y gallwn ni feddu ar yr arfau priodol i ddeddfu ac i sicrhau twf economaidd a thwf cymdeithasol yn ein gwlad hefyd. Nid wyf yn derbyn am eiliad bod hon yn ddadl sych, 'sterile' neu ddibwrpas. Wedi'r cyfan, nid yw San Steffan yn gallu penderfynu ar faterion mor bwysig â chredydau treth heb fynd i mewn i anghytuno cyfansoddiadol. Mae'n bwysig ein bod ni'n cael hwn yn iawn a'n bod ni yn dysgu gwersi o seneddau eraill ynglŷn â'r ffordd amhriodol o setlo cyfansoddiad.

I very much hope that the Secretary of State is watching this debate this afternoon, because what he will see, I think, is proceedings of an Assembly—not one party against another—that is moving towards becoming a parliament discussing how we can attain the appropriate tools not only to legislate, but to ensure social and economic growth in the nation. I don't accept for one second that this is a dry, sterile or pointless debate. After all, Westminster can't decide on issues as important as tax credits without getting into a constitutional dispute. It's important that we get this right and that we learn lessons from other parliaments on inappropriate ways of settling a constitution.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Rwy'n credu ei bod hi'n hynod bwysig ein bod ni i gyd yn cytuno bod y refferendwm yn 2011 wedi ei gwneud yn glir bod pobl Cymru am inni ddeddfu yn y meysydd hyn. Felly, mae yna nifer o bethau yn y Mesur drafft presennol sy'n filwriaethus yn erbyn hynny ac sy'n crafangu ac yn dod â phwerau yn ôl i San Steffan. Ni fedrwn ni dderbyn hynny. Mae'n rhaid tynnu ymaith y prawf angen yma, neu o leiaf mae'n rhaid ei osod mewn cyd-destun o awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân, fel y mae nifer o siaradwyr wedi ei ddweud, fel ei bod hi'n glir ym mha ffordd mae'n cael ei weithredu. Mae'r cydsyniad Gweinidogion y Goron sydd yn y Mesur fel y mae yn ffrwyth, yn syml iawn yn fy marn i, Swyddfa Cymru yn ysgrifennu at bob adran yn San Steffan gan ofyn, 'Beth ydych chi'n ei feddwl o'r Bil drafft yma?' Wrth gwrs, mae pob adran yn dod yn ôl gan geisio rhoi eu bysedd ym mhob brywes a cheisio adennill yn ôl rhywfaint o bŵer. Mae'n rhaid i'r Ysgrifennydd Gwladol wneud job well o amddiffyn buddiannau Cymru tu fewn i'w swyddfa, tu fewn i'w ddyletswyddau ac yn wleidyddol, gydag 'w' fach, hefyd. Rwyf yn mawr obeithio ei fod yn dechrau dysgu hynny. Mae Plaid Cymru yn fodlon trafod y materion yma gyda Stephen Crabb a deall ganddo ym mha ffordd y gall y Bil yma, sydd ar ffurf drafft, gael ei wella yn sylweddol iawn.

Rwyf hefyd yn meddwl ei bod yn bwysig ein bod ni fel Cynulliad nid yn unig yn trafod y Bil heddiw, ond yn meddu ar broses o fynd â'r Bil yma ymlaen wrth iddo gael ei fireinio. Ac yn y cyd-destun yna, er fy mod yn ildio i neb yn fy edmygedd o'r Pwyllgor Materion Cyfansoddiadol a Deddfwriaethol y bues i'n aelod ohono am bedair blynedd, ac yr roeddech chi yn gadeirydd rhagorol arno, Ddirprwy Lywydd, rwyf yn cydweld â'r syniad bod, efallai, angen sefydlu pwyllgor ehangach, fel sydd wedi cael ei wneud yn y gorffennol, sydd yn cynnwys arweinyddion y pleidiau fan hyn ac ambell Aelod mainc gefn hefyd fel rhywbeth sefydlog, unigol, i ddelio â Bil sydd mor bwysig. Rwy'n mawr obeithio y bydd y Cynulliad fel corff yn ystyried hynny.

Mae yna bethau sydd yn bwysig yn y Bil yma sydd wedi cael eu crybwyll eisoes. Yn sicr, mae rhoi hawl inni ar gyfer ein trefniadau etholiadol yn hollbwysig ac yn rhywbeth y gellid ei wneud ar wahân i Fil Cymru drwy ddeddfwriaeth ar wahân. Ond beth bynnag yw'r mater ynglŷn â hynny, oni bai ein bod yn gweld y Bil yn cael ei wella yn sylweddol iawn, gan gynnwys gosod yn ei galon y ffaith bod angen awdurdodaeth gyfreithiol ar wahân—a gall fod yn fodel lleiafswm, fel mae'r Prif Weinidog wedi amlinellu, er bod Plaid Cymru yn y gorffennol wedi sôn am fodel llawer mwy pwerus lle mae cyfiawnder a phlisma yn cael eu datganoli llaw yn llaw—. Beth sydd angen yw'r eglurder yna, a dyna'r cyfaddawd mwyaf y byddai Plaid Cymru am ei weld wrth sefydlu Bil o'r fath.

I believe that it's very important that we all agree that the 2011 referendum made it clear that the people of Wales wanted us to legislate in these areas. Therefore, there are a number of things in the draft Bill, as it currently stands, that militate against that and which limit the powers of this place and give them back to Westminster. We can't accept that. We must remove this necessity test, or it must be placed in a context of a separate legal jurisdiction, as many speakers have already said, so that it is clear how it is to be implemented. The Minister of the Crown consent contained within the Bill, as it currently stands, is, quite simply, the result of the Wales Office writing to all departments in Whitehall asking, 'What are your thoughts on this draft Bill?' Of course, every department will respond by trying to get their fingers in every pie and by trying to retain as much power as possible. The Secretary of State has to do a better job of protecting the interests of Wales within his office and within his remit, and politically, with a small 'p'. I very much hope that he is starting to learn that lesson. Plaid Cymru is more than willing to discuss these issues with Stephen Crabb and to try to understand from him how this Bill, which is in draft form, can be amended substantially.

I also think that it's very important that we as an Assembly not only discuss the Bill today, but have a process of taking it forward as it is amended. In that context, although I yield to no-one in my admiration of the Constitutional and Legislative Affairs Committee, of which I was a member for four years and of which you were a superb Chair, Deputy Presiding Officer, I do agree with the concept that we perhaps need a broader committee, as has happened in the past, to include the party leaders in this place and some backbench Members as a standing committee to deal with such an important Bill. I very much hope that the Assembly as an institution will consider that.

There are some things that are important in this Bill that have already been mentioned. Certainly, giving us rights over our own electoral arrangements is crucially important and is something that could be done as a separate issue to the Wales Bill, through separate legislation. However, regardless of what happens in that regard, unless we see the Bill substantially amended, including putting at its heart the fact that there should be a separate legal jurisdiction—and it could be the lowest common denominator model that the First Minister outlined, although Plaid Cymru in the past has mentioned a far more powerful model where justice and policing are also devolved—. What we need is that clarity, and that is the compromise that Plaid Cymru would want to see with the introduction of such a Bill.

Y peth olaf rwyf am ei ddweud yw os yw'r Bil yma yn dechrau ar daith drwy San Steffan mewn ffordd mwy ffurfiol, bydd Plaid Cymru yn gosod nifer o welliannau—gymaint ag y gallwn ni—i newid y Bil i fod yn fesur y gallwn ni ei gefnogi. Rwy'n mawr obeithio, felly, bod pob un o'r pleidiau gwahanol sydd wedi mynegi eu hanfodlonrwydd â'r Bil yn mynd i weithio gyda Phlaid Cymru—a bydd Plaid Cymru yn gweithio gyda phleidiau eraill hefyd yn San Steffan—i sicrhau bod y gwelliannau hynny'n cael eu cefnogi. Nid yw hynny wedi digwydd bob tro yn y gorffennol gyda Biliau Cymru. Dyma'r cyfle i sicrhau fod y Bil yn adlewyrchu dymuniadau mwyafrif llethol yr Aelodau sydd yn y lle hwn. Mae'n rhaid i'r Bil ymateb i anghenion y Cynulliad—nid un blaid, nid un Llywodraeth, ond anghenion y Cynulliad.

The last thing that I want to say is that if this Bill is to proceed through Westminster in a more formal process, Plaid Cymru will table a substantial number of amendments—as many as we can—to amend the Bill so that it becomes one that we can support. I very much hope, therefore, that members of all parties that have expressed their dissatisfaction with the Bill will work with Plaid Cymru—and Plaid Cymru will work with other parties in Westminster—to ensure that those amendments are supported. That hasn't always happened in the past with Wales Bills. This is an opportunity to ensure that this Bill does reflect the aspirations of the vast majority of Members in this place. This Bill has to respond to the needs of the Assembly—not to one party or to one Government, but the needs of the Assembly as a whole.

15:10

John Griffiths [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

We have been on a journey in Wales, Dirprwy Lywydd, as others have referred to, starting off with secondary law-making powers only, of course, moving on to the intricacies of the LCOs—the legislative competence Orders—and Measures, and now to primary law-making powers. But that journey within these islands hasn't only been a journey for Wales, of course—it's been a journey across the UK for Scotland, Northern Ireland and, indeed, increasingly for England as well. I very much see sense in what the First Minister has been calling for for quite some time, and that is a constitutional convention to look at these matters in the round across the UK, and set in train a process that leads to a coherent solution that would apply across the UK.

It is absolutely vital, I believe, Dirprwy Lywydd, that we do avoid defeat being snatched from the jaws of victory as far as this Wales Bill is concerned, because it really should have taken us along that journey to put a lasting settlement in place, with that reserved-powers model providing much-needed clarity and greater simplicity, as well as broadening and deepening devolution in Wales. Sadly, what we've arrived at, certainly at this stage of that legislation, is nothing of that sort. And that's despite the rhetoric of the Secretary of State for Wales, who heralded this Wales Bill as providing that lasting settlement. So, there is a great responsibility, I believe now, on our Secretary of State for Wales to deal with these issues that have been raised, not just by Members and parties in this Chamber but, indeed, by civic society, academics and constitutional experts as to the shortcomings of the Wales Bill. We do need action to deal with those issues, because recognition and explanation of those issues has been widespread, not just here in Wales but, indeed, beyond our border.

It's not, as Simon Thomas mentioned, Dirprwy Lywydd, some sort of sterile constitutional argument. You know, we've played out that debate, haven't we, over many years in embarking on that journey to greater powers for the people of Wales. It's not a sterile constitutional debate—it's about the tools for the job, it's about having the ability to provide Wales with the services that it needs, engaging democratically with the people of Wales and providing them with an understanding of where we are in terms of powers here in Wales, so that they do engage with this institution and with civic life in Wales.

Rydym wedi bod ar daith yng Nghymru, Ddirprwy Lywydd, fel y mae eraill wedi cyfeirio ati, gan ddechrau gyda phwerau deddfu eilaidd yn unig, wrth gwrs, gan symud ymlaen at gymhlethdodau yr LCOs—y Gorchmynion Cymhwysedd Deddfwriaethol—a Mesurau, ac yn awr at bwerau deddfu sylfaenol. Ond nid yw'r daith honno o fewn yr ynysoedd hyn wedi bod yn daith i Gymru yn unig, wrth gwrs—mae wedi bod yn daith ar draws y DU i'r Alban, Gogledd Iwerddon ac, yn wir, yn gynyddol i Loegr hefyd. Rwy'n gweld synnwyr yn yr hyn y mae'r Prif Weinidog wedi bod yn galw amdano ers cryn amser, a hynny yw confensiwn cyfansoddiadol i edrych ar y materion hyn yn y cylch ar draws y DU, a chychwyn proses sy'n arwain at ateb cydlynol sy'n berthnasol ar draws y DU.

Mae'n gwbl hanfodol, yn fy marn i, Ddirprwy Lywydd, ein bod yn osgoi gweld gorchfygiad yn cael ei gipio o enau buddugoliaeth cyn belled ag y mae'r Bil Cymru hwn yn y cwestiwn, gan y dylai fod wedi mynd â ni ar hyd y daith i roi setliad parhaol ar waith, gyda'r model cadw pwerau sy'n darparu eglurder mawr ei angen a mwy o symrlwydd, yn ogystal ag ehangu a dyfnhau datganoli yng Nghymru. Yn anffodus, nid yw'r man cyrraedd, yn sicr yn y cam hwn o'r ddeddfwriaeth honno, yn debyg o gwbl i hynny. Ac mae hynny er gwaethaf rhethreg Ysgrifennydd Gwladol Cymru, a oedd yn datgan fod y Bil Cymru hwn yn darparu setliad parhaol. Felly, mae cyfrifoldeb mawr, rwy'n credu yn awr, ar ein Hysgrifennydd Gwladol Cymru i ymdrin â'r materion hyn a godwyd, nid yn unig gan Aelodau a phleidiau yn y Siambr hon, ond, yn wir, gan y gymdeithas ddinesig, academyddion ac arbenigwyr cyfansoddiadol, ynghylch diffygion Bil Cymru. Mae angen i ni weithredu i ymdrin â'r materion hynny, gan fod cydnabyddiaeth ac esboniad o'r materion hynny wedi bod yn eang, nid yn unig yma yng Nghymru ond, yn wir, y tu hwnt i'r ffin.

Fel y soniodd Simon Thomas, Ddirprwy Lywydd, nid yw hyn yn rhyw fath o ddaol gyfansoddiadol ofer. Fel y gwyddoch, rydym wedi mynd trwy'r ddaol honno, onid ydym, dros lawer o flynyddoedd wrth ddechrau ar y daith i gael mwy o bwerau i bobl Cymru. Nid yw'n ddaol gyfansoddiadol ofer—mae'n ymwneud â'r offer ar gyfer y swydd, mae'n ymwneud â chael y gallu i ddarparu'r gwasanaethau y mae eu hangen ar Gymru, ymgysylltu'n ddemocrataidd gyda phobl Cymru a rhoi dealltwriaeth iddynt o'n sefyllfa o ran pwerau yma yng Nghymru, fel eu bod yn ymwneud â'r sefydliad hwn ac â bywyd dinesig yng Nghymru.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

So, there are many obvious advantages in terms of making this step change to the clarity and simplicity of a reserved-powers model. I think it's well established, there's a very strong consensus behind it and the great shame is that, somewhere in that evolutionary process—I think maybe more by accident than design—eyes have been taken of the ball, as it were, and we now need to make sure that we have the necessary focus to get back to the path that I believe we were set upon.

If we look at one issue, Dirprwy Lywydd—policing, for example—I think it's absolutely clear as how to this relates to needing the tools to do a very important job, because there is much that the Assembly and Welsh Government is responsible for that fits very strongly with policing—drug and alcohol abuse matters, homelessness, domestic violence and many aspects of youth policy need policing to reinforce the progress that's been made and the further work that is necessary. So, that's just one example, I think, of where there would be a strong consensus to see policing devolved to Wales. We see developments in Manchester, for example, that show that that case is being recognised in parts of England, but is not being recognised as far as Wales is concerned.

So, we do need to get back to the simplicity and the clarity of a reserved-powers model. We need to do so very quickly, and I would like to agree with many Members and the First Minister, Dirprwy Lywydd, in emphasising, perhaps, one fairly straightforward solution to the quagmire—increasingly deep quagmire—that I think we've entered into, and that is that separate jurisdiction, without any need for a separate court and justice system. That's been put on the table now by recent judicial pronouncements reinforcing what many others have said. That, I believe, would provide a neat solution to the tricky issues that we've entered into. But there is much that others have mentioned today that would also provide for the necessary step forward, and I hope that we will now see the necessary action taking place.

15:15

Gwenda Thomas [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

If I speak to the first part of this motion, that is to note the publication of the draft Wales Bill, it should not be taken to imply that I do not agree with the Welsh Government in regretting the specific model of reserved powers proposed in it. This draft Bill is undoubtedly as full of holes as a Swiss cheese, but other Members have eloquently explained this, and I would like to take a few minutes to note a specific section of the Bill that has not received much attention, and which I believe warrants greater discussion.

The Schedule of reserved matters as it stands includes, and I quote,

'Single legal jurisdiction of England and Wales and tribunals'.

Felly, mae llawer o fanteision amlwg o ran gwneud y newid sylweddol hwn i eglurder a symlrwydd y model cadw pwerau. Rwy'n credu ei fod wedi'i hen sefydlu, mae consensws cryf iawn y tu ôl iddo a'r trueni mawr yw, yn rhywle yn y broses esblygol—rwy'n meddwl efallai bod hynny'n fwy trwy ddamwain na bwriad—mae llygaid wedi cael eu tynnu oddi ar y bêl, fel petai, ac mae angen i ni nawr wneud yn siŵr bod gennym y ffocws angenrheidiol i fynd yn ôl at y llwybr y credaf y'n rhoddyd ni arno.

Os edrychwn ar un mater, Ddirprwy Lywydd, plismona er enghraifft—credaf ei bod yn hollol glir sut y mae hyn yn ymwneud â'r angen i gael yr arfau i wneud gwaith pwysig iawn, oherwydd mae llawer o'r hyn y mae'r Cynulliad a Llywodraeth Cymru yn gyfrifol amdano sy'n cyd-fynd yn gryf iawn gyda materion plismona—mae camddefnyddio cyffuriau ac alcohol, digartrefedd, trais yn y cartref a llawer o agweddau ar bolisi ieuencid angen plismona i atgyfnerthu'r cynnydd sydd wedi'i wneud a'r gwaith pellach sydd ei angen. Felly, dyna un enghraifft yn unig, rwy'n meddwl, o lle byddai consensws cryf i weld plismona'n cael ei ddatganoli i Gymru. Rydym yn gweld y datblygiadau ym Manceinion, er enghraifft, sy'n dangos bod yr achos hwnnw yn cael ei gydnabod mewn rhannau o Loegr, ond nid yw'n cael ei gydnabod cyn belled ag y mae Cymru yn y cwestiwn.

Felly, mae angen i ni fynd yn ôl at symlrwydd ac eglurder model cadw pwerau. Mae angen i ni wneud hynny'n gyflym iawn, a hoffwn gytuno â llawer o Aelodau a Phrif Weinidog Cymru, Ddirprwy Lywydd, wrth bwysleisio, efallai, un ateb gweddol syml i'r gors—cors gynyddol ddofn—yr wyf yn meddwl ein bod wedi mynd i mewn iddi, a hynny yw awdurdodaeth ar wahân, heb unrhyw angen am system llys a chyfiawnder ar wahân. Mae hynny wedi cael ei roi ar y bwrdd yn awr gan ddatganiadau barnwrol diweddar yn atgyfnerthu'r hyn y mae llawer o bobl eraill wedi ei ddweud. Byddai hynny, yn fy marn i, yn cynnig ateb taclus i'r materion anodd yr ydym wedi ymrwymo iddynt. Ond mae llawer y mae eraill wedi sôn amdanynt heddiw a fyddai hefyd yn darparu ar gyfer y cam angenrheidiol ymlaen, ac rwy'n gobeithio y byddwn yn awr yn gweld y camau angenrheidiol yn digwydd.

Os byddaf yn siarad am ran gyntaf y cynnig hwn, hynny yw nodi cyhoeddi'r Bil Cymru drafft, ni ddylai hynny awgrymu nad wyf yn cytuno â Llywodraeth Cymru ac yn anfodlon â'r model cadw pwerau penodol a gynigir ynddo. Mae'r Bil drafft yn ddi-os yn llawn tyllau fel caws y Swistir, ond mae Aelodau eraill wedi egluro hyn yn huawdl, a hoffwn gymryd ychydig o funudau i nodi adran benodol o'r Bil nad yw wedi cael llawer o sylw, ac rwyf yn credu sy'n gwarantu mwy o drafodaeth.

Mae'r Atodlen o faterion a gadwyd fel ag y mae yn cynnwys, a dyfynnaf,

Awdurdodaeth gyfreithiol sengl Cymru a Lloegr a thribiwnlysoedd.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Several references have already been made to single legal jurisdiction, and this would seem to put tribunals firmly beyond our competence. But it goes on to say, and I quote again:

'In this paragraph "tribunal" does not include a tribunal whose purpose is to make determinations in relation to matters that are not reserved matters.'

I raised this issue in a question to the Counsel General two weeks ago and have not received a comprehensive response as yet. To my mind, however, this phrasing would suggest that tribunals concerning devolved matters may well come under the competence of this Senedd.

This would present a significant opportunity to the Welsh Government, as it could allow for the creation of a Welsh tribunal service for appeals that deal with points of law arising from decisions taken on regulations that implement some Welsh Government legislation. Could this, for example, adjudicate on appeals against the interpretation of regulations on payments for social care? Though, of course there are many other areas that could be included in its scope. Such a move could provide an alternative to judicial review, particularly important given the legal aid cuts being imposed from London, as well as making the law of Wales more accessible to our citizens.

It could be a long time before this Wales Bill becomes an Act. There will, no doubt, be many debates between now and then. But I do hope, Dirprwy Lywydd, that the Welsh Government in power when it passes will remember this aspect of the powers not explicitly reserved, and explore the opportunities that this gives them, and that this important issue becomes very much part of the scrutiny of this draft Bill.

15:18

Mick Antoniw [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I'll try not to go over some of the ground that's been very well covered by speakers from all parties.

Part of the problem with the start of the debate, I think, was that the Secretary of State for Wales's response to the concerns being raised by Government seemed to actually almost brush them off as though they were not very significant. So, the statement that the Welsh Government's response was really 'emotional' and only about 'technical and legal arrangements' really started creating a major concern that there was a fundamental misunderstanding, or lack of grasp, of the serious constitutional issues. That was highlighted further when, of course, the Secretary of State for Wales said this is going to be the only piece of legislation, so that we have to make known that we have to get this right or we will be stuck. If it's bad legislation, we'll be stuck with it for the foreseeable future, and that is why it is so fundamentally important to us.

Mae nifer o gyfeiriadau eisoes wedi cael eu gwneud at awdurdodaeth gyfreithiol sengl, ac ymddengys fod hynny'n rhoi tribiwnlysoedd yn gadarn y tu hwnt i'n cymhwysedd ni. Ond mae'n mynd ymlaen i ddweud, ac rwy'n dyfynnu eto:

Yn y paragraff hwn nid yw "tribiwnlys" yn cynnwys tribiwnlys sydd â'r diben o wneud penderfyniadau mewn perthynas â materion nad ydynt yn faterion a gadwyd.

Codais y mater hwn mewn cwestiwn i'r Cwnsler Cyffredinol bythefnos yn ôl ac nid wyf wedi derbyn ymateb cynhwysfawr hyd yn hyn. Yn fy marn i, fodd bynnag, byddai'r geiriad hwn yn awgrymu y gallai tribiwnlysoedd yn ymwneud â materion datganoledig ddod dan gymhwysedd y Senedd hon.

Byddai hyn yn cynnig cyfle sylweddol i Lywodraeth Cymru, gan y gallai ganiatáu ar gyfer creu gwasanaeth tribiwnlys Cymru ar gyfer apelïadau sy'n ymdrin â phwyntiau cyfreithiol sy'n deillio o benderfyniadau a wnaed ar reoliadau sy'n gweithredu rhywfaint o ddeddfwriaeth Llywodraeth Cymru. A allai hyn, er enghraifft, ddyfarnu ar apelïadau yn erbyn y dehongliad o'r rheoliadau ar daliadau am ofal cymdeithasol? Er, wrth gwrs mae llawer o feysydd eraill y gellid eu cynnwys o fewn ei gwmpas. Gallai symudiad o'r fath gynnig dewis amgen i adolygiad barnwrol, sy'n arbennig o bwysig o ystyried y torïadau i gymorth cyfreithiol sy'n cael eu gosod gan Lundain, yn ogystal â gwneud cyfraith Cymru yn fwy hygyrch i'n dinasyddion.

Gallai fod yn amser hir cyn i'r Bil Cymru hwn ddod yn Ddeddf. Yn ddiau, bydd nifer o ddadleuon rhwng nawr a hynny. Ond rwy'n gobeithio, Ddirprwy Lywydd, y bydd Llywodraeth Cymru fydd mewn grym pan fydd y Bil yn cael ei basio yn cofio'r agwedd hon ar y pwerau nad ydynt yn cael eu cadw'n benodol, ac yn edrych ar y cyfleoedd y mae hyn yn eu rhoi iddynt, a bod y mater pwysig hwn yn dod yn rhan bwysig o'r gwaith craffu ar y Bil drafft hwn.

Ceisïaf beidio â mynd dros rywfaint o'r tir sydd wedi'i gynnwys yn dda iawn gan siaradwyr o bob plaid.

Rhan o'r broblem gyda chychwyn y ddadl, rwy'n meddwl, oedd yr ymddengys bod ymateb Ysgrifennydd Gwladol Cymru i'r pryderon sy'n cael eu codi gan y Llywodraeth mewn gwirionedd yn cael eu diystyrru bron fel pe na baent yn arwyddocaol iawn. Felly, mae'r datganiad bod ymateb Llywodraeth Cymru yn wirioneddol 'emosiynol' a dim ond yn ymwneud â 'threfniadau technegol a chyfreithiol' wedi dechrau creu pryder mawr fod camddealltwriaeth sylfaenol, neu ddiffyg gafael, o'r materion cyfansoddiadol difrifol. Cafodd hynny ei amlygu ymhellach, wrth gwrs, pan ddywedodd Ysgrifennydd Gwladol Cymru mai hwn fydd yr unig ddarn o ddeddfwriaeth, felly rhaid i ni gael hyn yn iawn, neu yma y byddwn ni. Os yw'n ddeddfwriaeth wael, yna rhaid inni ddygydd â hi hyd y gellir rhagweld, a dyna pam y mae mor hanfodol bwysig i ni.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

The emphasis on clarity and certainty is absolutely right because nothing could be more important, and it's very clear that the Bill in its current format really doesn't achieve this because it's couched in the language of reservation, conditionality and also uncertainty. How, for example, do we interpret a clause that says, as Schedule 7B, clause 2(1) (b) does, that any Welsh law can have no greater effect on reserved matters than is necessary—because, as has been raised, who decides what is necessary? In effect, what this means is that the UK Government will have to vet all legislation, make a determination and effectively veto or otherwise all Welsh laws. This creates an even greater lack of clarity and uncertainty than even under the existing system.

I looked for certain clarity—. I saw on the 'Sunday Politics Wales' show on Sunday that there was a discussion, and the MP for Cardiff North was there, and he was asked very clearly, 'Can you explain this? What does it mean?' He said, 'It's very simple.' He said it would be for the Assembly to choose if the law was appropriate. And Whitehall would step in if it wasn't. [Laughter.] This highlighted for us, I think, the real concerns about the lack of a grasp of understanding of what was actually happening. So I'm grateful if there appears to have been some progress.

Clause 3 of the draft Bill actually goes further because it says that no Welsh law can modify any aspect of private law. In particular I refer to the law of contract and tort. So, on that basis, the Agricultural Sector (Wales) Act 2014 judgment is overturned. That Act would be outside our jurisdiction and this proposed draft Bill would overturn the very, I think, wise and understanding comments from the Supreme Court of the need for powers to be able to achieve what they are set out to achieve or, to actually use the words of the Supreme Court, to ensure

'a coherent, stable and workable outcome can be achieved.'

I do also have concerns about the reserved list, and I very much support the comments made by Kirsty Williams that we actually need an explanation as to why some of these are reserved. I'm very pleased to also see in the correspondence between the First Minister and the Secretary of State for Wales issues such as the ones we've raised in our debates, such as the licensing of fixed-odds betting machines. I mean, what is the logic to that not being devolved? We had cross-party agreement on this—it is devolved in Scotland—so there is a need for further information, and, hopefully, that will be forthcoming.

Mae'r pwyslais ar eglurder a sicrwydd yn hollol iawn oherwydd ni allai unrhyw beth fod yn fwy pwysig, ac mae'n glir iawn nad yw'r Bil yn ei fformat presennol yn cyflawni hyn mewn gwirionedd oherwydd caiff ei fynegi mewn iaith betrus, amodoldeb a hefyd ansicrwydd. Sut, er enghraifft, yr ydym yn dehongli cymal sy'n dweud, fel sydd yn Atodlen 7B, cymal 2 (1) (b), na all unrhyw gyfraith Cymru gael mwy o effaith ar faterion a gadwyd nag sydd ei angen—oherwydd, fel sydd wedi cael ei godi, pwy sy'n penderfynu beth sy'n angenrheidiol? I bob pwrpas, ystyr hyn yw y bydd yn rhaid i Lywodraeth y DU bwysio a mesur yr holl ddeddfwriaeth, gwneud penderfyniad a rhoi fetto i bob pwrpas neu fel arall ar holl ddeddfau Cymru. Mae hyn yn creu hyd yn oed fwy o ddiffyg eglurder ac ansicrwydd na hyd yn oed dan y system bresennol.

Rwy'n edrych am eglurdeb penodol—. Gwelais drafodaeth ar y sioe 'Sunday Politics Wales' ddydd Sul, ac roedd yr AS dros Ogledd Caerdydd yno, a gofynnwyd iddo'n glir iawn, 'Allwch chi esbonio hyn? Beth mae'n ei olygu?' Dywedodd, 'Mae'n syml iawn.' Dywedodd y byddai'n fater i'r Cynulliad ddewis a yw'r gyfraith yn briodol. A byddai Whitehall yn camu i mewn os nad oedd yn briodol. [Chwerthin.] Mae hyn yn pwysleisio i ni, rwy'n meddwl, y pryderon gwirioneddol ynghylch diffyg dealltwriaeth o'r hyn oedd yn digwydd mewn gwirionedd. Felly rwy'n ddiolchgar os ymddengys y bu rhywfaint o gynnydd.

Mae Cymal 3 o'r Bil drafft mewn gwirionedd yn mynd ymhellach oherwydd mae'n dweud na all unrhyw gyfraith Cymru addasu unrhyw agwedd ar gyfraith breifat. Yn benodol, rwyf yn cyfeirio at y gyfraith contract a chamweddau. Felly, ar y sail honno, mae dyfarniad Deddf y Sector Amaethyddol (Cymru) 2014 yn cael ei wrthdroi. Byddai'r Ddeddf honno y tu allan i'n hawdurdodaeth a byddai'r Bil drafft arfaethedig hwn yn gwrthdroi'r sylwadau doeth iawn ac, yn fy marn i, llawn dealltwriaeth gan y Goruchaf Lys o'r angen am bwerau i allu cyflawni'r hyn y maent yn bwriadu ei gyflawni, neu, i ddefnyddio geiriau'r Goruchaf Lys, er mwyn sicrhau

'y gellir cyflawni canlyniad cydlynol, sefydlog ac ymarferol'.

Mae gennyf bryderon hefyd am y rhestr a gadwyd, a chefnogaf yn fawr y sylwadau a wnaed gan Kirsty Williams bod gwir angen esboniad ynghylch pam mae rhai o'r rhain yn cael eu cadw. Rwy'n falch iawn hefyd o weld yn yr ohebiaeth rhwng y Prif Weinidog a'r Ysgrifennydd Gwlaol Cymru faterion fel y rhai yr ydym wedi eu codi yn ein dadleuon ni, megis trwyddedu peiriannau betio ods sefydlog. Hynny yw, beth yw'r rhesymeg dros beidio datganoli? Cawsom gytundeb trawsbleidiol ar hyn—mae wedi cael ei ddatganoli yn yr Alban—felly mae angen mwy o wybodaeth a, gobeithio y caiff hynny ei wireddu.

Also, why should we not have clear fiscal powers relating to devolved responsibilities? It appeared in the first command paper; it's in the last Wales Act, but there is a whole bureaucratic process around that. It just makes absolute sense that the fiscal responsibilities that go with responsibilities should be there. That would enable us to look at things like levies to support tourism, public health in the fields of sugary drinks, fixed-odds gaming machines and also the sorts of issue raised in the failed Recovery of Medical Costs for Asbestos Diseases (Wales) Bill and many other areas as well.

The correspondence is quite revealing because what it does show is that there have been very significant efforts made back to March last year that were actually putting forward concerns about what the narrative should be around the Bill and the lack of any clear information coming from the UK Government and from the Welsh Office to enable us to actually understand that process. It may be that this is the problem. There was too little thought being given too early on by the Welsh Office to adopting a common narrative about what the objective of the legislation should be.

Can I just raise one further point, and that is the one John Griffiths raised about the constitutional convention? We hopefully will now be able to work to get this legislation right. Hopefully, we'll be able to develop a common narrative, and there will be very, very substantial reform, because, if there isn't, there are very, very many major constitutional implications of this legislation not being correct. And there is still one fundamental overarching constitutional issue, and that is the issue of a constitutional convention and sorting out the English arrangements.

Hefyd, pam na ddylem gael pwerau cyllidol clir sy'n ymwneud â chyfrifoldebau datganoledig? Roedd yn ymddangos yn y papur gorchymyn cyntaf; mae yn y Ddeddf Cymru ddiwethaf, ond mae proses firocraidd gyfan o gwmpas hynny. Mae'n gwneud synnwyr llwyr y dylai'r cyfrifoldebau cyllidol sy'n mynd gyda chyfrifoldebau fod yno. Byddai hynny'n ein galluogi i edrych ar bethau fel ardollau i gefnogi twristiaeth, iechyd y cyhoedd ym meysydd diodydd llawn siwgr, peiriannau hapchwarae ods sefydlog a hefyd y math o fater a godwyd yn y Bil Adfer Costau Meddygol ar gyfer Clefydau Asbestos (Cymru) a fethodd, a llawer o feysydd eraill hefyd.

Mae'r ohebiaeth yn eithaf dadlennol oherwydd yr hyn mae'n ei wneud yw dangos bod ymdrechion sylweddol wedi bod yn ôl i fis Mawrth y llynedd, ac roedd y rheini mewn gwirionedd yn cyflwyno pryderon ynghylch y naratif am y Bil a diffyg unrhyw wybodaeth glir gan Lywodraeth y DU a chan y Swyddfa Gymreig a fyddai'n ein galluogi ni i ddeall y broses honno mewn gwirionedd. Efallai fod hyn yn broblem. Ychydig iawn o feddwl oedd yn cael ei roi, a hynny'n rhy gynnar, gan y Swyddfa Gymreig i fabwysiadu naratif cyffredin am yr hyn y dylai amcan y ddeddfwriaeth fod.

A gaf i godi un pwynt arall, sef y pwynt a gododd John Griffiths am y confensiwn cyfansoddiadol? Rydym yn gobeithio y byddwn yn awr yn gallu gweithio i gael y ddeddfwriaeth hon yn iawn. Y gobaith yw y byddwn yn gallu datblygu naratif cyffredin, ac y bydd diwygio sylweddol iawn, iawn yn digwydd oherwydd, os nad oes, mae llawer iawn, iawn o oblygiadau cyfansoddiadol pwysig os nad yw'r ddeddfwriaeth hon yn iawn. Ac mae un mater cyfansoddiadol trosfwaol sylfaenol o hyd, sef mater confensiwn cyfansoddiadol a rhoi trefn ar y trefniadau yn Lloegr.

15:24

Alun Davies [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I think, in debating these matters, we need to ensure that the Secretary of State is held to account for the objectives that he's set himself in this process. He has, on many different occasions, set himself up at the head of a cross-party consensus leading a new debate in Wales on the future of our governance. I'm yet to see anyone agree with that consensus. I'm yet to find anyone who's reached agreement with the Secretary of State on any of these matters. He seems to have a group of imaginary friends surrounding him and creating a fantasy version of a constitutional settlement that is absolutely unrecognisable to anybody to whom he seeks to describe it. I will say this to the Secretary of State: when he came here in June, I felt that he made a very good, a very generous and a very gracious speech to this place. He reached out to people who—. I think he felt that many of us were distrustful and suspicious, but he reached beyond that and he gave an undertaking to this place that he would lead a process that would lead to a lasting settlement.

Wrth drafod y materion hyn, rwy'n meddwl bod angen i ni sicrhau bod yr Ysgrifennydd Gwladol yn cael ei ddal i gyfrif am yr amcanion y mae wedi'u gosod iddo'i hun yn y broses hon. Ar sawl achlysur gwahanol, mae wedi sefydlu ei hun yn arweinydd consensws trawsbleidiol ar drafodaeth newydd yng Nghymru ar ddyfodol ein llywodraethu. Rwyf eto i weld unrhyw un yn cytuno â'r consensws hwnnw. Rwyf eto i ganfod unrhyw un sydd wedi dod i gytundeb â'r Ysgrifennydd Gwladol ar unrhyw un o'r materion hyn. Ymddengys fod ganddo grŵp o ffrindiau dychmygol o'i amgylch sy'n creu fersiwn ffantasi o setliad cyfansoddiadol sy'n hollol anghyfarwydd i unrhyw un y mae'n ceisio ei ddisgrifio iddynt. Byddaf yn dweud hyn wrth yr Ysgrifennydd Gwladol: pan ddaeth yma ym mis Mehefin, roeddwn yn teimlo ei fod wedi gwneud araith dda iawn, hael iawn a hynaws iawn i'r lle hwn. Llwyddodd i estyn allan at bobl sydd—. Rwy'n credu ei fod yn teimlo bod llawer ohonom yn ddrwgdybus ac amheus, ond estynnodd allan y tu hwnt i hynny a rhoddodd ymrwymiad i'r lle hwn y byddai'n arwain proses a fyddai'n arwain at setliad parhaol.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

This, Secretary of State, is the opportunity for you to do exactly that. Leadership sometimes says and sometimes means demonstrating an understanding that you're not quite where you might wish to be. He said that the settlement would be clearer, stronger and fairer. It is difficult to see where any element of the draft Bill delivers either clarity, fairness or strength. It is difficult to see how this draft Bill will help the integrity of the United Kingdom and will help deliver a United Kingdom that can deliver for the people of Wales the services and governance that they themselves seek and have voted for time and time again. I think, in doing so, this Chamber does need to come together. I very much welcome the tone of remarks from the leader of the opposition this afternoon. It's always an uncomfortable experience to be speaking in a debate where your colleagues in Westminster are not—how shall I say—the focus of great acclamation, and I think the leader of the opposition got his tone right this afternoon. I hope that we will be able to continue in that vein in order to reach a consensus in this place, at least.

Dyma, Ysgrifennydd Gwladol, y cyfle i chi i wneud hynny'n union. Mae arweinyddiaeth weithiau yn dweud ac weithiau'n golygu dangos dealltwriaeth nad ydych yn union yn y fan rydych yn dymuno bod ynddo. Dywedodd y byddai'r setliad yn gliriach, yn gryfach ac yn decach. Mae'n anodd gweld lle mae unrhyw elfen o'r Bil drafft yn darparu naill ai eglurder, tegwch neu gryfder. Mae'n anodd gweld sut y bydd y Bil drafft hwn yn helpu uniondeb y Deyrnas Unedig ac yn helpu i sicrhau bod y Deyrnas Unedig yn gallu cyflawni'r gwasanaethau a'r llywodraethu ar gyfer pobl Cymru y maent hwy eu hunain yn eu ceisio ac wedi pleidleisio drostynt dro ar ôl tro. Drwy wneud hynny rwy'n credu bod angen i'r Siambr hon ddod at ei gilydd. Croesawaf yn fawr naws y sylwadau gan arweinydd yr wrthblaid y prynhawn yma. Mae bob amser yn brofiad anghyfforddus siarad mewn dadl lle nad yw eich cydweithwyr yn San Steffan—sut y gallaf ddweud—yn frwd eu cymeradwyaeth, ac rwy'n credu bod arweinydd yr wrthblaid wedi cael y naws yn gywir y prynhawn yma. Rwy'n gobeithio y byddwn yn gallu parhau yn yr un modd er mwyn cyrraedd consensws, o leiaf yn y lle hwn.

15:26 **Andrew R.T. Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I'd just like to put on the record it is always very dangerous when the Member for Blaenau Gwent praises the leader of the opposition; it doesn't always benefit my health. [Laughter.]

Hoffwn ei roi ar y cofnod ei bod bob amser yn beryglus iawn pan fydd yr Aelod dros Flaenau Gwent yn canmol arweinydd yr wrthblaid; nid yw bob amser yn dda i fy iechyd. [Chwerthin.]

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

15:26 **Alun Davies** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I can assure you that it terrifies me as well, but we are where we are, as I've said on a number of occasions.

Gallaf eich sicrhau ei fod yn fy nychryn innau hefyd, ond rydym yn y sefyllfa yr ydym ynddi, fel rwyf wedi dweud ar sawl achlysur.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

If we are to reach a point of clarity, we cannot have over 200 exemptions to powers available to this place—200 exemptions with exemptions to those exemptions does not provide clarity. We cannot have a situation whereby a Minister of the Crown can veto the democratically agreed legislation of this place. That is not democracy. It simply isn't a democratic settlement that is recognisable anywhere in the Westminster parliamentary system. It is not something that we can agree with here. And what I would like to see the Secretary of State do in considering the deliberations this afternoon and at other times is this: I want him to focus on substance, not simply the spin of his speech, but the substance of what he is seeking to deliver. It appears to me that we are not going to reach a point where we can have a lasting settlement in Wales until we do have a legal jurisdiction that is distinct and that is Welsh. I do not believe that it is possible to have a lasting settlement without that.

Os ydym am gyrraedd pwynt o eglurder, ni allwn gael dros 200 o eithriadau i'r pwerau sydd ar gael i'r lle hwn—nid yw 200 o eithriadau gydag eithriadau i'r eithriadau hynny yn darparu eglurder. Ni allwn gael sefyllfa lle y gall un o Weinidogion y Goron roi fetto ar ddeddfwriaeth a gytunwyd yn ddemocrataidd yn y lle hwn. Nid yw hynny'n ddemocratiaeth. Yn syml, nid yw'n setliad democrataidd sy'n cael ei adnabod yn unrhyw le yn system seneddol San Steffan. Nid yw'n rhywbeth y gallwn gytuno ag ef yma. A dyma beth hoffwn i weld yr Ysgrifennydd Gwladol yn ei wneud wrth ystyried y trafodaethau y prynhawn yma ac ar adegau eraill: rwyf am iddo ganolbwyntio ar sylwedd, nid dim ond sbin ei araith, ond sylwedd yr hyn y mae'n ceisio ei gyflwyno. Mae'n ymddangos i mi nad ydym yn mynd i gyrraedd pwynt lle gallwn gael setliad parhaol yng Nghymru hyd nes y bydd gennym awdurdodaeth gyfreithiol sy'n wahanol ac sy'n Gymreig. Nid wyf yn credu ei bod yn bosibl cael setliad parhaol heb hynny.

I've listened to many of the comments and contributions this afternoon and at other times, and I think it is time that we actually moved beyond a process and took the view that four Bills in 20 years is a failure. It's an absolute failure of our politics. It's not a failure of this place, but it's a failure of Westminster. Westminster must deliver for our country the governance of which we can be proud, and all parties in Westminster must recognise that four Bills in 20 years is not a success but a failure. What we must do is move beyond that failure. We must say today, from this Chamber, that we will not accept another 20 years of process, 20 years without clarity on this settlement and 20 years where the people of Wales are going to be dragged to courts, to judges and to lawyers to find out where the power over their lives rests. That is not fair to anyone in Wales. It's not fair to the people who sent us here and it's time for us here to say to Westminster, 'We need the tools to do the job; we need a settlement that really will stand the test of time.'

Rwyf wedi gwrandao ar lawer o'r sylwadau a'r cyfraniadau'r prynhawn yma ac ar adegau eraill, ac rwyf yn meddwl ei bod yn bryd i ni mewn gwirionedd symud y tu hwnt i broses a chymryd y farn fod pedwar Bil mewn 20 mlynedd yn fethiant. Mae'n fethiant llwyr yn ein gwleidyddiaeth; nid methiant y lle hwn, ond methiant San Steffan. Mae'n rhaid i San Steffan gyflawni dros ein gwlad system lywodraethu y gallwn fod yn falch ohoni, a rhaid i bob plaid yn San Steffan gydnabod nad yw pedwar Bil mewn 20 mlynedd yn llwyddiant, ond yn fethiant. Beth sy'n rhaid i ni ei wneud yw symud y tu hwnt i'r methiant hwnnw. Mae'n rhaid i ni ddweud heddiw, o'r Siambr hon, na fyddwn yn derbyn 20 mlynedd arall o broses, 20 mlynedd heb eglurhad ar y setliad hwn ac 20 mlynedd lle mae pobl Cymru yn mynd i gael eu llusgo i lysoedd, at farnwyr ac at gyfreithwyr i ganfod ble mae'r pŵer dros eu bywydau yn gorwedd. Nid yw hynny'n deg i unrhyw un yng Nghymru. Nid yw'n deg i'r bobl a'n hanfonodd ni yma ac mae'n bryd i ni yma ddweud wrth San Steffan, 'Mae angen yr offer arnom i wneud y gwaith; mae angen i ni gael setliad a fydd mewn gwirionedd yn sefyll prawf amser.'

15:29 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

The First Minister to reply to the debate.

Y Prif Weinidog i ymateb i'r ddatl.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

15:29 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Thank you, Dirprwy Lywydd. I thank all Members for their contributions this afternoon. It's clear to me that there's much work to be done on the Bill. It's also clear to me that there is an understanding in all parts of this Chamber that that work needs to be taken forward and needs to provide the clarity that the people of Wales require.

Diolch i chi, Ddirprwy Lywydd. Diolch i'r holl Aelodau am eu cyfraniadau'r prynhawn yma. Mae'n amlwg i mi fod llawer o waith i'w wneud ar y Bil. Mae hefyd yn amlwg i mi fod dealltwriaeth ym mhob rhan o'r Siambr hon bod angen datblygu'r gwaith hwnnw ac mae angen darparu'r eglurder sydd ei angen ar bobl Cymru.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

The first Part of the Bill does deliver, in the main, what was promised in terms of the extra powers for this place. I think it's worth noting that that is the case. But, the main objective of this Bill is to provide a basis for devolution that will last for some time. It won't do that without the jurisdiction point being addressed. We are bound to come back in a few years' time in order to reassess the issue of the jurisdiction. As I said, the situation exists at the moment anyway that all judges below High Court level all sit in Wales now anyway; they have to be specially trained to sit in Wales because the law has changed so much. So, in effect, that jurisdiction below High Court level already exists in a de facto way. This is not a major change in terms of the way the law is administered in Wales. The jurisdiction of England and Wales is not an attraction around the world; it's the justice system that provides the attractiveness in terms of the speed of justice, in terms of the objectivity of justice. The jurisdiction doesn't actually come into it, and there's no reason why Wales can't enjoy the same reputation with its jurisdiction because it would be sharing the same court system.

Ar y cyfan, mae rhan gyntaf y Bil yn cyflawni'r hyn a addawyd o safbwynt y pwerau ychwanegol ar gyfer y lle hwn. Rwy'n credu ei bod yn werth nodi bod hynny'n wir. Ond prif amcan y Bil hwn yw darparu sail ar gyfer datganoli fydd yn para am beth amser. Ni fydd yn gwneud hynny heb roi sylw i'r pwynt awdurdodaeth. Byddwn yn sicr o ddod yn ôl ymhen ychydig flynyddoedd er mwyn ailasesu mater yr awdurdodaeth. Fel y dywedais, ar hyn o bryd beth bynnag mae'r sefyllfa yn bodoli bod yr holl farnwyr o dan lefel yr Uchel Lys i gyd yn eistedd yng Nghymru bellach beth bynnag; mae'n rhaid iddynt gael eu hyfforddi'n arbennig i eistedd yng Nghymru oherwydd bod y gyfraith wedi newid cymaint. Felly, mewn gwirionedd, mae'r awdurdodaeth honno o dan lefel yr Uchel Lys yn bodoli eisoes mewn ffordd de facto. Nid yw hyn yn newid mawr o ran y ffordd y mae'r gyfraith yn cael ei gweinyddu yng Nghymru. Nid yw awdurdodaeth Cymru a Lloegr yn atyniadol i bob rhan o'r byd; y system cyfiawnder sy'n atyniadol oherwydd cyflymder cyfiawnder, o ran gwrthrychedd cyfiawnder. Nid yw'r awdurdodaeth mewn gwirionedd yn rhan ohono, a does dim rheswm pam na all Cymru gael yr un enw da gyda'i hawdurdodaeth hi, gan y byddai'n rhannu'r un system llysoedd.

There are some anomalies in there. Why, for example, should it be that speed limits are devolved, but not road signs, or drink driving limits for that matter? Surely, with our system of bilingual road signs, road signs would be ripe for devolution in Wales. I think I'm right in saying that every time a road sign is produced bilingually, it has to be approved through a special process because it's not seen as a normal road sign, still, after all these years—

Mae rhai anghysonderau yno. Pam, er enghraifft, y dylai terfynau cyflymder fod wedi'u datganoli, ond nid arwyddion ffyrdd, neu derfynau yfed a gyrru o ran hynny? Yn sicr, gyda'n system o arwyddion ffyrdd dwyieithog, byddai arwyddion ffyrdd yn barod i gael eu datganoli yng Nghymru. Rwy'n meddwl fy mod yn iawn yn dweud bob tro y mae arwydd ffordd yn cael ei gynhyrchu'n ddwyieithog, mae'n rhaid iddo gael ei gymeradwyo drwy broses arbennig gan nad yw'n cael ei weld fel arwydd ffordd arferol o hyd, ar ôl yr holl flynyddoedd—

15:31 **Aled Roberts** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

A wnewch gymryd ymyriad?

Will you take an intervention?

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

15:31 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Wrth gwrs.

Of course.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

15:31 **Aled Roberts** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

A ydy'r Ysgrifennydd Gwladol erbyn hyn yn derbyn bod yna ddryswch—hwyrach dryswch sydd yn anfwriadol? Achos mae o'n eithrio cydraddoldeb, er enghraifft, sydd yn creu cwestiynau a fydd gan y lle yma gyfrifoldeb dros yr iaith Gymraeg, neu os oes yna gydraddoldeb rhwng siaradwyr Cymraeg a siaradwyr sydd ddim yn siarad Cymraeg, hwyrach mai mater i San Steffan fyddai i ddeddfu ar yr iaith Gymraeg o hyn ymlaen.

Does the Secretary of State now accept that there is some confusion—perhaps confusion that was not deliberate? Because he has reserved equality, which raises questions as to whether this place would have responsibility for the Welsh language, for example, or if there is equality between Welsh speakers and non-Welsh speakers, perhaps it would be for Westminster to legislate on the Welsh language from now on.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

15:32 **Carwyn Jones** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Prif Weinidog / The First Minister

Rwyf wedi codi hwn gydag e. Mae e'n derbyn bod hynny'n anghywir; nid felly yw ei fwriad e, ac felly mae hwnnw'n un rhan y bydd yn rhaid delio ag e. Rhywbeth roeddwn i wedi pigo lan ar y dechrau oedd: a yw hwn yn meddwl y bydd cyfrifoldeb dros yr iaith Gymraeg yn cael ei drosglwyddo i San Steffan o bobl Cymru? Nid felly oedd ei fwriad e.

I've raised this with him. He accepts that that is not correct and that's not his intention, so that's one section that would have to be dealt with. Something that we picked up on from the outset is: does this mean that responsibility for the Welsh language should be transferred from the people of Wales to Westminster? Well, that wasn't his intention, certainly.

[Senedd.tv](#)
[Fideo](#) [Video](#)

When it comes to some of the issues that have been mentioned by others, such as policing, there is no reason why policing can't be devolved. It's wrapped up with the idea of police and crime commissioners and the idea that we might abolish PCCs. That's not a good reason as to why that decision should not be devolved to the people of Wales, but that's what it's wrapped up in. When it comes to justice, in time, I think the justice system will naturally develop. It's a big step to devolve the justice system. It does carry a cost, particularly with the prison system as well, but that should not hold back the devolution of a jurisdiction. I think that is something that would help immensely in terms of the drafting of this Bill.

O ran rhai o'r materion sydd wedi cael eu crybwyll gan bobl eraill, megis plismona, nid oes rheswm pam na all plismona gael ei ddatganoli. Mae ynghlwm wrth y syniad o gomisiynwyr heddlu a throseddau a'r syniad y gallem gael gwared arnynt. Dyw hynny ddim yn rheswm da pam na ddylai'r penderfyniad hwnnw gael ei ddatganoli i bobl Cymru, ond dyna beth y mae ynghlwm wrtho. O ran cyfiawnder, ymhen amser, rwy'n credu y bydd y system cyfiawnder yn datblygu'n naturiol. Cam mawr yw datganoli'r system gyfiawnder. Mae'n gostus, yn enwedig gyda'r system carchardai hefyd, ond ni ddylai hynny ddal yn ôl datganoli awdurdodaeth. Credaf fod hynny'n rhywbeth a fyddai o gymorth mawr iawn yn nhermau drafftio'r Bil hwn.

I listened to the leader of Plaid Cymru, and I saw what Jonathan Edwards MP said yesterday that this is in some way the fault of both parties. I don't think anybody could accuse me of being unclear in terms of devolution. I noticed, last week, a member of her own party described me as sounding like Owain Glyndŵr when it comes to the Wales Bill, which, 10 years ago, would have seen me strung up by some members of my own party, but there we are; thank you for that. But, the point is—and the leader of Plaid Cymru has said it again—that we cannot be seen to be second-class citizens as a nation within the UK and to be treated in a way that is seen as inferior by our own people. The fundamental problem with the model as it stands is that whilst it claims to a reserved-powers model, for example, it reserves the law in its entirety. So, in other words, when it comes to the law, it's a conferred-powers model. We are not allowed to—. There are great restrictions on what we can do in terms of altering the law of contract; the law of civil wrongs; the criminal law—restrictions that are not even there now. So, what is the problem that is trying to be resolved here? There seems to be an issue as to whether we would try and change court procedure; that's not what we would try to do, I'd suggest. There seems to be an issue as to whether we'd try to change from a common law jurisdiction to something resembling Scots law. That's not the intention here, but that is what the restrictions seem to imply. So, as I say, we get to a position where we have a parliament that is unable to enforce its own laws. That can't possibly be right for the people of Wales, for the people of Britain and for this institution as it looks to the future.

So, we need a proper reserved-powers model. I listened carefully to what Gwenda Thomas said. She picked on a particular issue, which we had noticed in the Bill, and something, I think, that we can work on in the future. I listened to what the Member for Pontypridd said. The agricultural sector wages Bill is specifically devolved in the Bill, but nevertheless the fundamental point that he makes is right. There are restrictions in the Bill that are not required and would impinge on this Assembly's ability to legislate. If the Member of Parliament for Cardiff North said that, it betrays a fundamental misunderstanding of devolution. The Government at Westminster would have no right to intervene in any laws passed in this place. What would happen is what happens now: they go to the Supreme Court. So, Members end up going through a Bill, taking it through the process of scrutiny, many amendments, and then the Supreme Court strikes it down at the end of the process. That, again, can't possibly be right.

My message to the Secretary of State is this: this has been a debate that has been based on, I think, sense, and based on looking forward; let's reboot this process, and, for goodness' sake, let's get it right for the people of Wales.

Gwrandewais ar arweinydd Plaid Cymru, a gwelais yr hyn a ddywedodd Jonathan Edwards AS ddoe bod bai ar y ddwy blaidd am hyn mewn rhyw ffordd. Nid wyf yn credu y gallai neb fy nghyhuddo i o fod yn aneglur o ran datganoli. Sylwais, yr wythnos diwethaf, fod aelod o'i phlaid hi ei hun wedi fy nisgrifio i fel rhywun sy'n swnio fel Owain Glyndŵr pan ddaw at fater Bil Cymru. Ddeng mlynedd yn ôl byddai hynny wedi fy ngweld i yn cael fy nghrogi gan rai aelodau o'm plaid fy hun, ond dyna ni; diolch i chi am hynny. Ond y pwynt yw—ac mae arweinydd Plaid Cymru wedi ei ddweud e eto—na allwn gael ein gweld i fod yn ddinasyddion eilradd fel cenedl o fewn y DU ac i gael ein trin mewn ffordd sy'n cael ei hystyried yn israddol gan ein pobl ein hunain. Y broblem sylfaenol gyda'r model fel y mae yw er ei fod yn honni bod yn fodel cadw pwerau, er enghraifft, mae'n cadw'r gyfraith yn ei chyfanrwydd. Felly, mewn geiriau eraill, o ran y gyfraith, mae'n fodel rhoi pwerau. Ni chaniateir i ni—. Mae cyfyngiadau mawr ar yr hyn y gallwn ei wneud o ran newid y gyfraith contract; y gyfraith camweddau sifil; y gyfraith droseddol—cyfyngiadau nad ydynt hyd yn oed yno erbyn hyn. Felly, beth yw'r broblem sy'n ceisio cael ei datrys yma? Ymddengys ei bod yn broblem ynghylch a fyddem yn ceisio newid trefn y llys; nid dyna fyddem yn ceisio ei wneud, byddwn i'n awgrymu. Ymddengys ei bod yn broblem ynghylch a fyddem yn ceisio newid o awdurdodaeth cyfraith gwlad i rywbeth tebyg i gyfraith yr Alban. Nid dyna'r bwriad yma, ond ymddengys fod y cyfyngiadau yn awgrymu hynny. Felly, fel y dywedais, rydym yn dod i sefyllfa lle mae gennym senedd nad yw'n gallu gorfodi ei deddfau ei hun. Ni all hynny fod yn iawn i bobl Cymru, i bobl Prydain ac i'r sefydliad hwn wrth iddo edrych i'r dyfodol.

Felly, mae angen model cadw pwerau priodol arnom ni. Gwrandewais yn ofalus ar yr hyn a ddywedodd Gwenda Thomas. Soniodd am fater penodol, yr oeddwn wedi sylw arno yn y Bil, ac sy'n rhywbeth, rwy'n meddwl, y gallwn weithio arno yn y dyfodol. Gwrandewais ar yr hyn a ddywedodd yr Aelod dros Bontypridd. Mae'r Bil cyflogau sector amaethyddol wedi'i ddatganoli yn benodol yn y Bil, ond serch hynny mae'r pwynt sylfaenol y mae'n ei wneud yn iawn. Mae cyfyngiadau yn y Bil nad ydynt yn ofynnol ac a fyddai'n amharu ar allu'r Cynulliad hwn i ddeddfu. Os dywedodd yr Aelod Seneddol dros Ogledd Caerdydd hynny, mae'n bradychu camddealltwriaeth sylfaenol o ddatganoli. Ni fyddai gan y Llywodraeth yn San Steffan unrhyw hawl i ymyrryd mewn unrhyw ddeddfau a basiwyd yn y lle hwn. Beth fyddai'n digwydd yw'r hyn sy'n digwydd yn awr: maent yn mynd i'r Goruchaf Lys. Felly, mae Aelodau yn y pen draw yn mynd drwy Fil, gan ei gymryd drwy'r broses graffu, llawer o welliannau, ac yna mae'r Goruchaf Lys yn ei daro i lawr ar ddiwedd y broses. Unwaith eto, does bosib y gall hynny fod iawn.

Fy neges i'r Ysgrifennydd Gwladol yw hyn: mae hon wedi bod yn ddadl sydd yn fy marn i wedi'i seilio ar synnwyr, ac yn seiliedig ar edrych ymlaen; gadewch i ni ailgychwyn y broses hon ac, er mwyn popeth, gadewch i ni ei chael yn iawn ar gyfer pobl Cymru.

15:35

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

The proposal is to agree the motion. Does any Member object? [Objection.] I will defer voting under this item until voting time.

Gohiriwyd y pleidleisio tan y cyfnod pleidleisio.

Y cynnig yw derbyn y cynnig. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? [Gwrthwynebiad.] Byddaf yn gohirio pleidleisio dan yr eitem hon tan y cyfnod pleidleisio.

Voting deferred until voting time.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

15:35

4. Datganiad: Cyflawni ar gyfer Ein Lluoedd Arfog a'u Teuluoedd

Angela Burns [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 4 is a statement by the Minister for Public Services on delivering for our armed forces and their families. I call on the Minister for Public Services, Leighton Andrews.

4. Statement: Delivering for Our Armed Forces and their Families

Mae Eitem 4 yn ddatganiad gan y Gweinidog Gwasanaethau Cyhoeddus ar ddarparu ar gyfer ein lluoedd arfog a'u teuluoedd. Galwaf ar y Gweinidog Gwasanaethau Cyhoeddus, Leighton Andrews.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

15:36

Leighton Andrews [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Gweinidog Gwasanaethau Cyhoeddus / The Minister for Public Services

Acting Deputy Presiding Officer, next Sunday Members will, I'm sure, be taking part in remembrance events across Wales to commemorate the contribution of our veterans and our serving armed forces. At the weekend, I attended the Royal British Legion festival of remembrance in Cardiff, along with the leader of the opposition and the leader of the Liberal Democrats, followed by the annual Rhondda remembrance concert on Sunday evening.

This has, of course, also been a year of significant anniversaries. For example, in September, I was privileged to attend the Battle of Britain memorial service in Westminster Abbey. Earlier this year, we had the seventieth anniversary of Victory in Europe Day. And next year, of course, will see the centenary anniversary of the battle of Mametz Wood, and the Welsh Government has been a contributor to the funding of the memorial there. Events such as these remind us that, without the sacrifices made by our armed services, we would not be living in the free society we enjoy today.

We are currently reviewing the Welsh Government's package of support for armed forces personnel and veterans. This sets out the support we are making available across ministerial portfolios, such as education, housing, health and social services, but also through support organisations, such as the Wales probation service and the Royal British Legion. Eligible serving members of the armed forces and ex-service personnel, and their families, of course, benefit from our council tax reduction scheme. The package of support also provides information to armed forces personnel and veterans on services funded through other Government departments. The Welsh Government works closely with these departments on the implementation of such schemes in Wales.

Ddirprwy Lywydd dros dro, ddydd Sul nesaf rwy'n siŵr y bydd yr Aelodau yn cymryd rhan mewn digwyddiadau coffa ledled Cymru i gofio am gyfraniad ein cyn-filwyr a'n lluoedd arfog sy'n gwasanaethu. Ar y penwythnos, bŵm yng ngŵyl goffa'r Llent Brydeinig Frenhinol yng Nghaerdydd, yng nghwmni arweinydd yr wrthblaid ac arweinydd y Democratiaid Rhyddfrydol, ac yn dilyn hynny i gyngerdd coffa Rhondda blyneddol ar y nos Sul.

Mae eleni, wrth gwrs, hefyd wedi bod yn flwyddyn o ddyddiadau arwyddocaol. Er enghraifft, ym mis Medi, cefais y fraint o fod yn bresennol yng ngwasanaeth coffa Brwydr Prydain yn Abaty Westminster. Yn gynharach eleni, cafwyd dathliad o ben-blwydd deg a thrigain y Diwrnod Buddugoliaeth yn Ewrop. A bydd y flwyddyn nesaf, wrth gwrs, yn gweld canmlwyddiant brwydr Mametz Wood, ac mae Llywodraeth Cymru wedi bod yn gyfranwr ar gyflido'r gofeb yno. Mae digwyddiadau fel y rhain yn ein hatgoffa na fyddem yn byw yn y gymdeithas rydd yr ydym yn ei mwynhau heddiw heb yr aberth a wnaed gan ein gwasanaethau arfog.

Ar hyn o bryd rydym yn adolygu pecyn cymorth Llywodraeth Cymru ar gyfer personél y lluoedd arfog a chyn-filwyr. Mae hyn yn pennu'r gefnogaeth yr ydym yn sicrhau sydd ar gael ar draws portffolios y Gweinidogion, fel addysg, tai, iechyd a gwasanaethau cymdeithasol, ond hefyd drwy sefydliadau cymorth, megis gwasanaeth prawf Cymru a'r Llent Brydeinig Frenhinol. Mae aelodau sy'n gwasanaethu yn y lluoedd arfog a chyn-filwyr cymwys, a'u teuluoedd, wrth gwrs, yn elwa ar ein cynllun lleihau'r dreth gyngor. Mae'r pecyn cymorth hefyd yn rhoi gwybodaeth i bersonél a chyn-filwyr y lluoedd arfog ar wasanaethau a ariennir drwy adrannau eraill y Llywodraeth. Mae Llywodraeth Cymru yn gweithio'n agos gyda'r adrannau hyn ar roi cynlluniau o'r fath ar waith yng Nghymru.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

We know that, for some serving members of the armed forces and veterans, support with health needs is crucial. That is why the Welsh Government has invested £650,000 in improving access to psychological therapies during the current year. We have also commissioned a national action plan that will enable health boards to ensure a consistent provision of talking therapies for everyone, including veterans. Our Veterans' NHS Wales service is, of course, the only one of its kind in the UK. Well over 1,000 veterans have been referred to the service. We supported the Homebuy scheme to cover widows and widowers of personnel killed in action.

The veterans hearing fund will be launched later this month by the Ministry of Defence, providing £10 million, over five years, to enable veterans to access support with hearing loss. The Welsh Government is fully involved with the development of the fund, and will ensure veterans living in Wales have the opportunity to access the fund. We have worked with key partners to develop a referral pathway for serving personnel requiring secondary healthcare. This is an all-Wales service, which prioritises access to treatment for armed service personnel who are actively serving, but unable to undertake duties due to medical needs. Since its start in August last year, 87 people have been referred to the service.

One of the advantages of working in a small country is that we are able to bring together the relevant people into a single room. So, we have been able to hold meetings of community covenant champions twice yearly, attended by all the community covenant champions in local authorities and health boards, along with partners such as the Royal British Legion. In Wales, we were highly successful in promoting the defence privilege card, with an increase of 61 per cent in the numbers using the card as a result of our advertising campaign here in Wales, run jointly with the MOD. This compares to an increase of 24 per cent in the rest of the UK, and means that there are 15,647 members using the card here in Wales.

Our armed forces are entitled to be safe, to live alongside other residents, with mutual understanding and respect. I was privileged to hear about Wales Homes for Veterans during a visit to one of Alabare's homes in July. Alabare is an organisation that offers housing and support to ex-service personnel who are either homeless or at risk of becoming homeless. Speaking with some of the residents was a reminder that we have a duty to support our ex-service personnel, especially those who find difficulty in the transition to civilian life.

I rai aelodau sy'n gwasanaethu yn y lluoedd arfog a chyn-filwyr, rydym yn gwybod bod rhoi cymorth i rai ag anghenion iechyd yn hanfodol. Dyna pam mae Llywodraeth Cymru wedi buddsoddi £650,000 i wella mynediad at therapiau seicolegol yn ystod y flwyddyn gyfredol. Rydym hefyd wedi comisiynu cynllun gweithredu cenedlaethol a fydd yn galluogi byrddau iechyd i sicrhau darpariaeth gyson o therapiau siarad i bawb, gan gynnwys cyn-filwyr. Ein gwasanaeth GIG Cymru i gyn-filwyr, wrth gwrs, yw'r unig un o'i fath yn y DU. Mae ymhell dros 1,000 o gyn-filwyr wedi cael eu cyfeirio at y gwasanaeth hwn. Rydym yn cefnogi'r cynllun Cymorth Prynu i gynnwys gwragedd a gwŷr gweddw personél a laddwyd wrth eu gwaith.

Bydd y gronfa clyw i gyn-filwyr yn cael ei lansio yn ddiweddarach y mis hwn gan y Weinyddiaeth Amddiffyn, gan ddarparu £10 miliwn, dros bum mlynedd, er mwyn galluogi cyn-filwyr i fanteisio ar gymorth gyda nam ar y clyw. Mae gan Lywodraeth Cymru ran lawn yn natblygiad y gronfa, a bydd yn sicrhau bod cyn-filwyr sy'n byw yng Nghymru yn cael cyfle i ddefnyddio'r gronfa. Rydym wedi gweithio gyda phartneriaid allweddol i ddatblygu llwybr atgyfeirio ar gyfer gwasanaethu personél sydd angen gofal iechyd eilaidd. Mae hwn yn wasanaeth i Gymru gyfan, sy'n rhoi blaenoriaeth mynediad i driniaeth i bersonél y lluoedd arfog sydd wrthi'n gwasanaethu, ond yn methu ag ymgymryd â dyletswyddau oherwydd anghenion meddygol. Ers dechrau'r gwasanaeth ym mis Awst y llynedd, mae 87 o bobl wedi cael eu hatgyfeirio ato.

Un o fanteision gweithio mewn gwlad fechan yw ein bod yn gallu dod â'r bobl berthnasol ynghyd i un ystafell. Felly, rydym wedi gallu cynnal cyfarfodydd o hyrwyddwyr cyfamod cymunedol ddwywaith y flwyddyn, gyda'r holl hyrwyddwyr cyfamod cymunedol mewn awdurdodau lleol a byrddau iechyd yn bresennol, ynghyd â phartneriaid megis y Lleng Brydeinig Frenhinol. Yng Nghymru, buom yn llwyddiannus iawn yn hyrwyddo'r cerdyn braint amddiffyn, gyda chynnydd o 61 y cant yn y niferoedd sy'n defnyddio'r cerdyn o ganlyniad i'n hymgyrch hysbysebu yma yng Nghymru, a redir ar y cyd â'r Weinyddiaeth Amddiffyn. Mae hyn yn cymharu â chynnydd o 24 y cant yng ngweddill y Deyrnas Unedig, ac mae'n golygu bod 15,647 o aelodau yn defnyddio'r cerdyn yma yng Nghymru.

Mae gan ein lluoedd arfog yr hawl i fod yn ddiogel, i fyw ochr yn ochr â thrigolion eraill, gyda chyd-ddealltwriaeth a pharch. Cefais y fraint o glywed am Gartrefi Cymru ar gyfer Cyn-filwyr yn ystod ymweliad ag un o gartrefi Alabaré ym mis Gorffennaf. Mae Alabaré yn sefydliad sy'n cynnig tai a chymorth i gyn-filwyr sydd naill ai'n ddiogartref neu mewn perygl o fod yn ddiogartref. Roedd siarad gyda rhai o'r trigolion yn ein hatgoffa bod gennym ddyletswydd i gefnogi ein cyn-filwyr, yn enwedig y rhai sy'n ei chael yn anodd yn y cyfnod pontio i fywyd sifil.

In May, I told the Chamber that the Minister for Education and Skills and I would be jointly sponsoring the launch of Supporting Service Children in Education Cymru. This took place on 23 June. This is an initiative that provides guidance, advice and signposting to service children in education in Wales. This initiative has helped the Nepalese community, settling in Brecon as part of the Gurka regiment, increase community cohesion. Mount Street Nursery and Infant School has appointed Nepali-speaking learning support assistants to support pupils in their learning and hold events to integrate parents and pupils into the community.

We are also providing support for those people leaving the armed forces who want to start in business. For example, support from our business start-up programme has enabled Neil Jones, an ex-member of the services, to set up a textile bank business that provides employment opportunities for local people, but also raises funds for the Soldiers, Sailors, Airmen and Families Association. It is enabling them to provide lifelong support for the armed forces and their families. Others have been supported through our further and higher education commitment scheme.

We know that reservists bring a wealth of transferrable skills to the workplace. Leadership, decision-making and communication skills are assets any employer would be proud to have. The Welsh Government currently employs reservists and benefits from their varied qualities and skills as we deliver our programme for government. We received a silver award from the MOD's employer recognition scheme for our reservist policy. We will continue to promote and support reservists within the Welsh Government.

A minority of personnel leaving the armed forces find life challenging and have difficulty adjusting to civilian life. Unfortunately, in some circumstances, this can lead to involvement with the police or the criminal justice system. Welsh Government officials, in partnership with the Integrated Offender Management Cymru team, are developing a whole-system approach to service provision for veterans in the criminal justice system in Wales. The aim of this approach is to reduce reoffending and to maximise the deployment of combined public resources for the best effect.

During these challenging times, working together is the key platform on which to base more effective service delivery for those from our armed services community who need support. The Welsh Government will continue to work with other organisations to help meet their needs.

When we launch our refreshed support package, it will represent a commitment across ministerial portfolios and through our partnerships to support our armed forces and veterans. We want them to access and receive the support they rightly deserve.

Ym mis Mai, dywedais wrth y Siambwr y byddai'r Gweinidog Addysg a Sgiliau a minnau yn cyd-noddi lansiad Cefnogi Plant Gwasanaeth mewn Addysg Cymru. Digwyddodd hyn ar 23 Mehefin. Mae hon yn fenter sy'n darparu arweiniad, cyngor a chyfeiriad i blant gwasanaeth mewn addysg yng Nghymru. Mae'r fenter hon wedi helpu'r gymuned Nepalaidd, sy'n setlo yn Aberhonddu fel rhan o'r gatrawd Gurka, i gynyddu cydlyniant cymunedol. Mae Meithrinfa ac Ysgol Fabanod Stryd Mount wedi penodi cynorthwywyr cymorth dysgu sy'n siarad Nepali i gefnogi disgyblion yn eu dysgu ac yn cynnal digwyddiadau i integreiddio rhieni a disgyblion i mewn i'r gymuned.

Rydym hefyd yn darparu cymorth i'r bobl hynny sy'n gadael y lluoedd arfog ac sydd am ddechrau mewn busnes. Er enghraifft, mae cefnogaeth gan ein rhaglen dechrau busnes wedi galluogi Neil Jones, cyn-aelod o'r gwasanaethau, i sefydlu busnes banc tecstilau sy'n darparu cyfleoedd cyflogaeth i bobl leol, ond sydd hefyd yn codi arian ar gyfer y Gymdeithas Milwyr, Morwyr, Awyrenwyr a Theuluoedd. Mae'n eu galluogi i ddarparu cymorth gydol oes ar gyfer y lluoedd arfog a'u teuluoedd. Mae eraill wedi cael eu cefnogi drwy ein cynllun ymrwymiad addysg bellach ac uwch.

Rydym yn gwybod bod milwyr wrth gefn yn dod â chyfoeth o sgiliau trosglwyddadwy i'r gweithle. Mae arweinyddiaeth, sgiliau gwneud penderfyniadau a chyfathrebu yn asedau y byddai unrhyw gyflogwr yn falch o'u cael. Ar hyn o bryd mae Llywodraeth Cymru yn cyflogi milwyr wrth gefn ac yn elwa o'u nodweddion a'u sgiliau amrywiol wrth i ni gyflawni ein rhaglen lywodraethu. Cawsom wobwr arian o gynllun cydnabod cyflogwyr y Weinyddiaeth Amddiffyn ar gyfer ein polisi milwyr wrth gefn. Byddwn yn parhau i herwyddo a chefnogi milwyr wrth gefn o fewn Llywodraeth Cymru.

Mae lleiafrif o bersonél sy'n gadael y lluoedd arfog yn cael bywyd yn heriol ac yn cael anhawster addasu i fywyd sifil. Yn anffodus, mewn rhai amgylchiadau, gall hyn arwain at ymwneud â'r heddlu neu'r system cyfiawnder troseddol. Mae swyddogion Llywodraeth Cymru, mewn partneriaeth â thîm Integredig Rheoli Troseddwyr Cymru, yn datblygu dull system gyfan o ddarparu gwasanaeth ar gyfer cyn-filwyr yn y system cyfiawnder troseddol yng Nghymru. Nod y dull hwn yw lleihau aildrosedd a gwneud y mwyaf o'r defnydd o adnoddau cyhoeddus cyfunol i gael yr effaith orau.

Yn ystod y cyfnod heriol hwn, cydweithio yw'r llwyfan allweddol i seilio darparu gwasanaeth mwy effeithiol ar gyfer y rhai o'n cymuned lluoedd arfog sydd angen cefnogaeth. Bydd Llywodraeth Cymru yn parhau i weithio gyda sefydliadau eraill er mwyn helpu i ddiwallu eu hanghenion.

Pan fyddwn yn lansió ein pecyn cymorth ar ei newydd wedd, bydd yn cynrychioli ymrwymiad ar draws portffolios y Gweinidogion a thrwy ein partneriaethau i gefnogi ein lluoedd arfog a chyn-filwyr. Rydym am iddynt gael mynediad a derbyn y gefnogaeth y maent yn ei haeddu.

15:42

Angela Burns [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you. I call the Welsh Conservative spokesman, Mark Isherwood.

Diolch. Galwaf ar lefarydd y Ceidwadwyr Cymreig, Mark Isherwood.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Mark Isherwood [Bywgraffiad Biography](#)

Diolch. Thank you very much indeed, and thank you for your statement. I fully endorse your comment that, without the sacrifices made by our armed services, we would not be living in the free society we enjoy today.

You are currently reviewing the Welsh Government's package of support for armed forces personnel and veterans. What assessment of need are you carrying out, or have you carried out, both in terms of physical and mental injuries sustained in consequence of military service, housing need and wider support and transition? Clearly, to provide and assess the need for support, you have to know what that need to meet is.

You refer to, in this context, talking therapies, psychological therapies and the Veterans' NHS Wales service. How many people have completed the NHS Wales service treatment? You referred to 1,000 referrals, but not how many have actually completed. How are outcomes being monitored, because it's not just the treatment, it's what results and the improvement in people's lives in consequence? We know that, of an estimated 200,000 armed forces veterans living in Wales, some 10,000 suffer from complex post-traumatic stress disorder, with attempted symptom suppression by alcohol or drug abuse, the downward spiral of employment difficulties, relationship problems, confrontation with the law and even suicide.

Earlier this year, I welcomed your announcement—in fact, no, the announcement by your colleague the Deputy Minister for Health of £100,000 recurrent funding for Veterans' NHS Wales. It was a shame we'd had to fight for months alongside the Royal British Legion, SSAFA and Veterans' NHS Wales themselves to secure that. But, how do you respond to the concern raised by clinicians at the cross-party group on armed forces and reserves that funding for the service is still well below equivalent funding for Scotland and England, and they actually needed £0.5 million to start doing outreach work in Welsh prisons with female veterans, families of veterans, and serving personnel sick at home or going to be medically discharged to the NHS? This was a key concern and, clearly, it touches on many of the matters that you referred to also in your statement today.

Diolch. Diolch yn fawr iawn yn wir, a diolch i chi am eich datganiad. Rwyf yn llwyr gymeradwyo'ch sylwadau na fyddem, heb yr aberth a wnaed gan ein gwasanaethau arfog, yn byw yn y gymdeithas rydd yr ydym yn ei mwynhau heddiw.

Ar hyn o bryd rydych yn adolygu pecyn cymorth Llywodraeth Cymru ar gyfer personél y lluoedd arfog a chyn-filwyr. Pa asesiad o angen ydych chi'n ei gynnal, neu yr ydych wedi'i gynnal, o ran anafiadau corfforol a meddyliol a gafwyd o ganlyniad i wasanaeth milwrol, yr angen am dai a chefnogaeth ehangach a phontio? Yn amlwg, i ddarparu ac asesu'r angen am gefnogaeth, rhaid i chi wybod beth yw'r angen er mwyn ei fodloni.

Rydych yn cyfeirio, yn y cyd-destun hwn, at therapïau siarad, therapïau seicolegol a gwasanaeth GIG Cymru i Gyn-filwyr. Faint o bobl sydd wedi cwblhau'r driniaeth gwasanaeth GIG Cymru? Cyfeiriasoch at 1,000 o atgyfeiriadau, ond nid at faint sydd wedi eu cwblhau mewn gwirionedd. Sut mae canlyniadau yn cael eu monitro, oherwydd nid dim ond y driniaeth ydyw, ond beth sy'n deillio o hynny a'r gwelliant ym mywydau pobl o ganlyniad? Gwyddom, o amcangyfrif o 200,000 o gyn-filwyr y lluoedd arfog sy'n byw yng Nghymru, bod rhyw 10,000 yn dioddef o anhwylder straen wedi trawma cymhleth, gan geisio atal symptomau drwy alcohol neu gyffuriau, y dirywiad oherwydd anawsterau cyflogaeth, problemau perthynas, gwrthdaro â'r gyfraith a hyd yn oed hunanladdiad.

Yn gynharach eleni, roeddwn yn croesawu eich cyhoeddiad—a dweud y gwir, na, y cyhoeddiad gan eich cydweithiwr, y Dirprwy Weinidog Iechyd o £100,000 o gyllid rheolaidd ar gyfer Cyn-filwyr GIG Cymru. Roedd yn drueni ein bod wedi gorfod brwydro am fisoedd ochr yn ochr â'r Llenng Brydeinig Frenhinol, SSAFA a GIG Cymru i Gyn-filwyr eu hunain i sicrhau hynny. Ond sut yr ydych yn ymateb i'r pryder a godwyd gan glinigwyr yn y grŵp trawsbleidiol ar luoedd arfog a milwyr wrth gefn bod arian ar gyfer y gwasanaeth yn dal i fod yn llawer is na'r cyllid cyfatebol ar gyfer yr Alban a Lloegr, ac y maent mewn gwirionedd angen £0.5 miliwn i ddechrau gwneud gwaith allgymorth mewn carchardai yng Nghymru gyda chyn-filwyr benywaidd, teuluoedd cyn-filwyr, a phersonél gwasanaethu sy'n sâl yn y cartref neu yn mynd i gael eu rhyddhau yn feddygol i'r GIG? Roedd hwn yn bryder allweddol ac, yn amlwg, mae'n cyffwrdd ar lawer o'r materion y cyfeiriasoch atynt hefyd yn eich datganiad heddiw.

In this context—and I have referred to it before, but didn't receive a satisfactory answer—how will you acknowledge and respond to the very high rate of suicide amongst veterans in Wales currently? By this summer, I understand that there'd been six this year alone. I was told that by somebody who had attended most of the funerals. Another former Welsh service person told me of five people he knew who had died. Another charity I visited told me of somebody who, on treatment for alcohol detoxification, was not then being referred on to therapy services, and therefore was trapped in a revolving door. So, how will you ensure that we get that joined-up treatment—the detox, the rehabilitation, the therapy, the support that people need?

I welcome the announcement by the Ministry of Defence on the veterans hearing fund, particularly as somebody with hearing loss, although clearly not caused by military action. You say you're fully involved, and I welcome this, with development of the fund, but how are you engaging with the third sector providers who generally provide wide expertise and support for people with hearing loss across Wales and beyond?

You referred to the defence privilege card. Have you given any further consideration to a veterans card to ensure that veterans and members of the armed forces community in Wales can access wider entitlements to which they are already entitled but frequently don't find easy to access?

You referred to Wales Homes for Veterans. I also visited an excellent Alabaré project in July, in Colwyn Bay, and also supported First Choice Housing Association on their bid to the LIBOR fund to support Wales Homes for Veterans. In this context, you haven't mentioned the £2 million social housing grant provided by the Welsh Government for armed forces personnel, but how do you propose to join up the various housing schemes—that is, co-produce, co-deliver—given that this is being provided across different sectors in Wales, to meet a collective need, noting concern, for example, in terms of the Welsh Government funding, that it's not likely that the properties on the various sites would necessarily be earmarked for ex-forces personnel or even targeted at them and could end up being general needs housing without proper monitoring and requirement?

On that I'll also refer, actually, to the recent, dare I say it, 'DIY SOS' programme on television—

15:47 **Angela Burns** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Mark, can I ask you to bring your questions to an end soon, please?

15:48 **Mark Isherwood** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Okay. [Continues.]—in terms of how we can access derelict properties and build communities for veterans in Wales.

Yn y cyd-destun hwn—ac rwyf wedi cyfeirio ato o'r blaen, ond heb dderbyn ateb boddhaol—sut y byddwch yn cydnabod ac yn ymateb i'r gyfradd uchel iawn o hunanladdiad ymysg cyn-filwyr yng Nghymru ar hyn o bryd? Erbyn yr haf hwn, rwy'n deall y bu chwech eleni yn unig. Dywedwyd hynny wrthyf gan rywun a oedd wedi bod yn y rhan fwyaf o'r angladdau. Soniodd unigolyn arall a oedd yn gyn-aelod o'r gwasanaethu wrthyf am bump o bobl yr oedd yn eu hadnabod a oedd wedi marw. Dywedodd elusen arall yr ymwelais â hi wrthyf am rywun, ar dderbyn triniaeth ar gyfer dadwenwyno alcohol, nad oedd wedyn yn cael ei atgyfeirio ymlaen at wasanaethau therapi, ac felly'n cael ei ddal mewn drws troi. Felly, sut y byddwch yn sicrhau ein bod yn cael y driniaeth gydgyssylltiedig—y dadwenwyno, yr ailsefydlu, y therapi, y cymorth sydd ei angen ar bobl?

Rwy'n croesawu'r cyhoeddiad gan y Weinyddiaeth Amddiffyn ar y gronfa clyw i gyn-filwyr, yn enwedig fel rhywun gyda nam ar y clyw, er yn amlwg nad yw wedi ei achosi gan weithred filwrol. Rydych yn dweud eich bod yn chwarae rhan lawn, ac rwy'n croesawu hyn, gyda datblygiad y gronfa, ond sut yr ydych yn ymgysylltu â darparwyr y trydydd sector sydd yn gyffredinol yn darparu arbenigedd a chefnogaeth eang i bobl sydd â nam ar y clyw ledled Cymru a thu hwnt?

Cyfeiriasoch at y cerdyn braint amddiffyn. A ydych chi wedi rhoi unrhyw ystyriaeth bellach i gerdyn cyn-filwyr er mwyn sicrhau y gall cyn-filwyr ac aelodau o'r gymuned lluoedd arfog yng Nghymru gael mynediad at hawliau ehangach y mae ganddynt eisoes hawl iddynt ond yn aml nid ydynt yn ei chael yn hawdd i gael gafael arnynt?

Cyfeiriasoch at Gartrefi Cymru ar gyfer Cyn-filwyr. Ymwelais innau hefyd â phrosiect Alabaré ardderchog ym mis Gorffennaf, ym Mae Colwyn, a hefyd cefnogais Gymdeithas Tai Dewis Cyntaf ar eu cais i'r gronfa LIBOR i gefnogi Cartrefi Cymru ar gyfer Cyn-filwyr. Yn y cyd-destun hwn, nid ydych wedi sôn am y grant tai cymdeithasol £2 filiwn a ddarparwyd gan Lywodraeth Cymru ar gyfer personél y lluoedd arfog, ond sut ydych chi'n cynnig uno'r gwahanol gynlluniau tai—hynny yw, cyd-gynhyrchu, cyd-gyflenwi—o ystyried bod hyn yn cael ei ddarparu ar draws gwahanol sectorau yng Nghymru, i ddiwallu angen ar y cyd, gan nodi pryder, er enghraifft, o ran cyllid Llywodraeth Cymru, nad yw'n debygol y byddai'r eiddo ar y gwahanol safleoedd o reidrydd yn cael ei glustnodi ar gyfer cyn- lluoedd personél neu hyd yn oed yn cael ei anelu atynt, a gallant yn y pen draw fod yn dai anghenion cyffredinol heb fonitro a gofyniad priodol?

Ar hynny byddaf hefyd yn cyfeirio, mewn gwirionedd, at y rhaglen 'DIY SOS' diweddar, os caf ddweud, ar y teledu—

Mark, a gaf i ofyn i chi ddod â'ch cwestiynau i ben yn fuan, os gwelwch yn dda?

lawn. [Yn parhau]—o ran sut y gallwn gael gafael ar eiddo adfeiliedig ac adeiladu cymunedau i gyn-filwyr yng Nghymru.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

I'll conclude by referring to the Royal British Legion's 'Insult to Injury' campaign, something I've raised many times with the Welsh Government, but what further consideration, if any, have you given to addressing the injustice whereby veterans injured in service before 5 April 2005 on war disablement pension routinely find that the local authority takes all but the first £10 per week of military compensation to cover the costs of any social care needs they have, whereas somebody injured after 6 April 2005 would keep all the compensation under the armed forces scheme? Thank you.

15:48

Leighton Andrews [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Can I start by extending my thanks to the opposition spokesperson for his broad welcome for what we had to say today and his endorsement of the general context of what we are saying? We are reviewing the package of support at the present time. Clearly, what we have in place at the moment I would regard as a minimum package of support. We need, I think, to consider the package of support in the light of the UK Government's comprehensive spending review and the impact that that will have on our wider budgets. But, as I say, I regard it as a minimum package of support and I do not see any problems with what we are currently delivering in terms of continuing that forward.

We have, of course, regularly assessed need. We have the expert group on the armed forces, which supports my department and has regular meetings during the course of the year where we discuss a range of issues, and a number of third sector organisations, of course, are represented on that group. That provides a forum to examine a wide range of issues, whether they be health, whether they be employment, whether they be connected to the operation of the defence privilege card, and so on.

In respect of the request by the Member for figures of those completing treatment under the NHS Wales veterans service, I'm certainly happy to provide him with the most up-to-date figures, and I will write to him with those. I think we've invested well in that service, and I thought it was a little churlish of the Member to refer to the additional investment announced by the Deputy Minister for Health in the way that he did. I think it's very difficult, obviously, to comment on specific individual cases of the kind that he has raised in respect of suicide in particular. I think that this is a very complex and very difficult area. If there are specific issues that he wishes to raise with me or with, indeed, my colleagues, the Minister for health and the Deputy Minister for Health, I'm sure they would be happy to look at those.

The Member also raised questions about the need for additional support for those in prisons. I think it is important, and I've said this before, that we recognise that the majority of those leaving the armed forces settle in society without specific problems, but I do think that there has been excellent work undertaken with the National Offender Management Service and with other agencies in respect of those who have specific challenges.

Byddaf yn cloi drwy gyfeirio at ymgyrch y Lleng Brydeinig Frenhinol 'Insult to Injury', rhywbeth yr wyf wedi'i godi sawl gwaith gyda Llywodraeth Cymru, ond pa ystyriaeth bellach, os o gwbl, ydych chi wedi'i rhoi i fynd i'r afael â'r anghyfiawnder lle mae cyn-filwyr a anafwyd yn y gwasanaeth cyn 5 Ebrill 2005 ar bensiwn anabledd rhyfel yn gweld fel mater o drefn bod yr awdurdod lleol yn cymryd y cyfan heblaw am y £10 cyntaf yr wythnos o iawndal milwrol i dalu am gostau unrhyw anghenion gofal cymdeithasol sydd ganddynt, tra bod rhywun a anafwyd ar ôl 6 Ebrill 2005 yn cadw'r holl iawndal o dan y cynllun lluoedd arfog? Diolch.

A gaf i ddechrau drwy estyn fy niolch i lefarydd yr wrthblaid am ei groeso cyffredinol ar gyfer yr hyn oedd gennym i'w ddweud heddiw a'i gymeradwyaeth o gyd-destun cyffredinol yr hyn yr ydym yn ei ddweud? Rydym yn adolygu'r pecyn cymorth ar hyn o bryd. Yn amlwg, byddwn yn ystyried yr hyn sydd gennym ar waith ar hyn o bryd fel pecyn cymorth isafswm. Mae arnom angen, rwy'n meddwl, ystyried y pecyn cymorth yng ngoleuni'r adolygiad cynhwysfawr o wariant Llywodraeth y DU a'r effaith a gaiff hynny ar ein cyllidebau ehangach. Ond, fel y dywedais, rwyf yn ei ystyried fel pecyn cymorth isafswm a dwi ddim yn gweld unrhyw broblemau gyda'r hyn yr ydym ar hyn o bryd yn ei gyflenwi o ran parhau â hynny.

Rydym, wrth gwrs, wedi asesu angen yn rheolaidd. Mae gennym y grŵp arbenigol ar y lluoedd arfog, sy'n cefnogi fy adran ac yn cyfarfod yn rheolaidd yn ystod y flwyddyn lle'r ydym yn trafod ystod o faterion, ac mae nifer o sefydliadau yn y trydydd sector, wrth gwrs, yn cael eu cynrychioli ar y grŵp hwnnw. Mae hynny'n darparu fforwm i archwilio amrywiaeth eang o faterion, boed yn iechyd, boed yn gyflogaeth, p'un a ydynt yn cael eu cysylltu â gweithrediadau cerdyn braint amddiffyn, ac yn y blaen.

O ran y cais gan yr Aelod dros ffigurau'r rhai a gwblhaodd driniaeth dan wasanaeth GIG Cymru i gyn-filwyr, rwy'n sicrhau yn hapus i roi'r ffigurau mwyaf cyfredol iddo, a byddaf yn ysgrifennu ato gyda'r rheini. Rwy'n meddwl ein bod wedi buddsoddi'n dda yn y gwasanaeth hwnnw, ac rwy'n meddwl ei fod braidd yn anfoesgar i'r Aelod gyfeirio at y buddsoddiad ychwanegol a gyhoeddwyd gan y Dirprwy Weinidog Iechyd yn y modd a wnaeth. Rwy'n credu ei fod yn anodd iawn, yn amlwg, i roi sylwadau ar achosion unigol penodol o'r math y mae wedi'u codi mewn cysylltiad â hunanladdiad yn arbennig. Credaf fod hwn yn faes cymhleth iawn ac anodd iawn. Os oes materion penodol y mae'n dymuno eu codi gyda mi neu, yn wir, gyda fy nghydweithwyr, y Gweinidog Iechyd a'r Dirprwy Weinidog Iechyd, rwy'n siŵr y byddent yn fodlon edrych ar hynny.

Cododd yr Aelod hefyd gwestiynau am yr angen am gymorth ychwanegol ar gyfer y rhai mewn carchardai. Rwy'n credu ei bod yn bwysig, ac rwyf wedi dweud hyn o'r blaen, ein bod yn cydnabod bod y rhan fwyaf o'r rhai sy'n gadael y lluoedd arfog yn setlo yn y gymdeithas heb broblemau penodol, ond rwy'n meddwl y bu gwaith ardderchog a wnaed gyda'r Gwasanaeth Cenedlaethol Rheoli Troseddwyd a chydag asiantaethau eraill o ran y rhai sydd â heriau penodol.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

The Member raised the question of housing. I think we've been immensely flexible in the way we've responded to the housing needs of veterans. He mentioned the additional £2 million capital programme that, of course, was introduced for—I think it was the 2014-2015 financial year. Clearly, Alabaré and First Choice Housing Association are well known to my own department, and their activities have been made well known to the community covenant champions as well.

The Member referred specifically to the Royal British Legion 'Insult to Injury' campaign. Of course, I met recently with the Royal British Legion and discussed that campaign with them. In respect, however, of the whole issue of the armed forces compensation awards that he referred to, and the differences between people in terms of their specific treatment, he should be aware, of course, that the situation has been recently addressed in England, where Ministers turned down the proposals that were being put forward by the Royal British Legion. So, I think these are areas where we will continue to have discussions with the Royal British Legion and others, and I've no doubt that Members will return to them in the months ahead.

Cododd yr Aelod y cwestiwn o dai. Rwy'n credu ein bod wedi bod yn hynod o hyblyg yn y ffordd yr ydym wedi ymateb i anghenion tai cyn-filwyr. Soniodd am y rhaglen gyfalaf ychwanegol o £2 miliwn a gyflwynwyd, wrth gwrs, ar gyfer—credaf mai blwyddyn ariannol 2014-2015 ydoedd. Yn amlwg, mae Alabaré a Chymdeithas Tai Dewis Cyntaf yn adnabyddus i fy adran fy hun, ac mae eu gweithgareddau wedi cael eu gwneud yn hysbys i'r hyrwyddwyr cyfamod cymunedol hefyd.

Cyfeiriodd yr Aelod yn benodol at ymgyrch y Lleng Brydeinig Frenhinol 'Insult to Injury'. Wrth gwrs, cyfarfûm yn ddiweddar â'r Lleng Brydeinig Frenhinol a thrafodais yr ymgyrch honno gyda nhw. Fodd bynnag, o ran holl fater y dyfarniadau iawndal lluoedd arfog y cyfeiriodd atynt, a'r gwahaniaethau rhwng pobl o ran eu triniaeth benodol, dylai fod yn ymwybodol, wrth gwrs, bod y sefyllfa wedi cael sylw yn ddiweddar yn Lloegr, lle mae Gweinidogion wedi gwrthod y cynigion a oedd yn cael eu cyflwyno gan y Lleng Brydeinig Frenhinol. Felly, rwy'n meddwl bod y rhain yn feysydd lle byddwn yn parhau i gael trafodaethau gyda'r Lleng Brydeinig Frenhinol ac eraill, ac nid oes gennyf unrhyw amheuaeth y bydd yr Aelodau yn dychwelyd atynt yn y misoedd i ddod.

15:52 **Angela Burns** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Plaid Cymru spokesman, Lindsay Whittle.

Llefarydd Plaid Cymru, Lindsay Whittle.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

15:52 **Lindsay Whittle** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Diolch, acting Deputy Presiding Officer. Certainly, Minister, yes, thank you for the statement, and we, too, of course, welcome it. All of us, I think, will be busy over the next week or so attending very many well-organised events. What was the phrase? 'They also serve who stand and wait', I believe. I, too, would like to thank all of those who have given so much, and we will, of course, be commemorating those who made the ultimate sacrifice.

Diolch, Ddirprwy Lywydd dros dro. Yn sicr, Weinidog, ie, diolch i chi am y datganiad, ac rydym ni, hefyd, wrth gwrs, yn ei groesawu. Bydd pob un ohonom, rwy'n meddwl, yn brysur dros yr wythnos neu ddwy nesaf yn mynychu llawer iawn o ddigwyddiadau a drefnwyd yn dda. Beth oedd yr ymadrodd? 'They also serve who stand and wait', rwy'n credu. Hoffwn innau, hefyd, ddiolch i bawb sydd wedi rhoi cymaint, a byddwn, wrth gwrs, yn coffáu'r rhai a wnaeth yr aberth eithaf.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

In your statement, Minister—. I have a few questions, if you don't mind. You mentioned, on page 2, the package of support. I understand that, two years ago, a United Kingdom committee suggested we need a one-stop shop in Wales, and I'm wondering how close is that and will we be involving large employers, maybe the Confederation of British Industry, and, of course, the trade unions. You also mentioned, in the next paragraph down, £650,000 in improving access to psychological therapies. Could I ask: what did this cash buy in terms of staff employed, soldiers supported and so on, please? Sometimes I think support services need to be in place as a soldier is still employed by the army in order to prepare for a smooth transition. So, what engagement on public services have you had with the Ministry of Defence in terms of identifying soldiers at risk of problems and providing support before the soldier leaves the army, please?

Yn eich datganiad, Weinidog—. Mae gennyf ychydig o gwestiynau, os nad oes ots gennyh. Soniasoch, ar dudalen 2, am y pecyn cymorth. Rwy'n cael ar ddeall, ddwy flynedd yn ôl, yr awgrymodd pwyllgor y Deyrnas Unedig bod angen siop un stop yng Nghymru, ac rwy'n meddwl tybed pa mor agos yw hynny ac a fyddwn yn cynnwys cyflogwyr mawr, efallai Cydffederasiwn Diwydiant Prydain, ac, wrth gwrs, yr undebau llafur. Soniasoch hefyd, yn y paragraff nesaf i lawr, am £650,000 i wella mynediad at therapiau seicolegol. A gaf i ofyn: beth wnaeth yr arian parod hwn ei brynu o ran staff a gyflogir, milwyr a gefnogir ac yn y blaen, os gwelwch yn dda? Weithiau rwy'n credu bod angen i wasanaethau cefnogi fod ar waith fel y mae milwr yn dal i gael ei gyflogi gan y fyddin, er mwyn paratoi ar gyfer pontio'n ddiraffferth. Felly, pa ymgysylltu ar wasanaethau cyhoeddus ydych chi wedi'i gael gyda'r Weinyddiaeth Amddiffyn o ran nodi milwyr sydd mewn perygl o broblemau a darparu cefnogaeth cyn i'r milwr adael y fyddin, os gwelwch yn dda?

The statement talks about support for veterans to start businesses. You mentioned later on—I can't find it now—excellent support to a Mr Neil Jones, and that's very good, but it doesn't say anything, with respect, about support for soldiers simply finding new employment. There are successful schemes in parts of England where employers and soldiers due to leave the army are brought together to see if those local businesses can help with employment, and I'm wondering whether you've considered similar schemes.

I've nearly finished. Finally, statistics by SSAFA reveal that it takes significantly longer for many bereaved family members of servicemen and servicewomen to grieve and to seek help and support, and the full impact on their health and wellbeing is not yet even known—450 deaths in Afghanistan alone. Whilst there are many complicated reasons for this, I wonder: is it possible you could highlight what specific efforts you are making to improve mental health and bereavement support capacity for service family members? Because this seems to be missing from this statement. Thanks very much.

15:55

Leighton Andrews [Bywgraffiad Biography](#)

Can I start by thanking the Member for his support for the approach that we're taking and, indeed, recognise what he has said in respect of his party and their approach to these issues? I think that it's important for us to be clear about where responsibility lies for serving soldiers, or serving members of the armed forces. Clearly, the responsibility does lie with the Ministry of Defence, and we will certainly work with the Ministry of Defence on a range of initiatives, as we've done on initiatives such as the defence privilege card, for example. But I think that, where there is obviously the question of people being resettled into civilian life, then it is important that we have good co-ordination at that point. I think, to be fair to our local authorities, let me say—and, indeed, our local health boards—the way in which they have engaged through the community covenant process means that all local authorities in Wales now have schemes in place to support veterans and members of the armed forces. They have community covenant champions, and I think that the specific needs are identified locally in terms of the services that they operate, and, indeed, similarly with the health boards; I think we have a much better system now in place. One of the advantages—as I said in the statement—is that, in Wales, we can bring all of those people together to identify examples of best practice and to share those examples of best practice in a way that is difficult, perhaps, to do in England.

I don't have a full breakdown in respect of the spending of the £650,000 on psychological therapies, but it is fair to say that I think that covers a significant range of different kinds of support. I will discuss with my colleagues the health Minister and others whether we have a more specific breakdown, and I will be happy to supply that to the Member.

Mae'r datganiad yn sôn am gefnogaeth i gyn-filwyr i gychwyn busnesau. Soniasoch yn nes ymlaen—ni allaf ddod o hyd iddo yn awr—am gefnogaeth ardderchog i Mr Neil Jones, ac mae hynny'n dda iawn, ond nid yw'n dweud unrhyw beth, gyda pharch, ynghylch cymorth i filwyr sy'n dod o hyd i gyflogaeth newydd yn unig. Mae cynlluniau llwyddiannus mewn rhannau o Loegr lle mae cyflogwyr a milwyr sydd i fod i adael y fyddin yn cael eu dwyn at ei gilydd i weld a all y busnesau lleol hynny fod o gymorth gyda chyflogaeth, ac rwy'n meddwl tybed a ydych wedi ystyried cynlluniau tebyg.

Rwyf bron â gorffen. Yn olaf, mae ystadegau gan SSAFA yn dangos ei bod yn cymryd llawer mwy o amser i lawer o aelodau o deulu milwyr a byddinwagedd mewn profedigaeth i alaru ac i ofyn am gymorth a chefnogaeth, ac nid yw'r effaith lawn ar eu hiechyd a'u lles yn hysbys hyd yn oed—450 marwolaeth yn Afghanistan yn unig. Er bod llawer o resymau cymhleth am hyn, tybed a yw'n bosibl y gallech dynnu sylw at yr ymdrechion penodol yr ydych yn eu gwneud i wella iechyd meddwl a chapasiti cefnogaeth mewn profedigaeth ar gyfer aelodau o deuluoedd gwasanaeth? Ymddengys bod hyn ar goll o'r datganiad hwn. Diolch yn fawr.

A gaf i ddechrau drwy ddiolch i'r Aelod am ei gefnogaeth i'r dull yr ydym yn ei gymryd ac, yn wir, gydnabod yr hyn y mae wedi'i ddweud o ran ei blaid, a'u hagwedd tuag at y materion hyn? Credaf ei bod yn bwysig i ni fod yn glir ynghylch pwy sy'n gyfrifol am filwyr sy'n gwasanaethu, neu aelodau o'r lluoedd arfog sy'n gwasanaethu. Yn amlwg, mae'r cyfrifoldeb yn gorwedd gyda'r Weinyddiaeth Amddiffyn, ac yn sicr byddwn yn gweithio gyda'r Weinyddiaeth Amddiffyn ar amrywiaeth o fentrau, fel yr ydym wedi ei wneud ar fentrau fel y cerdyn baint amddiffyn, er enghraifft. Ond rwy'n credu, lle mae'n amlwg y ceir y cwestiwn o bobl yn cael eu hadsefydlu i fywyd fel sifiliaid, yna mae'n bwysig bod gennym gydlynw da ar y pwynt hwnnw. Rwy'n meddwl, i fod yn deg â'n hawdurdodau lleol, gadewch i mi ddweud—ac, yn wir, ein byrddau iechyd lleol—mae'r ffordd y maent wedi ymgysylltu drwy'r broses cyfamedol cymunedol yn golygu bod gan bob awdurdod lleol yng Nghymru bellach gynlluniau ar waith i gefnogi cyn-filwyr ac aelodau o'r lluoedd arfog. Mae ganddynt hyrwyddwyr cyfamedol cymunedol, ac rwy'n meddwl bod anghenion penodol yn cael eu hadnabod yn lleol o ran y gwasanaethau y maent yn eu gweithredu, ac, yn wir, yn yr un modd gyda'r byrddau iechyd; rwy'n credu bod gennym system lawer gwell bellach ar waith. Un o'r manteision—fel y dywedais yn y datganiad—yw y gallwn ni yng Nghymru, ddod â'r holl bobl hynny at ei gilydd i nodi enghreifftiau o arfer gorau ac i rannu'r enghreifftiau hynny o arferion gorau mewn ffordd sy'n anodd, efallai, i'w wneud yn Lloegr.

Nid oes gennyf ddadansoddiad llawn o ran gwario'r £650,000 ar therapiau seicolegol, ond mae'n deg dweud fy mod yn meddwl bod hynny'n cwmpasu ystod sylweddol o wahanol fathau o gymorth. Byddaf yn trafod gyda fy nghydweithwyr y Gweinidog iechyd ac eraill a oes gennym ddadansoddiad mwy penodol, a byddaf yn hapus i ddarparu hynny i'r Aelod.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

The Member also raised specific issues from SSAFA in respect of issues such as bereavement support and the challenges that are faced in those situations. I have not had any recent cases brought to my attention where there have been deficiencies in that. If the Member is aware of any, then perhaps he would care to write to me.

Cododd yr Aelod hefyd faterion penodol gan SSAFA sy'n ymwneud â materion megis cefnogaeth mewn profedigaeth a'r heriau sy'n cael eu hwynebu yn y sefyllfaoedd hynny. Ni thynnwyd fy sylw at unrhyw achosion diweddar lle bu diffygion yn hynny. Os yw'r Aelod yn ymwybodol o unrhyw rai, yna efallai yr hoffai ysgrifennu ataf.

15:57 **Angela Burns** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Welsh Liberal Democrat spokesman, Peter Black.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Llefarydd Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, Peter Black.

15:57 **Peter Black** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, Chair. Can I first of all welcome the statement and welcome the support that the Welsh Government is putting in place for ex-service personnel and veterans? Speaking on behalf of the Welsh Liberal Democrats, we recognise the vital role that the UK's armed forces play in the defence of the nation, and I'd like to add my tribute to those who put their lives on the line for our country. As Remembrance Day is approaching, our thoughts continue to go to those who fight for our nation today, to their families and their loved ones, and to the ex-service personnel who fought for their country and who now rightly deserve our support in return. I think that's absolutely crucial and, like every other Member in this Chamber, I will be at services on Sunday to commemorate those who lost their lives in the defence of all the freedoms that we hold dear.

Diolch, Gadeirydd. Gaf i yn gyntaf oll groesawu'r datganiad a chroesawu'r gefnogaeth y mae Llywodraeth Cymru yn ei rhoi ar waith ar gyfer cyn bersonél gwasanaeth a chyn-filwyr? Wrth siarad ar ran Democratiaid Rhyddfrydol Cymru, rydym yn cydnabod y rhan hanfodol y mae lluoedd arfog y DU yn ei chwarae wrth amddiffyn y genedl, a hoffwn ychwanegu fy nheyrnged i'r rhai sy'n peryglu eu bywydau dros ein gwlad. Gan fod Sul y Cofio yn agosáu, mae ein meddyliau yn parhau i fod gyda'r rhai sy'n ymladd dros ein cenedl heddiw, eu teuluoedd a'u hanwyliaid, a'r cyn-filwyr a fu'n ymladd dros eu gwlad ac sydd bellach yn haeddu ein cefnogaeth yn gyfnewid am hynny. Rwy'n credu bod hynny'n gwbl hanfodol ac, fel pob Aelod arall yn y Siambr hon, byddaf yn y gwasanaethau ddydd Sul i gofio am y rhai a gollodd eu bywydau yn amddiffyn yr holl ryddid sydd mor annwyl i ni.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Minister, just some quick questions on the statement: I note you've just replied, in terms of the psychological therapies, that you don't have a breakdown of the £650,000. I'd be interested, if you are able to make more information available, as to how much of that money is targeted specifically at ex-service personnel. Of course, that money is being made available for the current year; what are the plans in terms of future years to ensure that that money will continue to be available and targeted to ex-service personnel? I'm sure you'll want to write to us to give us the answers on that particular issue. And I note, of course, that the Government have previously rejected the need for a residential facility to support veterans with PTSD in Wales, and clearly none of that money has gone towards that. Will the Government be reviewing that need to ensure that those veterans who do suffer PTSD in Wales are able to access suitable care, including access to specialists and adequate emergency and respite support? On behalf of my party, we think that's absolutely crucial in terms of making sure that that healthcare is available for those veterans who are unfortunate enough to suffer PTSD as they leave the armed forces.

Weinidog, dim ond rhai cwestiynau cyflym ar y datganiad: nodaf eich bod wedi ateb, o ran y therapiau seicolegol, nad oes gennych ddadansoddiad o'r £650,000. Byddai gennyf ddiddordeb, pe gallech sicrhau bod mwy o wybodaeth ar gael, ynghylch faint o'r arian hwnnw sy'n cael ei dargedu'n benodol at gyn-filwyr. Wrth gwrs, mae'r arian hwnnw'n cael ei ddarparu ar gyfer y flwyddyn gyfredol; beth yw'r cynlluniau o ran y blynyddoedd i ddod er mwyn sicrhau y bydd yr arian hwnnw yn parhau i fod ar gael ac wedi'i dargedu i gyn-filwyr? Rwy'n siŵr y byddwch eisiau ysgrifennu atom i roi'r atebion ar y mater penodol hwnnw inni. Ac rwy'n sylwi, wrth gwrs, fod y Llywodraeth wedi gwrthod yn flaenorol yr angen am gyfleuster preswyl i gefnogi cyn-filwyr sy'n dioddef o PTSD yng Nghymru, ac mae'n amlwg nad oes dim o'r arian hwnnw wedi mynd tuag at hynny. A fydd y Llywodraeth yn adolygu'r angen i sicrhau bod y cyn-filwyr hynny sydd yn dioddef Anhwyllder Straen Wedi Trawma yng Nghymru yn gallu cael gafael ar ofal addas, gan gynnwys mynediad at arbenigwyr a chefnogaeth brys a seibiant digonol? Ar ran fy mhlaidd, rydym yn credu bod hynny'n gwbl hanfodol o ran gwneud yn siŵr bod y gofal iechyd ar gael ar gyfer y cyn-filwyr hynny sy'n ddigon anffodus i ddioddef PTSD wrth iddynt adael y lluoedd arfog.

Minister, you've also referred, of course, to the project—I think it's in Pontypridd—you went to visit in terms of Alabaré's homes. I think homelessness is a particular issue amongst ex-service personnel. It's only a minority, but a number of service personnel come out of the forces effectively institutionalised and suffer problems settling back in to society as a result of that. A number of them do end up on the streets or sofa surfing or in other forms of homelessness. I'd be interested if you could give us an outline as to what specific resources are being targeted to assist those personnel as part of the Government's homelessness agenda, to ensure that they are able to get the support they need to settle back in, and how the prevention agenda which is in the Housing (Wales) Act 2014, which went through last year, is going to apply to that particular group of veterans. I think, Minister, the other questions I had have been dealt with by other Members, so I shall leave it there.

Weinidog, rydych chi wedi cyfeirio hefyd, wrth gwrs, at y prosiect—rwy'n credu ei fod ym Mhontypridd—yr aethoch i ymweld ag e o ran cartrefi Alabaré. Rwy'n credu bod digartrefedd yn broblem arbennig ymysg cyn-filwyr. Dim ond lleiafrif ydyw, ond mae nifer o aelodau'r lluoedd arfog yn dod allan o'r lluoedd yn sefydliadol yn effeithiol ac yn dioddef problemau ymgartrefu yn ôl yn y gymdeithas o ganlyniad i hynny. Mae nifer ohonynt yn y pen draw yn crwydro'r strydoedd neu'n syrffio soffas neu mewn mathau eraill o ddigartrefedd. Byddai gennyf ddiddordeb pe gallech roi amlinelliad inni ynghylch pa adnoddau penodol sy'n cael eu targedu i gynorthwyo'r personél hynny fel rhan o agenda digartrefedd y Llywodraeth, er mwyn sicrhau eu bod yn gallu cael y cymorth sydd ei angen i setlo yn ôl i mewn, a sut mae'r agenda atal sydd yn Neddf Tai (Cymru) 2014, a aeth drwyddo'r llynedd, yn mynd i fod yn berthnasol i'r grŵp penodol hwnnw o gyn-filwyr. Rwy'n meddwl, Weinidog, bod y cwestiynau eraill oedd gennyf wedi cael eu trin gan Aelodau eraill, felly byddaf yn gadael pethau yn y fan yna.

16:01

Leighton Andrews [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Again, can I thank the Member for his support for the work that we are doing as a Government, his endorsement of the vital role of our armed forces and our veterans, and their need for our support? Can I just start by saying that I am not going to give any predictions of future spend in respect of any budgets, for reasons that he well understands, as we await the comprehensive spending review towards the end of this month? He specifically referred to housing and he will recall the passage of the Housing (Wales) Bill. He's right to identify the specific needs of veterans in that regard and we discussed those issues, of course, during the passage of that Bill. I think that where we have identified additional needs for support for members of the armed forces to enable them to find specific pathways, we can do that. I don't have to hand specific returns. It's early days, I think, in terms of the passage of the Housing (Wales) Act, but I have no doubt that those issues are well represented within the work of the Minister for Communities and Tackling Poverty.

In respect of what he said on respite support, I think that, broadly speaking, we have arrangements in place within our health and social care system. I think if there are specific needs that have been identified they will be brought to our attention by third sector partners and we're happy to discuss those with them. I think we do have in Wales a system in place which allows us to short-circuit some of the lengthier chains of decision-making in other parts of the UK by the fact that we are able to bring our community government champions together to identify problems and to try and resolve issues, and that we have the meetings that are there through the expert group and other forums to bring together third sector partners and public services, including, let me say, non-devolved public services as well.

Unwaith eto, a gaf i ddiolch i'r Aelod am ei gefnogaeth i'r gwaith yr ydym yn ei wneud fel Llywodraeth, ei gymeradwyaeth o rôl hanfodol ein lluoedd arfog a chyn-filwyr, a'u hangen am ein cymorth? A gaf i ddechrau drwy ddweud nad wyf yn mynd i roi unrhyw ragfynegiadau o wariant yn y dyfodol mewn cysylltiad ag unrhyw gyllidebau, am resymau y mae'n eu deall yn dda, wrth i ni aros am yr adolygiad cynhwysfawr o wariant tua diwedd y mis hwn? Cyfeiriodd yn benodol at dai a bydd yn cofio hynt Bil Tai (Cymru). Mae'n iawn i nodi anghenion penodol y cyn-filwyr yn hynny o beth a buom yn trafod y materion hynny, wrth gwrs, yn ystod hynt y Bil. Credaf lle'r ydym wedi nodi anghenion ychwanegol am gymorth ar gyfer aelodau o'r lluoedd arfog er mwyn eu galluogi i ddod o hyd i lwybrau penodol, y gallwn wneud hynny. Nid oes ffurflenni penodol gennyf wrth law. Mae'n ddyddiau cynnar, rwy'n meddwl, o ran hynt Deddf Tai (Cymru), ond nid oes gennyf amheuaeth bod y materion hynny yn cael eu cynrychioli'n dda o fewn gwaith y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi.

O ran yr hyn a ddywedodd ar gymorth seibiant, credaf, yn fras, bod gennym drefniadau ar waith o fewn ein system iechyd a gofal cymdeithasol. Os oes anghenion penodol sydd wedi'u nodi rwy'n meddwl y byddant yn cael eu dwyn at ein sylw gan bartneriaid trydydd sector ac rydym yn hapus i drafod y rheini gyda nhw. Rwy'n credu bod gennym yng Nghymru system ar waith sy'n ein galluogi i dorri trwy rai o gadwyni hirach gwneud penderfyniadau mewn rhannau eraill o'r DU gan y ffaith ein bod yn gallu dod â'n hyrwyddwyr llywodraeth cymunedol at ei gilydd i nodi problemau ac i geisio datrys problemau, a bod gennym y cyfarfodydd sydd yno drwy'r grŵp arbenigwyr a fforymau eraill i ddod â phartneriaid yn y trydydd sector a gwasanaethau cyhoeddus at ei gilydd, gan gynnwys, gadewch i mi ddweud, wasanaethau cyhoeddus heb eu datganoli hefyd.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

David Rees [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Minister, can I add my welcome to the statement and also echo the welcome from the Welsh Liberal Democrats, and welcome the Welsh Government work to support our armed forces personnel and their families? I've got a couple of quick points. I want to add my tributes to the personnel of the armed forces, and particularly to the ones who have given the ultimate sacrifice to us. I will also be remembering those on Sunday in various services. Can I also add my tributes to the Royal British Legion for the work they do for ex-service personnel and on their behalf?

Minister, I recently met with a charity—a not-for-profit organisation—the Re-Org Trust, which actually provides support for many of the individuals who, as you identify, face difficult challenges as they leave the forces, some into homelessness, some into alcohol and drug misuse. It is important that we get those back on track and back into effectiveness and in to our communities. Can you tell me what engagement you're having with charities and not-for-profit organisations to ensure that their work then fits into your schemes so that as the individuals they support get back into our communities they cannot then fall off the track again because the support has been lost as a consequence of their move into the community? Can I also ask the question as to what needs assessment you are going to take of the training of individuals that leave the forces? Because one of the issues we want is employment. Sometimes, it is important that we understand not just the skills that are required by the employers, but the skills the individuals have as well, and what we can do to help those skills so that when they leave the forces, they become a desirable commodity, effectively, to employers and, therefore, can get into the workforce as quickly as possible. Life in citizen world is much different to life in the army and the armed forces world and there is a need to ensure that they're able to transfer those skills quite quickly. So, can you tell us if you're having discussions with the MOD to assess those skills?

Weinidog, a gaf i ychwanegu fy nghroeso i'r datganiad, a hefyd adleisio'r croeso gan Ddemocratiaid Rhyddfrydol Cymru, a chroesawu gwaith Llywodraeth Cymru i gefnogi ein personél lluoedd arfog a'u teuluoedd? Mae gen i un neu ddau o bwyntiau cyflym. Rwyf am ychwanegu fy nheyrngedau i bersonél y lluoedd arfog, ac yn enwedig i'r rhai sydd wedi rhoi'r aberth eithaf i ni. Byddaf hefyd yn cofio'r rheini ddydd Sul mewn gwahanol wasanaethau. A gaf i hefyd ychwanegu fy nheyrngedau i'r Lheng Brydeinig Frenhinol am y gwaith y maent yn ei wneud ar gyfer personél cyn-wasanaeth ac ar eu rhan?

Weinidog, cyfarfûm yn ddiweddar ag elusen—sefydliad dielw—y Re-Org Trust, sydd mewn gwirionedd yn darparu cymorth ar gyfer llawer o'r unigolion sydd, fel yr ydych yn nodi, yn wynebu heriau anodd wrth iddynt adael y lluoedd, rhai i ddigartrefedd, rhai yn camddefnyddio alcohol a chyffuriau. Mae'n bwysig ein bod yn cael y rheini'n ôl ar y trywydd iawn ac yn ôl i fod yn effeithiol ac i mewn i'n cymunedau. A allwch chi ddweud wrthyf pa ymgysylltu yr ydych yn ei gael gydag elusennau a sefydliadau dielw er mwyn sicrhau bod eu gwaith i sicrhau, wrth i'r unigolion y maent yn eu cefnogi fynd yn ôl i mewn i'n cymunedau, na allant wedyn ddisgyn oddi ar y llwybr eto oherwydd bod y gefnogaeth wedi'i cholli o ganlyniad iddynt symud i mewn i'r gymuned? A gaf i hefyd ofyn y cwestiwn ynghylch pa asesiad o anghenion yr ydych yn mynd i'w gymryd o hyfforddiant yr unigolion sy'n gadael y lluoedd? Oherwydd mai un o'r materion yr ydym ei eisiau yw cyflogaeth. Weithiau, mae'n bwysig ein bod yn deall nid dim ond y sgiliau sy'n ofynnol gan y cyflogwyr, ond y sgiliau sydd gan unigolion hefyd, a'r hyn y gallwn ei wneud i helpu'r sgiliau hynny fel eu bod pan fyddant yn gadael y lluoedd, yn dod i bob pwrpas yn adnodd dymunol i gyflogwyr ac, felly, yn gallu ymuno â'r gweithlu cyn gynted â phosibl. Mae bywyd ym myd y dinesydd yn llawer gwahanol i fywyd ym myd y fyddin a'r lluoedd arfog ac mae angen sicrhau eu bod yn gallu trosglwyddo'r sgiliau hynny yn eithaf cyflym. Felly, a allwch chi ddweud wrthym a ydych yn cael trafodaethau gyda'r Weinyddiaeth Amddiffyn i asesu'r sgiliau hynny?

Leighton Andrews [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Can I thank my colleague, the Member for Aberavon, again for his support for the work the Government is doing, and his support for the armed forces as well?

I think we have, as I've said, a number of networks which enable us to access the advice and expertise of third sector organisations, such as the Royal British Legion to whom he specifically referred, SSAFA, Alabaré and many others. The expert group that we have obviously brings those together on a national basis, alongside devolved and non-devolved public services. Our community covenant champions at a local level, whether in local health boards or local authorities, do the same.

Hoffwn ddiolch unwaith eto i fy nghyd-Aelod, yr Aelod dros Aberafan, am ei gefnogaeth i'r gwaith y mae'r Llywodraeth yn ei wneud, a'i gefnogaeth i'r lluoedd arfog hefyd?

Rwy'n credu bod gennym, fel yr wyf wedi dweud, nifer o rwydweithiau sy'n ein galluogi i gael cyngor ac arbenigedd sefydliadau trydydd sector, megis y Lheng Brydeinig Frenhinol y cyfeiriodd yn benodol atynt, SSAFA, Alabaré a llawer o rai eraill. Mae'r grŵp arbenigol sydd gennym yn amlwg yn dod â'r rheini at ei gilydd ar lefel genedlaethol, ochr yn ochr â gwasanaethau cyhoeddus datganoledig a heb eu datganoli. Mae ein hyrwyddwyr cyfamod cymunedol ar lefel leol, boed hynny mewn byrddau iechyd lleol neu awdurdodau lleol, yn gwneud yr un peth.

In respect of those leaving the armed forces for civilian life, clearly, there is a process that is put in place, which the MOD operates, as it were, within the different services to enable people to prepare themselves for re-entry into civilian life. That includes, obviously, an understanding of the skills that they have and the opportunity therefore that they have to express their skills and to understand the skills needs of employers. There are many levels of engagement, let me say, between the armed services and different employer organisations and, indeed, large-scale employers as well. So, I think that there is the necessary support there.

I will certainly discuss with my colleague, the Deputy Minister for Skills and Technology, whether there are further ways in which we can encourage, for example, further and higher education providers in Wales to be accessible to those leaving the armed services, but I'm not aware at the moment that there is a deficiency in that area.

16:07

Darren Millar [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, Minister, for your statement. I want to also put on record my tribute to those who have served and are serving in our armed forces and their families. They make a huge contribution to our nation. I really appreciate that and, of course, those who have given the ultimate sacrifice.

Can I ask just a few specific questions? You mentioned your review and that that review is ongoing, but you haven't given us a timetable for the completion of that review and given an indication as to whether you'll publish the outcome of it for us to be able to hold the Government to account for any actions which might arise. Can you confirm that you will publish the outcome of the review and indicate a timetable for its publication?

You made reference to the community covenants that are in place amongst local authorities in Wales, and I think it's fantastic that Wales has been the first nation in the UK to have all of our local authorities subscribing to an armed forces community covenant. But, I think it's really important that those community covenants aren't just documents which are sat on the shelf, but that actually there are changes in the way that local authorities operate as a result of them. We've got some excellent practice—some local authorities have engaged really well with their covenants and have put them to good use—but there are others that haven't perhaps implemented significant change in the way they operate. I know that the Welsh Government is seeking to ensure that best practice is rolled out amongst them. Perhaps you could just comment on the precise actions that you're taking so that the learning of those good local authorities in that respect can be shared.

O ran y rhai sy'n gadael y lluoedd arfog i ymuno â bywyd sifil, yn amlwg, mae proses yn cael ei rhoi ar waith sy'n cael ei gweithredu gan y Weinyddiaeth Amddiffyn, fel petai, o fewn y gwahanol wasanaethau i alluogi pobl i baratoi eu hunain ar gyfer ail-fynediad i fywyd fel sifiliaid. Mae hynny'n cynnwys, yn amlwg, ddealltwriaeth o'r sgiliau sydd ganddynt a'r cyfle sydd ganddynt felly i fynegi eu sgiliau ac i ddeall anghenion sgiliau'r cyflogwyr. Mae llawer o lefelau ymgysylltu, gadewch i mi ddweud, rhwng y lluoedd arfog a gwahanol sefydliadau cyflogwyr ac, yn wir, gyflogwyr ar raddfa fawr hefyd. Felly, credaf fod y gefnogaeth angenrheidiol yno.

Byddaf yn sicr yn trafod gyda fy nghydweithiwr, y Dirprwy Weinidog Sgiliau a Thechnoleg, a oes ffyrdd pellach y gallwn annog, er enghraifft, ddarparwyr addysg bellach ac uwch yng Nghymru i fod yn hygyrch i'r rhai sy'n gadael y lluoedd arfog, ond nid wyf yn ymwybodol ar hyn o bryd bod diffyg yn y maes hwnnw.

Diolch i chi, Weinidog, am eich datganiad. Rwyf hefyd am gofnodi fy nheyrnged i'r rhai sydd wedi gwasanaethu ac sydd yn gwasanaethu yn ein lluoedd arfog a'u teuluoedd. Maent yn gwneud cyfraniad enfawr i'n cenedl. Rwyf wir yn gwerthfawrogi hynny ac, wrth gwrs, y rhai sydd wedi rhoi'r aberth eithaf.

A gaf i ofyn ychydig o gwestiynau penodol? Soniasoch am eich adolygiad a bod yr adolygiad hwnnw yn mynd rhagddo, ond nid ydych wedi rhoi amserlen ar gyfer cwblhau'r adolygiad hwnnw a rhoi awgrym ynghylch a fyddwch yn cyhoeddi ei ganlyniad i ni allu dal y Llywodraeth i gyfrif am unrhyw gamau a allai godi. A allwch chi gadarnhau y byddwch yn cyhoeddi canlyniad yr adolygiad ac yn nodi amserlen ar gyfer ei gyhoeddi?

Gwnaethoch gyfeirio at y cyfamodau cymunedol sydd ar waith ymhlith awdurdodau lleol yng Nghymru, ac rwy'n meddwl ei fod yn wych mai Cymru oedd y genedl gyntaf yn y DU i gael pob un o'n hawdurdodau lleol yn tanysgrifio i gyfamodau cymunedol lluoedd arfog. Ond rwy'n credu ei bod hi'n bwysig nad yw'r cyfamodau cymunedol hynny yn ddim ond dogfennau sy'n cael eu gosod ar y sillf yn unig, a bod newidiadau mewn gwirionedd yn y ffordd y mae awdurdodau lleol yn gweithredu o ganlyniad iddynt. Mae gennyf rai arferion ardderchog—mae rhai awdurdodau lleol wedi ymgysylltu'n dda iawn gyda'u cyfamodau ac wedi gwneud defnydd da ohonynt—ond mae eraill nad ydynt o bosibl wedi gweithredu newid sylweddol yn y ffordd y maent yn gweithredu. Gwn fod Llywodraeth Cymru yn ceisio sicrhau bod yr arferion gorau yn cael eu cyflwyno yn eu plith. Efallai y gallech roi sylwadau ar yr union gamau yr ydych yn eu cymryd fel y gellir rhannu dysgu'r awdurdodau lleol da hynny yn hynny o beth.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

You've made reference to Veterans' NHS Wales—an incredible innovation, something which I wholeheartedly support. But, there are capacity problems in that service. The extra money was indeed most welcome that the Welsh Government committed earlier this year, and I was pleased to note that the Welsh Government has said that that is recurrent funding. But, there is still a gap in capacity, and as more people become aware of that service it's important that the resources available to it are kept under constant review. I wonder whether you could confirm that those resources are being kept under review, and that more might be available in the future should it be necessary.

In addition to that, there are some issues with some local health boards not perhaps engaging as well as they could with the support organisations such as the Royal British Legion, SSAFA and the Defence Medical Welfare Service when people who are members of the armed forces family are in hospital—particularly those who are in-patients. Very often, those organisations can offer support with home adaptations, welfare advice et cetera which is tailored specifically to those individuals in those circumstances. I wonder, Minister, whether you would look at armed forces champions in local health boards, perhaps, being more engaged at gaining and sharing the expertise that those organisations have and embracing it when it's offered to them in order to support their patients.

Just finally, I noted the reference to Alabaré's homes and, of course, these are being developed in other parts of Wales beyond Pontypridd. But, they have come up against some opposition sometimes from local communities because of misunderstanding, really, about what those homes have to offer to those people who are going to be staying in them receiving support. I wonder, Minister, what support you're giving to organisations like Alabaré that are seeking to develop these services, which are innovative, but come up against that sort of community opposition in order that they can break down those barriers, sometimes, which can exist through misunderstanding.

Rydych chi wedi cyfeirio at GIG Cymru i Gyn-filwyr—arloesi anhygoel, rhywbeth yr wyf yn ei gefnogi'n llwyr. Ond mae problemau capasiti yn y gwasanaeth hwnnw. Roedd gwir groeso i'r arian ychwanegol y gwnaeth Llywodraeth Cymru ei ymrwymo yn gynharach eleni, ac roeddwn yn falch o nodi bod Llywodraeth Cymru wedi dweud bod hwnnw'n gyllid rheolaidd. Ond mae bwlch o ran capasiti, ac wrth i fwy o bobl ddod yn ymwybodol o'r gwasanaeth hwnnw, mae'n bwysig bod yr adnoddau sydd ar gael iddo yn cael eu hadolygu'n gyson. Tybed a allech gadarnhau bod yr adnoddau hynny'n cael eu hadolygu'n gyson, ac y gallai mwy fod ar gael yn y dyfodol pe bai angen.

Yn ogystal â hynny, mae rhai materion gyda rhai byrddau iechyd lleol efallai nad ydynt yn ymgysylltu cystal ag y gallent gyda'r sefydliadau cefnogi megis y Llang Brydeinig Frenhinol, SSAFA a'r Gwasanaeth Lles Amddiffyn Meddygol pan fydd pobl sy'n aelodau o'r teulu lluoedd arfog yn yr ysbty—yn enwedig y rhai sy'n gleifion mewnl. Yn aml iawn, gall y sefydliadau hynny gynnig cymorth gydag addasiadau i'r cartref, cyngor lles ac ati, sydd wedi ei deilwra'n benodol i'r unigolion hynny yn yr amgylchiadau hynny. Tybed, Weinidog, a fydddech yn ceisio annog hyrwyddwyr lluoedd arfog mewn byrddau iechyd lleol, o bosibl, i ymgysylltu mwy o ran ennill a rhannu'r arbenigedd sydd gan y sefydliadau hynny a'i gofleidio pan gaiff ei gynnig iddynt, er mwyn cefnogi eu cleifion.

Yn olaf, nodais y cyfeiriad at gartrefi Alabaré ac, wrth gwrs, mae'r rhain yn cael eu datblygu mewn rhannau eraill o Gymru y tu hwnt i Bontypridd. Ond maent wedi dod ar draws rhywfaint o wrthwynebiad weithiau gan gymunedau lleol oherwydd camddealltwriaeth, mewn gwirionedd, am yr hyn sydd gan y cartrefi hynny i'w gynnig i'r bobl hynny sydd yn mynd i fod yn aros ynddynt yn derbyn cymorth. Tybed, Weinidog, pa gymorth ydych chi'n ei roi i sefydliadau fel Alabaré sy'n ceisio datblygu'r gwasanaethau hyn, sy'n arloesol, ond sy'n wynebu'r math hwnnw o wrthwynebiad cymunedol, fel y gallant chwalu'r rhwystrau hynny weithiau sy'n gallu yn bodoli drwy gamddealltwriaeth.

16:11

Leighton Andrews [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Can I again thank the Member for Clwyd West for his support for our programme? Let me start by saying that yes, of course, we will be publishing our review of the package of support. I think it is probably wise for us to wait until we have seen the outcome of the comprehensive spending review—I referred to it earlier as a minimum package of support and I would certainly want to do what we can to ensure it is a platform on which we build.

I welcome very much what he said about the support of local authorities in respect of the community covenant and the armed forces champions that we have in Wales. I think it's been very good to be able to host twice yearly those events with armed forces community champions within local authorities, where there has been the opportunity for those individuals to learn from one another. Best practice is exchanged at those events, and there's nothing like, I think, getting people together, rather than circulating materials online or in other forums. So, I think they have played a very important and valuable role.

A gaf i nwaith eto ddiolch i'r Aelod dros Orllewin Clwyd am ei gefnogaeth i'n rhaglen? Gadewch i mi ddechrau drwy ddweud y byddwn, wrth gwrs, yn cyhoeddi ein hadolygiad o'r pecyn cymorth. Credaf ei bod fwy na thebyg yn ddoeth i ni aros nes ein bod wedi gweld canlyniad yr adolygiad cynhwysfawr o wariant—cyfeiriais ato yn gynharach fel pecyn cymorth isafswm a byddwn yn sicr yn awyddus i wneud yr hyn a allwn i sicrhau ei fod yn llwyfan y gallwn adeiladu arno.

Croesawaf yn fawr yr hyn a ddywedodd am gymorth yr awdurdodau lleol o ran y cyfamedd cymunedol a'r hyrwyddwyr lluoedd arfog sydd gennym yng Nghymru. Rwy'n credu ei fod wedi bod yn dda iawn i allu cynnal ddwywaith y flwyddyn y digwyddiadau hynny gyda hyrwyddwyr cymunedol lluoedd arfog o fewn awdurdodau lleol, lle bu cyfle i'r unigolion hynny ddysgu gan ei gilydd. Mae arfer gorau yn cael ei gyfnewid yn y digwyddiadau hynny, a does dim byd tebyg, yn fy marn i, i gael pobl at ei gilydd, yn hytrach na dosbarthu deunyddiau ar-lein neu mewn fforymau eraill. Felly, rwyf yn meddwl eu bod wedi chwarae rhan bwysig a gwerthfawr iawn.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

In respect of spending on the NHS Wales veterans scheme, he is aware—as he said, to be fair—that the additional investment of £100,000 is recurrent from this year. We think that that has enabled the service to enter a steady state, and it has been able to manage capacity within existing resources. Waiting lists, of course, have been reduced as a result of the investment that we've made. So, I think, at this stage, we are satisfied with the performance of that service and we've not had any recent reason to question whether or not the capacity needs to be reviewed.

In respect of the engagement of local health boards, certainly this is a matter for the champions within local health boards. I am not aware myself—I've not had raised with me any specific examples, I think, that I can recall in the last few months of problems in particular health board areas. If the Member is aware of any, no doubt he will bring them to my attention, or to the attention of the health Minister in due course.

In respect of the challenges faced by organisations like Alabaré, at a local level, when they are seeking to establish new facilities, I do think that, at the end of the day, is a matter for that organisation and the relationships it builds within the local community and with the relevant local authority. I don't think it's for the Welsh Government to get involved in those issues, which could, in some cases, involve planning matters which we'd rightly not be getting involved in except through a formal process.

Daeth y Dirprwy Lywydd i'r Gadair.

O ran gwariant ar y cynllun GIG Cymru i gyn-filwyr, mae'n ymwybodol—fel y dywedodd, i fod yn deg—bod y buddsoddiad ychwanegol o £100,000 yn rheolaidd o eleni ymlaen. Rydym yn credu bod hynny wedi galluogi'r gwasanaeth i fynd i gyflwr sefydlog, ac mae wedi gallu rheoli capasiti o fewn adnoddau presennol. Mae rhestrau aros, wrth gwrs, wedi cael eu lleihau o ganlyniad i'r buddsoddiad yr ydym wedi'i wneud. Felly, rwy'n meddwl, ar hyn o bryd, ein bod yn fodlon gyda pherfformiad y gwasanaeth hwnnw ac nid ydym wedi cael unrhyw reswm yn ddiweddar i gwestiynu a oes angen adolygu'r capasiti.

O ran ymgysylltu â byrddau iechyd lleol, yn sicr mae hwn yn fater i'r hyrwyddwyr o fewn byrddau iechyd lleol. Nid wyf yn ymwybodol fy hun—ni chodwyd unrhyw enghreifftiau penodol gyda mi, rwy'n meddwl, y gallaf gofio amdanynt yn yr ychydig fisoedd diwethaf o broblemau mewn ardaloedd byrddau iechyd penodol. Os yw'r Aelod yn ymwybodol o unrhyw un, yn ddiaw bydd yn eu dwyn at fy sylw, neu at sylw'r Gweinidog Iechyd yn y man.

O ran yr heriau a wynebir gan sefydliadau fel Alabaré, ar lefel leol, pan fyddant yn ceisio sefydlu cyfleusterau newydd, rwy'n meddwl, ar ddiwedd y dydd, ei fod yn fater i'r sefydliad hwnnw a'r berthynas y mae'n adeiladu o fewn y gymuned leol ac â'r awdurdod lleol perthnasol. Nid wyf yn credu y dylai Llywodraeth Cymru gymryd rhan yn y materion hynny, a allai, mewn rhai achosion, gynnwys materion cynllunio y byddem yn iawn i beidio â chymryd rhan ynndynt ac eithrio drwy broses ffurfiol.

The Deputy Presiding Officer took the Chair.

16:13 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Thank you, Minister. Diolch yn fawr, Weiniidog.

16:14 **5. Datganiad: Adroddiad ar Gyflwr yr Ystâd** **5. Statement: State of the Estate Report** Y Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)
Item 5 is a statement by the Minister for Finance and Government Business on the 'State of the Estate' report. I call on the Minister, Jane Hutt. Eitem 5 yw datganiad gan Weiniidog Cyllid a Busnes y Llywodraeth ar adroddiad 'Cyflwr yr Ystad'. Galwaf ar y Gweinidog, Jane Hutt.

16:14 **Jane Hutt** [Bywgraffiad](#) [Biography](#) Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)
Y Gweinidog Cyllid a Busnes y Llywodraeth / The Minister for Finance and Government Business
Deputy Presiding Officer, today I am pleased to announce publication of the seventh annual Welsh Government 'State of the Estate' report, which details the efficiency and environmental performance of the Welsh Government's administrative estate. Ddirprwy Lywydd, rwyf yn falch o gyhoeddi heddiw seithfed adroddiad blynyddol 'Cyflwr yr Ystad' Llywodraeth Cymru, sy'n rhoi manylion effeithlonrwydd a pherfformiad amgylcheddol ystad weinyddol Llywodraeth Cymru.

With the Welsh Government's budget 8 per cent lower in real terms in 2015-16 than it was in 2010-11, this report sets out our progress against three key priorities over the last financial year and also over the whole 2010-15 location strategy period.

Gan fod cyllideb Llywodraeth Cymru 8 y cant yn is mewn termau real yn 2015-16 nag yr oedd yn 2010-11, mae'r adroddiad hwn yn nodi ein cynnydd yn erbyn tair blaenoriaeth allweddol dros y flwyddyn ariannol ddiwethaf, a hefyd dros gyfnod cyfan strategaeth leoli 2010-15.

Those priorities are, firstly, to rationalise the overall size of the administrative estate, secondly, to increase the efficiency of the offices within the estate, and thirdly, to improve the environmental performance of the remaining buildings.

Our approach has been underpinned by the development and implementation of a five-year location strategy aimed at optimising the efficiency of our administrative estate and reducing operating costs. This approach has meant that we can redirect resource where it is most needed—to the delivery of front-line services. Over the last five years, our effective and proactive management of the core administrative estate has ensured that we make best use of our buildings. By vacating and disposing of surplus property and making carefully targeted capital investment, we've reduced expenditure and improved the efficiency, performance and environmental impact of our core buildings.

Over the 2014-15 period, our achievements have included a reduction of 2.7 per cent in the overall size of the Welsh Government estate, which equates to 2,277 sq m and a reduction in the number of Welsh Government office locations across Wales from 29 to 25. Space efficiency: the amount of space occupied per employee has improved across the estate by 8.13 per cent. There's been a reduction in carbon emissions of nearly 8 per cent, or 772 tonnes of carbon dioxide, compared with last year.

This March marked the successful delivery of our 2010 to 2015 location strategy. Our strategy sought to improve the efficiency and effectiveness of our properties, sustaining Welsh Government jobs and offices in key locations in support of local economies. This approach has delivered against all three of our core priorities. We have reduced the overall size of the administrative estate from 75 to 33 properties, comprising 25 office locations and eight specialist properties. We've achieved this whilst retaining a presence across many parts of Wales. We've improved the efficiency of our buildings, reducing occupied floor space by almost 19,000 sq m in five years. This has resulted in gross savings amounting to £19 million over the period, together with recurrent annual running cost savings of £6.8 million. And we have improved the environmental performance of the estate over the five-year period by achieving a 32.4 per cent reduction in carbon emissions. This is a significant contribution to the delivery of the Government's climate change objectives.

We anticipate further reductions to the Welsh budget and, looking to the future, it is crucial to prepare for the ongoing impact of austerity whilst also seeking to invest in the long term. Given the financial context and building on what we have achieved, we have designed the next phase of the Welsh Government location strategy to cover the period 2015 to 2020. The challenge for the strategy is to provide the right property infrastructure that delivers efficiencies now and in the future, whilst ensuring the sustainable delivery of Government business and services to the people of Wales.

Y blaenoriaethau hynny yw, yn gyntaf, rhesymoli maint yr ystad weinyddol yn ei chyfanrwydd, yn ail, cynyddu effeithlonrwydd y swyddfeydd sydd yn yr ystad, ac yn drydydd, gwella perfformiad amgylcheddol yr adeiladau sydd ar ôl.

Sail ein hymagwedd yw datblygu a gweithredu strategaeth leoli pum mlynedd sydd â'r nod o sicrhau bod ein hystad weinyddol mor effeithlon â phosibl a lleihau costau gweithredu. Golyga'r dull hwn ein bod ni'n gallu ailgyfeirio adnoddau i'r lle y mae fwyaf ei angen—ar gyfer cyflwyno gwasanaethau rheng flaen. Dros y pum mlynedd diwethaf, mae ein rheolaeth effeithiol a rhagweithiol o'r ystad weinyddol graidd wedi sicrhau ein bod yn gwneud y defnydd gorau o'n hadeiladau. Drwy wacáu a chael gwared ar eiddo nad yw'n cael ei ddefnyddio a gwneud buddsoddiadau cyfalaf sydd wedi'u targedu'n ofalus, rydym ni wedi lleihau gwariant a gwella effeithlonrwydd, perfformiad ac effeithiau amgylcheddol ein hadeiladau craidd.

Dros y cyfnod 2014-15, mae ein llwyddiannau wedi cynnwys gostyngiad 2.7 y cant ym maint cyffredinol ystad Lywodraeth Cymru, sy'n cyfateb i 2,277 metr sgwâr a gostyngiad yn nifer swyddfeydd Llywodraeth Cymru ledled Cymru o 29 i 25. Mae effeithlonrwydd lle: y maint o le a ddefnyddir fesul gweithiwr, wedi gwella gan 8.13 y cant ar draws yr ystad. Bu gostyngiad mewn allyriadau carbon o bron i 8 y cant, neu 772 tonnell o garbon deuocsid, o gymharu â'r llynedd.

Gwelodd mis Mawrth gyflawniad ein strategaeth leoli 2010-2015. Roedd ein strategaeth yn ceisio gwella effeithlonrwydd ac effeithiolrwydd ein heiddo, cynnal swyddi a swyddfeydd Llywodraeth Cymru mewn lleoliadau allweddol i gefnogi economïau lleol. Mae'r dull hwn wedi llwyddo yn erbyn pob un o'n tair blaenoriaeth graidd. Rydym ni wedi lleihau maint cyffredinol yr ystad weinyddol o 75 i 33 eiddo, sy'n cynnwys 25 o leoliadau swyddfa ac wyth eiddo arbenigol. Rydym ni wedi cyflawni hyn gan gadw presenoldeb mewn sawl rhan o Gymru. Rydym ni wedi gwella effeithlonrwydd ein hadeiladau, gan leihau'r arwynebedd llawr a ddefnyddir gan bron i 19,000 metr sgwâr mewn pum mlynedd. Mae hyn wedi arwain at arbedion gros o £19 miliwn dros y cyfnod, yn ogystal â'r arbedion o ran y gost rhedeg blynyddol rheolaidd o £6.8 miliwn. Ac rydym ni wedi gwella perfformiad amgylcheddol yr ystad dros y cyfnod pum mlynedd drwy gyflawni gostyngiad o 32.4 y cant mewn allyriadau carbon. Mae hwn yn gyfraniad sylweddol tuag at gyflawni amcanion newid yn yr hinsawdd y Llywodraeth.

Rydym ni'n rhagweld gostyngiadau pellach i gyllideb Cymru ac, wrth edrych i'r dyfodol, mae'n hanfodol i baratoi ar gyfer effaith barhaus cyni gan geisio buddsoddi yn y tymor hir yn ogystal. O ystyried y cyd-destun ariannol a gan adeiladu ar yr hyn yr ydym ni wedi'i gyflawni, rydym ni wedi cynllunio cam nesaf strategaeth leoli Llywodraeth Cymru ar gyfer y cyfnod 2015-2020. Yr her ar gyfer y strategaeth yw darparu'r seilwaith eiddo cywir a fydd yn cyflawni arbedion ar hyn o bryd ac yn y dyfodol, gan sicrhau'r ddarpariaeth gynaliadwy o fusnes a gwasanaethau'r Llywodraeth i bobl Cymru.

Our core priorities remain the same. We will continue to provide a dispersed estate in the right locations to support Government business, maximising savings through continued estate rationalisation and the transformation and modernisation of our workplaces. These aims align with our vision of not only making the best use of Welsh Government resources, but also ensuring that our buildings are safe and managed sustainably, efficiently and are fit for purpose.

The location strategy is an integral part of our focused business change and improvement programme, 'Preparing for the Future'. This programme is taking a more innovative look at how we define our priorities, how we do our work and what we need to improve to help us deliver more effectively for the people of Wales.

Finally, our overseas estate is included in this report for the first time. These offices are vital to our efforts to increase international trade and investment, promote tourism and culture, and enhance the profile of Wales across the world. The inclusion of this information further demonstrates how the office estate activity supports the business of Government and the delivery of positive outcomes for the people of Wales.

Mae ein blaenoriaethau craidd yn aros yr un fath. Byddwn yn parhau i ddarparu ystad wasgaredig yn y lleoliadau cywir i gefnogi busnes y Llywodraeth, gan wneud cymaint â phosib o arbedion drwy barhau i resymoli'r ystad a gweddnewid a moderneiddio ein gweithleoedd. Mae'r nodau hyn yn cyd-fynd â'n gweledigaeth o nid yn unig gwneud y defnydd gorau o adnoddau Llywodraeth Cymru, ond hefyd sicrhau bod ein hadeiladau yn ddiogel ac yn cael eu rheoli mewn ffordd sy'n gynaliadwy, a'u bod yn effeithlon ac yn addas i'w diben.

Mae'r strategaeth leoli yn rhan annatod o'n rhaglen â phwyslais newid a gwella busnes, 'Paratoi ar gyfer y Dyfodol'. Mae'r rhaglen hon yn cymryd golwg fwy arloesol ar sut yr ydym yn diffinio ein blaenoriaethau, sut yr ydym yn gwneud ein gwaith a'r hyn y mae angen i ni ei wella i'n helpu i gyflawni'n fwy effeithiol ar ran pobl Cymru.

Yn olaf, mae ein hystad dramor wedi ei chynnwys yn yr adroddiad hwn am y tro cyntaf. Mae'r swyddfeydd hyn yn hanfodol i'n hymdrechion i gynyddu masnach a buddsoddiad rhyngwladol, hyrwyddo twristiaeth a diwylliant, a gwella proffil Cymru ar draws y byd. Mae'r ffaith bod y wybodaeth hon yn cael ei chynnwys yn dangos ymhellach sut mae gweithgaredd yr ystad swyddfeydd yn cefnogi busnes y Llywodraeth ac yn cyflawni canlyniadau cadarnhaol i bobl Cymru.

16:19

Nick Ramsay [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Can I welcome the Minister's statement today on the state of the estate? I do notice that the opening line of the report laments an 8 per cent real-terms cut to the Assembly's budget since 2010. Once again, I am rather bemused that the Welsh Government doesn't apply the same real-terms methodology to Welsh Government NHS cuts, which are always in cash terms. But I'm sure, Minister, that you have your reasons for that.

Turning to the statement, we on the Welsh Conservative benches welcome any increases in the efficiency of Welsh Government offices and the estate in general. I'm sure that the same can be said for the public who often lament the cost of all of us here and, indeed, Government in general and also want to see greater efficiencies, which are absolutely necessary. Your statement lists your achievements. Turning to these, how do these reductions that you've outlined tally with your targets? Are we on target? Are we behind or ahead of schedule? Perhaps more importantly, are these permanent reductions that you've outlined? Specifically, the reduction of office space, offices, from 29 to 25—again, are these permanent office reductions, or are they the product of temporary or transient reorganisations?

A gaf i groesawu datganiad y Gweinidog heddiw ar gyflwr yr ystad? Rwyf yn sylwi bod llinell agoriadol yr adroddiad yn gresynu toriad o 8 y cant mewn termau real i gyllideb y Cynulliad ers 2010. Unwaith eto, rwyf yn ei chael hi'n anodd deall nad yw Llywodraeth Cymru yn defnyddio'r un fethodoleg termau real i ddisgrifio toriadau GIG Llywodraeth Cymru, sydd bob amser mewn termau arian parod. Ond rwy'n siŵr, Weinidog, bod gennych chi eich rhesymau dros wneud hynny.

Gan droi at y datganiad, rydym ni ar feinciau'r Ceidwadwyr Cymreig yn croesawu unrhyw gynnydd mewn effeithlonrwydd swyddfeydd Llywodraeth Cymru a'r ystad yn gyffredinol. Rwyf yn siŵr bod hynny'n wir am y cyhoedd hefyd, sy'n aml yn gresynu cost pob un ohonom ni yma ac, yn wir, y Llywodraeth yn gyffredinol. Maen nhw hefyd eisiau gweld mwy o effeithlonrwydd, sy'n gwbl angenrheidiol. Mae eich datganiad yn rhestru eich llwyddiannau. Gan droi at y rhain, sut mae'r gostyngiadau yr ydych chi wedi'u hamlinellu yn cyfateb i'ch targedau? A ydym ni ar y trywydd iawn? A ydym ni y tu ôl i'r amserlen neu ar y blaen iddi? Yn bwysicach efallai, a yw'r gostyngiadau hyn amlinellwyd gennych yn barhaol? Yn benodol, y gostyngiad o le swyddfa, swyddfeydd, o 29 i 25—unwaith eto, a yw'r rhain yn ostyngiadau parhaol o ran swyddfeydd, neu a ydynt yn ganlyniad i ad-drefnu dros dro neu fyrhoedlog?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Secondly, the next few years, as you and I know very well, will see the devolution of a number of tax powers leading up to 2018 when the tax powers kick in in April of that year. The Finance Committee is in the middle of scrutinising the proposals for a Welsh revenue authority and there will, of course, be a cost to that, although those costs do remain unclear. Do you expect that we will see an increase in future costs of the Welsh Government associated with that devolution of tax powers and the associated staffing and office costs? What I'm trying to say is: are we basically seeing a tightening of the Government belt at this point, now, in advance of what could be an unprecedented slackening of the Welsh Government estate budget and all that that will involve? Can you assure us that you were including all associated Government functions funded by the Government in your figures, including the effect on arm's-length organisations? Because if we see bodies like the Welsh revenue authority being set up, then, yes, they might not be technically Government departments in the traditional sense, but they will be receiving their funding and their guidance from yourself and from the Government in general.

Turning to your comments on the overseas estate, which I welcome, there have been a number of concerns about this in the past. I'm pleased that these figures have made it into this annual report; that's not before time. Of course, an overseas presence is vital, as you say; no-one in this Chamber would disagree with that. I think, probably, the real question, of course, is: are we getting value for money? Is the taxpayer getting value for money? I have to say that that is not entirely clear from this report and it needs to be. There are some very expensive locations outlined in this report and mentioned in your statement today. How are you demonstrating that the taxpayer is getting the return that they would expect and that value for money is being received?

Finally, Deputy Presiding Officer, I note that, tucked away in the figures, the average cost per square metre of Welsh Government estate space has risen from around £212 to £220—a 3.88 per cent increase to be exact. Do you expect this rise to continue in future?

16:23

Jane Hutt [Bywgraffiad Biography](#)

Thank you very much, Nick Ramsay. Of course, the trend in public spending is set to continue with our continually challenging financial outlook. I know that you will recognise that we have achieved a great deal in terms of the efficiency. The three priorities that I laid out in terms of my statement were: rationalising the overall size of the administrative estate; increasing efficiency of the offices within the estate; and importantly, which you did not comment on in your response, the importance of improving the environmental performance of the estate.

Yn ail, yn yr ychydig flynyddoedd nesaf, fel y gwyrddoch chi a minnau'n dda iawn, byddwn yn gweld nifer o bwerau trethu yn cael eu datganoli yn y cyfnod sy'n arwain tuag at 2018 pan fydd y pwerau trethu yn dod i rym ym mis Ebrill y flwyddyn honno. Mae'r Pwyllgor Cyllid yng nghanol craffu ar y cynigion ar gyfer awdurdod refeniw Cymru a bydd cost, wrth gwrs, i hynny, er bod y costau hynny yn dal i fod yn aneglur. A ydych chi'n disgwyl y byddwn ni yn gweld cynnydd o ran y costau i Lywodraeth Cymru yn y dyfodol sy'n gysylltiedig â datganoli'r pwerau trethu hynny a'r costau staffio a swyddfa sy'n gysylltiedig? Yr hyn yr wyf i'n ceisio ei ddweud yw: a ydym ni yn y bôn yn gweld y Llywodraeth yn ceisio gwneud ar lai yn y fan yma, nawr, cyn yr hyn a allai fod yn llacio digynsail ar gyllideb ystad Llywodraeth Cymru a phopeth y bydd hynny yn ei olygu? A allwch chi ein sicrhau ni eich bod yn cynnwys yr holl swyddogaethau'r Llywodraeth cysylltiedig a ariennir gan y Llywodraeth yn eich ffigurau, gan gynnwys yr effaith ar sefydliadau hyd braich? Oherwydd os ydym yn gweld cyrff fel awdurdod refeniw Cymru yn cael eu sefydlu, ac yna, ie, efallai nad ydynt yn adrannau'r Llywodraeth mewn gwirionedd, yn yr ystyr draddodiadol, ond byddant yn derbyn eu cyllid a'u harweiniad gennych chi a gan y Llywodraeth yn gyffredinol.

Gan droi at eich sylwadau ar yr ystad dramor, a chroesawaf hynny, bu nifer o bryderon am hyn yn y gorffennol. Rwyf yn falch bod y ffigurau hyn wedi eu cynnwys yn rhan o'r adroddiad blynyddol hwn; mae'n hen bryd i hynny ddiwydd. Wrth gwrs, mae cael presenoldeb dramor yn hanfodol, fel y dywedwch; ni fyddai unrhyw un yn y Siamb hon yn anghytuno â hynny. Rwyf yn meddwl, yn ôl pob tebyg, mai'r cwestiwn mewn gwirionedd, wrth gwrs, yw: a ydym ni'n cael gwerth am arian? A yw'r trethdalwr yn cael gwerth am arian? Mae'n rhaid i mi ddweud nad yw hynny'n gwbl glir o'r adroddiad hwn ac mae angen iddo fod yn glir. Mae rhai lleoliadau drud iawn yn cael eu hamlinellu yn yr adroddiad hwn ac yn cael eu crybwyll yn eich datganiad chi heddiw. Sut ydych chi'n dangos bod y trethdalwr yn cael yr adenillion y mae'n ei disgwyl a bod gwerth am arian yn cael ei dderbyn?

Yn olaf, Ddirprwy Lywydd, rwyf yn nodi, yn cuddio yn y ffigurau, bod y gost gyfartalog fesul metr sgwâr o le yn ystad Llywodraeth Cymru wedi codi o tua £212 i £220—cynnydd o 3.88 y cant i fod yn fanwl gywir. A ydych chi'n disgwyl y bydd y cynnydd hwn yn parhau yn y dyfodol?

Diolch yn fawr iawn, Nick Ramsay. Wrth gwrs, mae'r duedd mewn gwariant cyhoeddus yn mynd i barhau yn ôl ein rhagolygon ariannol heriol parhaus. Gwn y byddwch yn cydnabod ein bod wedi cyflawni llawer iawn o ran effeithlonrwydd. Y tair blaenoriaeth a nodwyd gennyf fi o ran fy natganiad oedd: rhesymoli maint cyffredinol yr ystad weinyddol; cynyddu effeithlonrwydd y swyddfeydd o fewn yr ystad; ac yn bwysig, rhywbeth nas gwnaethoch chi sylwadau amdano yn eich ymateb, pwysigrwydd gwella perfformiad amgylcheddol yr ystad.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

I think it is important to recognise—I won't repeat my statement—the achievements, but in relation to the targets, if you look at the location strategy from 2010 to 2015, we have achieved our target to reduce the estate to just 33 properties—26 offices and seven specialist sites—compared with 75 properties—65 offices and 10 specialist sites in 2010. They are real changes; they are permanent changes. We've decreased the size of the estate substantially whilst continuing—and I think this is an important point to make to the whole Assembly—to manage the estate on a regional basis. We're sustaining Welsh Government jobs and offices in key locations in support of local economies. And given the importance of the environmental targets, we have achieved a 32.4 per cent reduction in carbon emissions for the estate.

In terms of future targets for 2020, they've been included, as you can see, in the report this year and these targets are just initial figures at this stage based upon potential proposals of the location strategy 2015-20, and we will refine these figures over the course of the year to establish key performance indicators. They're reliant on best practice standards and public sector guidelines. It is important that we recognise that, as we take on new responsibilities—and I'm reporting back and being scrutinised, rightly and properly, about our new powers and responsibilities, which, of course, will include the prospects of further administrative estate in terms of the Welsh revenue authority as a non-Government department. Clearly, we have to take that into account as we move forward, but the targets that I've set us in terms of the location strategy are also very stringent and transparent in terms of moving forward with those key performance indicators.

I welcome the fact that you make the point about the overseas estate. It has, as you say, been included for the first time this year. Those properties are, of course, held to generate economic benefit and advantage for Wales and that is, principally, through their activities in the fields of business, tourism and education. If we look at the 14 representations that we have in seven countries—Belgium, China, Ireland, Japan, United Arab Emirates and the US, and also nine representations that are co-located—. I think that's an important point—we're co-locating within Foreign and Commonwealth Office embassies, where possible, high commissions or consulates. That's often alongside Scottish representation, for example, as well. You know, the co-location is important to ensure value for money and reduce running costs, but if you look at running costs for 2014-15 for our overseas estate, it represented a 32 per cent reduction from 2010-11.

Rwy'n credu ei bod yn bwysig cydnabod—ni fyddaf yn ailadrodd fy natganiad—y llwyddiannau, ond o ran y targedau, os edrychwch chi ar strategaeth leoli 2010-2015, rydym ni wedi cyflawni ein targed i ostwng yr ystad i ddim ond 33 o adeiladau—26 o swyddfeydd a saith safle arbenigol—o'i gymharu â 75 o adeiladau—65 o swyddfeydd a 10 safle arbenigol yn 2010. Mae'r rhain yn newidiadau gwirioneddol; maen nhw'n newidiadau parhaol. Rydym ni wedi lleihau maint yr ystad yn sylweddol gan barhau—ac rwy'n credu bod hyn yn bwynt pwysig i'w wneud i'r Cynulliad cyfan—i reoli'r ystad ar sail ranbarthol. Rydym yn cynnal swyddi a swyddfeydd Llywodraeth Cymru mewn lleoliadau allweddol i gefnogi economïau lleol. Ac o ystyried pwysigrwydd y targedau amgylcheddol, rydym ni wedi cyflawni 32.4 y cant o ostyngiad mewn allyriadau carbon ar gyfer yr ystad.

O ran targedau'r dyfodol ar gyfer 2020, maen nhw wedi eu cynnwys, fel y gwelwch, yn adroddiad eleni, ond dim ond ffigurau cychwynnol yw'r targedau hyn ar hyn o bryd sydd yn seiliedig ar y cynigion posibl yn strategaeth leoli 2015-20, a byddwn yn mireinio'r ffigurau hyn yn ystod y flwyddyn i sefydlu dangosyddion perfformiad allweddol. Maent yn ddibynnol ar safonau arfer gorau a chanllawiau'r sector cyhoeddus. Mae'n bwysig ein bod yn cydnabod, wrth inni ymgymryd â chyfrifoldebau newydd—ac rwyf i'n adrodd yn ôl ac yn cael fy nghraffu, yn gywir ac yn briodol, am ein pwerau a'n cyfrifoldebau newydd, sydd, wrth gwrs, yn cynnwys y rhagolygon o ystad weinyddol ychwanegol o ran sefydlu awdurdod refeniw Cymru fel adran ar wahân i'r Llywodraeth. Yn amlwg, mae'n rhaid i ni ystyried hynny wrth inni symud ymlaen, ond mae'r targedau yr wyf wedi eu gosod o ran y strategaeth leoli hefyd yn llym iawn ac yn dryloyw o ran symud ymlaen â'r dangosyddion perfformiad allweddol hynny.

Croesawaf y ffaith eich bod yn codi'r pwynt am yr ystad dramor. Mae hi wedi, fel y dywedwch, ei chynnwys am y tro cyntaf eleni. Mae'r eiddo hwnnw, wrth gwrs, yn fanteisiol o ran cynhyrchu budd economaidd a mantais i Gymru, ac mae hynny, yn bennaf, drwy ei weithgareddau ym meysydd busnes, twristiaeth ac addysg. Os edrychwch ar y 14 cynrychiolaeth sydd gennym mewn saith gwlad—Gwlad Belg, Tsieina, Iwerddon, Japan, yr Emirathaeth Arabaidd Unedig a'r Unol Daleithiau, a hefyd y naw cynrychiolaeth sydd wedi eu cyd-leoli—. Credaf fod hynny'n bwynt pwysig—ein bod ni'n cyd-leoli o fewn llysgenadaethau'r Swyddfa Dramor a Swyddfa'r Gymanwlad, lle bo modd, ac uchel gomisiynau neu swyddfeydd is-genhadon. Mae hynny'n aml ochr yn ochr â chynrychiolaeth yr Alban, er enghraifft, hefyd. Wyddoch chi, mae'r cyd-leoli yn bwysig er mwyn sicrhau gwerth am arian a lleihau costau rhedeg, ond os edrychwch chi ar y costau ar gyfer 2014-15 am ein hystad dramor, roedd yn cynrychioli gostyngiad o 32 y cant o'i gymharu â 2010-11.

16:27

Mike Hedges [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I very much welcome the statement, the annual report and the great progress made in both efficiency and environmental performance. With the substantial and continuing cuts by the Westminster Conservative Government, driven by ideological dislike of the public sector, there is a need to make as many cost reductions as possible that minimise the reduction of services to the public. I welcome the development and implementation of a five-year location strategy reducing operating costs. I further welcome the proactive management of the cost of the administrative estate and ensuring the best use of Government buildings, thus improving efficiency—again, a Labour Government committed to efficiency. Two questions: will the Government look at finding improved accommodation in London and is there a final optimum size of the estate the Government is working towards?

Rwyf yn croesawu'r datganiad yr adroddiad blynyddol a'r cynnydd mawr a wnaed o ran effeithlonrwydd a pherfformiad amgylcheddol yn fawr iawn. Oherwydd y toriadau sylweddol a pharhaus gan y Llywodraeth Geidwadol yn San Steffan, sy'n cael ei sbarduno gan anhoffter ideolegol o'r sector cyhoeddus, mae angen gwneud cymaint o ostyngiadau mewn costau ag y bo modd gan leihau cyn lleied â phosibl ar y gwasanaethau i'r cyhoedd. Rwyf yn croesawu'r gwaith o ddatblygu a gweithredu strategaeth leoli pum mlynedd sy'n lleihau costau gweithredu. Rwyf yn croesawu ymhellach y rheolaeth ragweithiol o gost yr ystad weinyddol a sicrhau'r defnydd gorau o adeiladau'r Llywodraeth, a fydd o ganlyniad yn gwella effeithlonrwydd—unwaith eto, Llywodraeth Lafur sydd wedi ymrwymo i effeithlonrwydd. Dau gwestiwn: A fydd y Llywodraeth yn edrych ar sicrhau lleoliad gwell yn Llundain ac a oes maint delfrydol terfynol i'r ystad y mae'r Llywodraeth yn gweithio tuag ato?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

16:28

Jane Hutt [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, Mike Hedges, for your very measured and constructive response, and recognition of—which, of course, I did also receive from Nick Ramsay as well. But, importantly, we have taken and made every effort, not only to improve the efficiency and management of the Welsh Government estate, but also, of course, to ensure we do that in the context of shrinking public finances, but also recognising that it is vital that we do have that presence throughout Wales to meet not only the needs in terms of delivering on our services and budgets, but also the outward-facing delivery of the estate, which, of course, is so crucial in terms of the businesses and economy of Wales.

Diolch i chi, Mike Hedges, am eich ymateb pwylllog ac adeiladol iawn, a'ch cydnabyddiaeth—a dderbyniais hefyd, wrth gwrs, gan Nick Ramsay. Ond, yn bwysig, rydym ni wedi gwneud pob ymdrech, nid yn unig i wella effeithlonrwydd a rheolaeth ystad Lywodraeth Cymru, ond hefyd, wrth gwrs, i sicrhau ein bod ni yn gwneud hynny yng nghyd-destun cyllid cyhoeddus sy'n lleihau, gan gydnabod hefyd ei bod yn hanfodol i ni gael presenoldeb ledled Cymru i fodloni nid yn unig yr angen o ran cyflawni yn ein gwasanaethau a chyllidebau, ond hefyd y cyflawni o ran wyneb allanol yr ystad, sydd, wrth gwrs, mor hanfodol o ran busnesau ac economi Cymru.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

So, I think your question in terms of the London office, which, in fact, is one of the eight properties outside the scope of the estate report—. The London office is one of those, and seven properties held for specialised uses. The London office has proved to be very effective, accessible and well located. In fact, interestingly, in a recent joint ministerial committee meeting with colleagues from Scotland and Northern Ireland—they had visited our offices, because they felt that they needed a similar kind of location in the heart of London, the heart of the capital, to enable them to ensure that they could deliver on their business.

Felly, rwyf yn meddwl bod eich cwestiwn o ran y swyddfa yn Llundain, sydd, mewn gwirionedd, yn un o wyth eiddo y tu allan i gwmpas yr adroddiad o'r ystad—. Mae'r swyddfa yn Llundain yn un o'r rheini, a saith o eiddo a gedwir at ddefnydd arbenigol. Mae'r swyddfa yn Llundain wedi bod yn effeithiol iawn, mae'n hygyrch ac mewn lleoliad da. Yn wir, yn ddi-ddorol, mewn cyfarfod pwyllgor gweinidogol ar y cyd yn ddiweddar gyda chydweithwyr o'r Alban a Gogledd Iwerddon-roedden nhw wedi ymweld â'n swyddfeydd, gan eu bod yn teimlo bod arnyn nhw angen yr un math o leoliad yng nghanol Llundain, yng nghanol y brifddinas, er mwyn eu galluogi i sicrhau eu bod yn gallu cyflawni eu busnes.

16:29

Alun Ffred Jones [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Mae hwn yn adroddiad cynhwysfawr. Mae yna gyfeiriad at arbedion yma a lleihad mewn allyriadau carbon, sydd i'w groesawu. Mae o hefyd yn dangos unwaith eto, wrth gwrs, mai'r ardal sydd yn elwa o ran swyddi yn bennaf ydy Caerdydd, fel y buasech chi'n disgwyl, a'r de-ddwyrain. Felly, un cwestiwn sydd gen i: a fu, yn ystod pum mlynedd diwethaf o'r strategaeth yma, unrhyw ddatganoli o swyddi allan o Gaerdydd i'r gorllewin, y canolbarth neu'r gogledd?

This is a comprehensive report. There is reference to savings and reduction in carbon emissions, which are to be welcomed. It also demonstrates once again, of course, that the area that benefits most in terms of jobs is Cardiff, as you might expect, and the south-east. So, one question that I have is this: over the past five years of this strategy, has there been any devolution of jobs from Cardiff to the west, mid or north of Wales?

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Wrth edrych ymlaen, rydych chi'n cyfeirio at y ffaith y bydd yna resymoli pellach, ac y bydd yna naw swyddfa yn cau, ac felly 16 fydd y nifer ymhen pum mlynedd. Mae hyn yn golygu bydd yna ganoli swyddi pellach, wrth gwrs. Rwy'n gwybod o brofiad fod yna nifer fawr o swyddi wedi diflannu o Gaernarfon er mwyn cael eu lleoli yn Llandudno. Mae hyn yn gofyn cwestiwn wedyn ynglŷn â'r hyn rydym ni'n sôn amdano yn aml yn y lle yma, sef cymunedau cynaliadwy. Mae swyddi yn bwysig, ac os ydych chi'n symud, er enghraifft, i Llandudno—mi allai fod yn unrhyw ran o Gymru, wrth gwrs—bydd hynny'n golygu bod yna fwy o deithio, ac y bydd yn cau pobl allan o swyddi os ydyn nhw'n byw mewn ardaloedd ymylol, gwledig. Felly, y cwestiwn sydd gen i ynglŷn â hynny ydy: wrth edrych ymlaen at ran nesaf y strategaeth, a wnewch chi gadarnhau na fydd colled o ran canran y swyddi sydd ar hyn o bryd yn y gwahanol ranbarthau o Gymru?

Rydych chi'n cyfeirio hefyd at gost yr ystâd ac mae ffigurau yma. Mae'r tablau yma yn rhai dadlennol iawn ac yn gynhwysfawr iawn. Rydych yn sôn am gost cynnal yr ystâd a'r lleihad a fu yn y costau hynny. A ydy'r costau hynny yn cynnwys unrhyw fuddsoddiad rydych wedi ei wneud yn yr ystâd er mwyn, efallai, gwella effeithlonrwydd ynni yr adeiladau yma? Os nad ydy o'n cynnwys costau'r buddsoddiad hwnnw, a allwch chi roi cost y buddsoddiad hwnnw i ni un ai heddiw neu mewn ysgrifen yn nes ymlaen?

Rydych chi'n cyfeirio hefyd at y ffaith bod yna 38 o safleoedd sydd wedi eu cau. Faint o'r rheini sydd wedi eu gwerthu, a beth oedd y derbyniadau yn ystod y pum mlynedd diwethaf yma?

Yn olaf, jest o ran gwybodaeth, gan fy mod i'n ymwneud ag ymchwiliad arall ynglŷn ag eiddo sydd yn berchen y Llywodraeth, neu a oedd yn berchen y Llywodraeth: pwy sydd yn rheoli'r ystâd yma? A oes gennych uned benodol gyda sgiliau arbenigol sydd yn gyfrifol am weithredu'r strategaeth rydych yn ei gweithredu ar hyn o bryd? Diolch yn fawr.

In looking forward, you refer to further rationalisation and that nine offices are to close so that the total number will be 16 in five years' time. This means that there will be a further decentralisation of posts, of course. I know from experience that many jobs disappeared from Caernarfon, to be relocated to Llandudno. This then begs the question on what we regularly discuss in this place, namely sustainable communities. Jobs are important, and, if you move, for example, to Llandudno—although it could be anywhere else in Wales, of course—that does mean longer travel times and it does exclude people from posts if they live in rural and peripheral areas. Therefore, the question that I have on that issue is: in looking forward to the next part of the strategy, will you confirm that there will be no losses in terms of the percentage of posts that are currently in the various regions of Wales?

You also refer to the cost of the estate and the figures are set out. The tables are very revealing indeed and are very comprehensive. You mention the cost of the estate maintenance and the reduction in those costs. Do those costs include any investments that you've made in the estate, perhaps to enhance energy efficiency within those properties? If they don't include those investment costs, can you give us those figures either today or in writing at a later date?

You also refer to the fact that 38 sites have been closed. How many of these have been sold, and what were the receipts during the past five years?

Finally, just as a point of information, because I am involved in another inquiry on Government-owned property, or property that was once owned by Government: who actually manages this estate? Do you have a specific unit with expertise that is responsible for implementing the strategy that you are currently putting in place? Thank you.

16:32

Jane Hutt [Bywgraffiad Biography](#)

Diolch yn fawr, Alun Ffred Jones. I think it is very important that—. Again, I won't repeat the key principles and priorities of the location strategy, but as I said, it is very important that this is an all-Wales location strategy. Challenging in terms of not only the willingness, but the state of the estate, which requires investment, perhaps via particular investment; for example, the investment in Cardiff in terms of Cathays park. The ongoing investment of course is inevitable, but something that we have to undertake. You asked about investment. For example, we also have investment in Picton Terrace in Carmarthen, which is ongoing as well as Cathays. That's incremental investment, and it is about modernising these work spaces to improve efficiency, to reduce operating costs and to create modern, properly designed, supportive workplaces for staff.

Diolch yn fawr, Alun Ffred Jones. Credaf ei bod yn bwysig iawn bod—. Unwaith eto, nid wyf am ailadrodd egwyddorion a blaenoriaethau allweddol y strategaeth leoli, ond fel y dywedais, mae'n bwysig iawn bod hon yn strategaeth leoli ledled Cymru gyfan. Strategaeth sy'n herio nid yn unig o ran parodrwydd, ond hefyd cyflwr yr ystad, sydd angen buddsoddiad, efallai drwy fuddsoddiad penodol; er enghraifft, y buddsoddiad yng Nghaerdydd o ran Parc Cathays. Mae'r buddsoddiad parhaus wrth gwrs yn anochel, ond yn rhywbeth y mae'n rhaid inni ei wneud. Gofynasoch am fuddsoddiad. Er enghraifft, rydym ni hefyd wedi buddsoddi yn Heol Picton yng Nghaerfyrddin, sydd yn parhau, yn ogystal ag yn Cathays. Buddsoddiad fesul cam yw hwnnw, ac mae'n ymwneud â moderneiddio'r lleoedd gwaith hyn i wella effeithlonrwydd, i leihau costau gweithredu a chreu gweithleoedd modern, sydd wedi eu cynllunio yn briodol, ac sy'n cefnogi staff.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Just in terms of the ways in which we do seek to secure that accommodation outside of south-east Wales, and looking particularly in terms of other parts of Wales, you will know and we have obviously looked very carefully at the situation in terms of, for example, Caernarfon. As you know, there are no plans to downgrade, for example, the Caernarfon office. We want to keep a key presence in Caernarfon. Equally, we continue to occupy Ladywell House and we are looking at how we can consolidate a large contingent of our Powys based functions, looking at, again, Llandrindod Wells—very close concerns about how we can ensure that we do have a long-term presence in Newtown. Of course, we do have a situation, looking at Llandrindod, as I said, and looking at possible alternative accommodation locations. So, you know, this is obviously about costs and efficiency, but it is also about location and where we should be located. I've mentioned two or three very important towns in areas that Members represent here today.

I think it's very important that we talk about and deliver this dispersed presence, but also you mentioned that for our staff it is about employment opportunities across Wales. I'm glad you raised that point, because we're looking not just in terms of modern, efficient and consistent workplace design, but also looking at flexible working and technology that can be secured across the estates and also, of course, to ensure that our property is safe, secure, compliant and healthy—that they're healthy workplaces.

We also, of course, engage fully with our trade unions, and we've undertaken to further consult trade unions on any proposals that emerge in advance of decisions and looking at this in terms of our close working relationships with the trade unions.

You also mentioned that, again in terms of investment in environmental benefits, the expenditure on other outgoings increased by, for example, £574,000 last year, and that's partly due to the inclusion of carbon management implementation costs and the carbon reduction commitment energy efficiency scheme allowances. For the first time, together, they added a total of £427,000 to annual costs. We have to implement that carbon management strategy with annual action plans, and we have a separate budget for that. Along with the other organisations, for example, in scope, the Welsh Government has to purchase allowances from the UK Government at a cost of £16 per tonne of carbon dioxide in 2014-15.

In terms of the issue about the receipts and who manages the estate, we seek to manage the estate from the expertise that we have in the Welsh Government. We have included in the figures for the first time contractors, such as information technology experts, who use and occupy Welsh Government accommodation in the same way as those who are directly employed by the Welsh Government, adding additional costs for their presence. Providing those working spaces for contractors has reduced operating costs, which does benefit the Welsh Government in reduced fees.

Dim ond o ran y ffyrdd yr ydym yn ceisio sicrhau bod safleoedd y tu allan i'r de-ddwyrain, ac wrth edrych yn benodol ar rannau eraill o Gymru, byddwch yn gwybod ac mae'n amlwg ein bod ni wedi edrych yn ofalus iawn ar y sefyllfa o ran, er enghraifft, Caernarfon. Fel y gwyddoch, nid oes unrhyw gynlluniau i israddio, er enghraifft, y swyddfa yng Nghaernarfon. Rydym yn awyddus i gadw presenoldeb allweddol yng Nghaernarfon. Yn yr un modd, rydym yn parhau i feddiannu Tŷ Ladywell ac rydym yn edrych ar sut y gallwn gyfuno nifer fawr o'n swyddogaethau ym Mhowys, gan edrych, unwaith eto, ar Llandrindod—pryderon cryf iawn ynghylch sut y gallwn ni sicrhau y bydd gennym bresenoldeb hirdymor yn y Drenewydd. Wrth gwrs, mae gennym ni leoliad, gan edrych ar Llandrindod, fel y dywedais, ac rydym yn edrych ar leoliadau dichonadwy eraill. Felly, wyddoch chi, mae hyn yn amlwg yn ymwneud â chostau ac effeithlonrwydd, ond mae hefyd yn ymwneud â lleoliad a lle y dylem ni fod wedi ein lleoli. Rwyf wedi crybwyll dau neu dri o drefi pwysig iawn mewn ardaloedd sy'n cael eu cynrychioli gan Aelodau yma heddiw.

Credaf ei bod yn bwysig iawn ein bod ni'n siarad am y presenoldeb gwasgaredig hwn ac yn ei ddarparu, ond hefyd roeddech chi'n sôn mai cyfleoedd cyflogaeth ledled Cymru sy'n bwysig i'n staff. Rwy'n falch eich wedi codi'r pwynt hwnnw, gan ein bod ni'n edrych nid yn unig i ddylunio gweithle modern, effeithlon a chyson, ond rydym ni hefyd yn edrych ar weithio hyblyg a thechnoleg y gellir eu sicrhau ar draws yr ystadau a hefyd, wrth gwrs, sicrhau bod ein heiddo yn ddiogel, yn saff, yn cydymffurfio ac yn iach—eu bod nhw'n weithleoedd iach.

Rydym ni hefyd, wrth gwrs, yn ymgysylltu'n llawn â'n hundebau llafur, ac rydym ni wedi ymrwymo i ymgynghori ag undebau llafur ar unrhyw gynigion pellach sy'n dod i'r amlwg cyn gwneud penderfyniadau ac yn edrych ar hyn o ran ein perthynas waith agos gyda'r undebau llafur.

Soniasoch hefyd, unwaith eto o ran buddsoddi mewn buddion amgylcheddol, bod y gwariant ar dreuliau eraill, er enghraifft, wedi cynyddu £574,000 y llynedd, ac mae hynny'n rhannol oherwydd cynnwys costau gweithredu rheoli carbon a lwfansau'r cynllun effeithlonrwydd ynni o ran yr ymrwymiad i leihau carbon. Am y tro cyntaf, gyda'i gilydd, maent yn ychwanegu cyfanswm o £427,000 at y costau blynyddol. Mae'n rhaid i ni weithredu'r strategaeth rheoli carbon honno gyda chynlluniau gweithredu blynyddol, ac mae gennym ni gyllideb ar wahân ar gyfer hynny. Ynghyd â'r sefydliadau eraill, er enghraifft, o ran cwmplas, mae'n rhaid i Lywodraeth Cymru brynu lwfansau oddi wrth Lywodraeth y DU ar gost o £16 am bob tunnell o garbon deuocsid yn 2014-15.

O ran y mater ynghylch y derbyniadau a phwy sy'n rheoli'r ystad, rydym yn ceisio rheoli'r ystad gyda'r arbenigedd sydd gennym yn Llywodraeth Cymru. Rydym ni wedi cynnwys yn y ffigurau ar gyfer contractwyr tro cyntaf, megis arbenigwyr technoleg gwybodaeth, sy'n defnyddio ac sy'n meddiannu safleoedd Llywodraeth Cymru yn yr un modd â'r rhai sy'n cael eu cyflogi'n uniongyrchol gan Lywodraeth Cymru, gan ychwanegu costau ychwanegol am eu presenoldeb. Mae darparu'r lleoedd gweithio hynny i gontractwyr wedi lleihau costau gweithredu, sy'n fanteisiol i Lywodraeth Cymru o ran ffioedd is.

Can I welcome this report, Minister? Very interesting it is, too. I'm particularly interested in the target of squeezing every employee into 6 sq m; I was wondering whether that also applies to Ministers and their offices, as well. I know you've had a reduction in the size of your offices in the refurbishment of the top floor of Tŷ Hywel, so, clearly, you are working towards that.

Minister, just a couple of questions on the report itself. I notice, and I very much welcome the fact, that you've actually already exceeded your 2020 emissions reduction target of 30 per cent on the 2010-11 baseline. Could you tell us now what the new target you're setting is? Having exceeded one target, I wouldn't expect you not to set another target to show even further ambition, so what is the new target you're aiming to reach by 2020 in terms of carbon emissions?

In terms of the investment that has taken place to achieve these savings, the report is very comprehensive on a lot of things, but it doesn't actually say how much you've spent in terms of investing in these properties to achieve these sorts of savings. Would you be willing to publish the capital expenditure on each of these buildings so that we can see what exactly the comparative costs are, as compared to the savings that you've achieved? Would you also—I'm expecting this to be favourable—publish the energy costs that the Welsh Government incur on each of these buildings? Clearly, if you're cutting back on carbon emissions—. That's our experience in Tŷ Hywel, as well, as a Commission: that you are able to reduce your energy costs or keep them under better control as a result of those cuts. So, could you also give us an indication of what savings you've made in terms of energy costs as well, and publish that?

And finally, Minister, just in relation to appendix 7 of your report, which is the eight properties—although it actually says 'nine' here—that you have excluded from this report, the total cost of those eight properties is just under £1.7 million, yet the report includes all your overseas estate, but doesn't include properties that you manage in Cardiff, Caldicot, Westminster, Builth Wells and Carmarthenshire. Could you explain why those eight properties have not been included in the report, particularly in terms of seeking to reduce the carbon emissions, water usage, et cetera? I think it's important that this is as fully comprehensive as possible. Will you be publishing a separate report for those eight properties, in terms of the savings that you're seeking to achieve in those properties, in relation to energy costs, and carbon emissions, et cetera?

A gaf i groesawu'r adroddiad hwn, Weinidog? Ac mae'n ddiddorol iawn, hefyd. Mae gen i ddiddordeb arbennig yn y targed o wasgu pob gweithiwr i mewn i 6 metr sgwâr; roeddwn i'n meddwl tybed a yw hynny'n berthnasol hefyd i Weinidogion a'u swyddfeydd nhw, yn ogystal. Gwn eich bod chi wedi cael gostyngiad ym maint eich swyddfeydd yn ystod ailwampio llawr uchaf Tŷ Hywel, felly, yn amlwg, rydych chi'n gweithio tuag at hynny.

Weinidog, dim ond un neu ddau gwestiwn am yr adroddiad ei hun. Rwyf yn sylwi, a chroesawaf y ffaith yn fawr iawn, eich bod chi mewn gwirionedd wedi rhagori eisoes ar eich targed i leihau allyriadau 2020 o 30 y cant ar linell sylfaen 2010-11. A allwch chi ddweud wrthym yn awr beth yw'r targed newydd yr ydych yn ei osod? Ar ôl rhagori ar un targed, ni fyddwn yn disgwyl ichi beidio â gosod targed arall er mwyn dangos hyd yn oed mwy o uchelgais, felly beth yw'r targed newydd yr ydych chi'n bwriadu ei gyrraedd erbyn 2020 o ran allyriadau carbon?

O ran y buddsoddiad a ddigwyddodd i gyflawni'r arbedion hyn, mae'r adroddiad yn gynhwysfawr iawn o ran llawer o bethau, ond nid yw mewn gwirionedd yn dweud faint yr ydych chi wedi'i wario o ran buddsoddi yn yr eiddo hwn i gyflawni'r mathau hyn o arbedion. A fydddech chi'n barod i gyhoeddi'r gwariant cyfalaf ar bob un o'r adeiladau hyn fel y gallwn weld beth yn union yw'r costau cymharol, o'u cymharu â'r arbedion a gyflawnwyd gennych? A wneuch chi hefyd—rwyf yn disgwyl ateb ffafriol—gyhoeddi'r costau ynni y mae Llywodraeth Cymru yn eu gwario ar bob un o'r adeiladau hyn? Yn amlwg, os ydych yn torri'n ôl ar allyriadau carbon—. Dyna ein profiad ni yn Nhŷ Hywel, yn ogystal, fel Comisiwn: eich bod yn gallu gostwng eich costau ynni neu eu cadw o dan well rheolaeth o ganlyniad i'r toriadau hynny. Felly, a allech chi hefyd roi syniad i ni o'r arbedion a wnaed gennych o ran costau ynni, a chyhoeddi hynny?

Ac yn olaf, Weinidog, dim ond o ran atodiad 7 o'ch adroddiad, sef yr wyth eiddo—er ei fod yn dweud 'naw' mewn gwirionedd yn y fan yma—yr ydych wedi eu heithrio o'r adroddiad hwn, cyfanswm cost yr wyth eiddo hynny yw ychydig o dan £ 1.7 miliwn, ac eto mae'r adroddiad yn cynnwys eich holl ystad dramor, ond nid yw'n cynnwys eiddo yr ydych yn eu rheoli yng Nghaerdydd, Cil-y-coed, San Steffan, Llanfair-ym-Muallt a Sir Gaerfyrddin. A allech chi egluro pam nad yw'r wyth eiddo hynny wedi eu cynnwys yn yr adroddiad, yn enwedig o ran ceisio lleihau'r allyriadau carbon, defnydd o ddŵr, ac ati? Rwyf yn credu ei bod yn bwysig bod hyn mor llwyr gynhwysfawr ag y bo modd. A fyddwch chi'n cyhoeddi adroddiad ar wahân ar gyfer yr wyth eiddo hynny, o ran yr arbedion yr ydych yn ceisio'u cyflawni yn yr eiddo hynny, o ran costau ynni, ac allyriadau carbon, ac ati?

Jane Hutt [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, Peter Black. I think, just in terms of the key figures for 2014-15, which the report is taking account of, we need to recognise that this is about monitoring size, cost, efficiency and environmental performance, and the fact that we are, as the report is very clear in terms of these key figures, accommodating a workforce of 5,778 full-time-equivalent staff and contractors over 25 offices across Wales, and the cost of the estate has risen marginally by 1.08 per cent to £18.136 million. But, this has been caused—and I've already explained some of that—in terms of the carbon reduction commitment energy efficiency scheme allowances costs. Rent has decreased by 5.19 per cent; the rates we pay have fallen by 2.16 per cent; we've realised a 12.8 per cent saving on utility costs; and costs per employee have improved. On average costs, we've mentioned the square metre, and the cost of the estate compares very favourably with the central civil estate and also with the Scottish civil estate, and it is useful to have those benchmarks in terms of those issues.

Diolch i chi, Peter Black. Rwyf yn credu, dim ond o ran y ffigurau allweddol ar gyfer 2014-15, sy'n cael eu hystyried yn yr adroddiad, bod angen i ni gydnabod bod hyn yn ymwneud â monitro maint, cost, effeithlonrwydd a pherfformiad amgylcheddol, a'r ffaith ein bod, ac mae'r adroddiad yn glir iawn o ran y ffigurau allweddol hyn, yn darparu lle i weithlu o 5,778 o aelodau staff cyfwerth â llawn amser a chontractwyr mewn 25 o swyddfeydd ledled Cymru, ac mae cost yr ystad wedi codi rywfaent gan 1.08 y cant i £18.136 miliwn. Ond, mae hyn wedi ei achosi—ac rwyf eisoes wedi egluro rhywfaint o hynny—oherwydd costau lwfansau'r cynllun effeithlonrwydd ynni o ran yr ymrwymiad i leihau carbon. Mae rhent wedi gostwng 5.19 y cant; mae'r ardrethi yr ydym yn eu talu wedi gostwng 2.16 y cant; rydym ni wedi gweld arbediad o 12.8 y cant ar gostau cyfleustodau; ac mae costau fesul gweithiwr wedi gwella. O ran costau cyfartalog, rydym ni wedi crybwyll y metr sgwâr, ac mae cost yr ystad yn cymharu'n ffafriol iawn â'r ystad sifil ganolog a hefyd â'r ystad sifil yn yr Alban, ac mae'n ddefnyddiol bod gennym y meincnodau hynny o ran y materion hynny.

I certainly will seek the information on the capital expenditure that has been invested in each building, and I will also look at the eight properties. Now, I'm advised that these have specialist uses—and you've mentioned the pavilion at the Royal Welsh Show ground as one, and there's also a storage unit, accommodation for server rooms and traffic management centres. They're not regarded as comparable with the office estate, so it's a separate set of information, really, in terms of the purpose of those properties, but I can certainly give more information if I write to you, and I'll put that letter in the Library.

Byddaf yn sicr yn chwilio am y wybodaeth ynglŷn â'r gwariant cyfalafol sydd wedi ei fuddsoddi ym mhob adeilad, a byddaf hefyd yn edrych ar yr wyth eiddo. Nawr, fe'm cyngorir bod gan y rhain ddefnydd arbenigol—ac rydych chi wedi sôn bod y pafiliwn ar faes Sioe Frenhinol Cymru yn un ohonynt, yn ogystal ag uned storio, lle ar gyfer ystafelloedd gweinydd a chanolfannau rheoli traffig. Nid ystyrir eu bod yn cymharu â'r ystad swyddfeydd, felly mae'n gyfres o wybodaeth ar wahân, mewn gwirionedd, o ran diben yr eiddo hwnnw, ond byddaf yn sicr yn gallu rhoi mwy o wybodaeth os byddaf yn ysgrifennu atoch, a byddaf yn rhoi'r llythyr hwnnw yn y Llyfrgell.

I think, just in terms of targets for environmental performance, as you said, we've exceeded our 2020 emissions reduction target of 30 per cent on the 2010-11 baseline. We continue to reduce carbon emissions, and overall we've reduced our emissions by 32.4 per cent in the past four years. It's about continually improving our environmental performance, it's about proactively seeking projects that focus on reducing our environmental impact, and we do have an environmental management system, and that enables us to work with teams across the estate. And, obviously, I've already mentioned the targets for 2020 laid out in the report this year.

Rwyf yn credu, dim ond o ran targedau ar gyfer perfformiad amgylcheddol, fel y dywedaso, ein bod wedi rhagori ar y targed yn 2020 i leihau ein hallyriadau o 30 y cant ar linell sylfaen 2010-11. Rydym yn parhau i leihau allyriadau carbon, ac yn gyffredinol rydym ni wedi lleihau ein hallyriadau gan 32.4 y cant yn y pedair blynedd ddiwethaf. Mae'n ymwneud â gwella ein perfformiad amgylcheddol yn barhaus, mae'n ymwneud â chwilio yn rhagweithiol am brosiectau sy'n canolbwyntio ar leihau ein heffaith ar yr amgylchedd, ac mae gennym system rheoli amgylcheddol, ac mae hynny yn ein galluogi ni i weithio gyda thimau ar draws yr ystad. Ac, yn amlwg, rwyf eisoes wedi crybwyll y targedau ar gyfer 2020 a nodwyd yn yr adroddiad eleni.

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Thank you, Minister.

Diolch yn fawr, Weinidog.

6. Datganiad: Y Rhaglen i Ddileu TB**6. Statement: The TB Eradication Programme**

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 6 has been postponed.

Mae eitem 6 wedi ei gohirio.

7. Rhentu Doeth Cymru—Cod Ymarfer (Rhwymedigaethau Statudol a Chanllaw Arfer Gorau), o Ganlyniad i Ymgynghoriad—Rhan 1 o Ddeddf Tai (Cymru) 2014

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 7 is the Rent Smart Wales code of practice, and I call on the Minister for Communities and Tackling Poverty to move the motion—Lesley Griffiths.

Cynnig NDM5857 Jane Hutt

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru; yn unol â Rheol Sefydlog 27.5:

Yn cymeradwyo bod y fersiwn ddrafft o'r Cod Ymarfer Landlordiaid ac Asiantau sydd wedi'i thrwyddedu o dan Ran 1 Deddf Tai (Cymru) 2014 yn cael ei llunio yn unol â'r fersiwn ddrafft a osodwyd yn y Swyddfa Gyflwyno ar 6 Hydref 2015.

Cynigiwyd y cynnig.

7. Rent Smart Wales—Code of Practice (Statutory Obligations and Best Practice Guide), as a Result of Consultation—Part 1 Housing (Wales) Act 2014

Eitem 7 yw cod ymarfer Rhentu Doeth Cymru, a galwaf ar y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi i gynnig y cynnig—Lesley Griffiths.

Motion NDM5857 Jane Hutt

To propose that the National Assembly for Wales; in accordance with Standing Order 27.5:

Approves that the draft Code of Practice for Landlords and Agents licensed under Part 1 of the Housing (Wales) Act 2014 is made in accordance with the draft laid in the Table Office on 6 October 2015.

Motion moved.

Lesley Griffiths [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi / The Minister for Communities and Tackling Poverty

Thank you, Deputy Presiding Officer. I'm pleased to be able to bring forward the code of practice for landlords and agents who will be licensed under Part 1 of the Housing (Wales) Act 2014, or Rent Smart Wales. It has been developed following months of working with stakeholders involved in the private rented sector and following public consultation. I am grateful to everyone who took the time to comment, including Assembly Members.

A breach of any legal obligation in this code can result in the licensing authority revoking a licence. Good landlords and agents—indeed, the majority of them—will have nothing to fear. However, rogue landlords and agents should beware. They will no longer have carte blanche to continue their bad practices and to continue dealing with tenants. By bringing together legal obligations and best practice I hope to encourage landlords and agents to strive to be better than the minimum required by law. The code provides a very useful guide for those who wish to be even better at what they do. I will be launching the Rent Smart Wales scheme on 23 November and I would welcome the support of Members for the code of practice, which is a vital part of the scheme.

Diolch, Ddirprwy Lywydd. Rwy'n falch o allu cyflwyno'r cod ymarfer ar gyfer landlordiaid ac asiantau a drwyddedir o dan Ran 1 Deddf Tai (Cymru) 2014, neu Rhentu Doeth Cymru. Cafodd hwn ei ddatblygu ar ôl misoedd o weithio gyda rhanddeiliaid sy'n ymwneud â'r sector rhentu preifat ac ar ôl ymgynghoriad cyhoeddus. Rwy'n ddiolchgar i baw a roddodd o'u hamser i gynnig sylwadau, gan gynnwys Aelodau'r Cynulliad.

Gall torri unrhyw rwymedigaeth gyfreithiol yn y cod hwn arwain at ddiddymu trwydded yr awdurdod trwyddedu. Ni fydd gan landlordiaid ac asiantau da—yn wir, y rhan fwyaf ohonynt—ddim i'w ofni. Fodd bynnag, mae hyn yn newyddion drwg i landlordiaid ac asiantau twyllodrus. Ni fydd ganddynt mwyach ryddid llwyr i barhau â'u harferion drwg a pharhau i ddelio â thenantiaid. Drwy ddwyn ynghyd rhwymedigaethau cyfreithiol ac arfer gorau, rwy'n gobeithio annog landlordiaid ac asiantau i ymdrechu i fod yn well na'r hyn sy'n ofynnol yn ôl y gyfraith. Mae'r cod yn rhoi canllaw defnyddiol iawn i'r rheini sy'n dymuno gwneud eu gwaith yn well fyth. Byddaf yn lansio'r cynllun Rhentu Doeth Cymru ar 23 Tachwedd a byddwn yn croesawu cefnogaeth Aelodau i'r cod ymarfer, sy'n rhan hanfodol o'r cynllun.

Because the Housing (Wales) Act 2014 introduced mandatory registration and licensing schemes against the weight of evidence, we opposed it. We note that the purpose of the code is to apply a list of statutory requirements with which landlords must comply in relation to that licensing. As I said in the debate at Stage 4 of the Housing (Wales) Bill, much of the sector, particularly those parts investing or deciding to invest in supply, said it won't work and would have the reverse impact, disincentivising investment, which in turn would impact on the goal of tackling homelessness. It's over a decade since the sector collectively said we had a housing supply crisis. The current housing system has been failing for a long time. The consequences for the health and wellbeing of people and the stability of people and communities are dire. But instead we're having anti-business regulation for all landlords, hitting investment and supply, rather than targeted enforcement against bad and criminal landlords and support for the worst affected tenants, so they know how to claim, where and to whom to go, knowing that they will be protected if they do so.

At the time, the Residential Landlords Association said that it supported the aim of raising standards and rooting out bad landlords, but the proposed scheme then would not achieve these aims, and, contrary to the then Minister's claim, it had offered an alternative way of identifying landlords. The Country Land and Business Association said the adoption of this scheme would stifle and jeopardise the supply of much needed private-rented homes. The National Landlords Association said that what we need in investment terms, to deliver quality homes that people can afford to rent, is a true social venture partnership between public, private and third sectors that it had been offering for years. It told me that that had not been warmly received by the Welsh Government, despite the willing offer of expertise.

When we took evidence in committee on the code the Association of Residential Letting Agents said they were worried that the Welsh Government had 'set themselves up to fail'. The Residential Landlords Association said the Welsh Government had not understood the market at all. Citizens Advice Cymru said that replacing Landlord Accreditation Wales and its code of conduct with this will lower standards, and this was agreed to by both Welsh Tenants and Shelter Cymru. In fact, in committee, we heard from the policy officer of Citizens Advice Cymru that:

'We were hoping for something that would be aspirational and that would do what they said in the Bill in that it would set the standards for the sector.'

They concluded,

'I don't think it does set the standards.'

We heard from the managing director of Welsh Tenants, who said,

Roeddem yn ei gwrthwynebu Deddf Tai (Cymru) 2014 oherwydd ei bod yn cyflwyno cynlluniau cofrestru a thrwyddedu gorfodol yn erbyn y dystiolaeth. Rydym yn nodi mai pwrpas y cod yw rhoi rhestr o ofynion statudol ar waith y bydd yn rhaid i landlordiaid gydymffurfio â hwy o ran y trwyddedu hwnnw. Fel y dywedais yn y ddafl yn ystod Cyfnod 4 y Bil Tai (Cymru), roedd llawer o'r sector, yn enwedig y rhannau hynny sy'n buddsoddi neu'n penderfynu buddsoddi yn y cyflenwad, yn dweud na wnaiff weithio ac y byddai'n cael yr effaith groes, gan anghymeradwyo buddsoddiad, a fyddai yn ei dro yn effeithio ar y nod o fynd i'r afael â digartrefedd. Mae dros ddegawd ers i'r sector ddweud gyda'i gilydd bod gennym argyfwng cyflenwad tai. Mae'r system dai bresennol wedi bod yn methu ers tro byd. Mae'r canlyniadau i iechyd a lles pobl ac i sefydlogrwydd pobl a chymunedau yn enbyd. Ond yn lle hynny, mae gennym reoleiddio gwrth-fusnes ar gyfer pob landlord, sy'n taro buddsoddi a chyflenwi, yn hytrach na gorfodaeth wedi'i thargedu yn erbyn landlordiaid drwg a throeddol a chefnogaeth i'r tenantiaid yr effeithir arnynt waethaf, fel eu bod yn gwybod sut i hawlio, i ble ac at bwy i fynd, gan wybod y byddant yn cael eu hamddiffyn os byddant yn gwneud hynny.

Ar y pryd, dywedodd y Gymdeithas Landlordiaid Preswyl eu bod yn cefnogi'r nod o godi safonau a chael gwared ar landlordiaid drwg, ond ni fyddai'r cynllun arfaethedig bryd hynny yn cyflawni'r nodau hyn, ac, yn groes i honiad y Gweinidog ar y pryd, roedd wedi cynnig ffordd arall o nodi landlordiaid. Dywedodd y Gymdeithas Tir a Busnesau Cefn Gwlad y byddai mabwysiadu'r cynllun hwn yn mygu ac yn peryglu cyflenwad o gartrefi rhentu preifat y mae gwir angen amdanynt. Dywedodd Cymdeithas Genedlaethol y Landlordiaid mai'r hyn sydd ei angen arnom o ran buddsoddi, i ddarparu cartrefi o safon y gall pobl fforddio eu rhentu, yw partneriaeth menter gymdeithasol wirioneddol rhwng y sector cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector yr oedd wedi bod yn ei chynnig ers blynnyddoedd. Dywedodd y Gymdeithas wrthyf nad oedd hynny wedi cael croeso cynnes gan Lywodraeth Cymru, er ei bodlonwydd i gynnig ei harbenigedd.

Pan gawsom dystiolaeth yn y pwyllgor am y cod dywedodd Cymdeithas yr Asiantau Gosod Preswyl eu bod yn poeni bod Llywodraeth Cymru wedi 'eu rhoi eu hunain mewn sefyllfa i fethu'. Dywedodd Cymdeithas y Landlordiaid Preswyl nad oedd Llywodraeth Cymru wedi deall y farchnad o gwbl. Dywedodd Cyngor ar Bopeth Cymru y bydd disodli Achredu Landlordiaid Cymru a'i god ymddygiad â hyn yn gostwng safonau, a chytunodd Tenantiaid Cymru a Shelter Cymru â hyn. Yn wir, yn y pwyllgor, clywsom gan swyddog polisi Cyngor ar Bopeth Cymru:

'Roeddem yn gobeithio am rywbeth a fyddai'n uchelgeisiol ac a fyddai'n gwneud yr hyn yr oeddent wedi ei ddweud yn y Bil, sef gosod y safonau ar gyfer y sector.'

Daethant i'r casgliad,

'Dwi ddim yn meddwl ei fod yn gosod y safonau.'

Clywsom gan reolwr gyfarwyddwr Tenantiaid Cymru, a ddywedodd,

'I think you would've had a very different document if tenants were engaged in drafting the code as well.'

Shelter Cymru said:

'we've got a code here on best practice, which could be so much more if you listened to what landlords themselves say and what tenants themselves say. We worked with Mr Isherwood to propose an amendment to the Housing (Wales) Act 2014, which would've required the Government to consult directly with tenants, rather than just their representative bodies, in the development of the code. Unfortunately that didn't get through, which I think is a shame.'

In fact, Alun Davies—unfortunately, he's not in the Chamber at the moment, but a member of the committee—said:

'I think it's profoundly disappointing that neither tenants nor landlords feel that they've been involved in establishing this code. I think it's quite an extraordinary situation.'

The Chair of the committee wrote to you accordingly expressing concern

'that, as it stands, the draft Code does not meet the needs of the groups'

who'd given evidence to us.

She said:

'we were disappointed to hear from the various representatives about their limited involvement in the drafting of the Code. In addition, we were told that, despite requests from representatives of advice services and tenants, there has been no direct input from tenants.'

and that:

'Representatives of tenants and advice agencies doubted that the Code, as it stands, would have any impact on improving practices and raising standards'

in the sector. In your reply you dismissed that. You said that members of the working group

'have had the opportunity to raise their concerns',

'I do not agree this Code would reduce expectations on Landlords and Agents in general.'

and:

'Rwy'n meddwl y byddech chi wedi cael dogfen wahanol iawn pe byddai tenantiaid wedi bod yn ymwneud â drafftio'r cod hefyd.'

Dywedodd Shelter Cymru:

'mae gennym god arfer gorau yma, a allai fod yn gymaint mwy pe byddech yn gwranddo ar yr hyn y mae'r landlordiaid eu hunain yn ei ddweud a'r hyn y mae tenantiaid eu hunain yn ei ddweud. Buom yn gweithio gyda Mr Isherwood i gynnig gwelliant i Ddeddf Tai (Cymru) 2014, a fyddai wedi mynnu bod y Llywodraeth yn ymgynghori'n uniongyrchol â thenantiaid, nid dim ond y cyrff sy'n eu cynrychioli, wrth ddatblygu'r cod. Yn anffodus, ni chafodd hynny ei dderbyn, ac rwy'n meddwl bod hynny'n drueni.'

Yn wir, dywedodd Alun Davies—yn anffodus, nid yw yn y Siambr ar hyn o bryd, ond mae'n aelod o'r pwyllgor:

'Rwy'n meddwl ei bod yn hynod siomedig nad yw tenantiaid na landlordiaid yn teimlo eu bod wedi cael eu cynnwys wrth sefydlu'r cod hwn. Rwy'n credu ei bod yn sefyllfa eithaf anghyffredin.'

Ysgrifennodd Cadeirydd y pwyllgor atoch ynglŷn â hynny gan fynegi pryder

'nad yw'r Cod drafft, fel ag y mae, yn diwallu anghenion y grwpiau'

a oedd wedi rhoi tystiolaeth inni.

Meddai:

'roeddem yn siomedig i glywed gan y gwahanol gynrychiolwyr nad oeddent wedi ymwneud rhyw lawer â drafftio'r Cod. Yn ogystal, dywedwyd wrthym, er gwaethaf ceisiadau gan gynrychiolwyr gwasanaethau cynghori a thenantiaid, na chafwyd unrhyw gyfraniad uniongyrchol gan denantiaid.'

a bod:

'Cynrychiolwyr tenantiaid ac asiantaethau cynghori yn amau a fyddai'r Cod, fel ag y mae, yn cael unrhyw effaith ar wella arferion a chodi safonau'

yn y sector. Yn eich ateb, fe wnaethoch ddiystyru hynny. Dywedasoch fod aelodau'r gweithgor

'wedi cael cyfle i fynegi eu pryderon',

'Nid wyf yn cytuno y byddai'r Cod hwn yn lleihau disgwyliadau ar Landlordiaid ac Asiantau yn gyffredinol.'

ac:

'In my view, the content of the Code does meet the needs of the groups who must adhere to it'.

Well, that's not what all the witnesses across the sector told committee. What we need instead is to listen to organisations such as the Residential Landlords Association and tenants groups and develop a co-regulation solution whereby landlords groups and representative tenants groups work with local authorities and deliver an industry-wide accreditation scheme, taking them out of the purview of local control, not as a soft option, but with alternative dispute resolution, independent property inspections and strong sanctions against landlords failing to abide by their obligations under accreditation with the scheme. There's also a need, as they said,

'for better informed tenants so that they understand what to look for when choosing a property, what questions to ask, and when, as well as how, to complain where they face a landlord refusing to carry out work that is needed.'

Instead, we have this code relating to improper or inappropriate registration and licensing, and we cannot support it accordingly.

'Yn fy marn i, mae cynnwys y Cod yn diwallu anghenion y grwpiau sy'n gorfod cadw ato'.

Wel, nid dyna beth ddywedodd yr holl dystion ar draws y sector wrth y pwyllgor. Yn hytrach na hynny, mae angen inni wrando ar gyrff fel Cymdeithas y Landlordiaid Preswyl a grwpiau tenantiaid a datblygu ffordd o reoleiddio ar y cyd lle mae grwpiau landlordiaid a grwpiau sy'n cynrychioli tenantiaid yn gweithio gydag awdurdodau lleol ac yn cyflwyno cynllun achredu i'r diwydiant cyfan, gan fynd â nhw allan o reolaeth leol, nid fel dewis hawdd, ond gyda dulliau amgen ar gyfer datrys anghydfodau, archwilio eiddo'n annibynnol a chosbau cryf yn erbyn landlordiaid sy'n methu â chadw at rwymedigaethau eu hachrediad gyda'r cynllun. Mae hefyd angen, fel y dywedasant,

'am denantiaid mwy gwybodys sy'n deall beth i chwilio amdano wrth ddewis eiddo, pa gwestynau i'w gofyn, a phryd, yn ogystal â sut, i gwyno os ydynt yn wynebu landlord sy'n gwrthod gwneud gwaith y mae angen ei wneud.'

Yn hytrach, mae gennym y cod hwn yn ymwneud â chofrestru a thrwyddedu amhriodol neu anaddas, ac felly ni allwn ei gefnogi.

16:51

Jocelyn Davies [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I'd like to welcome the publication of the Rent Smart Wales code of practice. When the Assembly voted to pass the Housing (Wales) Act 2014 last year, we knew that, through regulations, that legislation would have a positive impact on landlords and tenants and that the bad landlords would be rooted out. While the code of practice introduced today isn't perfect, and certainly Mark Isherwood has outlined some of its problems, I think it is a start and I certainly will be supporting it.

During the passage of the Bill, the Minister said that many things that we wanted, of course, on the face of the legislation would be better in the code and, indeed, some of those things are in the code, and I welcome that as well. There is some inclusion of the things that I wanted to see on the face of the Bill, and I'm pleased to see that the best practice guidelines include the necessity for landlords to provide a fair and accurate reference to tenants when they leave the property. We know that some tenants are often given notice to quit if they want repairs carried out—it certainly happens to constituents of mine—and a particular constituent, when she left the property, the letting agent then declined to provide a reference, I believe out of spite because of her complaints to me. Finding another rented property, of course, when you're without a reference is very difficult indeed, so I think including that requirement to provide references that are fair and truthful is important.

Hoffwn groesawu cyhoeddi cod ymarfer Rhentu Doeth Cymru. Pan bleidleisiodd y Cynulliad i basio Deddf Tai (Cymru) 2014 y llynedd, roeddem yn gwybod y byddai'r ddeddfwriaeth honno, drwy reoliadau, yn cael effaith gadarnhaol ar landlordiaid a thenantiaid ac y byddai'n cael gwared ar y landlordiaid drwg. Er nad yw'r cod ymarfer a gyflwynwyd heddiw yn berffaith, ac yn sicr mae Mark Isherwood wedi amlinellu rhai o'i broblemau, rwy'n credu ei fod yn ddechreuad a byddaf yn sicr yn ei gefnogi.

Yn ystod taith y Bil, dywedodd y Gweinidog y byddai llawer o bethau yr oeddem am eu cael, wrth gwrs, ar wyneb y ddeddfwriaeth yn well yn y cod ac, yn wir, mae rhai o'r pethau hynny yn y cod, ac rwy'n croesawu hynny hefyd. Mae rhai o'r pethau yr oeddwn am eu gweld ar wyneb y Bil wedi'u cynnwys, ac rwy'n falch o weld bod y canllawiau arfer gorau yn cynnwys yr angen i landlordiaid ddarparu geirda teg a chywir i denantiaid pan fyddant yn gadael yr eiddo. Rydym yn gwybod bod rhai tenantiaid yn aml yn cael rhybudd i ymadael os ydynt eisiau i atgyweiriadau gael eu gwneud—mae'n sicr yn digwydd i etholwyr sydd gennyf i—ac yn achos un etholwr penodol, pan adawodd yr eiddo, gwrthododd yr asiant gosod ddarparu geirda, a hynny o ran malais, rwy'n credu, oherwydd ei chwynion i mi. Mae'n anodd iawn dod o hyd i eiddo arall ar rent, wrth gwrs, pan nad oes gennyh eirda, felly rwy'n meddwl ei bod yn bwysig cynnwys y gofyniad hwnnw i ddarparu geirdaon teg a gonest.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Although it's encouraging to see regular electrical safety checks included in the best practice guidelines, in line with amendments that I tabled to the housing Bill, I'd like to see this, obviously, become a statutory requirement in the future, and I know that there's huge cross-party support for this, including from the Government's backbenches. I wonder if the Minister would clarify how much of the code of practice will be made obsolete by the Renting Homes (Wales) Bill. I note that the section on best practice for issuing tenancy agreements will be superseded by the new Bill if it's passed, as will the section on retaliatory eviction. Does the Minister plan to revisit this code once the renting homes Bill comes into force? Because, of course, if this code of practice is to form the basis of training given to landlords on their obligation and responsibilities, there may be a danger that their training will quickly become outdated.

As I said, I hope the Minister will commit today to revisiting and revising the code, as I'm sure she will, as we observe its impact on the rented sector across the country. There is plenty of room for improvement and development, but we should all see this, I think, as a beginning and a foundation that'll be built on in the future, and I'm sure that tenants will inform its development as we go forward. Thank you.

16:54

Peter Black [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Can I very much reflect what Jocelyn Davies has just said about this being a building block, and one which we can build on? Clearly, as Jocelyn has also outlined, the renting homes Bill will obviously require this to be updated and revised. Nevertheless, I do think this is a very important document, one which sets out very clearly issues in terms of best practice and requirements for landlords and letting agents to follow. As Mark Isherwood has said, there are problems with it, which we think can be resolved over time, but I hope that this is going to be an organic document, one which will develop and which we can learn from and develop as those lessons come to light. I'd be grateful if the Minister could confirm that that is the case.

My main concern with the document—and I was reading through it and looking at the whole list of things that landlords are required to do, and, actually, most of them I'd expect them to be doing anyway, to be honest—was in terms of how we're going to enforce this, and how we're going to make sure that these requirements are put into place. Clearly, a large part of enforcement is going to rely on the tenant bringing to the attention of the relevant authorities where a landlord or a letting agent has failed to meet the requirement in this code of practice, and that in turn will rely on those tenants understanding and being informed of their rights and responsibilities and also of what is required of their landlord and of the letting agent when they deal with them. So, I'd be interested in what the Minister can say in terms of how tenants will be kept informed of this particular process and how they will be empowered by it, and also what resources are going to be available to local authorities in terms of ensuring that, when a complaint comes to them, they're able to follow it through and ensure this code of practice is being followed by the landlord.

Er ei bod yn galonogol gweld archwiliadau diogelwch trydanol rheolaidd wedi'u cynnwys yn y canllawiau arfer gorau, yn unol â diwygiadau a gyflwynais i'r Bil tai, hoffwn weld hyn, yn amlwg, yn dod yn ofyniad statudol yn y dyfodol, ac rwy'n gwybod bod cefnogaeth drawsbleidiol enfawr i hyn, gan gynnwys gan feinciau cefn y Llywodraeth. Tybed a fyddai'r Gweinidog yn egluro faint o'r cod ymarfer gaiff ei ddisodli gan y Bil Rhentu Cartrefi (Cymru)? Nodaf y bydd yr adran ar arfer gorau o ran cyhoeddi cytundebau tenantiaeth yn cael ei disodli gan y Bil newydd os caiff ei basio, fel y bydd yr adran ar droi allan dialgar. A yw'r Gweinidog yn bwriadu ailedrych ar y cod hwn ar ôl i'r Bil rhentu cartrefi ddod i rym? Oherwydd, wrth gwrs, os yw'r cod ymarfer hwn yn mynd i roi sail i'r hyfforddiant a roddir i landlordiaid ar eu rhwymedigaeth a'u cyfrifoldebau, gall fod perygl y bydd eu hyfforddiant yn dyddio'n gyflym.

Fel y dywedais, rwy'n gobeithio y gwnaiff y Gweinidog ymrwymo heddiw i ailedrych ar y cod a'i ddiwygio, ac rwy'n siŵr y gwnaiff, wrth inni arsylwi ar ei effaith ar y sector tai rhent ledled y wlad. Mae digon o le i'w wella a'i ddatblygu, ond dylai bob un ohonom weld hyn, rwy'n meddwl, fel cychwyn a sylfaen y byddwn yn adeiladu arno yn y dyfodol, ac rwy'n siŵr y bydd tenantiaid yn llywio ei ddatblygiad wrth inni fynd yn ein blaenau. Diolch.

A gaf i ategu'n gryf yr hyn y mae Jocelyn Davies newydd ei ddweud am y cod hwn fel bloc adeiladu y gallwn adeiladu arno? Yn amlwg, fel y mae Jocelyn hefyd wedi'i amlinellu, bydd y Bil rhentu cartrefi yn amlwg yn golygu bod angen diweddarau ac adolygu hyn. Er hynny, rwy'n meddwl bod hon yn ddogfen bwysig iawn, ac yn un sy'n nodi'n glir iawn materion yn ymwneud ag arferion gorau a gofynion i landlordiaid ac asiantau gosod eu dilyn. Fel y dywedodd Mark Isherwood, mae rhai problemau â hi, yr ydym yn credu y gellir eu datrys dros amser, ond rwy'n gobeithio y bydd hon yn ddogfen organig, yn un a fydd yn datblygu a y gallwn ddysgu oddi wrthi a'i datblygu wrth i'r gwersi hynny ddod i'r amlwg. Byddwn yn ddiolchgar pe gallai'r Gweinidog gadarnhau mai dyna fydd yn digwydd.

Fy mhrif bryder am y ddogfen—ac roeddwn yn darllen drwyddi ac yn edrych ar y rhestr gyfan o bethau y mae'n ofynnol i landlordiaid eu gwneud, ac, mewn gwirionedd, byddwn yn disgwyl iddynt fod yn gwneud y rhan fwyaf ohonynt beth bynnag, a dweud y gwir—oedd sut yr ydym yn mynd i orfodi hyn, a sut yr ydym yn mynd i wneud yn siŵr bod y gofynion hyn yn cael eu rhoi ar waith. Yn amlwg, bydd rhan fawr o orfodaeth yn dibynnu ar y tenant yn tynnu sylw'r awdurdodau perthnasol os yw landlord neu asiant gosod wedi methu â bodloni'r gofyniad yn y cod ymarfer hwn, ac felly bydd angen i'r tenantiaid hynny ddeall a chael gwybod beth yw eu hawliau a'u cyfrifoldebau, a hefyd beth sy'n ofynnol gan eu landlord a'r asiant gosod wrth iddynt ymdrin â hwy. Felly, byddai gennyf ddiddordeb yn yr hyn y gall y Gweinidog ei ddweud am sut y bydd tenantiaid yn cael gwybod am y broses benodol hon a sut y bydd hi'n eu grymuso, a hefyd pa adnoddau a fydd ar gael i awdurdodau lleol o ran sicrhau, pan fyddant yn cael cwyn, eu bod yn gallu mynd ar drywydd hynny a sicrhau bod y landlord yn dilyn y cod ymarfer hwn.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Obviously, the licencing process, as well as providing a training basis, which will hopefully improve a landlord's ability to manage their property, will also act as a bit of a stick as well, because a landlord that is in breach of this code of practice will presumably face sanctions under that licencing process, but I think it's important that it is set out in advance now what exactly those sanctions will be, how that process will work, and how somebody who feels that their property is not being managed by the standards set out in this code of practice is able to complain, is able to ensure that that matter is put right, and that the local authority has the resources to back them up in that and to ensure that there isn't any retribution against them for making that complaint in the first place. Thank you, Deputy Presiding Officer.

Yn amlwg, bydd y broses drwyddedu, yn ogystal â darparu sylfaen hyfforddi, a fydd, gobeithio, yn gwella gallu landlordiaid i reoli eu heiddo, hefyd yn gweithredu fel rhyw fath o ffon hefyd, oherwydd yn ôl pob tebyg bydd landlord sy'n torri'r cod ymarfer hwn yn wynebu cosbau o dan y broses drwyddedu honno, ond rwy'n meddwl ei bod yn bwysig nodi ymlaen llaw yn awr beth yn union fydd y cosbau hynny, sut y bydd y broses honno'n gweithio, a sut y mae rhywun sy'n teimlo nad yw ei eiddo'n cael ei reoli yn unol â'r safonau a nodir yn y cod ymarfer hwn yn gallu cwyno, yn gallu sicrhau bod y mater yn cael ei unioni, a bod gan yr awdurdod lleol yr adnoddau i'w gefnogi yn hynny o beth ac i sicrhau nad oes unrhyw ddial yn ei erbyn am wneud y gŵyn yn y lle cyntaf. Diolch, Ddirprwy Lywydd.

16:56 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

The Minister to reply to the debate.

Y Gweinidog i ymateb i'r ddadl.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

16:56 **Lesley Griffiths** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi / The Minister for Communities and Tackling Poverty

Thank you, Deputy Presiding Officer, and I thank the Members for their contributions to the debate. As I mentioned, the new legislation will improve the private rented sector and help those who rent from it. It will help to overcome the poor image the sector has gained as a result of the bad practices of some landlords and agents—and I have to say they are in the minority. The code will provide landlords and agents with essential information on existing legislation by which they should be abiding, and breaches of the code in relation to existing legal obligations could hit bad landlords in the pocket by removing their rights to manage properties.

Diolch, Ddirprwy Lywydd, a diolch i'r Aelodau am eu cyfraniadau i'r ddadl. Fel y soniais, bydd y ddeddfwriaeth newydd yn gwella'r sector rhentu preifat ac yn helpu pobl sy'n rhentu ynddo. Bydd yn helpu i oresgyn y ddelwedd wael y mae'r sector wedi'i chael o ganlyniad i arferion drwg rhai landlordiaid ac asiantau—a rhaid imi ddweud eu bod yn y lleiafrif. Bydd y cod yn darparu gwybodaeth hanfodol i landlordiaid ac asiantau am ddeddfwriaeth bresennol y dylent fod yn cydymffurfio â hi, a gallai achosion o dorri'r cod o ran eu rhwymedigaethau cyfreithiol daro landlordiaid drwg yn eu pocedi drwy iddynt golli eu hawliau i reoli eiddo.

I'm sure Members will agree this is a vital tool in tackling bad practices. Information, education and persuasion are always the preferred options for securing improvement, but, of course, legislation has teeth. For the first time, we'll be able to prevent rogue landlords from having any involvement with their tenants. It will also be possible, if necessary, to shut down those letting agencies that thrive on taking advantage of some of the most vulnerable in society.

Rwy'n siŵr y bydd yr Aelodau'n cytuno bod hwn yn offeryn hanfodol i fynd i'r afael ag arferion drwg. Gwybodaeth, addysg a pherswâd yw'r dewisiadau a ffefrir bob tro ar gyfer sicrhau gwelliant, ond, wrth gwrs, mae gan ddeddfwriaeth ddannedd. Am y tro cyntaf, byddwn yn gallu atal landlordiaid twyllodrus rhag cael unrhyw gysylltiad â'u tenantiaid. Bydd hefyd yn bosib, os oes angen, cau'r asiantaethau gosod hynny sy'n ffynnu ar gymryd mantais ar rai o'r bobl fwyaf agored i niwed mewn gymdeithas.

Turning to the specific points raised by Members, I'm very disappointed but not surprised the Welsh Conservatives won't be supporting this debate. The code has been completely revamped since the original one, and it's following comments from committee members and Assembly Members in general, so it's a very, very different document to the one that was taken forward by my predecessor.

I droi at y pwyntiau penodol a gododd yr Aelodau, rwy'n siomedig iawn, ond nid wedi fy synnu, na fydd Ceidwadwyr Cymru yn cefnogi'r ddadl hon. Mae'r cod wedi ei ailwampio'n llwyr ers yr un gwreiddiol, gan ddilyn sylwadau gan aelodau'r pwyllgor ac Aelodau'r Cynulliad yn gyffredinol, felly mae'n ddogfen wahanol iawn, iawn i'r un a gafodd ei chyflwyno gan fy rhagflaenydd.

Jocelyn Davies raised the point that some of it will become obsolete. Well, I can't pre-empt that the renting homes Bill will pass—I very much hope it will, and, certainly, we've got Stage 3 next week—but, clearly, you're right, we will have to revisit. But it is very much—and this is what Peter Black was asking about—an organic document; it's very much a living document, and we will have to revisit it throughout its lifetime.

Cododd Jocelyn Davies y pwynt y bydd rhywfaint ohono'n dyddio. Wel, ni allaf achub y blaen ar basio'r Bil rhentu cartrefi—rwy'n mawr obeithio y bydd yn pasio, ac, yn sicr, mae gennym Gyfnod 3 yr wythnos nesaf—ond, yn amlwg, rydych yn iawn, bydd rhaid inni ailedrych ar hyn. Ond mae'n bendant—a dyma beth oedd Peter Black yn gofyn amdano—yn ddogfen organig; mae'n bendant yn ddogfen fyw, a bydd rhaid inni ailedrych arni drwy gydol ei hoes.

There will be a tenants guide, which will enable tenants to know, again, what their rights and obligations are, and I would urge all Members to support this. Thank you.

Bydd canllaw i denantiaid, a fydd yn galluogi tenantiaid i wybod, unwaith eto, beth yw eu hawliau a'u rhwymedigaethau, a byddwn yn annog pob Aelod i gefnogi hyn. Diolch.

16:59 **Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer** [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

The proposal is to agree the motion. Does any Member object? [Objection.] I defer voting until voting time.

Y cynnig yw derbyn y cynnig. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? [Gwrthwynebiad.] Gohiriaf y bleidlais tan y cyfnod pleidleisio.

Gohiriwyd y pleidleisio tan y cyfnod pleidleisio.

Voting deferred until voting time.

16:59 **8. Trefn Ystyried y Gwelliannau ar gyfer y Bil Rhentu Cartrefi (Cymru)**

8. Order of Consideration of Amendments for the Renting Homes (Wales) Bill

Y Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 8 is the order of consideration of amendments for the Renting Homes (Wales) Bill. I call on the Minister for Communities and Tackling Poverty to move the motion—Lesley Griffiths.

Eitem 8 yw trefn ystyried gwelliannau ar gyfer y Bil Rhentu Cartrefi (Cymru). Galwaf ar y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi i gynnig y cynnig—Lesley Griffiths.

Cynnig NDM5859 Jane Hutt

Motion NDM5859 Jane Hutt

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru yn unol â Rheol Sefydlog 26.36:

To propose that the National Assembly for Wales in accordance with Standing Order 26.36:

Yn cytuno i waredu'r adrannau a'r atodlenni i'r Bil Rhentu Cartrefi (Cymru) yng Nghyfnod 3 yn y drefn a ganlyn:

Agrees to dispose of sections and schedules to the Renting Homes (Wales) Bill at Stage 3 in the following order:

a) adrannau 7 i 29

a) sections 7 to 29,

b) adrannau 31 i 88

b) sections 31 to 88,

c) adrannau 90 i 101

c) sections 90 to 101,

d) adrannau 103 i 119

d) sections 103 to 119,

e) adrannau 121 i 131

e) sections 121 to 131,

f) adrannau 133 i 146

f) sections 133 to 146,

g) adrannau 148 i 257

g) sections 148 to 257,

h) Atodlenni 2 i 11

h) Schedules 2 to 11,

i) adran 30

i) section 30,

j) adran 89

j) section 89,

k) adran 102

k) section 102,

l) adran 120

l) section 120,

m) adran 132

m) section 132,

n) adran 147

n) section 147,

o) adrannau 1 i 4

o) sections 1 to 4,

p) Atodlen 1

p) Schedule 1,

q) adrannau 5 i 6

q) sections 5 to 6,

r) teitl hir.

r) long title.

Cynigiwyd y cynnig.

Motion moved.

16:59

Lesley Griffiths [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi / The Minister for Communities and Tackling Poverty

Formally.

Yn ffurfiol.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

16:59

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I have no speakers.

Nid oes gennyf unrhyw siaradwyr.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

The proposal is to agree the motion. Does any Member object? The motion is therefore agreed in accordance with Standing Order 12.36.

Y cynnig yw derbyn y cynnig. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? Felly, mae'r cynnig wedi ei dderbyn yn unol â Rheol Sefydlog 12.36.

Derbyniwyd y cynnig yn unol â Rheol Sefydlog 12.36

Motion agreed in accordance with Standing Order 12.36

16:59

9. Dadl ar Benderfyniad Ariannol y Bil Lefelau Diogel Staff Nyrsio (Cymru)

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Item 9 is a debate on the financial resolution of the Safe Nurse Staffing Levels (Wales) Bill. I call on the Minister for Health and Social Services to move the motion—Mark Drakeford.

Cynnig NDM5858 Jane Hutt

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru, at ddibenion unrhyw ddarpariaethau sy'n deillio o'r Bil Lefelau Diogel Staff Nyrsio (Cymru), yn cytuno i unrhyw gynnydd mewn gwariant o'r math y cyfeiriwyd ato yn Rheol Sefydlog 26.69, sy'n codi o ganlyniad i'r Bil.

Cynigiwyd y cynnig.

9. Debate on the Financial Resolution of the Safe Nurse Staffing Levels (Wales) Bill

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Eitem 9 yw dadl am benderfyniad ariannol y Bil Lefelau Diogel Staff Nyrsio (Cymru). Galwaf ar y Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol i gynnig y cynnig—Mark Drakeford.

Motion NDM5858 Jane Hutt

To propose that the National Assembly for Wales, for the purposes of any provisions resulting from the Safe Nurse Staffing Levels (Wales) Bill, agrees to any increase in expenditure of a kind referred to in Standing Order 26.69, arising in consequence of the Bill.

Motion moved.

Y Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

16:59

Mark Drakeford [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Y Gweinidog Iechyd a Gwasanaethau Cymdeithasol / The Minister for Health and Social Services

Formally.

Yn ffurfiol.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

16:59

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I have no speakers.

Nid oes gennyf unrhyw siaradwyr.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

The proposal is to agree the motion. Does any Member object? The motion is therefore agreed in accordance with Standing Order 12.36.

Y cynnig yw derbyn y cynnig. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? Mae'r cynnig wedi ei dderbyn felly yn unol â Rheol Sefydlog 12.36.

10. Dadl ar Adolygiad Blynyddol y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol ar gyfer 2014-2015

Detholwyd y gwelliant canlynol: gwelliant 1 yn enw Aled Roberts.

10. Debate on the Equality and Human Rights Commission Wales Annual Review 2014-2015

The following amendment has been selected: amendment 1 in the name of Aled Roberts.

16:59	Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer Bywgraffiad Biography Item 10 is a debate on the Equality and Human Rights Commission Wales annual report—or annual review, rather. I call on the Minister for Communities and Tackling Poverty to move the motion—Lesley Griffiths.	Senedd.tv Fideo Video Eitem 10 yw dadl ar adroddiad blynyddol—neu adolygiad blynyddol, yn hytrach—Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru. Galwaf ar y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi i gynnal y cynnig—Lesley Griffiths.
	Cynnig NDM5856 Jane Hutt	Motion NDM5856 Jane Hutt
	Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru:	To propose the National Assembly of Wales:
	Yn nodi Arolygiad Blynyddol y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 'Llunio dyfodol cydraddoldeb a hawliau dynol'	Notes the Equality and Human Rights Commission Wales Annual Review 'Shaping the future of equality and human rights'.
	<i>Cynigiwyd y cynnig.</i>	<i>Motion moved.</i>

17:00	Lesley Griffiths Bywgraffiad Biography <i>Y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi / The Minister for Communities and Tackling Poverty</i> Thank you, Presiding Officer. I'm delighted we are holding this debate today allowing us to recognise the work of the Equality and Human Rights Commission in 2014-15. The commission's annual review, 'Shaping the future of equality and human rights', highlights the work they've undertaken to maintain the momentum towards a fairer and more inclusive Wales. The commission in Wales has a unique role as the regulator of the public sector equality duty. Its regulatory function ensures the public sector, as service providers and employers, are accountable for their actions under the Equality Act 2010 and the Welsh-specific equality duties. In July 2014, the EHRC published their review of the public sector equality duty in Wales. The evidence in the review complemented the feedback Welsh Government received from public sector organisations on the effectiveness of the duty. The review also greatly assisted us in drafting the very first Welsh Ministers report on equality, which was published in December 2014. Both the EHRC review and our report were clear that a substantial amount of progress had already been realised across the public sector.	Senedd.tv Fideo Video Diolch, Lywydd. Rwyf wrth fy modd ein bod yn cynnal y ddadl hon heddiw i'n galluogi i gydnabod gwaith y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yn 2014-15. Mae adolygiad blynyddol y comisiwn, 'Llunio dyfodol cydraddoldeb a hawliau dynol', yn tynnu sylw at y gwaith y mae wedi'i wneud i gynnal y momentwm tuag at Gymru dechaf a mwy cynhwysol. Mae'r comisiwn yng Nghymru yn chwarae rhan unigryw fel rheoleiddiwr dyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus. Mae ei swyddogaeth reoleiddio'n sicrhau bod y sector cyhoeddus, fel darparwyr gwasanaethau a chyflogwyr, yn atebol am ei weithredoedd o dan Ddeddf Cydraddoldeb 2010 a'r dyletswyddau cydraddoldeb sy'n benodol i Gymru. Ym mis Gorffennaf 2014, cyhoeddodd y Comisiwn ei arolwg o ddyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus yng Nghymru. Roedd y dystiolaeth yn yr adolygiad yn ategu'r adborth a gafodd Llywodraeth Cymru gan sefydliadau sector cyhoeddus ynglŷn ag effeithiolrwydd y ddyletswydd. Roedd yr adolygiad hefyd o gymorth mawr inni wrth ddrafftio adroddiad cyntaf Gweinidogion Cymru ar gydraddoldeb, a gyhoeddwyd ym mis Rhagfyr 2014. Roedd adolygiad y Comisiwn, a'n hadroddiad ni, yn glir bod cynnydd sylweddol eisoes wedi'i wneud ar draws y sector cyhoeddus.
-------	--	--

The public sector equality duty has been, and is, a catalyst for change. It has unquestionably driven public sector improvement across Wales. Having jurisdiction and control over equality would help us create a fairer society. This would ensure that, as well as safeguarding existing protections for equality, we could continue to advance equality across many walks of life. Therefore, Welsh Government, along with the EHRC, has publicly called for greater devolution of equality legislation, particularly the public sector equality duty. We've requested both a strengthening and improved clarity of devolved legislative competence in respect of equality in our submissions as part of the Silk commission review and, more recently, through the Wales Bill scrutiny process. We've made clear the Assembly should have legislative competence to give functions to the EHRC. This will enable changes to be made to their accountability structure to ensure these complement the devolved legislative competence on equality being sought for this Assembly. We want to work closely with the UK Government in this regard. We are doing all we can to ensure the requests of the Welsh Government in this respect are being taken forward.

The First Minister has reiterated the Wales Bill should not row back on our existing competence. What it should do is drive the devolution settlement further forward. We all recognise and welcome the commission's unwavering commitment to encourage, guide and monitor the public sector, examples of which can be seen throughout their annual review. For example, the commission published guidance on Gypsy and Traveller sites, recognising the inequalities experienced by this community regarding their accommodation preferences. The guidance outlines the responsibilities of councillors and county councils in meeting their statutory obligations. Welsh Government has also taken a proactive approach. The Housing (Wales) Act 2014 reintroduced a duty upon local authorities to provide Gypsy and Traveller sites where there is unmet need in Gypsy and Traveller accommodation assessments.

To support the new duty, we've allocated an additional £2 million for 2015-16 via the Gypsy and Traveller sites capital grant, bringing the total fund to £3.5 million. We have fully allocated this funding to significant site extensions across Wales.

The EHRC's review also recognises the discrimination and hate crime affecting Muslim communities in recent times. The focal point of the EHRC's annual lecture, 'Challenging Islamophobia', was topical and highlighted the negative impact of hate crime, which not only harms the victim but also the community they live in. It is therefore even more important today to build stronger, safer and inclusive communities in Wales. This can only be achieved through public service collaboration and partnership working across all agencies. Partnership working across all sectors underpins the work of the EHRC and is vital to making progress on the equality and human rights agenda.

Mae dyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus wedi bod, ac mae'n dal i fod, yn gatalydd ar gyfer newid. Yn ddiarheuo, mae wedi sbarduno gwelliant yn y sector cyhoeddus ledled Cymru. Byddai cael awdurdodaeth a rheolaeth dros gydraddoldeb yn ein helpu i greu cymdeithas decach. Byddai hyn yn sicrhau, yn ogystal â diogelu amddiffyniadau presennol ar gyfer cydraddoldeb, y gallm barhau i hyrwyddo cydraddoldeb mewn llawer o feysydd bywyd. Felly, mae Llywodraeth Cymru, ynghyd â'r Comisiwn, wedi galw'n gyhoeddus am fwy o ddatganioli deddfwriaeth cydraddoldeb, yn enwedig dyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus. Rydym wedi gofyn am i gymhwysedd deddfwriaethol datganoledig gael ei gryfhau a'i wneud yn fwy eglur o ran cydraddoldeb yn ein cyflwyniadau yn rhan o adolygiad comisiwn Silk ac, yn fwy diweddar, drwy broses graffu Bil Cymru. Rydym wedi ei gwneud yn glir y dylai fod gan y Cynulliad gymhwysedd deddfwriaethol i roi swyddogaethau i'r Comisiwn. Bydd hyn yn galluogi newidiadau i'w strwythur atebolrwydd i sicrhau bod y rhain yn ategu'r cymhwysedd deddfwriaethol datganoledig ar gydraddoldeb sy'n cael ei geisio ar gyfer y Cynulliad hwn. Hoffem weithio'n agos â Llywodraeth y DU yn hyn o beth. Rydym yn gwneud popeth o fewn ein gallu i sicrhau bod ceisiadau Llywodraeth Cymru yn hyn o beth yn cael sylw.

Mae'r Prif Weinidog wedi ailadrodd na ddylai Bil Cymru leihau ein cymhwysedd presennol. Yr hyn y dylai ei wneud yw sbarduno'r setliad datganioli yn bellach yn ei flaen. Rydym i gyd yn cydnabod ac yn croesawu ymrwymiad diysgog y comisiwn i annog, arwain a monitro'r sector cyhoeddus, ac mae enghreifftiau o hynny i'w gweld ym mhob rhan o'i adolygiad blynyddol. Er enghraifft, cyhoeddodd y comisiwn ganllawiau ar safleoedd Sipsiwn a Theithwyr, gan gydnabod yr anghydraddoldebau a brofir gan y gymuned hon o ran eu dewisiadau llety. Mae'r canllawiau'n amlinellu cyfrifoldebau cynghorwyr a chynghorau sir i gyflawni eu rhwymedigaethau statudol. Mae Llywodraeth Cymru hefyd wedi mabwysiadu dull rhagweithiol. Roedd Deddf Tai (Cymru) 2014 yn ailgyflwyno dyletswydd ar awdurdodau lleol i ddarparu safleoedd Sipsiwn a Theithwyr os yw asesiadau llety Sipsiwn a Theithwyr yn canfod angen heb ei ddiwallu.

I gefnogi'r ddyletswydd newydd, rydym wedi dyrannu £2 filiwn ychwanegol ar gyfer 2015-16 drwy'r grant cyfalaf i safleoedd Sipsiwn a Theithwyr, gan ddod â chyfanswm y gronfa i £3.5 miliwn. Rydym wedi dyrannu'r cyllid hwn yn llawn i ymestyn safleoedd yn sylweddol ledled Cymru.

Mae adolygiad y Comisiwn yn cydnabod hefyd bod gwahaniaethu a throseddau chasineb wedi effeithio ar gymunedau Mwslimaidd yn ddiweddar. Roedd canolbwynt darlith flynyddol y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 'Herio Islamoffobia', yn amserol ac yn tynnu sylw at effaith negyddol troseddau casineb, sydd nid yn unig yn niweidio'r dioddefwr ond hefyd y gymuned lle mae'n byw. Felly, mae'n bwysicach fyth heddiw ein bod yn adeiladu cymunedau cryfach, mwy diogel a chynhwysol yng Nghymru. Yr unig ffordd o gyflawni hyn yw drwy i'r gwasanaethau cyhoeddus gydweithio a gweithio mewn partneriaeth ar draws pob asiantaeth. Mae gweithio mewn partneriaeth ar draws pob sector yn tanategu gwaith y Comisiwn ac mae'n hanfodol er mwyn gwneud cynnydd ar yr agenda cydraddoldeb a hawliau dynol.

As their annual review demonstrates, the EHRC already has a strong partnership ethos across the public sector. This year, they've strengthened links with the private business sector, working on increasing the introduction of workplace policies on domestic abuse and mental health. Welsh Government itself has a very positive relationship with the EHRC, which was strengthened in 2014 when we signed a concordat with them. The concordat provides a robust framework for an effective working relationship between us. Year on year, the commission continues to deliver a distinct work programme focusing on areas that are in accordance with Wales's unique political, legal and social landscape. This is highlighted by their priorities for 2015-16. The commission's priorities for the coming year include providing advice and guidance to public bodies by sharing effective practice on equality and human rights; supporting decision and policy making across the Welsh public sector by sharing evidence, such as 'Is Wales Fairer?'; and increasing understanding of how human rights can improve services across all sectors.

The commission's report provides a snapshot of the breadth and depth of the work they've undertaken over the last year. It demonstrates that equality and human rights, far from being a luxury, are essential to the financial and social prosperity of Wales. I wholly value the work that the commission has already undertaken in 2014-15. It demonstrates their continuing commitment to embed and drive a culture of fairness across all sectors and I very much look forward to the debate.

Fel y mae ei adolygiad blynyddol yn ei ddangos, mae gan y Comisiwn ethos partneriaeth cryf eisoes ar draws y sector cyhoeddus. Eleni, mae wedi cryfhau cysylltiadau â'r sector busnes preifat, gan weithio ar gyflwyno mwy o bolisiau cam-drin domestig ac iechyd meddwl yn y gweithle. Mae gan Lywodraeth Cymru ei hun berthynas gadarnhaol iawn â'r Comisiwn, a gafodd ei chryfhau yn 2014 wedi inni lofnodi concordat gydag ef. Mae'r concordat yn darparu fframwaith cadarn ar gyfer perthynas waith effeithiol rhyngom. O flwyddyn i flwyddyn, mae'r comisiwn yn parhau i gyflwyno rhaglen waith neilltuol sy'n canolbwyntio ar feysydd sy'n berthnasol i dirlun gwleidyddol, cyfreithiol a chymdeithasol unigryw Cymru. Mae ei flaenoriaethau ar gyfer 2015-16 yn amlygu hyn. Mae blaenoriaethau'r comisiwn ar gyfer y flwyddyn i ddod yn cynnwys darparu cyngor ac arweiniad i gyrrff cyhoeddus drwy rannu arferion effeithiol o ran cydraddoldeb a hawliau dynol; cefnogi'r gwaith o lunio penderfyniadau a pholisiau ar draws y sector cyhoeddus yng Nghymru drwy rannu tystiolaeth, fel 'A yw Cymru'n Decach?'; a chynyddu dealltwriaeth o sut y gall hawliau dynol wella gwasanaethau ar draws pob sector.

Mae adroddiad y comisiwn yn rhoi cipolwg ar ehangder a dyfnder y gwaith y mae wedi'i wneud dros y flwyddyn ddiwethaf. Mae'n dangos bod cydraddoldeb a hawliau dynol, ymhell o fod yn foeth, yn hanfodol i ffyniant ariannol a chymdeithasol Cymru. Rwy'n gwerthfawrogi'n llwyr y gwaith y mae'r comisiwn eisoes wedi ymgymryd ag ef yn 2014-15. Mae'n dangos ei ymrwymiad parhaus i ymgorffori a sbarduno diwylliant o degwch ar draws pob sector ac rwy'n edrych ymlaen yn fawr at y drafodaeth.

17:06

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

I have selected the amendment to the motion. I call on Peter Black to move amendment 1, tabled in the name of Aled Roberts.

Rwyf wedi dethol y gwelliant i'r cynnig. Galwaf ar Peter Black i gynnis gwelliant 1, a gyflwynir yn enw Aled Roberts.

Gwelliant 1—Aled Roberts

Amendment 1—Aled Roberts

Ychwanegu pwynt newydd ar ddiwedd y cynnig:

Add as new point at end of motion:

Yn galw ar Lywodraeth Cymru i weithio gyda Chomisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru i anfon neges gref i Lywodraeth y DU ein bod yn gwrthwynebu unrhyw ymgais i ddi-ddymu Deddf Hawliau Dynol 1998.

Calls on the Welsh Government to work with the Equality and Human Rights Commission Wales to send a strong message to the UK Government that we oppose any attempt to repeal the Human Rights Act 1998.

Cynigiwyd gwelliant 1.

Amendment 1 moved.

17:06

Peter Black [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Thank you, Deputy Presiding Officer. Can I move amendment 1 in the name of Aled Roberts? In doing so, I very much welcome this report, which sets out the work of the EHRC for the year 2014-15. I think it's a very good and comprehensive report. Certainly, it stresses how important and fundamental our human rights are, and also how we can deal with equality issues in Wales.

Diolch, Ddirprwy Lywydd. A gaf i gynnis gwelliant 1 yn enw Aled Roberts? Wrth wneud hynny, rwy'n croesawu'r adroddiad hwn yn fawr, sy'n nodi gwaith y Comisiwn yn y flwyddyn 2014-15. Rwy'n credu ei fod yn adroddiad da a chynhwysfawr iawn. Yn sicr, mae'n pwysleisio pa mor bwysig a sylfaenol yw ein hawliau dynol, a hefyd sut y gallwn ymdrin â materion cydraddoldeb yng Nghymru.

Human rights are absolutely essential in promoting a fair and equal Wales. The last time, I voiced my concern about a potential Conservative-majority Government, which would remove the Human Rights Act and might force us out of Europe as well, and that is precisely where we are today. In Government, the Liberal Democrats were proud to defend these fundamental civil liberties and stop the Conservatives from scrapping the Human Rights Act, and we now oppose any attempt by the Conservative UK Government to repeal the Human Rights Act, which, we believe, would also undermine our Welsh devolution settlement. I think we had quite a comprehensive debate earlier today about how other legislation is doing that too.

I think, in any reform of the Human Rights Act, there is a clear need to have regard to the impact of the proposals on the devolved nations, which have convention rights firmly embedded within our founding statutes. Of course, it is a bit ironic that the proposals to scrap the Human Rights Act, in order to break the formal link between the British courts and the European Court of Human Rights, would scrap the very legislation that is enacted to bring those rights home and to ensure they're dealt with in British courts. I think that is an issue that the current Government has not fully understood or appreciated.

The Human Rights Act makes the rights enshrined in the European Court of Human Rights directly enforceable in the British courts, so that people no longer have to take their cases to Strasbourg to seek justice. As a result, among the cases brought as a direct result of that Act is that of Private Cheryl James of Llangollen whose death at Deepcut barracks left her father Des and mother Doreen fighting for nearly 20 years to gain the justice they believed their daughter deserved, with the support of both their previous and current MPs to try to do that. I think it's difficult to believe that, without the protection afforded to them by the Human Rights Act, they would have had any prospects of justice in this or in many other cases. These are British rights drafted by British lawyers. Europe's human rights laws reflect British values of justice, tolerance and decency, and as Shami Chakrabarti neatly puts it,

'The Human Rights Act was a beautifully simple piece of legislation that has repeatedly let ordinary people—soldiers, journalists, bereaved families, victims of domestic violence, slavery and rape—hold the state to account.'

That is why we need to make sure that we have a future with a human rights Act within the UK that Wales and the rest of the UK can benefit from.

Mae hawliau dynol yn gwbl hanfodol i hyrwyddo Cymru deg a chyfartal. Y tro diwethaf, fe wnes i leisio fy mhryder am Lywodraeth Geidwadol fwyafrif bosibl, a fyddai'n cael gwared ar y Ddeddf Hawliau Dynol ac a allai ein gorfodi allan o Ewrop hefyd, a dyna'n union lle'r ydym ni heddiw. Yn y Llywodraeth, roedd y Democratiaid Rhyddfrydol yn falch o amddiffyn rhyddid sifil sylfaenol ac atal y Ceidwadwyr rhag cael gwared ar y Ddeddf Hawliau Dynol, ac rydym ni nawr yn gwrthwynebu unrhyw ymgais gan Lywodraeth Geidwadol y DU i ddiddymu'r Ddeddf Hawliau Dynol, a fyddai, yn ein barn ni, hefyd yn tanseilio setliad datganoli Cymru. Rwy'n credu ein bod wedi cael dadl eithaf cynhwysfawr yn gynharach heddiw ynglŷn â sut y mae deddfwriaeth arall yn gwneud hynny hefyd.

Rwy'n meddwl, mewn unrhyw broses o ddiwygio'r Ddeddf Hawliau Dynol, bod angen clir i roi sylw i effaith y cynigion ar y gwledydd datganoledig, lle mae hawliau confensiwn wedi'u sefydlu'n gadarn o fewn ein statudau sefydlol. Wrth gwrs, mae braidd yn eironig y byddai'r cynigion i gael gwared ar y Ddeddf Hawliau Dynol, er mwyn torri'r cysylltiad ffurfiol rhwng llysoedd Prydain a Llys Hawliau Dynol Ewrop, yn cael gwared ar yr union ddeddfwriaeth a ddefnyddir i ddod â'r hawliau hynny adref ac i sicrhau eu bod yn cael sylw yn llysoedd Prydain. Nid wyf yn meddwl bod y Llywodraeth bresennol wedi deall na gwerthfawrogi'r mater hwnnw yn llawn.

Mae'r Ddeddf Hawliau Dynol yn dweud bod yr hawliau sydd wedi'u hymgorffori yn Llys Hawliau Dynol Ewrop yn uniongyrchol orfodadwy yn llysoedd Prydain, fel nad oes rhaid i bobl fynd â'u hachosion i Strasbourg i geisio cyfiawnder mwyach. O ganlyniad, ymhlith yr achosion a ddygwyd o ganlyniad uniongyrchol i'r Ddeddf honno mae achos y Preifat Cheryl James o Langollen; ers ei marwolaeth ym maris Deepcut mae ei thad Des a'i mam Doreen wedi bod yn ymladd ers bron i 20 mlynedd i gael y cyfiawnder yr oeddent yn credu bod eu merch yn ei haeddu, gyda chefnogaeth eu Haelodau Seneddol blaenorol a phresennol i geisio gwneud hynny. Rwy'n credu ei bod yn anodd credu, heb y warchodaeth a roddir iddynt gan y Ddeddf Hawliau Dynol, y byddai ganddynt unrhyw siawns o gael cyfiawnder yn yr achos hwn, na mewn llawer o achosion eraill. Hawliau Prydeinig wedi'u drafftio gan gyfreithwyr Prydain yw'r rhain. Mae cyfreithiau hawliau dynol Ewrop yn adlewyrchu gwerthoedd Prydeinig sef cyfiawnder, goddefgarwch a gwedduster, ac fel mae Shami Chakrabarti yn ei gyfleu'n daclus,

'Roedd y Ddeddf Hawliau Dynol yn ddarn o ddeddfwriaeth hyfryd o syml sydd dro ar ôl tro wedi caniatáu i bobl gyffredin—milwyr, newyddiadurwyr, teuluoedd mewn profedigaeth, dioddefwyr trais yn y cartref, caethwasiaeth a thrais rhywiol—ddwyn y wladwriaeth i gyfrif.'

Dyna pam mae angen inni wneud yn siŵr bod gennym ddyfodol gyda Deddf hawliau dynol yn y DU y gall Cymru a gweddill y DU elwa arni.

To walk away from the Human Rights Act and the European convention would remove, at a stroke, the moral authority we have when we engage with other countries. What sort of message would this Government be saying to brutal dictators across the world if we abandoned our human rights obligations? Labour and Plaid Cymru joined the Welsh Liberal Democrats last June to oppose the Conservative Government's proposals to repeal the Human Rights Act. My colleague, William Powell, at that time, voiced his concern that the British Bill of rights is to be fast-tracked through the House of Commons and queried how the Welsh Government were moving forward on the plan to oppose the Conservative Government's proposals. Unfortunately, the leader of the house could only tell us that we need to take stock of what is happening in terms of our commitment to human rights.

This review tells us what the commission is doing as part of its commitment, but we need to know what the Welsh Labour Government is doing, and their colleagues in Westminster are doing, to oppose these plans. Liberal Democrats are forcing to stop the Tories undermining our human rights laws. I hope that we can support this amendment and work with the Equality and Human Rights Commission in Wales to make sure that we can stop them here as well.

Now, in terms of the rest of the report, mental health needs to be treated equally to physical health, and I'm pleased to see the progress being made on mental health and detention through the adult death in detention inquiry. However, not enough is being done fast enough. We believe that the Welsh Government needs to ensure that there is sufficient capacity in mental health intensive care and forensic units to divert people in need of treatment away from prison and to assist those already in prison. I'm pleased that my Liberal Democrat colleague, the then UK care Minister, Norman Lamb, was able to secure an agreement between 20 national organisations that set standards in mental health crisis care for the first time under the mental health crisis concordat. It's already started having an effect in England, with the use of police cells down by a quarter in 2014 alone, and I think it needs to be implemented as swiftly in Wales as possible to ensure that we have a similar impact here.

The commission in Wales needs to keep up and increase the good work on that, and we're pleased to see progress being made with other groups such as transgender people. However, this is small progress against very large needs. I would refer, as I'm running out of time, very briefly to the debate that we had previously on this particular issue in terms of trying to improve rights for the transgender community. I think, Deputy Presiding Officer, this is a very important report. The work that the commission is doing is very important, but I think that we need to underpin that by having a Human Rights Act that is going to support all of us.

Byddai troi ein cefnau ar y Ddeddf Hawliau Dynol a'r confensiwn Ewropeaidd yn cael gwared, ar amrantiad, ar yr awdurdod moesol sydd gennym wrth i ni ymgysylltu â gwledydd eraill. Pa fath o neges fyddai'r Llywodraeth hon yn ei rhoi i unbeniaid creulon ledled y byd pe byddem yn cefnu ar ein rhwymedigaethau hawliau dynol? Ymunodd Llafur a Phlaid Cymru â Democratiaid Rhyddfrydol Cymru fis Mehefin diwethaf i wrthwynebu cynigion y Llywodraeth Geidwadol i ddiddymu'r Ddeddf Hawliau Dynol. Ar y pryd, lleisiodd fy nghyd-Aelod, William Powell, ei bryder bod Bil hawliau Prydain am gael ei roi ar lwybr cyflym drwy Dŷ'r Cyffredin a holodd sut yr oedd Llywodraeth Cymru yn symud ymlaen â'r cynllun i wrthwynebu cynigion y Llywodraeth Geidwadol. Yn anffodus, yr oll y gallai arweinydd y tŷ ei ddweud wrthym oedd bod angen inni bwysu a mesur yr hyn sy'n digwydd o ran ein hymrwymiad i hawliau dynol.

Mae'r adolygiad hwn yn dweud wrthym beth mae'r comisiwn yn ei wneud yn rhan o'i ymrwymiad, ond mae angen inni wybod beth mae Llywodraeth Lafur Cymru yn ei wneud, a beth mae eu cydweithwyr yn San Steffan yn ei wneud, i wrthwynebu'r cynlluniau hyn. Mae'r Democratiaid Rhyddfrydol yn gwtio i atal y Toriaid rhag tanseilio ein cyfreithiau hawliau dynol. Rwy'n gobeithio y gallwn gefnogi'r gwelliant hwn a gweithio gyda'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yng Nghymru i wneud yn siŵr y gallwn eu hatal yma hefyd.

Nawr, o ran gweddill yr adroddiad, mae angen trin iechyd meddwl yn gyfartal ag iechyd corfforol, ac rwy'n falch o weld y cynnydd sy'n cael ei wneud ar iechyd meddwl a'r ddalfa drwy'r ymchwil i farwolaeth oedolion yn y ddalfa. Fodd bynnag, nid oes digon yn cael ei wneud yn ddigon cyflym. Credwn fod angen i Lywodraeth Cymru sicrhau bod gan unedau gofal dwys iechyd meddwl ac unedau ffensiwn ddigon o gapasiti i ddargyfeirio pobl sydd ag angen triniaeth i ffwrdd o'r carchar ac i gynorthwyo'r rhai sydd eisoes yn y carchar. Rwy'n falch bod fy nghyd-Aelod o'r Democratiaid Rhyddfrydol, Gweinidog gofal y DU ar y pryd, Norman Lamb, wedi gallu sicrhau cytundeb rhwng 20 o fudiadau cenedlaethol i bennu safonau ym maes gofal argyfwng iechyd meddwl am y tro cyntaf o dan y concordat argyfwng iechyd meddwl. Mae eisoes wedi dechrau cael effaith yn Lloegr; mae'r defnydd o gelloedd yr heddlu i lawr gan chwarter yn 2014 yn unig, ac rwy'n meddwl bod angen ei roi ar waith cyn gynted â phosibl yng Nghymru i sicrhau ein bod yn cael effaith debyg yma.

Mae angen i'r comisiwn yng Nghymru ddal ati a gwneud mwy o waith da ar hynny, ac rydym yn falch o weld cynnydd yn cael ei wneud gyda grwpiau eraill megis pobl drawsrywiol. Fodd bynnag, mae'r cynnydd hwn yn fach ac mae'r anghenion yn fawr iawn. Rwyf am gyfeirio, gan fod fy amser yn mynd yn brin, yn fyr iawn at y ddadl a gawsom yn flaenorol am y mater penodol hwn o ran ceisio gwella hawliau i'r gymuned drawsryweddol. Rwy'n credu, Ddirprwy Lywydd, bod hwn yn adroddiad pwysig iawn. Mae'r gwaith y mae'r comisiwn yn ei wneud yn bwysig iawn, ond rwy'n meddwl bod angen inni danategu hynny drwy gael Deddf Hawliau Dynol a fydd yn cefnogi pob un ohonom.

I'm grateful to the Equality and Human Rights Commission Wales for this review of progress made towards creating a fairer Wales. In my response, I would like to say a few words on some of the challenges identified by the commission as the most serious inequalities we face in Wales. The Welsh Government has, rightly, made tackling poverty one of its key priorities. The tackling poverty action plan states that

'the best route out of poverty is through employment'.

It is encouraging, therefore, that unemployment in Wales is currently falling faster than in any other region of the United Kingdom. There are some 30,000 fewer people unemployed in Wales today than there were in 2010, but we cannot be complacent, Deputy Presiding Officer. More needs to be done to improve the skills of the Welsh people to boost employment and to tackle exclusion, particularly digital exclusion.

A recent report by the charity Go ON UK revealed that over a third of the Welsh population do not have the five basic digital skills to prosper in the digital era. Wales has the lowest level of internet access, and places like Merthyr Tydfil are amongst the poorest in the United Kingdom. There is a clear link between the lack of skill and the poverty and exclusion that need to be addressed.

On domestic abuse, I welcome the work done to increase the number of workplace policies in the public and private sectors. Recognising the signs is vital if we are to tackle the scourge of domestic abuse in Wales. The College of Policing has issued new guidance and specialist advice on how to spot patterns of domestic abuse. It advises senior officers about the need for specialist staff to deal with cases of abuse and ensure victims receive the best possible support. It is a huge step forward in helping the police to recognise and understand the complex nature of domestic abuse and coercive control.

The police are also training more officers to deal with slavery in Wales. The number of slavery victims in Wales has doubled in the last two years. This could be due to the increased publicity and awareness of slavery, which may have resulted in more victims coming forward. I applaud the four Welsh police forces on holding Wales's first anti-slavery week to highlight this problem—its aim: to raise awareness about modern slavery and encourage members of the public to be vigilant in case it is happening in their communities and their surroundings. We must do all we can to stamp out the evil of modern slavery in Wales.

Rwy'n ddiolchgar i Gomisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru am yr adolygiad hwn o'r cynnydd a wnaethpwyd tuag at greu Cymru decach. Yn fy ymateb, hoffwn ddweud ychydig o eiriau am rai o'r heriau a nododd y comisiwn fel yr anghydraddoldebau mwyaf difrifol sy'n ein hwynebu yng Nghymru. Mae Llywodraeth Cymru, yn gwbl briodol, wedi gwneud trechu tlodi yn un o'i blaenoriaethau allweddol. Mae'r cynllun gweithredu ar drechu tlodi yn datgan

'y llwybr gorau allan o dlodi yw drwy gyflogaeth'.

Mae'n galonogol, felly, bod diweithdra yng Nghymru ar hyn o bryd yn gostwng yn gyflymach nag mewn unrhyw ranbarth arall yn y Deyrnas Unedig. Mae tua 30,000 yn llai o bobl yn ddi-waith yng Nghymru heddiw nag oedd yn 2010, ond ni allwn fod yn hunanfodlon, Ddirprwy Lywydd. Mae angen gwneud mwy i wella sgiliau pobl Cymru i hybu cyflogaeth a mynd i'r afael ag allgáu, yn enwedig allgáu digidol.

Dangosodd adroddiad diweddar gan yr elusen Go ON UK fod dros draean o boblogaeth Cymru heb y pum sgil digidol sylfaenol i ffynnu yn yr oes ddigidol. Cymru sydd â'r lefel isaf o fynediad i'r rhyngwrwyd, ac mae lleoedd fel Merthyr Tudful ymhlith y tlotaf yn y Deyrnas Unedig. Mae cysylltiad clir rhwng y diffyg sgiliau a'r tlodi a'r allgáu y mae angen rhoi sylw iddynt.

O ran cam-drin domestig, rwy'n croesawu'r gwaith a wnaethpwyd i gynyddu nifer y polisiau gweithle yn y sectorau cyhoeddus a phreifat. Mae adnabod yr arwyddion yn hanfodol os ydym am fynd i'r afael â mellith cam-drin domestig yng Nghymru. Mae'r Coleg Plismona wedi cyhoeddi canllawiau newydd a chyngor arbenigol ar sut i adnabod patrymau cam-drin domestig. Mae'n cynghori uwch swyddogion am y ffaith bod angen staff arbenigol i ymdrin ag achosion o gam-drin a bod angen sicrhau bod dioddefwyr yn cael y gefnogaeth orau bosibl. Mae'n gam mawr ymlaen o ran helpu'r heddlu i adnabod a deall natur gymhleth cam-drin domestig a rheolaeth gymhellol.

Mae'r heddlu hefyd yn hyfforddi mwy o swyddogion i ymdrin â chaethwasiaeth yng Nghymru. Mae nifer dioddefwyr caethwasiaeth yng Nghymru wedi dyblu yn y ddwy flynedd ddiwethaf. Gallai hyn fod o ganlyniad i fwy o gyhoeddusrwydd ac ymwybyddiaeth o gaethwasiaeth, a allai fod wedi annog mwy o ddioddefwyr i ddod ymlaen. Rwy'n canmol pedwar heddlu Cymru am gynnal wythnos wrth-gaethwasiaeth gyntaf Cymru i dynnu sylw at y broblem hon—ei nod: codi ymwybyddiaeth am gaethwasiaeth fodern ac annog aelodau o'r cyhoedd i fod yn wylidwrs rhag ofn ei fod yn digwydd yn eu cymunedau a'u hamgylchoedd hwy. Mae'n rhaid inni wneud popeth o fewn ein gallu i gael gwared ar ddrygioni caethwasiaeth fodern yng Nghymru.

The same is true of hate crime. Hate crime in England and Wales has risen by 18 per cent in the last year. Of these crimes, more than 80 per cent were classed as race hate crimes. According to the Home Office, the likely factors for this increase include improved recording of crime, greater awareness and an improved willingness of victims to come forward. I very much welcome the news that the UK Government is to make it a legal requirement for all police forces to record Islamophobia as a separate category of crime. This move brings Islamophobia in line with anti-Semitic attacks, which have been recorded separately for some time. The benefit of this move could be crucial in reducing Islamophobia and in providing victims with the support that they deserve. Deputy Presiding Officer, once again I welcome this review and thank the commission for all it is doing to promote equality in Wales. Thank you.

Mae'r un peth yn wir am droseddau casineb. Mae troseddau casineb yng Nghymru a Lloegr wedi cynyddu 18 y cant yn y flwyddyn ddiwethaf. O'r troseddau hyn, cafodd dros 80 y cant eu dosbarthu'n droseddau casineb hiliol. Yn ôl y Swyddfa Gartref, mae'r ffactorau tebygol am y cynnydd hwn yn cynnwys cofnodi troseddau'n well, mwy o ymwybyddiaeth a gwell parodrwydd ymysg dioddefwyr i ddod ymlaen. Croesawaf yn fawr iawn y newyddion y bydd Llywodraeth y DU yn ei gwneud yn ofyniad cyfreithiol i bob heddlu gofnodi Islamaffobia fel categori ar wahân o drosedd. Mae'r symudiad hwn yn dod ag Islamaffobia yn unol ag ymosodiadau gwrth-Semitaidd, sydd wedi cael eu cofnodi ar wahân ers cryn amser. Gallai'r newid hwn fod o fudd hanfodol wrth leihau Islamaffobia ac wrth ddarparu'r cymorth y maent yn ei haeddu i ddioddefwyr. Ddirprwy Lywydd, unwaith eto rwy'n croesawu'r adolygiad hwn ac yn diolch i'r comisiwn am bopeth y mae'n ei wneud i hyrwyddo cydraddoldeb yng Nghymru. Diolch.

17:16

Jeff Cuthbert [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I'm grateful for the opportunity to speak in this important debate today. The Equality and Human Rights Commission Wales review for 2014-15 is a timely and important document, and I have read through its key points with interest. As a former Welsh Government Minister whose remit at the time included the equalities portfolio, it is an area to which I pay close attention. I'm very grateful to the commissioner for Wales, Ann Beynon OBE, and the national director, Kate Bennett, for issuing this report. In particular, I was pleased to read that the commission was committed to the continued development of a strong and distinct equality and human rights agenda in Wales, and that this builds on the work done by the Welsh Government in introducing the wellbeing of future generations Act. I'm confident that the long-term benefits of this approach will bear fruit over time to help ensure that a commitment to equality and sustainability is now embedded across Welsh public services, with a growing pull on the private and voluntary sectors, too. The commission's strong and constructive working relationship with the Welsh Government helps in this regard.

On the related matters of education and employment, I was pleased to read that the commission has worked with Wales's higher education institutions to ensure that disabled students have better access to services and that their learning experience is not put at any disadvantage because of their disability. Each HEI in Wales now has at least one initiative in place to widen access and increase student diversity, and this is to be welcomed. Further to this, the commission says that HEIs are now making more concerted efforts to attract students from more deprived areas, such as Communities First areas, into further and higher education.

Rwy'n ddiolchgar am y cyfle i siarad yn y ddatllyth bwysig hon heddiw. Mae adolygiad Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru ar gyfer 2014-15 yn ddogfen amserol a phwysig, ac rwyf wedi darllen drwy ei phwyntiau allweddol gyda diddordeb. Fel cyn Weinidog Llywodraeth Cymru a oedd â chylch gwaith ar y pryd yn cynnwys y portfolio cydraddoldeb, mae'n faes yr wyf yn talu sylw agos iddo. Rwy'n ddiolchgar iawn i gomisiynydd Cymru, Ann Beynon OBE, a'r cyfarwyddwr cenedlaethol, Kate Bennett, am gyhoeddi'r adroddiad hwn. Yn benodol, roeddwn yn falch o ddarllen bod y comisiwn wedi ymrwymo i barhau i ddatblygu agenda cydraddoldeb a hawliau dynol gref ac unigryw yng Nghymru, a bod hyn yn adeiladu ar y gwaith a wnaeth Llywodraeth Cymru wrth gyflwyno Deddf Llesiant cenedlaethau'r dyfodol. Rwy'n hyderus y bydd buddiannau hirdymor y dulliau hyn yn dwyn ffrwyth dros amser ac yn helpu i sicrhau bod ymrwymiad i gydraddoldeb a chynaliadwyedd nawr wedi'i ymgorffori ar draws gwasanaethau cyhoeddus Cymru, a bod tynfa fwy ar y sectorau preifat a gwirfoddol hefyd. Mae perthynas waith gref ac adeiladol y comisiwn gyda Llywodraeth Cymru o gymorth yn hyn o beth.

O ran materion cysylltiedig addysg a chyflogaeth, roeddwn yn falch o ddarllen bod y comisiwn wedi gweithio gyda sefydliadau addysg uwch Cymru i sicrhau bod myfyrwyr anabl yn cael gwell mynediad at wasanaethau ac nad yw eu profiad dysgu'n cael ei roi dan unrhyw anfantais oherwydd eu hanabledd. Bellach mae gan bob sefydliad addysg uwch yng Nghymru o leiaf un fenter ar waith i ehangu mynediad a chynyddu amrywiaeth y myfyrwyr, ac mae hyn i'w groesawu. Yn ychwanegol at hyn, mae'r comisiwn yn dweud bod sefydliadau addysg uwch bellach yn gwneud ymdrechion mwy cydunol i ddenu myfyrwyr o ardaloedd mwy difreintiedig, fel ardaloedd Cymunedau yn Gyntaf, i addysg bellach ac uwch.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

Like Mohammad Asghar, I was also pleased to read that the commission has worked with businesses to increase awareness of issues such as domestic abuse and mental health matters amongst employers and employees. Crucially, it has done this by adopting a partnership approach and involving trade representative bodies, the trade unions and organisations such as Business in the Community and the Chartered Institute of Personnel and Development. Both private sector employers, including a number of Welsh Government anchor companies, and social housing providers have been included in this. It's important that these important issues are addressed so that people in the workplace who are affected by domestic abuse and/or mental health matters are supported and that their potential and value to their employers and colleagues is not hindered as a result of no action being taken.

Finally, I await with anticipation the publication of the commission's 'Is Wales Fairer?' report later this year. This will update the findings of its 2010 review, 'How fair is Wales?', and take stock of what progress has been made. I know that a great deal has been achieved in this period, and the commissioner outlines this in her introduction to the most recent review. However, she also acknowledges that there is more to do. For example, challenges include reducing the attainment gap between certain socioeconomic groups, including disabled children. In particular, this includes reducing the number of disabled young people who are not in education, employment or training. Linked to this is improving the employment rate of disabled people. As legislators, we must be doing all that we can to ensure that the barriers faced by disabled people when it comes to employment, learning and training are removed, and I would welcome the Minister's comments on this on behalf of the Welsh Government.

To conclude, Deputy Llywydd, I welcome the commission's latest review and look forward to working with the organisation in the years ahead to tackle some of the issues that I've mentioned today. The publication of 'Is Wales Fairer?' next month will set out for us what the priority areas will be, and I certainly believe that education, employment and training will be key to ensuring that these are addressed. I trust that this will aid the Welsh Government in developing policy during the next Assembly and that the constructive relationship and regular dialogue with the commission will continue. I would be grateful for the Minister's comments on how the Welsh Government will address the issues raised in the review.

17:21

Lindsay Whittle [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I, too, as my party's spokesperson, welcome the continued excellent contribution of the Equality and Human Rights Commission here in Wales by highlighting, of course, the issue of the rights of all of the citizens of Wales. Can I preface my comments by saying we fully support the Liberal Democrat amendment here today as well?

Fel Mohammad Asghar, roeddwn innau hefyd yn falch o ddarllen bod y comisiwn wedi gweithio gyda busnesau i gynyddu ymwybyddiaeth o faterion fel cam-drin domestig a materion iechyd meddwl ymhlith cyflogwyr a gweithwyr. Yn hollbwysig, mae wedi gwneud hyn drwy fabwysiadu dull partneriaeth a chynnwys cyrff cynrychioli masnach, yr undebau llafur a sefydliadau fel Busnes yn y Gymuned a'r Sefydliad Siartredig Personél a Datblygu. Mae cyflogwyr sector preifat, gan gynnwys nifer o gwmnïau angori Llywodraeth Cymru, a darparwyr tai cymdeithasol wedi eu cynnwys yn hyn. Mae'n bwysig bod y materion pwysig hyn yn cael sylw fel bod pobl yn y gweithle sy'n dioddef effaith cam-drin domestig a/neu faterion iechyd meddwl yn cael eu cefnogi ac nad yw eu potensial a'u gwerth i'w cyflogwyr a'u cydweithwyr yn cael ei lesteirio o ganlyniad i ddiffyg gweithredu.

Yn olaf, rwy'n disgwyl yn eiddgar am gyhoeddi adroddiad 'A yw Cymru'n Decach?' y comisiwn yn ddiweddarach eleni. Bydd hwn yn diweddarau canfyddiadau ei adolygiad yn 2010, 'Pa mor deg yw Cymru?', ac yn pwysu a mesur y cynnydd a wnaethpwyd. Gwn fod llawer iawn wedi ei gyflawni yn y cyfnod hwn, ac mae'r comisiynydd yn amlinellu hyn yn ei chyflwyniad i'r adolygiad diweddaraf. Fodd bynnag, mae hi hefyd yn cydnabod bod mwy i'w wneud. Er enghraifft, mae'r heriau'n cynnwys lleihau'r bwlch cyrhaeddiad rhwng rhai grwpiau economaidd-gymdeithasol penodol, gan gynnwys plant anabl. Yn benodol, mae hyn yn cynnwys lleihau nifer y bobl ifanc anabl nad ydynt mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant. Mae gwella cyfradd cyflogaeth pobl anabl yn gysylltiedig â hyn. Fel deddfwyr, mae'n rhaid inni wneud popeth o fewn ein gallu i sicrhau bod y rhwystrau sy'n wynebu pobl anabl o ran cyflogaeth, dysgu a hyfforddiant yn cael eu dileu, a byddwn yn croesawu sylwadau'r Gweinidog am hyn ar ran Llywodraeth Cymru.

I gloi, Ddirprwy Lywydd, rwy'n croesawu adolygiad diweddaraf y comisiwn ac yn edrych ymlaen at weithio gyda'r sefydliad yn y blynyddoedd i ddod i ymdrin â rhai o'r materion yr wyf wedi'u crybwyll heddiw. Bydd cyhoeddi 'A yw Cymru'n Decach?' y mis nesaf yn amlinellu'r meysydd blaenoriaeth inni, ac yn sicrhau'r credu y bydd addysg, cyflogaeth a hyfforddiant yn allweddol i sicrhau bod y rhain yn cael sylw. Hyderaf y bydd hyn yn cynorthwyo Llywodraeth Cymru wrth ddatblygu polisi yn ystod y Cynulliad nesaf, ac y bydd y berthynas adeiladol a'r ddeialog reolaidd gyda'r comisiwn yn parhau. Byddwn yn ddiolchgar am sylwadau'r Gweinidog ynghylch sut y bydd Llywodraeth Cymru yn ymdrin â'r materion a godir yn yr adolygiad.

Rwyf innau, fel llafarydd fy mhlaidd, yn croesawu cyfraniad rhagorol parhaus y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yma yng Nghymru drwy dynnu sylw, wrth gwrs, at fater hawliau holl ddinasyddion Cymru. A gaf i ragflaenu fy sylwadau drwy ddweud ein bod yn cefnogi gwelliant y Democratiaid Rhyddfrydol yn llawn yma heddiw hefyd?

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

This report—I can't go through it all, but I would like to highlight the fact that we need to step up our efforts to significantly reduce or eliminate, although that's hardly likely, child poverty by the year 2020; to ensure that there is commitment to the public sector equality duty for them to carry out their duties to improve performance across the whole of Wales; to ensure that those whose first language is Welsh have equal opportunity when accessing services to communicate in Welsh; free childcare for working parents and those parents who want to enter or re-enter employment; and to support disabled people and individuals with mental health problems. I can't cover it all; we could debate this all day, and I promise you wouldn't yawn once, I really do. [Laughter.]

We know that 20 per cent of children from the poorest households achieve the top three grades in examinations. We need to find out exactly why this is the case and to make sure that schools clearly recognise this is an unacceptable inequality and that we need to help to improve those pupils' performance.

In a previous report, the EHRC stated that the public sector's performance under the PSED was patchy across Wales. Well, the next review, perhaps, needs to provide the Welsh Government with examples of best and poorest practice so that action can then be taken by the Ministers to put things right. On this point, we need to know what action can be taken and by whom to make sure that all public sector organisations are fully complying with their responsibilities.

What about the private sector? We know there are wide variations in how businesses make provision for pregnant members of staff, those with disabilities and those with mental health problems. I know that the EHRC committee members have actually engaged with private businesses regarding their policies on equality issues, but how can the Welsh Government and the EHRC put pressures on the private sector to have regard to their duty to eliminate discrimination against staff and potential staff who are seeking employment or whose employer does not make suitable adjustments for them in the workforce?

Our policy, in Plaid Cymru, is to provide free childcare for parents who want to work but who can't afford childcare fees. Now, that discriminates against poorer households and only serves to keep them at low income levels. The Welsh Government's Flying Start programme covers only certain areas in Wales, and even with the extended programme that you have, which we fully welcome, we still miss out on too many households who cannot afford what are some of the highest childcare fees in developed countries. I was speaking to a colleague only last week and I was horrified to discover that she was paying £98 a day for childcare. I genuinely had no idea—perhaps I should have, but I didn't—that it was that expensive.

Mae'r adroddiad hwn—ni allaf fynd drwyddo i gyd, ond hoffwn dynnu sylw at y ffaith bod angen inni wella ein hymdrechion i leihau yn sylweddol neu ddileu, er mai go brin y gallwn wneud hynny, tloedi plant erbyn y flwyddyn 2020; i sicrhau bod ymrwymiad i ddyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus er mwyn iddo gyflawni ei ddyletswyddau i wella perfformiad ledled Cymru gyfan; i sicrhau bod y rheini lle mai Cymraeg yw ei mamiaith yn cael cyfle cyfartal wrth gael mynediad at wasanaethau i gyfathrebu yn Gymraeg; gofal plant am ddim i rieni sy'n gweithio ac i'r rhieni hynny sydd am fynd i mewn i gyflogaeth neu ailymuno â hi; ac i gefnogi pobl anabl ac unigolion â phroblemau iechyd meddwl. Ni allaf roi sylw i bopeth; gallem drafod hyn drwy'r dydd, ac rwy'n addo na fydddech yn dylyfu gêm unwaith, wir i chi. [Chwerthin.]

Gwyddom mai 20 y cant o blant o'r aelwydydd tlotaf sy'n cyrraedd y tair gradd uchaf mewn arholiadau. Mae angen inni gael gwybod yn union pam mae hyn yn wir a sicrhau bod ysgolion yn cydnabod yn glir bod hwn yn anghydraddoldeb annerbyniol a bod angen inni helpu i wella perfformiad y disgyblion hynny.

Mewn adroddiad blaenorol, dywedodd y Comisiwn fod perfformiad y sector cyhoeddus o dan ddyletswydd cydraddoldeb y sector cyhoeddus yn anghyson ledled Cymru. Wel, efallai fod angen i'r adolygiad nesaf ddarparu enghreifftiau i Lywodraeth Cymru o arfer gorau a gwaethaf fel y gall y Gweinidogion weithredu wedyn i unioni pethau. Ar y pwynt hwn, mae angen inni wybod pwy sy'n cael cymryd pa gamau i wneud yn siŵr bod holl sefydliadau'r sector cyhoeddus yn cydymffurfio yn llawn â'u cyfrifoldebau.

Beth am y sector preifat? Rydym yn gwybod bod amrywiadau mawr yn y modd y mae busnesau'n darparu ar gyfer aelodau staff beichiog, rhai ag anableddau a rhai sydd â phroblemau iechyd meddwl. Gwn fod aelodau pwyllgor y Comisiwn wedi ymgysylltu â busnesau preifat ynghylch eu polisiau ar faterion cydraddoldeb, ond sut y gall Llywodraeth Cymru a'r Comisiwn roi pwysau ar y sector preifat i ystyried eu dyletswydd i ddileu gwahaniaethu yn erbyn staff a darpar staff sy'n chwilio am gyflogaeth neu rai nad yw eu cyflogwr yn gwneud addasiadau addas ar eu cyfer yn y gweithlu?

Ein polisi ni, ym Mhlaid Cymru, yw darparu gofal plant am ddim i rieni sydd eisiau gweithio ond sy'n methu â fforddio ffioedd gofal plant. Ar hyn o bryd, mae hynny'n gwahaniaethu yn erbyn aelwydydd tlotach a'i unig effaith yw eu cadw ar lefelau incwm isel. Dim ond mewn rhai ardaloedd yng Nghymru y mae rhaglen Dechrau'n Deg Llywodraeth Cymru ar waith, a hyd yn oed gyda'r rhaglen estynedig sydd gennych—yr ydym yn ei chroesawu'n llawn—rydym yn dal i fethu â chyrraedd gormod o aelwydydd sy'n methu â fforddio rhai o'r ffioedd gofal plant uchaf mewn gwledydd datblygedig. Roeddwn yn siarad â chydweithiwr yr wythnos diwethaf a chefais fy mrawychu o ddarganfod ei bod yn talu £98 y dydd am ofal plant. Doedd gen i ddim syniad wir—efallai y dylai fod gen i, ond doedd gen i ddim—ei fod mor ddrud â hynny.

Dirprwy Lywydd, I certainly hope that, in Wales, we will never stoop to the level, as has been mentioned here, of the UK Government in putting human rights near the bottom of their list of priorities. In fact, quite the opposite—as far as the draft Wales Bill is concerned, we're fighting for the rights of the people of Wales not to be treated as second-class citizens by any Government in Westminster. I would, by concluding, yet again praise the work of the Equality and Human Rights Commission Cymru. I've only touched briefly on some of their works and priorities, but I hope that Wales will develop into a beacon for other countries to follow in creating a nation in which all are equal and not, as a well-known book said, where some are more equal than others. Diolch yn fawr.

Ddirprwy Lywydd, rwy'n sicr yn gobeithio, yng Nghymru, na wnawn byth syrthio, fel y crybwyllwyd yma, mor isel â Llywodraeth y DU sydd wedi rhoi hawliau dynol yn agos at waelod ei rhestr o flaenoriaethau. Yn wir, i'r gwrthwyneb—cyn belled ag y mae'r Bil Cymru drafft dan sylw, rydym yn ymladd dros hawliau pobl Cymru i beidio â chael eu trin fel dinasyddion eilradd gan unrhyw Lywodraeth yn San Steffan. Rwyf am, wrth gloi, unwaith ganmol unwaith eto gwaith Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru. Rwyf wedi sôn yn fyr am rywfaint o'i waith a'i flaenoriaethau, ond gobeithiaf y bydd Cymru'n datblygu i fod yn esiamp i wledydd eraill ei dilyn drwy greu cenedl lle mae pawb yn gyfartal ac nid, fel y dywedodd un llyfr adnabyddus, lle mae rhai'n fwy cyfartal na'i gilydd. Diolch yn fawr.

17:25

Joyce Watson [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

I also welcome the opportunity to speak to this review, and I also look forward to the publication next month of the commission's 'Is Wales Fairer?' report, and I'm sure that it will help plot the route ahead, not just for Government policy, but for wider society as well. The 2014-15 review does set out what the commission has achieved across the public, private and third sectors, and in helping to introduce workplace policies on domestic abuse and mental health, for example. All housing associations in Wales now have a domestic abuse policy that follows EHRC guidance, and I think that's a significant achievement.

The Welsh Government has backed up these actions with legislation, and the landmark Violence against Women, Domestic Abuse and Sexual Violence (Wales) Act 2015 is the first legislation of its kind in Europe. We have led the way in the fight against human trafficking, appointing the UK's first anti-human trafficking co-ordinator. The Well-being of Future Generations (Wales) Act 2015 also commits Welsh Ministers to deliver a more equal Wales. I am continuing the joint work with the WI and, this year, we will be joined by pupils from Fitzalan school band on 25 November to actually mark the International Day for the Elimination of Violence against Women—the shortened form is the 'Not in my name' campaign. I do hope that all Assembly Members and staff will join us to make that a really, really big event, because it will be focusing on survivors of domestic abuse and how they can move forward with their lives.

Rwyf innau'n croesawu'r cyfle i siarad am yr adolygiad hwn, ac rwyf hefyd yn edrych ymlaen at gyhoeddi adroddiad y comisiwn 'A yw Cymru'n Decach?' y mis nesaf, ac rwy'n siŵr y bydd yn helpu i ddangos y ffordd ymlaen, nid dim ond i bolisi'r Llywodraeth, ond i'r gymdeithas ehangach hefyd. Mae adolygiad 2014-15 yn amlinellu'r hyn y mae'r comisiwn wedi'i gyflawni ar draws y sector cyhoeddus, y sector preifat a'r trydydd sector, ac wrth helpu i gyflwyno polisiau yn y gweithle ar gam-drin domestig ac iechyd meddwl, er enghraifft. Erbyn hyn, mae gan bob cymdeithas dai yng Nghymru bolisi cam-drin domestig sy'n dilyn canllawiau'r Comisiwn, ac rwy'n meddwl bod hynny'n gyflawniad sylweddol.

Mae Llywodraeth Cymru wedi ategu'r camau gweithredu hyn â deddfwriaeth, ac mae Deddf Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol (Cymru) 2015 yn ddeddfwriaeth bwysig sydd y gyntaf o'i math yn Ewrop. Rydym wedi arwain y ffordd yn y frwydr yn erbyn masnachu mewn pobl, gan benodi cydlynnydd atal masnachu mewn pobl cyntaf y DU. Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 hefyd yn ymrwymo Gweinidogion Cymru i gyflawni Cymru fwy cyfartal. Rwy'n parhau â'r gwaith ar y cyd gyda Sefydliad y Merched ac, eleni, bydd disgyblion o fand ysgol Fitzalan yn ymuno â ni ar 25 Tachwedd i nodi mewn gwirionedd Diwrnod Rhyngwladol Dileu Trais yn erbyn Menywod—y ffurf fyrrach yw'r ymgyrch 'Nid yn fy enw i'. Rwy'n gobeithio y bydd holl Aelodau a staff y Cynulliad yn ymuno â ni i wneud y digwyddiad hwnnw'n un mawr iawn, iawn, gan y bydd yn canolbwyntio ar oroeswyr cam-drin domestig a sut y gallant symud ymlaen â'u bywydau.

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

There is much done, but there is also much left to do. In plotting the course to a fairer Wales, we have to understand where we are now. The commission recommends more comprehensive evidence on these things, and I support the need for evidence-based policies and solutions. That is something the incoming future generations commissioner should address. We must also take a long-term view and see the societal changes and pressures that are coming down the road. In terms of equality, the great challenge we face is intergenerational equality, it seems to me. The Equality and Human Rights Commission reports that under-34s have seen the steepest drop in pay and employment in the past five years. Add to that the rising house prices, stalling social mobility, and an ageing population, and we have to conclude that young people face the worst economic prospects for generations. What can be done to support young people? Training and apprenticeships are key, but we must address gendered stereotyping, which pigeonholes and wastes talents. Why is it that, still, we find three quarters of working Welsh women are still found in the five Cs—cleaning, catering, caring, cashiering and clerical work? We must, and we will, I'm sure, endeavour to do something about widening that opportunity. Jobs Growth Wales has been, without doubt, a success. It has been recognised globally in terms of reducing the number of young people not in education, employment or training, but we must move on to tackle gender imbalances at the start of working life.

The other great challenge remains gender equality. The Tory cuts have hit women hardest. Rising childcare costs at a time when the growth of part-time employment and zero-hour contracts, cuts to benefit payments and the impact of welfare reforms under the Tories will mean that women, in the very near future, are going to be seriously impacted upon. I hope that the Conservatives in this place recognise that and call on their colleagues in Westminster to do something about it.

We in Wales must continue to develop policy solutions, like putting childcare at the heart of employment. In education, we must get into schools, and I feel that we must promote equality through the respect agenda.

And on that issue alone, I would like to pay tribute to Coedcae School in Llanelli as being a fantastic example of what can be achieved. They accepted the challenge last year to be involved with the 'Not in my Name' campaign that I led with the valuable support of the Women's Institute. They held a pupil-led debate on the 'Not in my Name' campaign in their school. They presented that to Assembly Members here in the Assembly. This year, they have moved on and produced a pupil-led film and a discussion on the effects of domestic abuse on children, which the Minister, Huw Lewis, kindly accepted their invitation to watch.

Mae llawer wedi'i wneud, ond mae llawer ar ôl i'w wneud hefyd. Wrth lunio'r llwybr tuag at Gymru decach, mae'n rhaid inni ddeall ble yr ydym yn awr. Mae'r comisiwn yn argymhell tystiolaeth fwy cynhwysfawr ar y pethau hyn, ac rwy'n cefnogi'r angen am bolisiau ac atebion sy'n seiliedig ar dystiolaeth. Mae hynny'n rhywbeth y dylai'r comisiynydd cenedlaethau'r dyfodol newydd ymdrin ag ef. Mae'n rhaid inni hefyd gymryd golwg hirdymor a gweld y newidiadau cymdeithasol a'r pwysau a ddaw yn nes ymlaen. O ran cydraddoldeb, yr her fawr sy'n ein hwynebu yw cydraddoldeb rhwng y cenedlaethau, mae'n ymddangos i mi. Mae'r Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yn dweud mai pobl dan 34 oed sydd wedi gweld y gostyngiad mwyaf serth mewn cyflog a chyflogaeth yn y pum mlynedd diwethaf. Ychwanegwch at hynny y cynnydd ym mhrisiau tai, symudedd cymdeithasol yn arafu, a phoblogaeth sy'n heneiddio, ac mae'n rhaid inni ddod i'r casgliad bod pobl ifanc yn wynebu'r rhagolygon economaidd gwaethaf ers cenedlaethau. Beth y gellir ei wneud i gefnogi pobl ifanc? Mae hyfforddiant a phrentisiaethau'n allweddol, ond mae'n rhaid inni ymdrin â stereoteipio ar sail rhywedd, sy'n categoreiddio pobl ac yn gwastraffu talentau. Pam mae tri chwarter y menywod sy'n gweithio yng Nghymru yn dal i wneud gwaith glanhau, arlwygo, gofalu, derbyn arian a gwaith clerigol? Mae'n rhaid inni, ac rwy'n siŵr y gwnawn, ymdrechu i wneud rhywbeth i ehangu'r cyfle hwnnw. Mae Twf Swyddi Cymru wedi bod, heb os, yn llwyddiant. Mae wedi cael ei gydnabod yn fyd-eang o ran lleihau nifer y bobl ifanc nad ydynt mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant, ond rhaid inni symud ymlaen i unioni anghydwysedd rhwng y rhywiau ar ddechrau bywyd gwaith.

Yr her fawr arall o hyd yw cydraddoldeb rhwng y rhywiau. Mae toriadau'r Torïaid wedi taro menywod galetaf. Mae'r ffaith bod costau gofal plant yn codi ar adeg pan fo twf mewn contractau cyflogaeth rhan-amser a dim oriau, toriadau i fudd-daliadau ac effaith diwygiadau lles o dan y Torïaid, yn golygu y bydd menywod, yn y dyfodol agos iawn, yn dioddef effaith ddifrifol. Gobeithio bod y Ceidwadwyr yn y lle hwn yn cydnabod hynny ac yn galw ar eu cydweithwyr yn San Steffan i wneud rhywbeth am y peth.

Rhaid i ni yng Nghymru barhau i ddatblygu atebion polisi, fel rhoi gofal plant wrth wraidd cyflogaeth. Ym maes addysg, rhaid inni fynd i mewn i ysgolion, ac rwy'n teimlo bod yn rhaid inni hyrwyddo cydraddoldeb drwy'r agenda parch.

Ac ar yr un mater hwnnw, hoffwn dalu teyrnged i Ysgol Coedcae yn Llanelli fel enghraifft wych o'r hyn y gellir ei gyflawni. Gwnaethant dderbyn yr her y llynedd i fod yn rhan o'r ymgyrch 'Nid yn fy Enw I' y gwnes i ei harwain gyda chefnogaeth werthfawr Sefydliad y Merched. Gwnaethant gynnal dadl dan arweiniad disgyblion ar yr ymgyrch 'Nid yn fy Enw I' yn eu hysgol. Gwnaethant ei chyflwyno i Aelodau'r Cynulliad yma yn y Cynulliad. Eleni, maent wedi symud ymlaen ac wedi cynhyrchu ffilm dan arweiniad disgyblion a thrafodaeth am effeithiau cam-drin domestig ar blant, y bu'r Gweinidog, Huw Lewis, mor garedig â derbyn eu gwahoddiad i'w gwyllo.

17:30

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

You must come to a conclusion.

Mae'n rhaid ichi ddirwyr i ben.

Senedd.tv
[Fideo Video](#)

17:30	<p>Joyce Watson Bywgraffiad Biography</p> <p>I really do believe that if we are going to move forward with equality and opportunity, if we engage young people to do that, we will make a very, very good start.</p>	<p>Rwyf wir yn credu, os ydym yn mynd i symud ymlaen gyda chydreddoldeb a chyfle, os ydym yn ymgysylltu â phobl ifanc i wneud hynny, y byddwn yn gwneud dechrau da iawn, iawn.</p>	<p>Senedd.tv Fideo Video</p>
17:31	<p>Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer Bywgraffiad Biography</p> <p>And the Minister to reply to the debate.</p>	<p>A'r Gweinidog i ymateb i'r ddadl.</p>	<p>Senedd.tv Fideo Video</p>
17:31	<p>Lesley Griffiths Bywgraffiad Biography</p> <p><i>Y Gweinidog Cymunedau a Threchu Tlodi / The Minister for Communities and Tackling Poverty</i></p> <p>Thank you, Deputy Presiding Officer. I'd like to thank Members for their contribution to this debate, and I very much welcome the cross-party commitment to support the work of the Equality and Human Rights Commission in Wales. I think the debate today has really highlighted the importance of equality and human rights in Wales.</p> <p>We are entering an uncertain time for human rights in the UK, and as raised during today's debate, the Human Rights Act 1998 is currently under threat by proposals coming from the UK Tory Government. The First Minister has made very clear our position on any plans to repeal the Human Rights Act. We will oppose any attempt to repeal the Act and we will do all we can to ensure the rights presently enjoyed by the people of Wales are not weakened by any proposals coming from the UK Government.</p> <p>We share the same concerns as the Equality and Human Rights Commission Wales over such proposals, and the Human Rights Act protects us all, regardless of our social or cultural background, and the Welsh Government greatly values such an inclusive piece of legislation. For this reason, we will be supporting amendment 1, which was tabled by the Welsh Liberal Democrats, where they asked us to send a very strong message of opposition to the UK Government. I can assure all of the Welsh Liberal Democrat Members that we've been consistently doing that since the election in May, and we will continue to do so. I think Peter Black spoke very eloquently about why we value the Act so much.</p> <p>The debate today also demonstrated how well respected the Equality and Human Rights Commission is in Wales, and it's very good to see the members of the commission up in the public gallery, as well as the commissioner. Members may be aware that Ann Beynon's term as Welsh commissioner comes to an end next March, and I'd like to take this opportunity on behalf of Welsh Government and all Assembly Members to thank Ann very much for the immense time, effort and commitment she's put in as Wales commissioner. Ann has been the Wales voice at the EHRC UK board and her support has enabled the commission to progress the specific equality and human rights agenda in Wales. I'd also like to thank all members of the commission, and the director and her staff, for their unwavering work to promote, monitor, protect and enforce equality and human rights in Wales.</p>	<p>Diolch, Ddirprwy Lywydd. Hoffwn ddiolch i'r Aelodau am eu cyfraniad i'r ddadl hon, ac rwy'n croesawu'n fawr yr ymrwymiad trawsbleidiol i gefnogi gwaith y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yng Nghymru. Rwy'n meddwl bod y ddadl heddiw wir wedi tynnu sylw at bwysigrwydd cydraddoldeb a hawliau dynol yng Nghymru.</p> <p>Rydym ar ddechrau cyfnod ansicr i hawliau dynol yn y DU, ac fel y nodwyd yn ystod y ddadl heddiw, mae Deddf Hawliau Dynol 1998 dan fygythiad ar hyn o bryd gan gynigion sy'n dod gan Lywodraeth Doriaidd y DU. Mae'r Prif Weinidog wedi datgan yn glir iawn ein safbwynt ar unrhyw gynlluniau i ddiddymu'r Ddeddf Hawliau Dynol. Byddwn yn gwrthwynebu unrhyw ymgais i ddiddymu'r Ddeddf a byddwn yn gwneud popeth o fewn ein gallu i sicrhau na chaiff yr hawliau y mae pobl Cymru'n eu mwynhau ar hyn o bryd eu gwanhau gan unrhyw gynigion a ddaw gan Lywodraeth y DU.</p> <p>Rydym yn rhannu'r un pryderon â Chomisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru am gynigion o'r fath, ac mae'r Ddeddf Hawliau Dynol yn ein diogelu ni i gyd, beth bynnag yw ein cefndir cymdeithasol neu ddiwylliannol, ac mae Llywodraeth Cymru yn bendant yn gwerthfawrogi darn mor gynhwysol o ddeddfwriaeth. Am rheswm hwn, byddwn yn cefnogi gwelliant 1, a gyflwynwyd gan Ddemocratiaid Rhyddfrydol Cymru, lle maent yn gofyn inni anfon neges gref iawn o wrthwynebiad i Lywodraeth y DU. Gallaf sicrhau holl Aelodau Democratiaid Rhyddfrydol Cymru ein bod wedi bod yn gwneud hynny'n gyson ers yr etholiad ym mis Mai, ac y byddwn yn parhau i wneud hynny. Rwy'n meddwl bod Peter Black wedi siarad yn huawdl iawn am pam yr ydym mor werthfawrogl o'r Ddeddf.</p> <p>Roedd y ddadl heddiw hefyd yn dangos cymaint o barch sydd at y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol yng Nghymru, ac mae'n braf iawn gweld aelodau'r comisiwn i fyny yn yr oriel gyhoeddus, yn ogystal â'r comisiynydd. Efallai fod yr aelodau'n ymwybodol bod tymor Ann Beynon fel comisiynydd Cymru yn dod i ben fis Mawrth nesaf, a hoffwn achub ar y cyfle hwn ar ran Llywodraeth Cymru a holl Aelodau'r Cynulliad i ddiolch yn fawr iawn i Ann am yr holl amser, ymdrech ac ymroddiad y mae hi wedi eu rhoi fel comisiynydd Cymru. Mae Ann wedi rhoi llais i Gymru ar fwrdd y Comisiwn yn y DU ac mae ei chefnogaeth wedi galluogi'r comisiwn i ddatblygu agenda benodol cydraddoldeb a hawliau dynol yng Nghymru. Hoffwn hefyd ddiolch i holl aelodau'r comisiwn, a'r cyfarwyddwr a'i staff, am eu gwaith diwyro i hyrwyddo, monitro, diogelu a gorfodi cydraddoldeb a hawliau dynol yng Nghymru.</p>	<p>Senedd.tv Fideo Video</p>

Turning to Members' specific comments during the debate, Peter Black mentioned the debate the Welsh Liberal Democrats had on transgender community issues. I undertook, when responding to that debate, to do a piece of work with the community, which we've done. We are taking forward consultation with the community and we will be bringing forward an action plan in due course.

Mohammad Asghar mentioned several issues. He mentioned modern slavery and, I think, hate crime. We have seen an increase in the number of attacks, et cetera, but I think it is because of us raising awareness. Certainly, in relation to modern slavery, Wales was the first country to have a commissioner specifically for modern slavery, and I think that is absolutely the reason why. And whilst you don't want to see an increase in the numbers, I do very much welcome the fact that we have, because I think people certainly feel more comfortable now that we have a specific support line for hate crime victims. So, I do think that is why we have seen an increase in the number of attacks, et cetera.

You also mentioned about digital inclusion and, again, we've done a huge amount of work as a Government in relation to digital inclusion. Just this weekend, I read the evaluation of our scheme, and it's very pleasing to see the number of people who have become digitally active because of it—over 50,000 people. We're also encouraging people to become digital inclusion volunteers in their communities.

Both Mohammad Asghar and Joyce Watson specifically mentioned the Violence against Women, Domestic Abuse and Sexual Violence (Wales) Act 2015, and I very much look forward to joining Joyce, as I'm sure all Members do, on 25 November—you've done an amazing amount of work in this area. I think that piece of legislation, and the future generations Act, which has been mentioned, and the Social Services and Well-being Act, just show that equality and social justice are absolutely at the heart of Welsh Government policies.

Jeff Cuthbert highlighted the work that the commission had done in relation to widening access for disabled students in our HEIs, and again, I think the work done with some of our poorest communities, particularly the Communities First areas, is very welcome.

Lindsay Whittle talked specifically about children and the ambition to eradicate child poverty by 2020. We kept that ambition here in Wales when we revised our child poverty strategy, which I launched earlier this year, at the same time as the UK Government decided to just discard it. So, I think it's very important—it sent out a very important message that we still have that ambition to eradicate child poverty by 2020.

I droi at sylwadau penodol gan yr Aelodau yn ystod y ddadl, soniodd Peter Black am y ddadl y mae Democratiaid Rhyddfrydol Cymru wedi'i chael am faterion y gymuned drawsryweddol. Addewais, wrth ymateb i'r ddadl honno, i wneud darn o waith gyda'r gymuned, ac rydym wedi gwneud hynny. Rydym yn parhau i ymgynghori â'r gymuned a byddwn yn cyflwyno cynllun gweithredu maes o law.

Soniodd Mohammad Asghar am lawer o faterion. Soniodd am gaethwasiaeth fodern ac, rwy'n meddwl, am droseddau casineb. Rydym wedi gweld cynnydd yn nifer yr ymosodiadau, ac ati, ond rwy'n credu bod hynny am ein bod wedi codi ymwybyddiaeth. Yn sicr, o ran caethwasiaeth fodern, Cymru oedd y wlad gyntaf i benodi comisiynydd penodol ar gyfer caethwasiaeth fodern, a chredaf mai dyna'n union pam. Ac er nad ydych chi eisiau gweld cynnydd yn y niferoedd, rwy'n croesawu'n fawr y ffaith bod gennym ni un, oherwydd rwy'n meddwl bod pobl yn sicr yn teimlo'n fwy cyfforddus ers inni sefydlu'r llinell gymorth benodol ar gyfer dioddefwyr troseddau casineb. Felly, rwy'n meddwl mai dyna pam yr ydym wedi gweld cynnydd yn nifer yr ymosodiadau, ac ati.

Soniasoch hefyd am gynhwysiant digidol ac, unwaith eto, rydym wedi gwneud llawer iawn o waith fel Llywodraeth ym maes cynhwysiant digidol. Y penwythnos hwn ddiwethaf, roeddwn yn darllen y gwerthusiad o'n cynllun, ac mae'n braf iawn gweld nifer y bobl sydd wedi dod yn ddigidol weithredol o'i herwydd—dros 50,000 o bobl. Rydym hefyd yn annog pobl i ddod yn wirfoddolwyr cynhwysiant digidol yn eu cymunedau.

Soniodd Mohammad Asghar a Joyce Watson yn benodol am Ddeddf Trais yn erbyn Menywod, Cam-drin Domestig a Thrais Rhywiol (Cymru) 2015, ac rwy'n edrych ymlaen yn fawr at ymuno â Joyce, fel yr wyf yn siŵr bod yr holl Aelodau, ar 25 Tachwedd—mae'n anhygoel faint o waith yr ydych wedi'i wneud yn y maes hwn. Credaf fod y darn hwnnw o ddeddfwriaeth, a Deddf cenedlaethau'r dyfodol, sydd wedi ei chrybwyll, a'r Ddeddf Gwasanaethau Cymdeithasol a Llesiant, yn dangos yn glir bod cydraddoldeb a chyfiawnder cymdeithasol yn gwbl ganolog i bolisiau Llywodraeth Cymru.

Tynnodd Jeff Cuthbert sylw at y gwaith yr oedd y comisiwn wedi'i wneud o ran ehangu mynediad i fyfyrwyr anabl yn ein sefydliadau addysg uwch, ac unwaith eto, rwy'n meddwl bod y gwaith a wnaethpwyd gyda rhai o'n cymunedau tlotaf, yn enwedig yr ardaloedd Cymunedau yn Gyntaf, i'w groesawu'n fawr.

Siaradodd Lindsay Whittle yn benodol am blant a'r uchelgais i ddileu tlodi plant erbyn 2020. Gwnaethom gadw'r uchelgais hwnnw yma yng Nghymru wrth adolygu ein strategaeth tlodi plant, a lansiws yn gynharach eleni, ar yr un pryd ag y penderfynodd Llywodraeth y DU ei ddileu'n llwyr. Felly, rwy'n meddwl ei fod yn bwysig iawn—roedd yn anfon neges bwysig iawn ein bod yn dal â'r uchelgais o ddileu tlodi plant erbyn 2020.

We know that childcare is a barrier to people working. You mentioned the specific cost of £98 a week, and you're quite right, it has to be much more affordable. You'll be aware of the programmes that we've brought forward, particularly PaCE, recently, which helps people with childcare as they look to undertake training and then go on into employment.

I'm very pleased to inform the Chamber that the commission is hosting a reception, after Plenary, for Assembly Members. You'll be able to meet both the commissioner and all members and staff of the EHRC, so I would like to encourage all Members to attend, and thank them for their contributions today.

Rydym yn gwybod bod gofal plant yn rhwystr i bobl sy'n gweithio. Soniasoch am gost benodol o £98 yr wythnos, ac rydych yn llygad eich lle, mae'n rhaid iddo fod yn llawer mwy fforddiadwy. Byddwch yn ymwybodol o'r rhaglenni yr ydym wedi eu cyflwyno, yn enwedig PaCE, yn ddiweddar, sy'n helpu pobl gyda gofal plant wrth iddynt geisio cael hyfforddiant a mynd ymlaen i gyflogaeth wedyn.

Rwy'n falch iawn o roi gwybod i'r Siambr bod y comisiwn yn cynnal derbyniad, ar ôl y Cyfarfod Llawn, i Aelodau'r Cynulliad. Cewch gyfle i gwrdd â'r comisiynydd a holl aelodau a staff y Comisiwn, felly hoffwn annog pob Aelod i fod yn bresennol, a diolch iddynt am eu cyfraniadau heddiw.

17:37

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

The proposal is to agree amendment 1. Does any Member object? [Objection.] I defer voting on this item until voting time.

Y cynnig yw derbyn gwelliant 1. A oes unrhyw Aelod yn gwrthwynebu? [Gwrthwynebiad.] Rwy'n gohirio pleidleisio ar yr eitem hon tan y cyfnod pleidleisio.

Gohiriwyd y pleidleisio tan y cyfnod pleidleisio.

Voting deferred until voting time.

17:37

11. Cyfnod Pleidleisio

11. Voting Time

Y Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Voting time now follows. Before I conduct the first vote, are there three Members who wish for the bell to be rung? There are not.

Mae'r cyfnod pleidleisio nawr yn dilyn. Cyn imi gynnal y bleidlais gyntaf, a oes tri Aelod sy'n dymuno i'r gloch gael ei chanu? Nac oes.

So, we'll vote on the debate on the draft Wales Bill. I call for a vote on the motion, tabled in the name of Jane Hutt. Open the vote. Close the vote. There voted in favour 40. There were no votes against. There were 12 abstentions. Therefore the motion is agreed.

Felly, cawn bleidlais am y ddadl am y Bil Cymru drafft. Galwaf am bleidlais ar y cynnig, a gyflwynwyd yn enw Jane Hutt. Agorwch y bleidlais. Caewch y bleidlais. Pleidleisiodd 40 o blaid. Nid oedd unrhyw bleidleisiau yn erbyn. Roedd 12 wedi ymatal. Felly, mae'r cynnig wedi'i dderbyn.

Derbyniwyd y cynnig: O blaid 40, Yn erbyn 0, Ymatal 12.

Motion agreed: For 40, Against 0, Abstain 12.

[Canlyniad y bleidlais ar gynnis NNDM5861](#)

[Result of the vote on motion NNDM5861](#)

17:38

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

We'll now vote on the Rent Smart Wales code of practice. I call for a vote on the motion, tabled in the name of Jane Hutt. Open the vote. Close the vote. There voted in favour 40. There voted against 12. Therefore the motion is agreed.

Byddwn nawr yn pleidleisio ar y cod ymarfer Rhentu Doeth Cymru. Galwaf am bleidlais ar y cynnig, a gyflwynwyd yn enw Jane Hutt. Agorwch y bleidlais. Caewch y bleidlais. Pleidleisiodd 40 o blaid. Pleidleisiodd 12 yn erbyn. Felly, mae'r cynnig wedi'i dderbyn.

Derbyniwyd y cynnig: O blaid 40, Yn erbyn 12, Ymatal 0.

Motion agreed: For 40, Against 12, Abstain 0.

[Canlyniad y bleidlais ar gynnis NDM5857](#)

[Result of the vote on motion NDM5857](#)

17:38

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

We'll now vote on the Equality and Human Rights Commission Wales annual review. I call for a vote on amendment 1, tabled in the name of Aled Roberts. Open the vote. Close the vote. There voted in favour 40. There voted against 12. Therefore amendment 1 is agreed.

Byddwn nawr yn pleidleisio ar adolygiad blynyddol Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru. Galwaf am bleidlais ar welliant 1, a gyflwynwyd yn enw Aled Roberts. Agorwch y bleidlais. Caewch y bleidlais. Pleidleisiodd 40 o blaid. Pleidleisiodd 12 yn erbyn. Felly, mae gwelliant 1 wedi'i dderbyn.

Derbyniwyd y cynnig: O blaid 40, Yn erbyn 12, Ymatal 0.

Motion agreed: For 40, Against 12, Abstain 0.

17:38

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

I now call for a vote on the motion as amended.

Galwaf yn awr am bleidlais ar y cynnig fel y'i diwygiwyd.

Cynnig NDM5856 fel y'i diwygiwyd:

Motion NDM5856 as amended:

Cynnig bod Cynulliad Cenedlaethol Cymru:

To propose the National Assembly of Wales:

1. Yn nodi Arolygiad Blynyddol y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol, 'Llunio dyfodol cydraddoldeb a hawliau dynol'

1. Notes the Equality and Human Rights Commission Wales Annual Review 'Shaping the future of equality and human rights'.

2. Yn galw ar Lywodraeth Cymru i weithio gyda Chomisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol Cymru i anfon neges gref i Lywodraeth y DU ein bod yn gwrthwynebu unrhyw ymgais i ddiddymu Deddf Hawliau Dynol 1998.

2. Calls on the Welsh Government to work with the Equality and Human Rights Commission Wales to send a strong message to the UK Government that we oppose any attempt to repeal the Human Rights Act 1998.

17:39

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

Open the vote. Close the vote. There voted in favour 40. There voted against 12. Therefore, the motion as amended is agreed.

Agorwch y bleidlais. Caewch y bleidlais. Pleidleisiodd 40 o blaid. Pleidleisiodd 12 yn erbyn. Felly, mae'r cynnig fel y'i diwygiwyd wedi'i dderbyn.

Derbyniwyd cynnig NDM5856 fel y'i diwygiwyd: O blaid 40, Yn erbyn 12, Ymatal 0.

Motion NDM5856 as amended agreed: For 40, Against 12, Abstain 0.

17:39

Y Dirprwy Lywydd / The Deputy Presiding Officer [Bywgraffiad](#) [Biography](#)

Senedd.tv
[Fideo](#) [Video](#)

That concludes today's proceedings.

Dyna ddiwedd trafodion heddiw.

Daeth y cyfarfod i ben am 17:39.

The meeting ended at 17:39.